

Національна академія педагогічних наук України
Інститут вищої освіти

Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції
Монографія

Київ – 2020

УДК 378(038, 1-87)
ISBN 978-617-7486-38-0
DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-38-0-2020>

Автори: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима

За редакцією В. Лугового, Ж. Таланової.

Рецензенти: Н.Г. Протасова, доктор педагогічних наук, професор
Ю.А. Скиба, доктор педагогічних наук, доцент

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України
14 грудня 2020 р., протокол № 12

Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2020. – 220 с.

Монографія «Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції» підготовлена за результатами виконання фундаментального дослідження за однойменною темою у відділі політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України. У роботі на підставі теоретико-методологічного обґрунтування, аналізу та узагальнення передового світового, європейського і національного досвіду з'ясовані сучасні підходи, показники і критерії щодо оцінювання освітньої якості, визначено систему механізмів оцінювання якості вищої освіти, якими послуговуються прогресивні регіони і країни світу та які актуальні для України в умовах євроінтеграції.

Монографія буде корисною для здобувачів, викладачів, дослідників, керівників вищої освіти, осіб, зацікавлених у модернізації вищої освіти задля вдосконалення її якості, ефективного людського розвитку.

УДК 378(038, 1-87)
ISBN 978-617-7486-38-0

© Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2020
© О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель,
О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима, 2020

Зміст

Передмова (В. Луговий, Ж. Таланова)	2
Розділ 1. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: закономірна детермінація та практична реалізація (В. Луговий, Ж. Таланова, О. Слюсаренко)	5
1.1. Теоретико-методологічне передбачення та емпіричне підтвердження системи механізмів оцінювання якості вищої освіти	6
1.2. Застосування рейтингового механізму у глобальній, регіональній (континентальній) і національній практиці для ідентифікації найвищої університетської досконалості	14
1.3. Використання механізмів оцінювання якості для створення профілю якості вищої освіти	26
1.4. Виклик формування і застосування механізмів оцінювання якості вищої освіти в Україні	45
1.5. Взаємозв'язок розвитку мережі закладів вищої освіти та механізмів оцінювання її якості	83
Висновки	93
Додаток до Розділу 1	100
Розділ 2. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти (О. Слюсаренко)	105
2.1. Актуальність проблеми університетських рейтингів як механізму оцінювання якості вищої освіти	105
2.2. Теоретичні основи розвитку потенціалу рейтингування закладів вищої освіти в контексті оцінювання якості.	108
2.3. Перспективи впровадження університетського рейтингування для оцінювання якості вищої освіти	110
Висновки	115
Розділ 3. Інструменти інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти (М. Дебич)	119
3.1. Актуальність проблеми впровадження інструментів інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти	120
3.2. Інтернаціоналізація та якість вищої освіти у дослідженнях українських і зарубіжних науковців	122
3.3. Теоретичні основи дослідження інтернаціоналізації як засобу забезпечення якості вищої освіти	123
3.4. Провідний досвід щодо використання інструментів інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти	126
3.5. Інтернаціоналізація та забезпечення якості вищої освіти: український вимір	134
Висновки	136
Розділ 4. Вплив громадських організацій на політику забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (К. Трима)	142
4.1. Актуальність проблеми впливу стейкхолдерів на політику забезпечення та оцінювання якості вищої освіти	143
4.2. Теоретичні основи дослідження впливу громадських організацій на забезпечення, моніторинг, оцінювання якості вищої освіти	149
4.3. Вплив Групи Є4 на політику забезпечення та оцінювання якості вищої освіти в ЄПВО	154
4.4. Вплив громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти: європейський досвід	155
4.5. Вплив громадських організацій на політику забезпечення та оцінювання якості вищої освіти: досвід України	158
Висновки	159
Розділ 5. Трансформація систем забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації: управлінський аспект (О. Воробйова)	164
5.1. Актуальність проблеми управління трансформацією систем забезпечення якості вищої освіти	164
5.2. Основні тенденції щодо управління якістю вищої освіти в умовах євроінтеграції	169
5.3. Засади управління трансформацією забезпечення якості вищої освіти в Україні	174
Висновки	179
Розділ 6. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти (О. Оржель)	183
6.1. Актуальність проблеми розвитку соціальної відповідальності університету як фактору впливу на оцінювання якості вищої освіти	183
6.2. Зростання соціальної відповідальності сучасного ЗВО: витоки і прояви	185
6.3. Університетська соціальна відповідальність у ракурсі суб'єктно-об'єктних відносини	194
6.4. Формування та оцінювання якості вищої освіти в контексті університетської соціальної відповідальності	197
Висновки	204
Розділ 7. Міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти (Ж. Таланова)	210
Висновки	218

Передмова

У монографії узагальнено результати наукових досліджень, виконаних колективом учених відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України за темою «Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції» (2018-2020 рр., державний реєстраційний номер – 0118U003245). Дослідження спрямовувалися на теоретичне обґрунтування механізмів оцінювання якості вищої освіти, аналіз провідного вітчизняного і зарубіжного досвіду із заявленої проблеми та аргументоване визначення підходів і показників, критеріїв оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції.

Для реалізації цих завдань досліджувалася така проблематика:

- тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції;
- міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти;
- інструменти інтернаціоналізації для забезпечення якості вищої освіти;
- соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти;
- трансформація систем забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації: управлінський аспект;
- вплив громадських організацій на політику забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти;
- міжнародний, національний та інституційний виміри впровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти;
- оцінювання якості підготовки докторів філософії в контексті євроінтеграції.

Дослідження за цими напрямками дали вагомий внесок для теорії і практики результати на рівні, не нижчому національній значущості, а в ряді випадків і на рівні світових аналогів. Про це зокрема свідчать зростаючі виконавці теми індекси цитувань, включно з індексами Хірша (пересічно – 10), а також стрімко зростаюча кількість запрошень для публікацій у міжнародних і зарубіжних наукових виданнях та участі в конференціях. Цьому сприяли і фундаментальні результати авторських досліджень за попередніми двома темами у 2013-2015 і 2016-2017 рр., які слугували надійною інноваційною основою для нинішніх досліджень.

Отримані результати докладно викладені у відповідних розділах монографії та висновках до них. Разом з тим доцільно привернути увагу до здобутків, котрі можна кваліфікувати як такі, що не поступаються світовим аналогам і вкрай важливі для України.

До них насамперед слід віднести здійснену ідентифікацію і системну класифікацію механізмів оцінювання якості вищої освіти, якими послуговуються передові країни та регіони світу, включаючи Європу. Це дає змогу побудувати вірогідний профіль якості вищої освіти різної модальності (інституційної, галузевої, рівневої тощо). Класифікація механізмів ґрунтується на рівневій організації якості: від мінімально достатньої до максимально досконалої, що було встановлено авторами у попередніх дослідженнях і підтверджено в цих. Відповідно спектр механізмів на крайніх полюсах містить акредитацію, відповідальну за порогову (базову) якість, і рейтинг, що фіксує топову (найкращу) якість. Між ними – перехідні асоціаційні, класифікаційні, рамкові механізми. Акредитація – лише перший, стартовий етап у комплексному оцінюванні якості вищої освіти.

Якщо розглядати Європу, то майже всі країни (49) залучені до Болонського процесу, з-поміж цілей якого формування конкурентоспроможного і привабливого Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Однак саме ці ключові характеристики ЄПВО визначаються якістю найвищої досконалості. Натомість ЄПВО використовує Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в ньому (Європейські стандарти і рекомендації, ЕСР) 2005, 2015 рр., в основі яких акредитаційні та масові асоціаційні (Європейська асоціація університетів, EUA, та Європейська асоціація закладів вищої освіти, EURASHE) механізми. Тобто по суті відсутні в широкому застосуванні інші механізми, насамперед рейтингові. Відтак, де-факто Болонський процес передовсім спрямовано на формування інших, хоча й беззаперечно важливих, цільових параметрів ЄПВО: порівнянності, сумісності, зв'язності, інклюзійності, спільності, гармонійності. Це підтверджено Римським міністерським комюніке 19 листопада 2020 р.

Водночас провідні європейські країни поза політикою Болонського процесу дбають про наявність у них не лише базово акредитованих, а й топово рейтингових закладів. Тобто, крім процесів європейської інтеграції, також забезпечують національну диференціацію, урізноманітнюючи ЄПВО і через різноманіття посилюючи його конкурентний потенціал. Наприклад, за провідним міжнародним Шанхайським рейтингом (ARWU) у 2020 р. у групі 31 найкращого закладу світу (на 30 перших місцях), представлено три європейські країни (Сполучене Королівство, Францію і Швейцарію, разом 6 ЗВО), окрім США (22 ЗВО), Канади, Японії і Китаю (по 1 ЗВО). У першій сотні закладів цього рейтингу серед 18 країн світу 11 (61 %) європейських. Крім згаданих країн, це також у порядку топових інституційних досягнень Данія, Швеція, Німеччина, Нідерланди, Норвегія, Бельгія,

Фінляндія і Росія. Загалом університети світового класу (група топ-500 ARWU) мають 23 європейські країни (47 % країн ЄПВО), університети субсвітового класу (кандидатів у світовий клас) – ще 8 країн. Усього – 31 країна Європи (52 %) із 60 країн світу, що також складає 62 % європейських країн. Україна з-поміж них відсутня, що абсолютно неприйнятно для великої за населенням, ресурсами і територією країни. Саме лідерські університети зазначених країн надають їм та ЄПВО в цілому привабливості та конкурентоспроможності.

Авторські дослідження продемонстрували на прикладі провідних як ЄПВО, так і північноамериканського простору вищої освіти (ПАПВО), дію у сфері вищої освіти фундаментального закону єдності і боротьби протилежності як джерела руху і саморозвитку. Це означає закономірне становлення в цих просторах як акредитаційних, так і *рейтингових механізмів*, в їх сутнісній протилежності, перманентній єдності і боротьбі. Щодо Європи, то перший механізм офіційно пропагується і підтримується, а другий, як об'єктивно затребуваний для розвитку, утверджується переважно прагненнями університетів бути визнаними в світі. Зрештою, в дослідженні EUA «University Quality Indicators: A Critical Assessment: Study» 2015 р. визнається важливість рейтингів. А на конференції IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence «Ranking and Accreditation Two Roads to Same Goal?» 2018 р. йдеться про паритетну значущість обох механізмів. Насправді, ці шляхи не альтернативні, а невід'ємні один від одного і передбачають один одного. Адже рейтинги визначають глобально конкурентоспроможну топову якість вищої освіти, що здійснює прориви у майбутнє, а акредитація поширює, закріплюючи у масовій стандартизації, авангардні досягнення. Таким чином, обидва механізми (достатньо об'єктивний рейтинг і сутнісно суб'єктивна акредитація) у взаємодії забезпечують поступальний рух у напрямі безперервного вдосконалення якості.

Із зазначеного випливає, що для характеристики якості вищої освіти необхідно категорію масового стандарту (університетського стандарту якості) доповнити поняттям топового еталона (університетського еталона якості). У разі ПАПВО обидва мірила якості (стандарт і еталон) реалізуються у 2,7 тис. акредитованих американських ЗВО, що присуджують академічні ступені, та конкретно в еталонному Гарвардському університеті. У світі глобальної наскрізної акредитації немає, натомість є всеохоплючі міжнародні рейтинги, з-поміж них найбільш об'єктивний, а тому найбільш популярний ARWU. Відтак за результатами ARWU Гарвардський університет упродовж 18 річного існування рейтингу незмінно є першим з великим відривом від другого Стенфордського університету. Крім того, Гарвардський університет обіймає найбільше перших місць (14 у 2020 р.) у 54 предметних областях галузевої версії рейтингу. У масштабах ЄПВО за ARWU університетським еталоном якості є Університет Кембриджу (третій за ARWU та перший у механічній інженерії за цим рейтингом).

Дослідження показали, що кожна прогресивна країна прагне мати свій національний університетський еталон якості. Такі університетські еталони якості існують за загальною версією ARWU 2020 р. у 60 країнах світу, а за галузевою версією за 54 предметними областями рейтингу – у 90 країнах. Хоча в Україні акредитаційний механізм розвивається з початку 90-х років, її немає у цих переліках. При цьому регіональні та національні університетські еталони мають різний рівень якості. Гарвардський університет – абсолютний стійкий світовий університетський еталон. У монографії наводиться порівняння параметрів еталонного Гарвардського університету і характеристик сукупної сфери вищої освіти із 281 ЗВО України, яка за якістю істотно поступається цьому університетському еталону.

Відсутність українських закладів у найбільш об'єктивному ARWU (за показниками), наявність лише трьох університетів у групі 1-1000 на третину суб'єктивного рейтингу Times і шести ЗВО – у топ-1000 на половину суб'єктивного рейтингу QS, що визнані Урядом у 2018 р., а також брак загальноновизнаного національного рейтингу закладів вищої освіти не дають змоги вірогідно вказати на національний університетський еталон якості в Україні.

У контексті посилення тенденції до зростання ролі рейтингів в оцінюванні університетських досягнень у монографії поглиблено уявлення про рейтингові механізми. З'ясовано, що рейтинговий бум останніх двох десятиріч супроводжувався хаотичною появою великої і різноманітної їх палітри, здебільшого неадекватної якості. Особливо це стосується рейтингової об'єктивності, валідності та вірогідності. Доведено, що нинішні українські рейтинги із зазначених причин не викликають довіри і не можуть братися до уваги при прийнятті серйозних державно-управлінських рішень, зокрема щодо розподілу фінансування. Отримано нові теоретичні та емпіричні підтвердження того, що на глобальному рівні університетським рейтинговим лідером є ARWU як суто об'єктивний, прозорий, зрозумілий, місійно відповідний, а також як такий, що має галузево адаптивні критерії для відмінних шести груп 54 предметних областей.

Охарактеризована ситуація щодо різниці рівнів найвищої якості не дає змоги повною мірою реалізувати в Україні інструмент *інтернаціоналізації* для забезпечення якості вищої освіти принаймні з двох

причин. По-перше, високорейтингові європейські університети не дуже охоче йдуть на безпосередню співпрацю з українськими університетами через брак паритетного потенціалу та цілком зрозумілий дефіцит фахового інтересу. По-друге, з-поміж іноземних студентів в українських закладах дуже мало громадян країн Організації економічного співробітництва і розвитку, включно з європейськими країнами, натомість домінують студенти з Азії та Африки. Останнє означає, що вирівнювання (часто з пониженням) потенціалу української вищої освіти через залучення і навчання іноземних громадян насамперед відбувається у напрямі досягнень Азії та Африки, а не Європи та Америки.

Стосовно *соціальної відповідальності* університетів та її впливу на оцінювання освітньої якості, то за результатами досліджень запропоновано розрізняти (класифікувати) університети за їх місцем і роллю в глобальному, регіональному (континентальному), національному, субнаціональному та локальному (місцевому) розвитку: відповідно розрізняти глобальні, регіональні, національні, субнаціональні та локальні університети. Крім того, обґрунтовано необхідність поділяти університети на такі, що пріоритетно продукують нові складні знання та інновації на передньому краї розвитку, та ті, що переважно їх поширюють і впроваджують. Уособленням такої університетської дихотомії є їх асоціативна дуальність, наявність масових університетських асоціацій двох типів: згаданих Європейської асоціації університетів та Європейської асоціації закладів вищої освіти (університетів прикладних наук). Наприклад, ЗВО Фінляндії поділені на два типи: власне університети (глобальні/національні) та університети прикладних наук (так звані політехнікуми, які субнаціональні, локальні). Також у Сполученому Королівстві університети розмежовують на дослідницькі (research), які здебільшого оперують здобутою ними принципово новою інформацією, і викладацькі (teaching), що в основному імплементують вже існуючу інформацію, але актуальну для здобувачів вищої освіти.

Крім того, з огляду на загальну трьохчастинну університетську місію (освіта, дослідження, інновації/служіння) соціальна відповідальність ЗВО зобов'язує враховувати в оцінюванні якості вищої освіти три важливі складові: сприяння розвитку особистості через навчання (студентоцентроване навчання); підготовка на основі досліджень та інновацій високопрофесійного фахівця для ринку праці; формування громадянина. Підтверджено гіпотезу, що університетські дослідження і розробки насамперед спрямовані на власний університетський бізнес – вищу освіту як основний вид діяльності ЗВО (дослідницька лабораторія працює на навчальну аудиторію, при цьому «дослідник і професор – одна персона»).

У монографії уточнено *концептуальні основи управління вищою освітою* в Україні в контексті забезпечення і вдосконалення її якості. Аргументовано значущість взаємодії трьох відносно автономних складових цього процесу, а саме: 1) перманентного оновлення уявлень про якість вищої освіти крізь призму її змісту й покликання; 2) досягнення мети забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти за рахунок ефективного використання управлінських інструментів, засобів і компетентностей; 3) вивчення та впровадження кращого міжнародного досвіду.

З'ясовано також тенденцію до посилення *впливу громадських організацій* на вироблення і реалізацію політики забезпечення якості вищої освіти в європейських та вітчизняних університетах. Показано переваги використання засобів громадського контролю для забезпечення і моніторингу освітньої якості. Адже громадські організації, маючи відповідні повноваження та високий ступінь суспільної довіри, виступають альтернативним контролером, який врівноважує функції держави щодо забезпечення якості вищої освіти.

Спеціальна увага приділена міжнародному, національному та інституційному вимірам впровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти, визначенню підходів та показників, критеріїв оцінювання якості вищої освіти в умовах глобалізації, євроінтеграції, національної самоідентифікації, інституційної автономізації. Це дало підстави для визначення науково обґрунтованих *практичних пропозицій* для розвитку в Україні механізмів оцінювання (а з ними і мотивації через зобов'язання та заохочення) якості вищої освіти, системи її забезпечення і вдосконалення. Зокрема, це стосується рейтингових методологій, індикаторів, показників, пропозицій щодо розроблення цільових показників діяльності закладу вищої освіти, які включаються до контракту з керівником, формульного розподілу видатків загального фонду бюджету між ЗВО, до проекту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки, нормативно-правових актів з підготовки докторів філософії тощо.

Монографія містить актуальні літературні джерела. Зокрема, її системно доповнюють авторські Аналітичні матеріали (частини I і II) стосовно аналізу провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти та Методичні рекомендації з оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції, опубліковані раніше.

Наукові редактори

В. Луговий і Ж. Таланова

Розділ 1

Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: закономірна детермінація та практична реалізація

Володимир Луговий,
доктор педагогічних наук, професор,
перший віце-президент,
Національна академія педагогічних наук України,
головний науковий співробітник
відділу політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ОРСІД 0000-0003-1650-066X

Жаннета Таланова,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ОРСІД 0000-0003-4007-2677

Олена Слюсаренко,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи,
головний науковий співробітник
відділу політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ОРСІД 0000-0001-7957-1794

Анотація.

У розділі розвинуто методологію теоретичного передбачення та емпіричного підтвердження системи механізмів оцінювання якості вищої освіти на основі з'ясування багатомірності освітньої якості. На підставі аналізу провідного світового, регіонального (європейського, північноамериканського й іншого), а також національного досвіду встановлено існування прогнозованої цілісної системи механізмів оцінювання якості вищої освіти, на крайніх полюсах якої акредитація (оцінювання по мінімуму) та рейтинг (оцінювання по максимуму). Між цими протилежними за сутністю і спрямованістю механізмами оцінювання якості (і водночас її моніторингу та мотивації) містяться асоціаційні, класифікаційні та рамкові механізми, які з різним ступенем точності визначають освітню якість. З огляду на цільове формування привабливого і конкурентоспроможного Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) детально розглянуто особливості та співвідношення акредитації і рейтингу як об'єктивних протилежностей, що в «єдності і боротьбі» зумовлюють перманентний рух, інноваційний прогрес. Доведено, що інтегруючи вищу освіту Болонський процесу базується на акредитаційному механізмі на основі Європейських стандартів і рекомендацій і залишає справу топової конкурентоспроможної диференціації національної вищої освіти самим країнам-членам ЄПВО. Показано, що в Україні розвиваються акредитаційний і масово асоціаційний механізми, натомість бракує інших. Ініціативні українські рейтинги не відповідають ключовим вимогам до рейтингування (об'єктивності, валідності, вірогідності і точності), не викликають довіри і не можуть використовуватися для прийняття державно-управлінських рішень. Запропоновано науково обґрунтовані заходи із створення в Україні повноцінної системи механізмів оцінювання якості вищої освіти, якими послуговуються передові країни і регіони світу. З-поміж них невідкладним є Національний рейтинг закладів вищої освіти загальної та галузевої версій. Сформульовано вимоги до критеріїв і показників (індикаторів) механізмів оцінювання якості вищої освіти. Аргументовано методологію створення загального і галузевого профілів якості вищої освіти як основи реструктуризації української університетської мережі, якій не вистачає ефективності та конкурентоспроможності.

Ключові слова: механізми оцінювання якості вищої освіти, підходи, критерії і показники оцінювання, світовий, європейський, національний досвід, Європа, Україна.

1.1. Теоретико-методологічне передбачення та емпіричне підтвердження системи механізмів оцінювання якості вищої освіти

Надійною методологічною основою для розгляду становлення будь-якого явища, включаючи вищу освіту, її якість, механізми оцінювання, слугує загальновідомий фундаментальний закон єдності та боротьби протилежностей як джерела саморуку і розвитку¹. Із закону випливає, що у живій і неживій, зокрема соціальній, природі завжди існують антиподи, які сутнісно, місійно і статусно рівноправні, невід'ємні один від одного, передбачають один одного, не існують один без одного, перманентно взаємодіють і є запорукою руху. Тож, у принципі немає «правого» без «лівого», «білого» без «чорного», «наявності» без «відсутності» (тобто «1» без «0» або «+» без «-», що важливо для оцифрування інформації), «порядку (космосу)» без «безладу (хаосу)», «динаміки» без «статики», «мінімуму» без «максимуму», «інтеграції» без «диференціації», «елітного» без «масового» і т. д. Ряд таких елементарних двохчастинних (дуальних, дихотомічних) мінісистем як взаємодіючих протилежностей кожен може продовжити. Характеристична сукупність знаків, що описують структуру цих двоїстих систем, також складає подібну мінісистему, а саме: «& i VS», що символізують «єдність» і «боротьбу» протилежностей. Власне структури (а з ними і інформація – вічний супутник структур будь-якої природи²) з'являються через роздвоєння (розщеплення) чогось на антиподи.

Ці антиподи взаємодіють (квазі)динамічно і (квазі)статично. Тобто їх співвідношення у певний момент часу може бути як урівноваженим, так розбалансованим. Водночас зростаюче домінування однієї з протилежностей зумовлює збільшення супротиву іншої компоненти (не менш відомим є третій закон І. Ньютона або закон рівності дії і протидії: «дії завжди є рівна і протилежна протидія», який має глибокі філософські підвалини). Періодична чи аперіодична зміна співвідношення протилежностей виражається у хвилеподібному історичному руху із переважанням однієї із складових на тому чи іншому етапі. Однак, це не прості незатухаючі чи затухаючі коливання маятника. Адже діє інший всеохопний і всесильний закон «переходу кількості в якість»³. Відтак, рух може відбуватися від простого до складного, від недосконалого до досконалого, тобто власне як розвиток по висхідній спіралі. Проте за певних умов можливий і зворотний рух як занепад, деградація, розпад, примітивізація, в екстремумі як низхідний штопор тощо. Отже, сам рух дихотомічний: рух-розвиток і рух-занепад, а в умовах системної стабілізації – рух-функціонування на тому чи іншому рівні складності.

З теорії самоорганізації (зокрема, лауреата Нобелівської премії І. Пригожина)⁴ також відомо, що можна змінювати стани в напрямі розвитку (тобто ускладнення та підвищення функціональності) відкритих динамічних, нелінійних, нерівноважних систем шляхом забезпечення необхідних потоків ресурсів (речовини, енергії, інформації). Так, наприклад, досягається інверсна населеність енергетичних рівнів у лазерних системах для генерації когерентного і напрямленого випромінювання або порогова концентрація («критична маса») радіоактивної речовини/тиску для вивільнення атомної/ядерної енергії. Аналогічно концентрація специфічних ресурсів потрібна і для генерації справжньої вищої освіти, особливо високоякісної. Це означає, що розвиток явища підкоряється не лише власній внутрішній логіці (програмі), а й зовнішньому контексту (впливу). Навпаки, коли система позбавляється ресурсу вона закономірно занепадає. Приміром, стосовно наукової сфери, до цього веде критичне зниження фінансових видатків як % ВВП, не конкурентоспроможна заробітна плата вченого та зменшення частки дослідників серед працюючого населення.

Урахування вищезгаданих методологічних посилен дає можливість системно прогнозувати тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти та цілеспрямовано й успішно шукати на практиці емпіричні докази теоретичних прогнозів.

Насамперед, актуальним для цього дослідження є раніше обґрунтоване авторами положення про дихотомію якості, включно з освітньою⁵. Це означає співіснування мінімально достатньої та максимально

¹ Закон єдності і боротьби протилежностей. URL: https://pidru4niki.com/15060913/filosofiya/zakon_yednosti_borotbi_protilezhnostey; Закони діалектики. URL: <http://kpekIntu.at.ua/e-book/philosofija/page46.html>.

² Идальго С. Как информация управляет миром: пер. с англ. Москва: Изд-во «Э». 2016. 256 с.

³ Закони діалектики. URL: <http://kpekIntu.at.ua/e-book/philosofija/page46.html>.

⁴ Лутай В. С. Синергетическая картина мира как реализация “Универсального послания” И. Пригожина: монография. Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка. 2011. 206 с.; Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / пер. с англ. / общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. Москва: Прогресс, 1986. 432 с.

⁵ Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / О. П. Воробійова та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.

досконалої якості. Між ними можуть бути проміжні стани, як це, зокрема, передбачає модель Н. Кано щодо функціональності продукту⁶.

Дихотомію якості, рушійну «єдність і боротьбу» її крайніх протилежностей можна позначити як:

Мінімально достатня якість (порогова, масова) &/VS Максимально досконала якість (топова, елітна)

У термінах привабливості та конкурентоспроможності Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) мінімальна і максимальна якості, цілком очевидно, мають відповідно мінімальні і максимальні привабливість та конкурентоспроможність.

Певною мірою впливати на привабливість і конкурентоспроможність в обох випадках може ціна (або інший чинник, на кшталт, доступності чи дефіциту продукту):

Мінімальна якість / мінімальна ціна & i VS Максимальна якість / максимальна ціна

Відповідно об'єктивно мають існувати механізми оцінювання згаданих полярних і проміжних якісних станів вищої освіти.

Аналіз досвіду провідних регіонів (насамперед, Європи і Північної Америки) підтвердив припущення і виявив існування сутнісно протилежних механізмів оцінювання якості вищої освіти – акредитацію і рейтинг, які де-факто функціонують в «єдності і боротьбі» і разом сприяють прогресу через прориви до нового (рейтинг) та поширення інновацій (акредитація) (рис. 1)⁷:

Акредитація &/VS Рейтинг

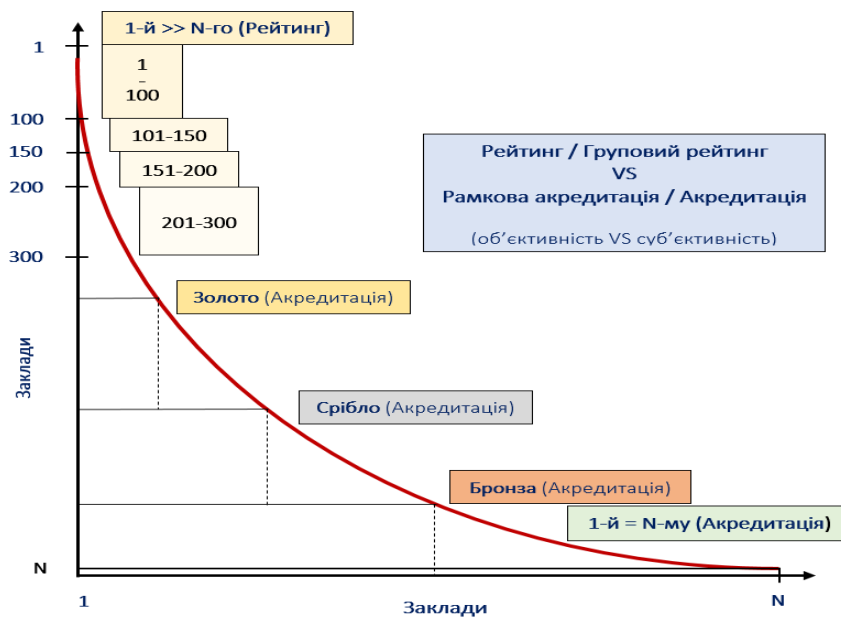


Рис. 1. Ілюстрація відмінності механізмів оцінювання якості вищої освіти (для України N = 282 у 2019 р.): акредитація не / слабо розрізняє заклади за критерієм «кращий – гірший», рейтинг диференціює заклади за цим критерієм.

Джерело: Складено авторами⁸.

⁶ The Complete Guide to the Kano Model (2019). URL: <https://foldingburritos.com/kano-model/>.

⁷ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://iied.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова. Від акредитації до рейтингу (функціонування VS розвиток). Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство». 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73>.

⁸ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://iied.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова. Від акредитації до рейтингу (функціонування VS розвиток). Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство». 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73>.

Рисунок 1 також унаочнює можливість модернізації акредитації шляхом впровадження її рівнів (нижчий – бронза, середній – срібло, вищий – золото), тобто по суті її трансформації в рамковий механізм.

Крім того, рис. 1 демонструє нерівномірність роздільної здатності (відтак і точності) рейтингу, що зумовлює перехід від визначення індивідуальних до групових позицій закладів у міру зниження рейтингових місць. Така закономірна властивість рейтингу пов'язана із законом нормального розподілу великої кількості закладів / програм, серед яких провідні (елітні) інституції / програми істотно вивищуються над пересічними (масовими), тим більше відсталими.

Акредитація оцінює якість по мінімуму &/VS Рейтинг оцінює якість по максимуму

Акредитація не виявляє топових рівнів якості &/VS Рейтинг втрачає роздільну здатність для масовидної якості

На рис. 2 показано сутнісні місце і роль акредитації і рейтингу з огляду на оцінювання вищої освіти відносно минулого, сьогодення, майбутнього суспільства, тобто несучасного, сучасного і надсучасного.



Рис. 2. Позичування місця та ролі акредитації і рейтингу в контексті функціонування і розвитку.
Джерело: Складено авторами⁹.

З рис. 2 видно, що акредитація потребує (вимагає) масових стандартів прийнятеного функціонування, натомість рейтинг продукує (виявляє) елітні стандарти прогресуючого розвитку.

Акредитація спрямована на краще функціонування &/VS Рейтинг зорієнтований на конкурентний розвиток

Образно кажучи:

Акредитація – це поширення нового («наступ широким фронтом»)

&/VS

Рейтинг – це прорив до нового («напряг головного удару»)

⁹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство». 2019. № 1(7). С. 3–25.

На рис. 3 показано диспозицію топових світових університетських досягнень як еталонів розвитку та українських найвищих досягнень, а також національного стандартизованого рівня, що є найнижчим акредитаційним порогом, у 2018 р.¹⁰

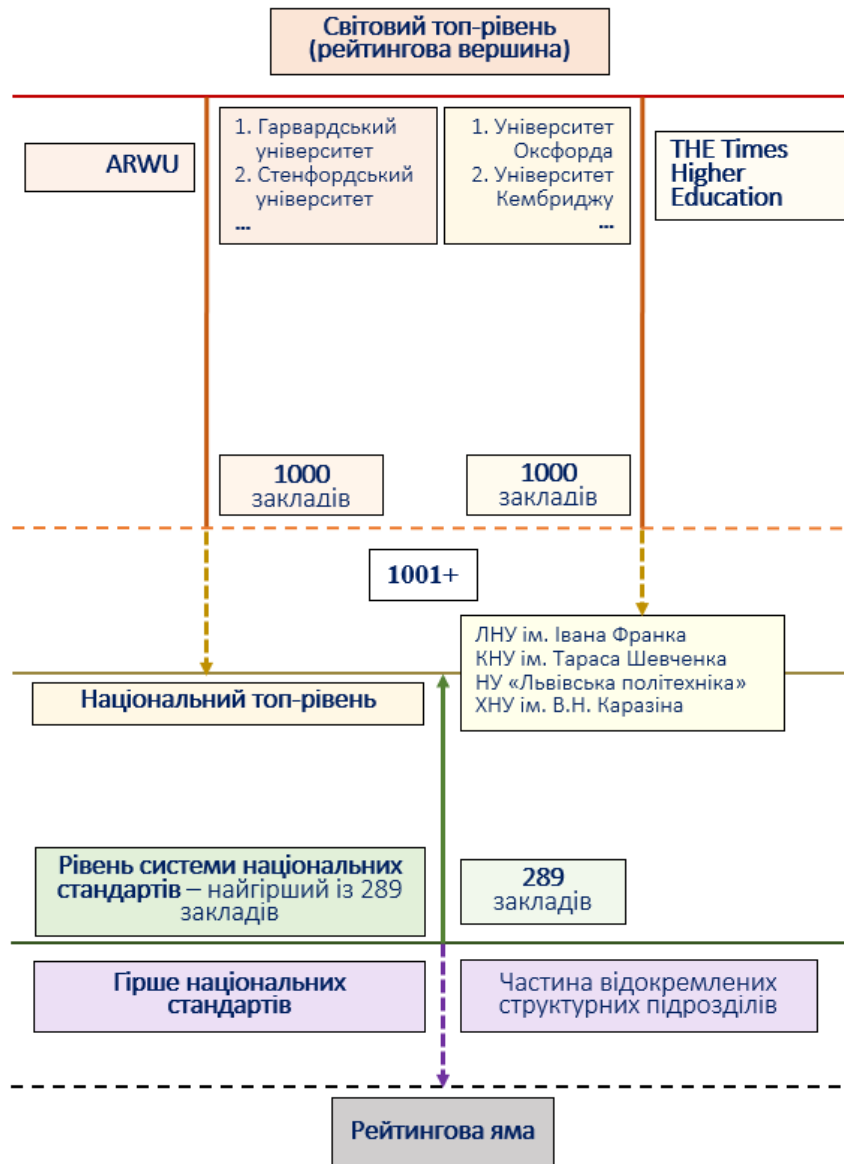


Рис. 3. Рейтингова диспозиція провідних закладів вищої освіти світу і України за міжнародними рейтингами «Шанхайський» (ARWU) і «Таймс» (THE Times Higher Education) та інших закладів відносно рівня національних стандартів.

Джерело: Складено авторами¹¹.

З рис. 3 видно, що рейтинг розмежовує заклади вищої освіти за рівнем їх досконалості, здійснюючи відлік від найвищого рівня. При цьому рейтинги «Шанхайський» і «Таймс» по-різному рейтингують заклади, адже відрізняються мірою об'єктивності («Таймс» має третину індикаторів суб'єктивного, репутаційного

¹⁰ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

¹¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

характеру, у Шанхайському рейтингу такі показники відсутні¹²). Наприклад, у цих двох рейтингів¹³ відмінні перші два заклади, які до того ж належать різним країнам.

На *рис. 4* проілюстрована (за Lucien Bollaert¹⁴) роль масових стандартів вищої освіти (так званих, в інтерпретації авторів, стандартів першого роду або порогових стандартів на відміну від топових стандартів другого роду¹⁵), на які спирається акредитація.

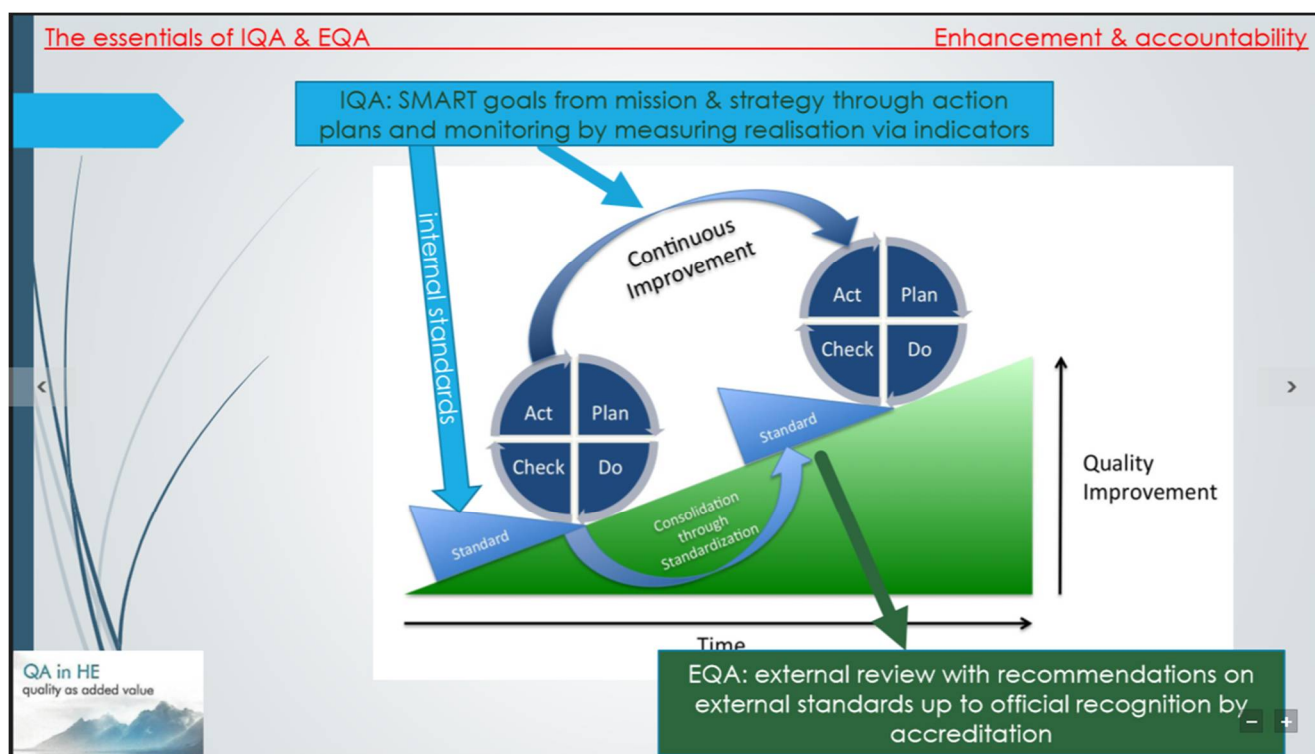


Рис. 4. Ілюстрація призначення стандартів першого (в інтерпретації авторів) роду за Lucien Bollaert.
Джерело: Lucien Bollaert¹⁶

Ілюстративний зміст *рис. 4* полягає у тому, що стандарти першого роду як порогові стандарти виконують функцію підпорок, які забезпечують вищу освіту від скочування в невищу освіту. Ці стандарти забезпечують консолідуючу (інтегруючу) роль на відміну від стандартів другого роду як топових стандартів, що здійснюють конкурентну (диференціюючу) функцію. З *рис. 4* також можна зрозуміти, що через періодичний перегляд, рівень порогових стандартів поступово підвищується, але цей процес повільний через інерцію масового впровадження таких стандартів. Окремі провідні університети здатні швидко і багатократно перевищувати цей рівень, прямуючи до елітних вершинних (еталонних) стандартів другого роду.

Без акредитації заклад вищої освіти (ЗВО) / освітня програма не втримається на ринку освітніх послуг. Без рейтингу це можливо. Відтак, акредитація стартова, рейтинг фінальний. Історично вони так і виникли:

¹² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. 1 (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308.

¹³ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴ Bollaert L. The Essentials of IQA and EQA / L. Bollaert // TAM Bologna Seminar on QA, 12 September 2017, Kyiv. URL: [file:///C:/Users/LV/Downloads/20170912TheEssentialsOfIQAandEQAKiev%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/LV/Downloads/20170912TheEssentialsOfIQAandEQAKiev%20(1).pdf); Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / О. П. Воробійова та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.

¹⁵ Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / О. П. Воробійова та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.

¹⁶ Bollaert L. The Essentials of IQA and EQA / L. Bollaert // TAM Bologna Seminar on QA, 12 September 2017, Kyiv. URL: [file:///C:/Users/LV/Downloads/20170912TheEssentialsOfIQAandEQAKiev%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/LV/Downloads/20170912TheEssentialsOfIQAandEQAKiev%20(1).pdf); Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / О. П. Воробійова та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.

спочатку акредитація, потім рейтинг. Значення рейтингу зростає із загостренням глобальної конкуренції, яка відбувається на рівні найвищої якості. Нині існують глобальні (міжнародні, світові) рейтинги, світової акредитації немає¹⁷. У *табл. 1* систематизовано переваги рейтингу над акредитацією¹⁸.

Таблиця 1

Порівняння акредитації та рейтингу як механізмів оцінювання якості вищої освіти

№	Характеристика механізму	Акредитація	Рейтинг
1	2	3	4
1	Міжнародний (глобальний) вимір	-	+
2	Регіональний (європейський тощо) вимір	+	+
3	Національний вимір	+	+
4	Запобігання суб'єктивізму	-	+
5	Безперервність (перманентність) оцінювання	-	+
6	Мотивація конкуренції	-	+
7	Здатність виявляти глобально конкурентоспроможну якість	-	+
8	Здатність виявляти заклади-лідери	-	+
9	Здатність виявляти аутсайдерів серед акредитованих закладів	-	+
10	Орієнтація на перспективу, розвиток	-	+
11	Формування креативної мотивації-заохочення	-	+
12	Формування культури максимально досконалої якості	-	+
13	Формування культури конкурентного лідерства	-	+
14	Орієнтація на перевершення порогових стандартів (норм)	-	+
15	Важливість автономії для реагування на оцінювання	-	+
16	Здатність слугувати акредитації	+	+ (частково)
17	Здатність слугувати рейтингуванню	-	+
18	Здатність підтверджувати статус: «вища» / «невища» освіта	+	+ (частково)

Джерело: Складено авторами¹⁹.

Загалом між крайніми механізмами оцінювання якості вищої освіти (МОЯВО) у передовій світовій практиці, як це з'ясовано авторами²⁰, існують проміжні асоціаційні, класифікаційні і рамкові механізми (*рис. 5*).

Слід зазначити, що МОЯВО одночасно слугують механізмами моніторингу (параметрів і стану) та мотивації (зобов'язання і заохочення)²¹.

¹⁷ Lugoviy, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

¹⁸ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова. Від акредитації до рейтингу (функціонування VS розвиток). *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73>.

¹⁹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова. Від акредитації до рейтингу (функціонування VS розвиток). *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73>.

²⁰ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. С. 7–75. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf. Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

²¹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

Щодо мотивації, то вона ізоморфно до якості також дихотомічна в «єдності і боротьбі» протилежних складових:

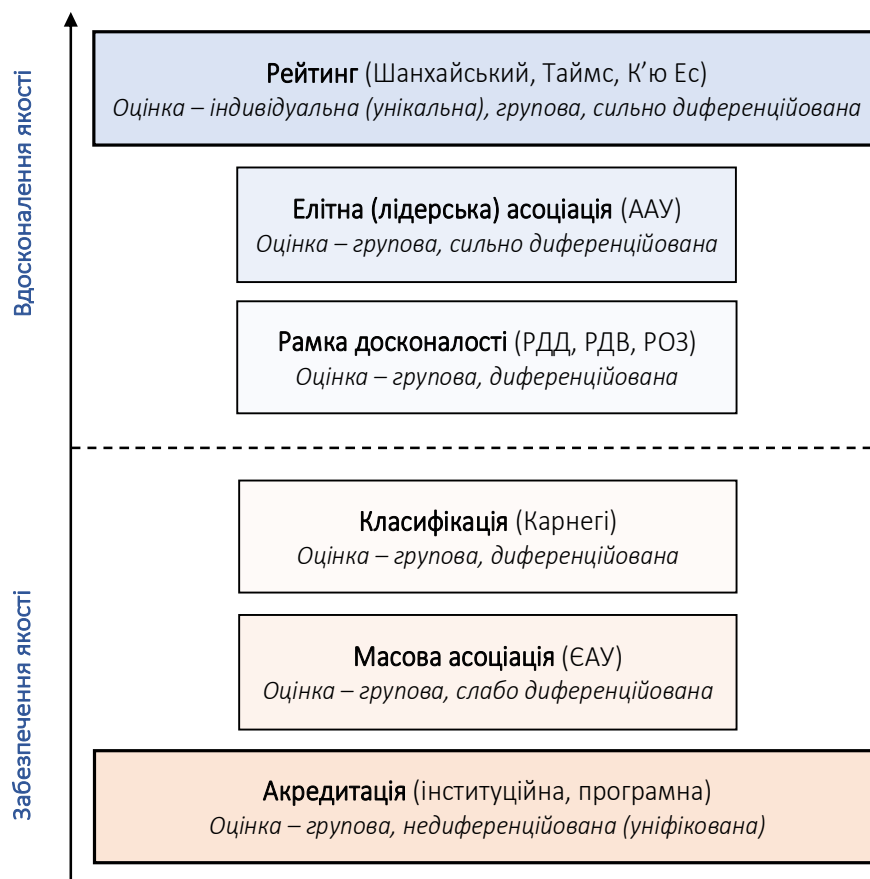


Рис. 5. Таксономія механізмів оцінювання якості вищої освіти (МОЯВО) та їх поділ на два класи «нижчий / вищий» з огляду на придатність (валідність) оцінювати якість з метою її «забезпечення / вдосконалення».

Примітка: ААУ – Асоціація американських університетів²²; РДД, РДВ, РОЗ – відповідно рамки досконалості досліджень, викладання та обміну знаннями²³; ЕАУ – Європейська асоціація університетів²⁴.

Джерело: Складено авторами на підставі узагальнення світового, європейського, національного досвіду²⁵.

²² Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>.

²³ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Knowledge Exchange Framework Consultation. URL: <https://re.ukri.org/sector-guidance/publications/knowledge-exchange-framework-consultation-2019/>.

²⁴ European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>.

²⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. С. 7–75. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2020). Challenge of developing quality profile of higher education in Ukraine. Education: Modern Discourses, 3, 57-77. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-06>.

Акредитація – відлік від мінімуму &/VS Рейтинг – відлік від максимуму

На рис. 6 на прикладі модельного (еталонного) Гарвардського університету проілюстрована оцінювальна здатність різних МОЯВО.

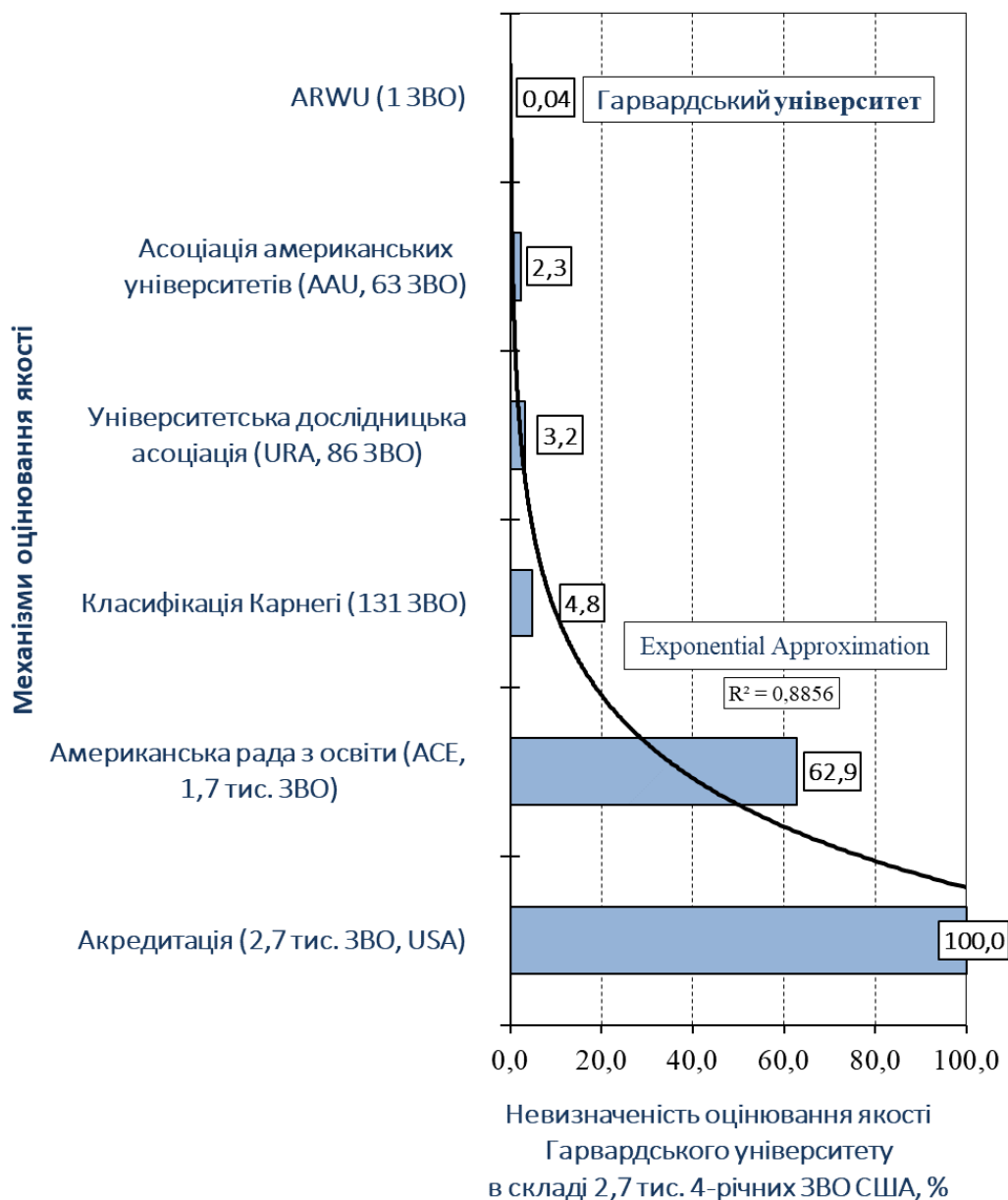


Рис. 6. Оцінювання гарвардської якості вищої освіти за допомогою різних МОЯВО. Акредитація не виявляє лідерів якості.

Примітка: AAU – Асоціація американських університетів²⁶; URA – Університетська дослідницька асоціація²⁷; Класифікація Карнегі²⁸; ACE – Американська рада з освіти²⁹.

Джерело: Складено авторами³⁰.

²⁶ Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>.

²⁷ Universities Research Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_Research_Association.

²⁸ The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>.

²⁹ American Council on Education. URL: <https://www.acenet.edu/Pages/default.aspx>.

³⁰ Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2020). Challenge of developing quality profile of higher education in Ukraine. Education: Modern Discourses, 3, 57-77. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-06>.

Як акредитований Гарвардський університет нічим не відрізняється від 2,7 тис. американських 4-річних ЗВО, що присуджують академічні ступені. Гарвард губиться серед 1,7 тис. членів Американської ради з освіти (ACE). Заклад класифікується як університет з дуже високою дослідницькою активністю, але цим не виділяється з-поміж 131 аналогічного ЗВО. Університет також ніяк не виокремлюється в групі 86 американських закладів Університетської дослідницької асоціації (URA). Гарвард звичайний і в більш вузькій групі 63 закладів Асоціації американських університетів (AAU). І лише Шанхайський рейтинг (ARWU) визначає цей університет як найкращий заклад США і світу. На відміну від інших механізмів, тільки Шанхайський рейтинг однозначно, з великим відривом, відділяє Гарвардський університет від Стенфордського, який на другій позиції³¹.

Як найкращий у світі Гарвардський університет може слугувати еталоном (гарвардським стандартом) найвищої досконалості для юстирування (вивірення, налаштування, регулювання) МОЯВО.

Зокрема, це важливо для підготовки експертів та вдосконалення оцінювання забезпечення якості³².

1.2. Застосування рейтингового механізму у глобальній, регіональній (континентальній) і національній практиці для ідентифікації найвищої університетської досконалості

Активно заявивши про себе на початку 2000-х років, рейтингові механізми оцінювання якості вищої освіти (МОЯВО) завдяки насамперед ARWU (2003), Times (2004, 2010) і QS (2010) тепер надійно утвердилися у практиці оцінювання університетських досягнень³³. Завдяки рейтингам стало можливим конкретизувати статус університету світового класу (УСК), що як ознака найвищої конкурентоспроможності визначено Дж. Салмі, за підтримки Світового банку, у 2007-2009 рр.³⁴

Поняття УСК як флагманського університету передбачає³⁵, що:

УСК – міжнародно визнаний університет.

УСК – університет, що входить у топ-500 за ARWU і топ-200 (а тепер топ-500) за Times.

УСК – характеризується високою концентрацією талантів здобувачів і викладачів; високою концентрацією ресурсів; ефективним управлінням з високим рівнем автономії.

14

Пізніше, з розширенням охоплення університетів рейтингуванням (понад 500), насамперед за ARWU, виникло поняття університету субсвітового класу (кандидата в УСК) – закладу у групі 501-1000 ARWU та Times³⁶.

У 2015 р. О. Слюсаренко запропоновано також термін «університет екстра класу» – заклад, що у групі топ-30 ARWU³⁷.

³¹ Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2020). Challenge of developing quality profile of higher education in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 3, 57-77. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-06>.

³² Воробйова О. Міжнародний досвід підготовки експертів у сфері забезпечення якості вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Науковий журнал*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. Вип. 4 (68). С. 236–249; Воробйова О. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду оцінювання забезпечення якості вищої освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського*, 2017. Вип. 2. С. 110–115.

³³ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

³⁴ Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

³⁵ Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

³⁶ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / О. П. Воробйова та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.

³⁷ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

Крім того, на підставі аналізу високорейтингових закладів Дж. Салмі запропоновано три шляхи створення університетів світового класу³⁸. З них найбільш поширеними є виокремлення і цілеспрямована підтримка розвитку вибраних кращих університетів, а також злиття університетів з метою істотного посилення інституційного потенціалу. Хоча практикується й третій шлях створення УСК шляхом заснування нового закладу (Казахстан, Саудівська Аравія), який проте потребує великих витрат. Крім того, у дослідженнях О. Слюсаренко показано, що реалізується ще й четвертий шлях через поділ (роз'єднання) надвеликих УСК, своєрідного їх тиражування із збереженням статусу УСК (Австрія)³⁹.

Рейтинговий бум, поява великої кількості університетських рейтингів водночас актуалізували питання щодо рейтингування їх самих з огляду на об'єктивність, валідність, вірогідність, точність, інші характеристики з метою довіри до рейтингових результатів. У 2011-2015 рр. авторами з'ясовано, що згадані рейтинги як найбільш популярні мають різну об'єктивність: ARWU – повністю об'єктивний, Times – на третину суб'єктивний, QS – на половину суб'єктивний⁴⁰. Використовуючи практику як критерій істини, упродовж 2010-2020 рр. стало зрозуміло, що часткова суб'єктивність рейтингів призводить до недостатньо об'єктивного оцінювання ЗВО (рис. 7).

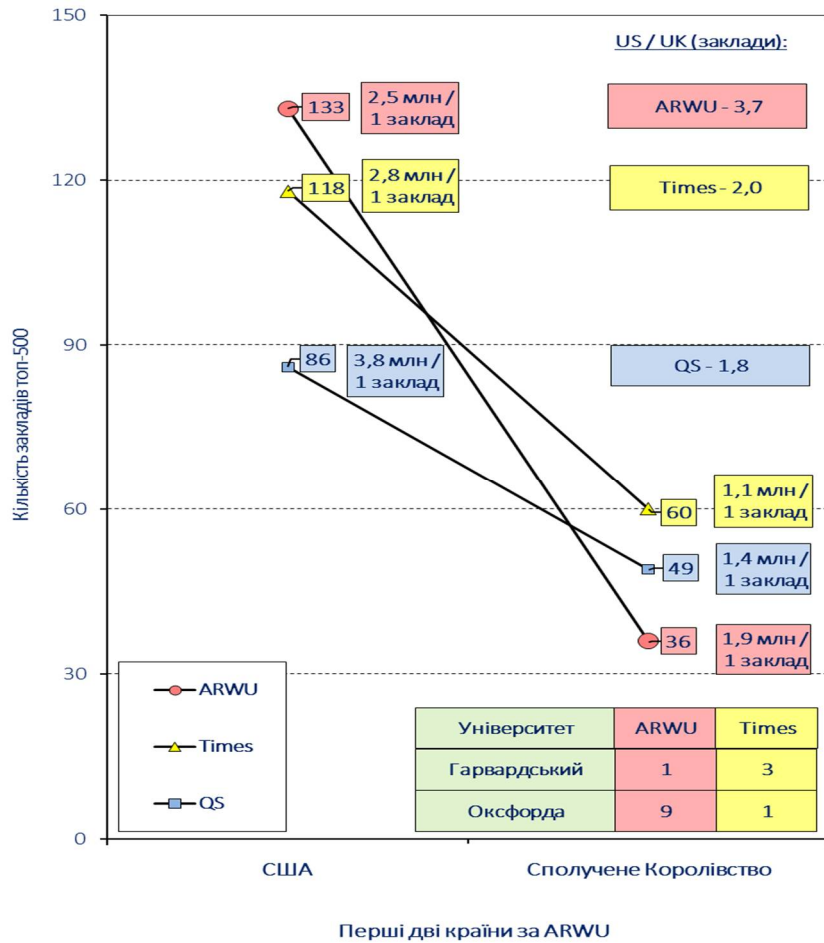


Рис. 7. Загальна кількість університетів світового класу (у групі топ-500) за рейтингами ARWU, Times і QS та чисельність населення на 1 такий заклад у США і Сполученому Королівстві у 2020 р.

Джерело: Складено авторами на підставі⁴¹.

³⁸ Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

³⁹ Слюсаренко О. М. Развитие высшого университетского потенциала в условиях глобализации: монография. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

⁴⁰ Луговой В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. І (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308;

Слюсаренко О. М. Развитие высшого университетского потенциала в условиях глобализации: монография. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

⁴¹ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

Якщо порівнювати ARWU і Times, то останній суб'єктивно і системно вивищує британські та принижує американські університети (кратно змінює співвідношення кількості університетів світового класу у групі топ-500). QS ще більшою мірою дискримінує заклади (див. рис. 7)⁴².

Рейтингові розбіжності провідних світових рейтингів також демонструє рис. 8.

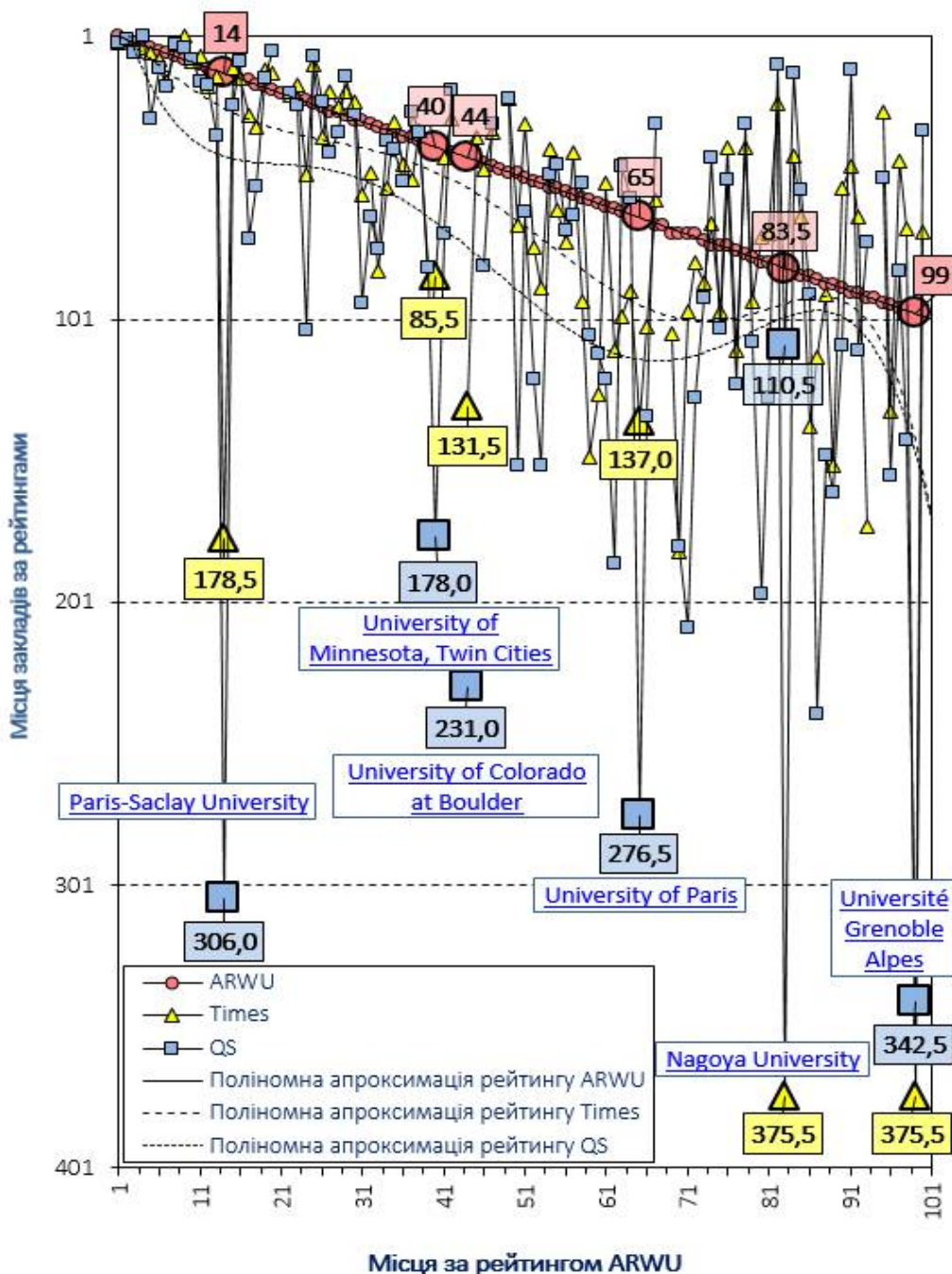


Рис. 8. Розбіжності рейтингування одних і тих самих ЗВО найбільш поширеними і популярними світовими рейтингами ARWU, Times і QS.

Джерело: Складено авторами на підставі⁴³.

⁴² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

⁴³ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

Ще більші відмінності вносить рейтинг Вебометрикс (Webometrics) (рис. 9).

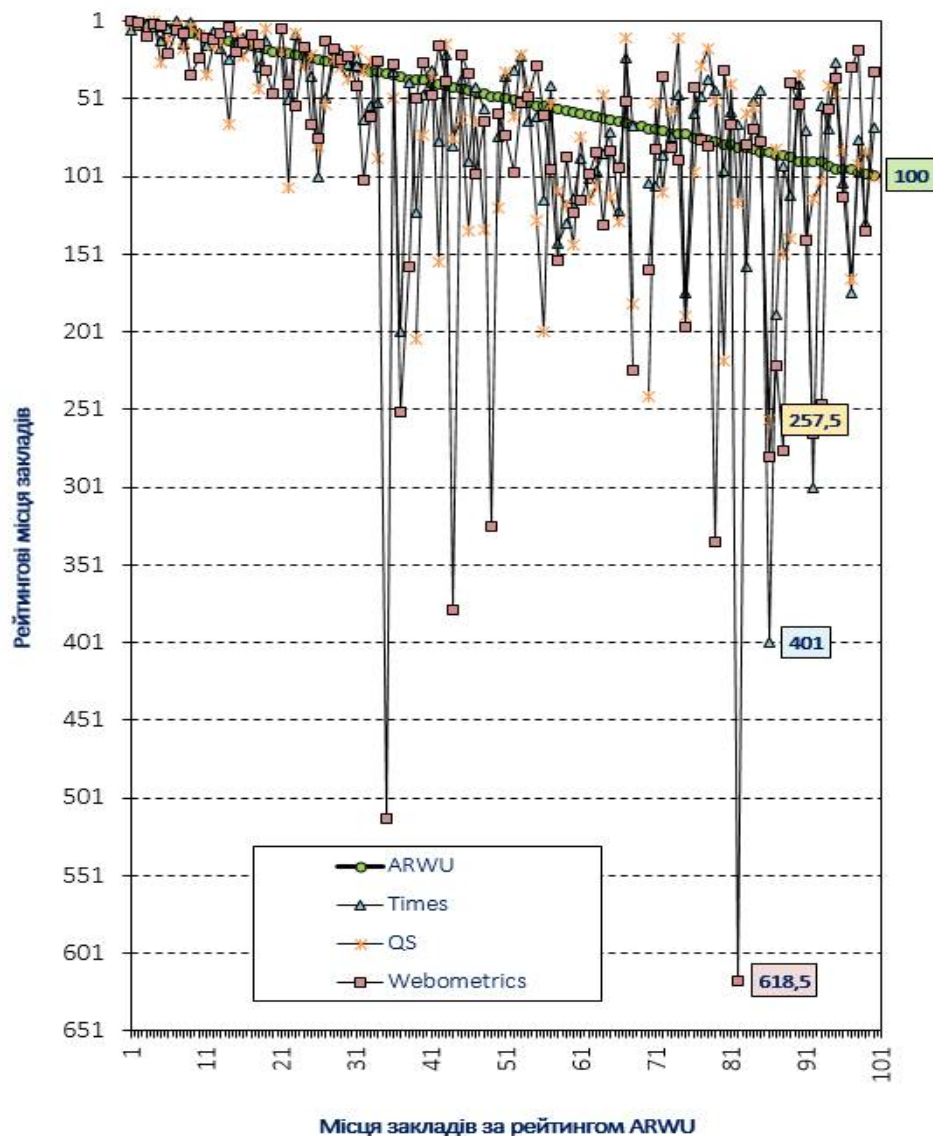


Рис. 9. Ілюстрація відхилень рейтингових місць ЗВО за рейтингами Times (2020 р.), QS (2020 р.) та Webometrics (початок 2020 р.) відносно ARWU (2019 р.).

Джерело: Складено авторами на підставі⁴⁴.

З рис. 9 видно, що найбільше екстремальних відхилень від рейтингового речиза у Вебометрикса⁴⁵.

Що стосується рейтингу Вебометрикс, то його головний недолік – орієнтація переважно на зовнішнє, не завжди сутнісно адекватне відображення ЗВО за рівнем досягнень. Зовнішньо-формальна спрямованість рейтингу призводить до очевидних непорозумінь. Наприклад, Центральноукраїнський національний технічний університет (м. Кропивницький) посідає 27493 місце в рейтингу (308 з 317 рейтингованих українських інституцій), а за своєю попередньої назвою як Кіровоградський національний технічний

⁴⁴ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>; Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова та ін; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. С. 16. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

⁴⁵ Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

університет (до 2016 р.) одночасно числиться на 8327 місці. Оскільки якраз на цей рейтинг часто зважають українські ЗВО, у *табл. 2* наводиться ранжирування останнім виданням Вебометриксу медичних ЗВО України⁴⁶.

Таблиця 2

Ранжирування за Вебометриksom медичних ЗВО України на початок 2020 р.

№	Заклад	Місце серед закладів	
		України (n = 317)	Світу (N = 30 тис.)
1	2	3	4
1	Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького	12	3435
2	Тернопільський національний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського	14	3567
3	Буковинський державний медичний університет	25	4449
4	Національний фармацевтичний університет	35	5045
5	Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова	40	5262
6	Харківський національний медичний університет	50	5617
7	Українська медична стоматологічна академія	73	7162
8	Чернівецький медичний коледж	75	7371
9	Дніпровська державна медична академія	76	7400
10	Івано-Франківський національний медичний університет	88	8382
11	Запорізький державний медичний університет	100	8996
12	Харківська медична академія післядипломної освіти	120	10751
13	Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця	142	12701
14	Національна медична академія післядипломної освіти П.Л. Шупика	161	13611
15	Донецький національний медичний університет	163	13743
16	Одеський національний медичний університет	178	14428
17	Луганський державний медичний університет	210	17226
18	Київський медичний університет УАНМ	229	18291
19	Запорізька медична академія післядипломної освіти	250	20872
20	Львівський медичний інститут	256	21439
21	Житомирський інститут медсестринства	260	21616
22	Дніпровський медичний інститут традиційної і нетрадиційної медицини	275	23310
23	Міжнародна академія екології та медицини	299	25987

Джерело: Складено авторами на підставі⁴⁷.

З огляду на *табл. 2* виникають сумніви в об'єктивності, валідності, вірогідності й точності оцінювання досягнень ЗВО. Зокрема, важко погодитися, що маловідомий Чернівецький медичний коледж майже двократно випереджає знаний в Україні і за кордоном Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця.

За такого ранжирування чимало ЗВО використовують Вебометрикс та подібні за ефективністю рейтинги для різного роду маніпулятивних аргументацій своєї конкурентоспроможної якості. Звісно, що Київська академія перукарського мистецтва, перебуваючи на 196 місці з-поміж 317 українських інституцій і випередивши багато відомих національних ЗВО за цим рейтингом, буде пишатися якістю своєї діяльності⁴⁸.

Отже, питання чіткого *рейтингування рейтингів* є актуальним, зокрема, для України. Це важливо для нейтралізації рейтингових маніпуляцій і рейтингового шуму, що засмічують уявлення про справжню якість вищої освіти.

⁴⁶ Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

⁴⁷ Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

⁴⁸ Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

Розрекламований європейський У-Мультиренк, як і багато інших міжнародних рейтингів, також де-факто не викликає довіри. Наприклад, за цим рейтингом у 2020 р. українські університети розміщені вочевидь алогічно. Зокрема, важко вважати правдоподібним таке рейтингування⁴⁹:

4 місце - Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя,
 8 місце - Харківський національний університетом міського господарства ім. О. М. Бекетова,
 9 місце - Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
 15 місце - Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка,
 17 місце - Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»,
 29 місце - Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського»,
 56 місце - Національний університет «Кієво-Могилянська академія».

На рис. 10 проілюстровано роздільну здатність провідних світових рейтингів.

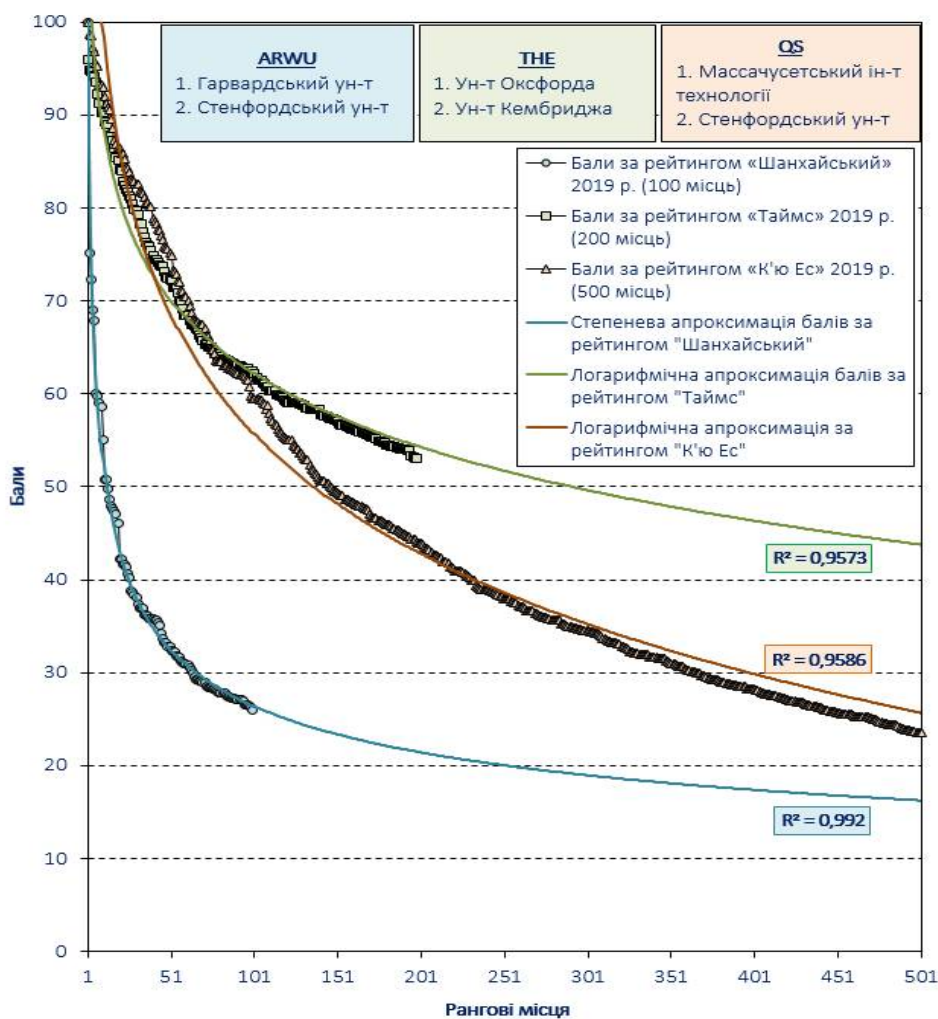


Рис. 10. Ілюстрація залежності роздільної здатності світових університетських рейтингів Шанхайського (ARWU), Таймс (Times) і К'ю Ес (QS) від рейтингових позицій закладів.

Джерело: Складено авторами на підставі⁵⁰.

⁴⁹ U-Multirank (2020). URL: <https://www.umultirank.org/about/u-multirank/the-project/>.

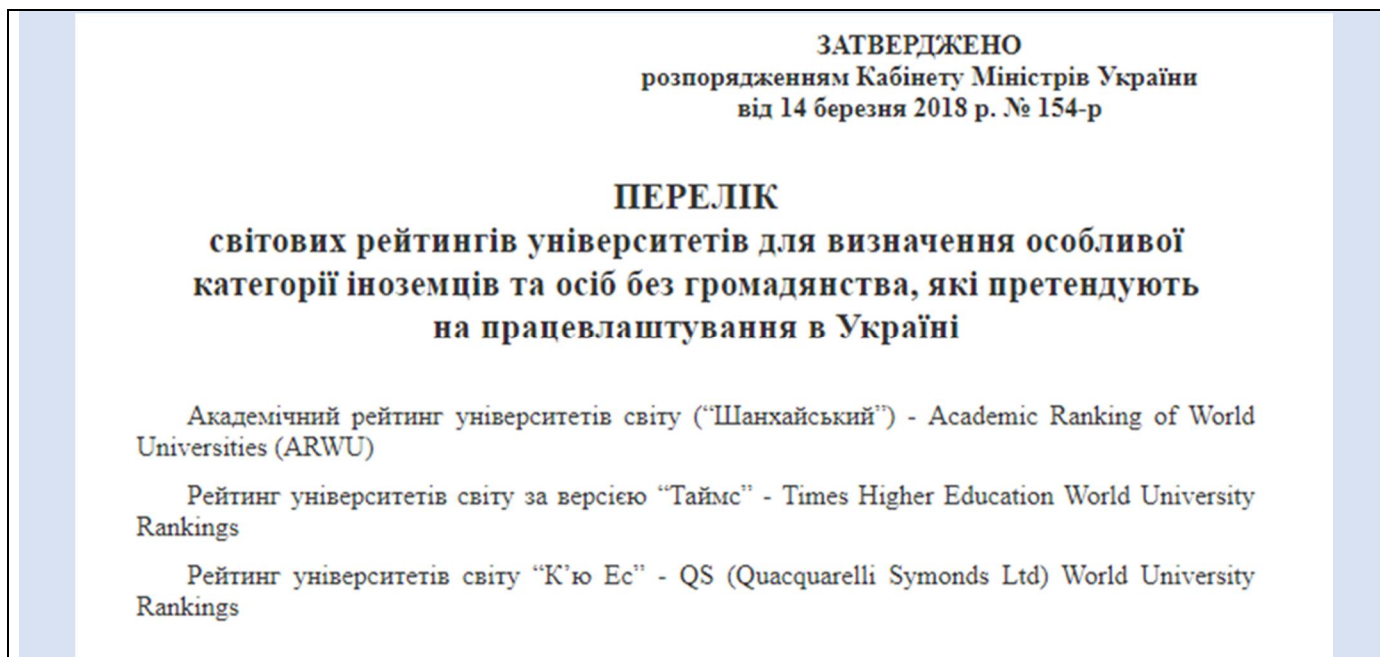
⁵⁰ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats); QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I); препринт / О. Воробійова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 14. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

З *рис. 10* можна побачити, що Шанхайський рейтинг найбільш надійно диференціює топові університети. Це важлива перевага рейтингового механізму оцінювання якості вищої освіти.

Головне призначення рейтингу – надійно виявляти зразки найвищої досконалості, чого не може зробити акредитаційний механізм.

З *рис. 10* також видно, що функціональна залежність балів і місця ЗВО у Шанхайського рейтингу дуже сильна ($R^2 = 0,992$) та перевищує аналогічні характеристики рейтингів Таймс ($R^2 = 0,957$) і К'ю Ес ($R^2 = 0,959$).

Зрештою у 2018 р. трійка зазначених світових рейтингів визнана українським Урядом у порядку: ARWU, Times і QS⁵¹.



20

На *рис. 11* показана стабільна висока роздільна здатність ARWU (Шанхайського рейтингу)⁵², що дає змогу точно визначити університет № 1, університети екстра класу (та їх стратифікацію на групи)⁵³, університети світового класу⁵⁴ та субсвітового (кандидатів до світового) класу⁵⁵.

⁵¹ Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>.

⁵² Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking’s Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

⁵³ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

⁵⁴ Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

⁵⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / О. П. Воробйова та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

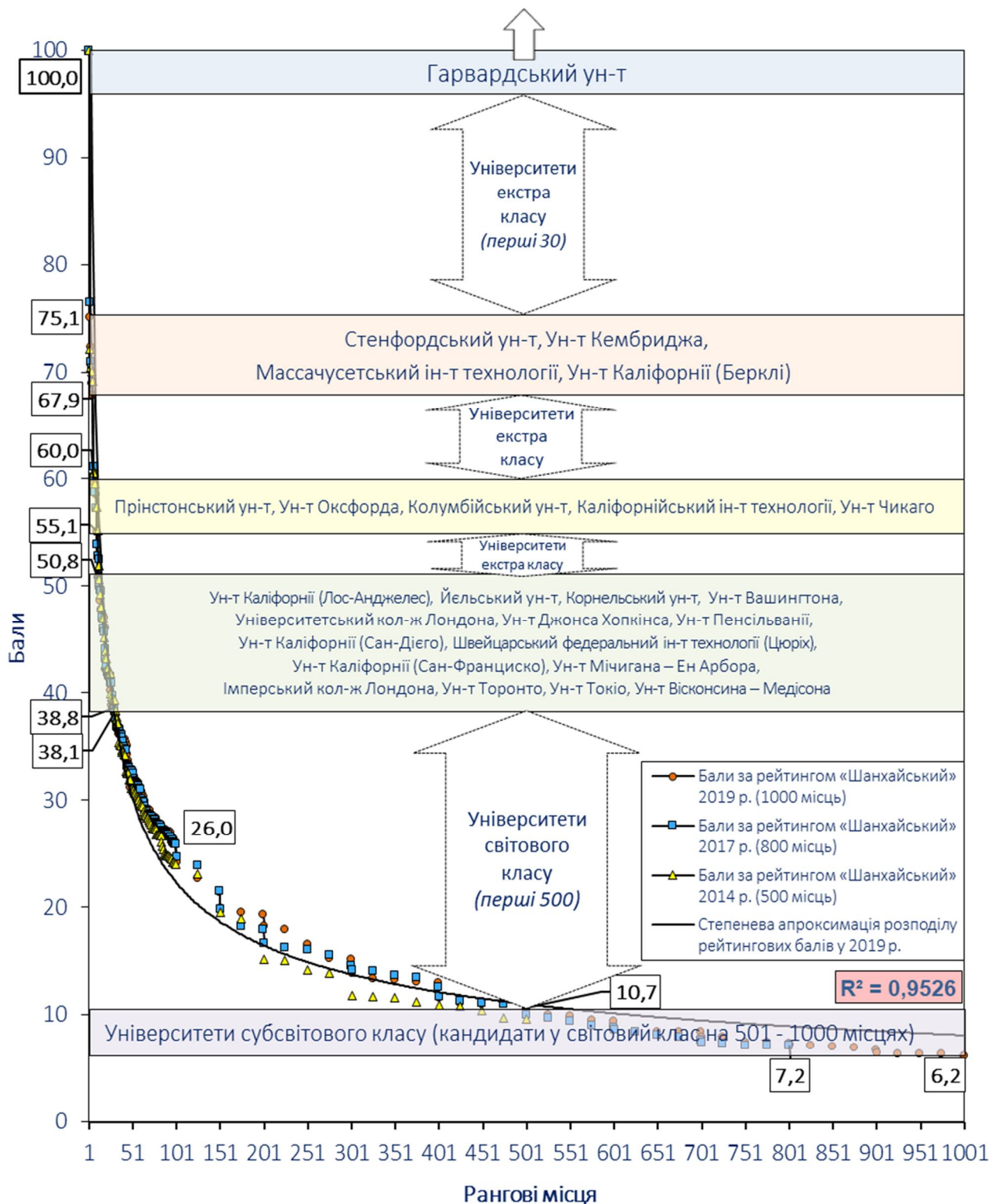


Рис. 11. Високоточне рейтингування закладів вищої освіти Шанхайським рейтингом. Україна відсутня в цьому рейтингу.

Джерело: Складено авторами на підставі⁵⁶.

⁵⁶ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

Дані ARWU 2020 р. підтвердили високу і стабільну точність цього рейтингу. На *рис. 12* показана важлива для розуміння структурування найвищої якості вищої освіти (див. *рис. 11*) її стійка стратифікація (квантування, порціювання) за весь час існування ARWU. Зокрема, крім об'єктивності, саме завдяки такій високій ідентифікаційній точності (прецизійності) ARWU наразі набув беззаперечного світового визнання як лідерський рейтинг для лідерської освіти.

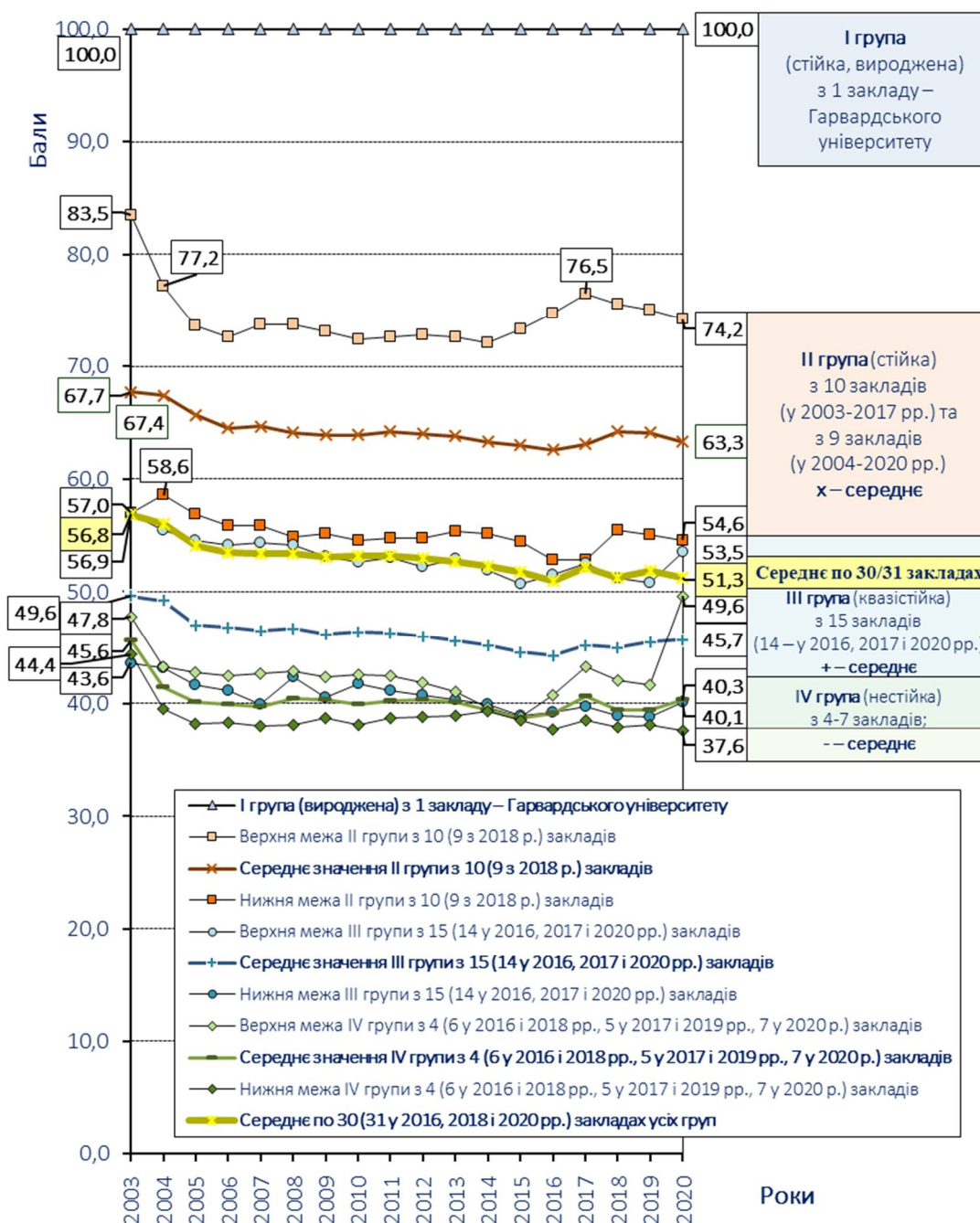


Рис. 12. Стратифікація університетів екстра класу на стійкі групи вищої досконалості за ARWU.
Джерело: Складено авторами на підставі⁵⁷.

⁵⁷ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

При цьому дані рейтингування закладів ARWU свідчать і водночас сприяють тому, що системні цілеспрямовані зусилля держав мають результатом істотне підвищення конкурентоспроможності їх університетів⁵⁸.

Наприклад, у 2018-2020 р. за десятирічною програмою французького уряду «Інвестиція в майбутнє» завершилося створення шляхом об'єднання суперпотужних університетів світового, і навіть екстра, класу, що за ARWU у 2020 р. посіли високі місця⁵⁹:

Paris-Saclay University (2020) – 14 місце,
PSL University (2019) – 36 місце,
Sorbonne University (2018) – 39 місце.

До 2018 р. французькі університети вище 40 місця ARWU не піднімалися⁶⁰.

Це дало змогу Франції за рівнем її університетів світового класу посісти третю рейтингову сходинку після США і Сполученого Королівства⁶¹. Також уперше в університетській історії французький Paris-Saclay University потіснив з першого місця в галузі математики американський Принстонський університет (рис. 13)⁶².



23

Рис. 13. Досягнення новоутвореного Paris-Saclay University у 2020 р.

Джерело: Сайт Paris-Saclay University.

За послідовної державної політики і підтримки Китай менше ніж за два десятиліття багатократно збільшив кількість університетів світового класу⁶³. А флагманський Університет Цінхуа здійснив сходження⁶⁴ від

⁵⁸ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

⁵⁹ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2020. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2020.html>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М. і Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

⁶⁰ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁶¹ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2020. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2020.html>.

⁶² ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.

⁶³ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

⁶⁴ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

групи світового класу (Дж. Салмі) топ-300 до університетів екстра класу (О. Слюсаренко) у складі топ-30 (рис. 14).



Рис. 14. Зростання глобальної конкурентоспроможності китайського Tsinghua University у 2003-2020 рр.

Джерело: ARWU, Tsinghua University.

На рис. 15 наведено приклад посилення глобальної університетської конкурентоспроможності шляхом злиття закладів у Фінляндії⁶⁵.

New higher education community established in Tampere in 2019 (Finland)

“The new higher education community in Tampere will be established at the beginning of 2019, when the new foundation-based Tampere University is formed through a merger between the University of Tampere and Tampere University of Technology. The activities, personnel, students and assets of the two universities will be transferred to the new Tampere University”.

	<p>University of Tampere : 1925, 601-700 ARWU & Subject ARWU (11 Subjects) 15 000 Students / 1600 Doctoral Students, 500 International Students</p>
	<p>Tampere University of Technology: 1965, Subject ARWU (4 Subjects) 8 000 Students / 1000 Doctoral Students, 700 International Degree Students</p>

Рис. 15. Злиття Університету Тампере та Тамперського університету технології заради підвищення конкурентоспроможності об'єднаного закладу

Джерело: Складено авторами, ARWU, сайт Tampere University.

⁶⁵ Education in Finland. Finnish National Agency for Education, 2020. URL: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/education-in-finland-2020_1.pdf; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

Крім того, дані ARWU засвідчили, що передові країни дбають про наявність у них національних еталонних університетів (рис. 16).

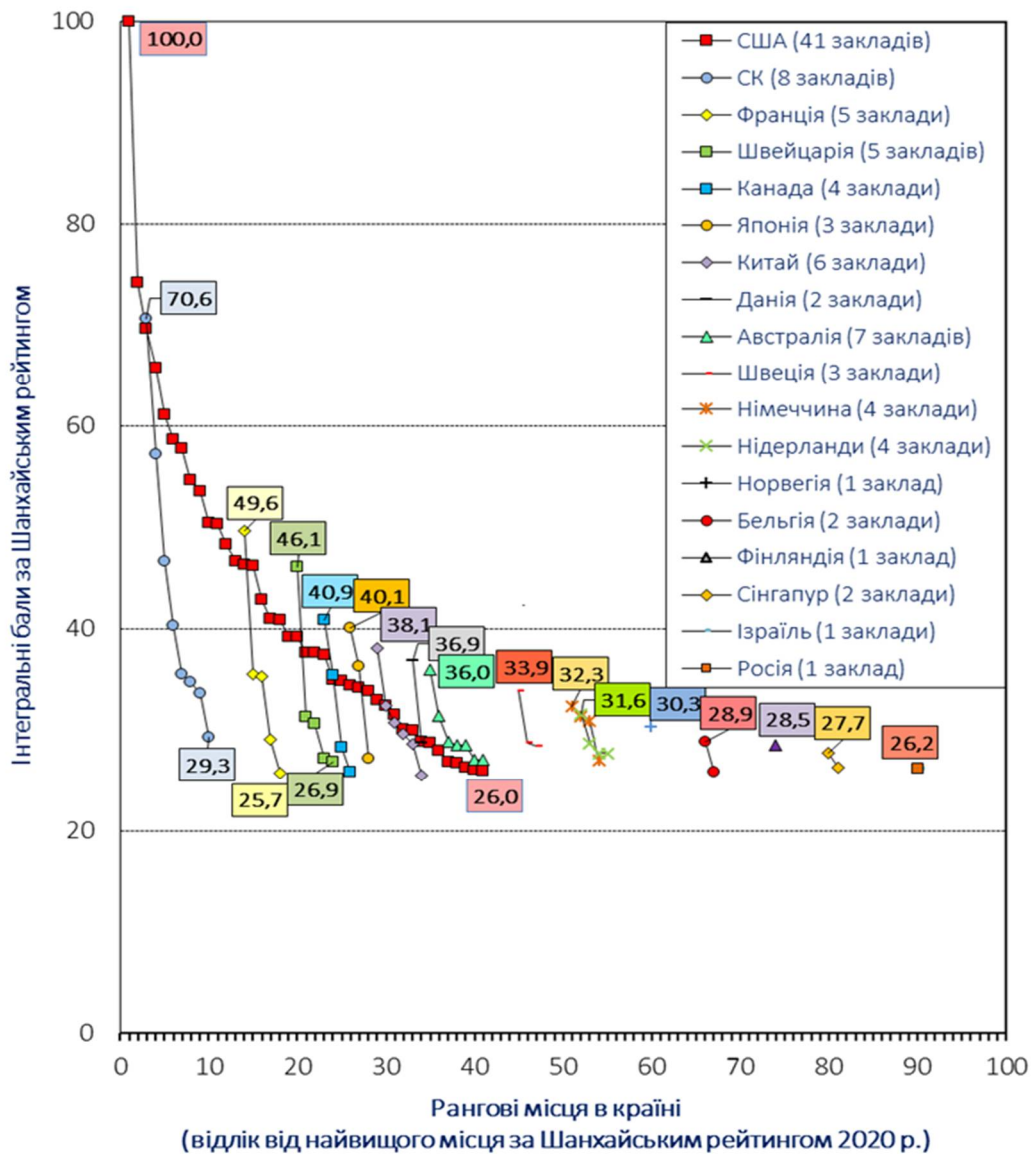


Рис. 16. Наявність у провідних країнах лідерських еталонних університетів, що у групі топ-100 ARWU у 2020 р.

Джерело: Складено авторами на підставі⁶⁶.

Можливості ARWU для ідентифікації найвищої університетської досконалості значно зросли із впровадженням у 2017 р. галузевої версії рейтингу спочатку у 52, а потім у 54 предметних областях⁶⁷.

Нині неперевершена роздільна здатність ARWU досягається застосуванням невеликої кількості індикаторів: для загальної версії – 6, для галузевої версії залежно від академічних предметів – 4-5 індикаторів.

⁶⁶ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁶⁷ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України. 2018. № 3. С. 5–22.

1.3. Використання механізмів оцінювання якості для створення профілю якості вищої освіти

Застосування механізмів оцінювання якості вищої освіти (МОЯВО), особливо вищої групи (див. *рис. 5*), насамперед рейтингу, дає змогу накреслити зрозумілий і надійний профіль якості вищої освіти (ПЯВО). Нижче наводяться приклади ПЯВО різних модальностей: від глобального до локального, загального і галузевого. На *рис. 17* показано загальнопланетарний ПЯВО за рейтингом ARWU 2020 р.

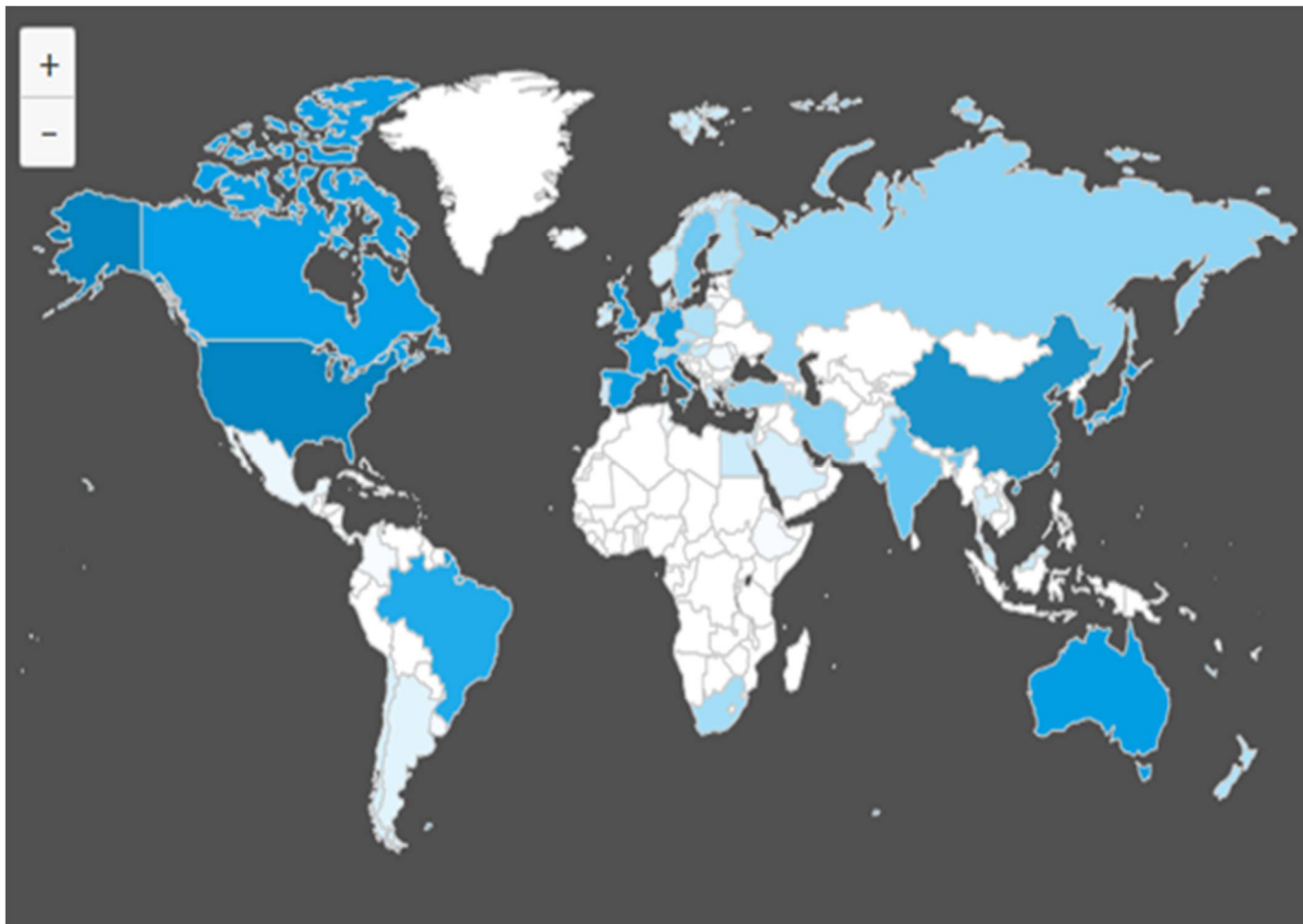


Рис. 17. Глобальний загальний профіль якості вищої освіти за ARWU. Україна – біла пляма. Китай серед лідерів за якістю вищої освіти.

Джерело: ARWU⁶⁸.

Завдяки розробленню і запуску у 2003 р. ARWU (тепер найбільш престижного і популярного світового рейтингу) Китай з того часу в кілька разів збільшив кількість університетів світового класу та істотно покращив їх рейтингові досягнення⁶⁹.

Загалом на 1-30 місцях ARWU представлено 7 країн: США – 23 заклади, Сполучене Королівство – 4, Франція, Швейцарія, Канада, Японія і Китай – по 1 ЗВО. У ширшій групі топ-100 закладів на 11 країн більше: це також Данія, Австралія, Швеція, Німеччина, Нідерланди, Норвегія, Бельгія, Фінляндія, Сінгапур, Ізраїль і Росія. Зазначені 18 країн стабільно делегують свої найкращі університети до групи закладів на 1-100 місцях Шанхайського рейтингу загальної версії. У цих країнах забезпечена наявність бодай одного зразкового університету – національного лідера вищої освіти (див. *рис. 16*)⁷⁰.

У *табл. 3* показано предметно-інституційно-країновий ПЯВО найвищого рівня за даними ARWU галузевої версії 2020 р.⁷¹

⁶⁸ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁶⁹ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁷⁰ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁷¹ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.

Найвища якість вищої освіти за 54 предметними областями за галузевою версією ARWU 2020 р.

Fields	Subject	Institution Name	Country/Region
Natural Sciences	Mathematics	Paris-Saclay University	France
	Physics	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	United States
	Chemistry	University of California, Berkeley	United States
	Earth Sciences	University of Colorado at Boulder	United States
	Geography	University of Oxford	United Kingdom
	Ecology	University of Oxford	United Kingdom
	Oceanography	University of Washington	United States
	Atmospheric Science	University of Colorado at Boulder	United States
	Engineering	Mechanical Engineering	University of Cambridge
Electrical & Electronic Engineering		Massachusetts Institute of Technology (MIT)	United States
Automation & Control		Massachusetts Institute of Technology (MIT)	United States
Telecommunication Engineering		Tsinghua University	China
Instruments Science & Technology		Harbin Institute of Technology	China
Biomedical Engineering		Harvard University	United States
Computer Science & Engineering		Massachusetts Institute of Technology (MIT)	United States
Civil Engineering		Tongji University	China
Chemical Engineering		Massachusetts Institute of Technology (MIT)	United States
Materials Science & Engineering		Massachusetts Institute of Technology (MIT)	United States
Nanoscience & Nanotechnology		Nanyang Technological University	Singapore
Energy Science & Engineering		Nanyang Technological University	Singapore
Environmental Science & Engineering		Harvard University	United States
Water Resources		ETH Zurich	Switzerland
Food Science & Technology		Jiangnan University	China
Biotechnology		Harvard University	United States
Aerospace Engineering		Beihang University	China
Marine/Ocean Engineering		Shanghai Jiao Tong University	China
Transportation Science & Technology		Beijing Jiaotong University	China
Remote Sensing		Wuhan University	China
Mining & Mineral Engineering	Central South University	China	
Metallurgical Engineering	University of Science and Technology Beijing	China	

Fields	Subject	Institution Name	Country/Region
Life Sciences	Biological Sciences	Harvard University	United States
	Human Biological Sciences	Harvard University	United States
	Agricultural Sciences	Wageningen University & Research	Netherlands
	Veterinary Sciences	Ghent University	Belgium
Medical Sciences	Clinical Medicine	Harvard University	United States
	Public Health	Harvard University	United States
	Dentistry & Oral Sciences	University of Michigan-Ann Arbor	United States
	Nursing	University of Pennsylvania	United States
	Medical Technology	Harvard University	United States
	Pharmacy & Pharmaceutical Sciences	Harvard University	United States
Social Sciences	Economics	University of Chicago	United States
	Statistics	Harvard University	United States
	Law	Yale University	United States
	Political Sciences	Harvard University	United States
	Sociology	University of California, Berkeley	United States
	Education	Harvard University	United States
	Communication	University of Amsterdam	Netherlands
	Psychology	Harvard University	United States
	Business Administration	University of Pennsylvania	United States
	Finance	New York University	United States
	Management	National University of Singapore	Singapore
	Public Administration	Aarhus University	Denmark
	Hospitality & Tourism Management	The Hong Kong Polytechnic University	China-Hong Kong
Library & Information Science	Harvard University	United States	

Джерело: ARWU⁷².

Рейтинг цієї версії також не бачить Україну в жодній предметній області.

Найбільше перших місць (14) за Гарвардським університетом, який є незмінно першим і в загальній версії ARWU. Масачусетський інститут технології посідає 6 перших позицій.⁷³

Загалом якість вищої освіти найвищої досконалості за академічними предметами (54) концентрується у 9 країнах (США – 31 перше предметне місце, Китай – 11, Сполучене Королівство і Сінгапур – по 3, Нідерланди – 2, Франція, Швейцарія, Данія і Бельгія – по 1 першому предметному місцю). США домінують з великою перевагою в природничих, медичних і соціальних науках, зокрема в групі медичних наук – лише університети

⁷² ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.

⁷³ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.

США. У США найбільше перших місць також для групи соціальних наук. Натомість Китай – лідер в групі інженерії, дещо випереджаючи США⁷⁴.

Палітра лідерів у предметних областях не є застиглою. Зокрема за рік зміни відбулися в 11 (20 %) предметних областях. Наприклад, Гарвардський університет набув лідерства у науках та інженерії про навколишнє середовище, клінічній медицині, а також в освіті, натомість втратив першість у праві, соціології та менеджменті. MIT відвоював перше місце з автоматизації і контролю, а Університет Оксфорда – з екології.

На рис. 18 показано дислокації та загальні ПЯВО двох найкращих ЗВО США і Світу – Гарвардського і Стенфордського університетів.

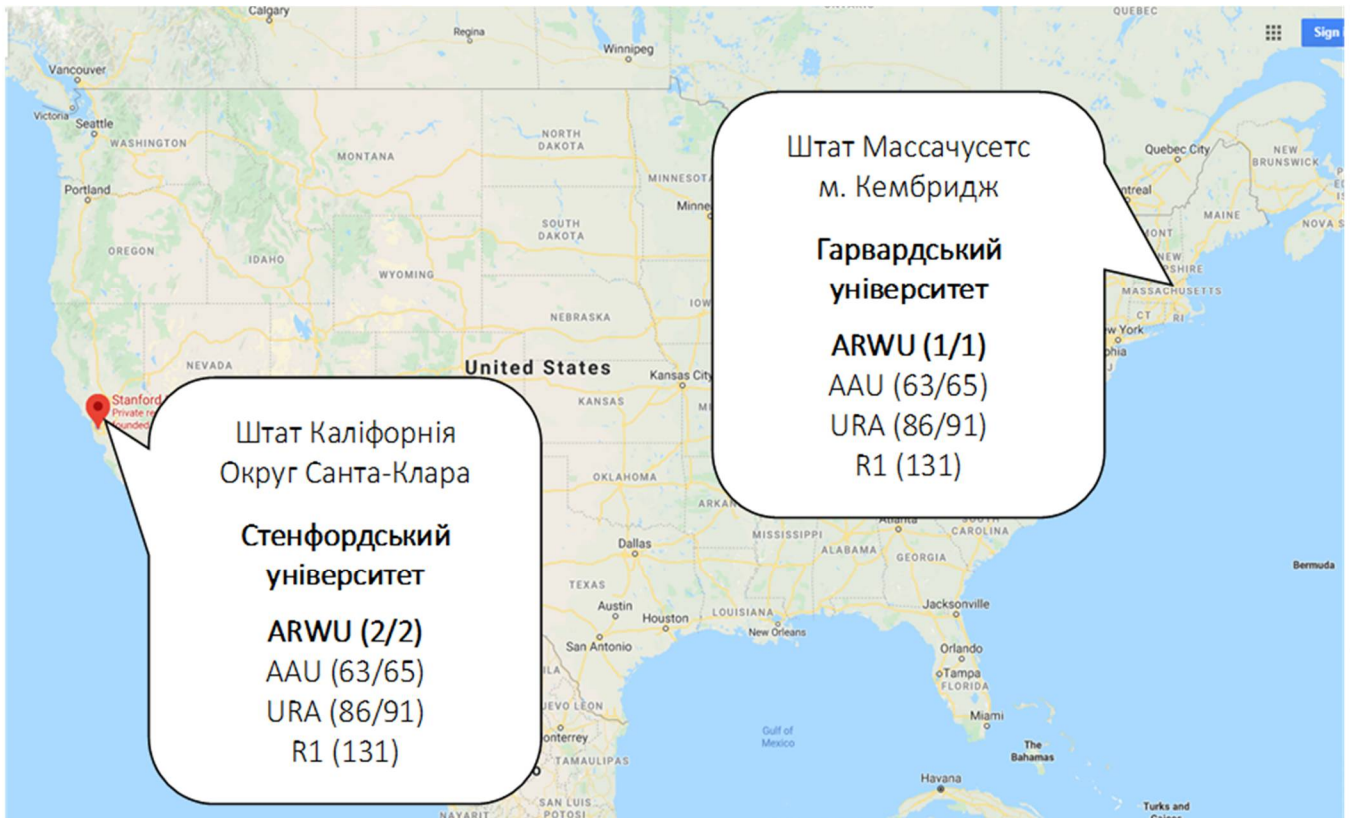


Рис. 18. Університетські центри найвищої досконалості США і Світу та їх ПЯВО.

Примітка: Через слеш зазначені місця і групи місць за різними механізмами оцінювання якості вищої освіти відповідно у США / Світі (ARWU – Шанхайський рейтинг, AAU – Асоціація американських університетів, URA – Університетська дослідницька асоціація, R1 – Група докторських університетів з дуже високою дослідницькою активністю за Класифікацією Карнегі).

Джерело: Складено авторами на підставі⁷⁵.

В Україні складання подібної картини для двох-трьох перших ЗВО вкрай утруднено через незрозумілість національної системи МОЯВО. Акредитація тут нічим зарадити неспроможна.

На рис. 19 порівняно галузеві (предметні) ПЯВО Гарвардського і Стенфордського університетів – двох неперевершених світових лідерів⁷⁶.

⁷⁴ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.

⁷⁵ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Universities Research Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_Research_Association; Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>.

⁷⁶ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.

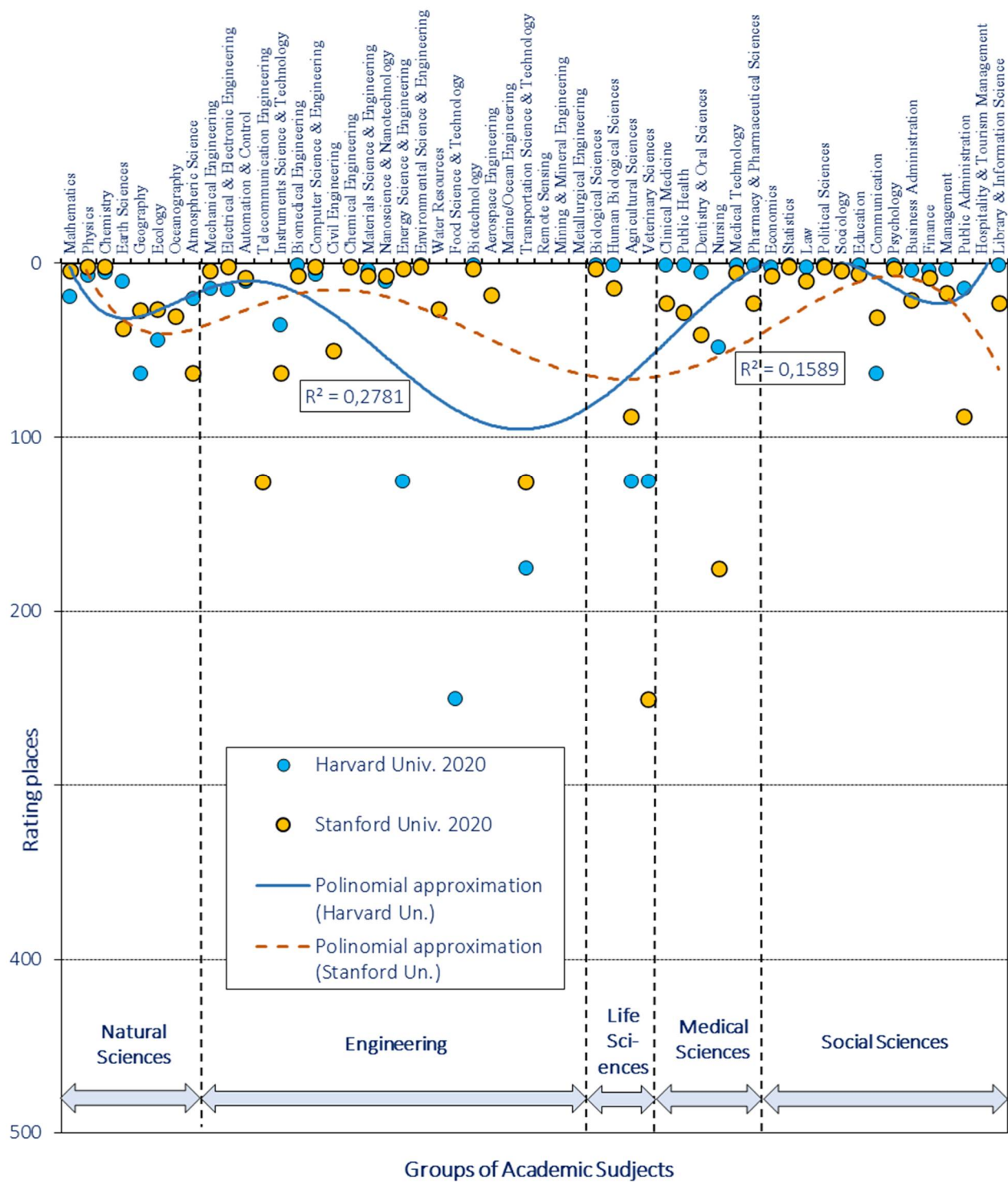


Рис. 19. Галузеві (предметні) профілі якості вищої освіти Гарвардського і Стенфордського університетів за даними галузевої версії ARWU 2020 р. У Гарвардського університету 14 перших позицій, у Стенфордського університету перших місць немає.

Джерело: Складено авторами на підставі⁷⁷.

З рис. 19 можна бачити, що обидва університети широкопрофільні, працюють у всіх групах галузей знань (предметних областей) та в багатьох конкретних галузях знань на топовому рівні якості. На підставі поліномної апроксимації унаочнено, що Гарвардський університет дещо випереджає Стенфордський

⁷⁷ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2020). Challenge of developing quality profile of higher education in Ukraine. Education: Modern Discourses, 3, 57-77. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-06>.

університет у природничих науках, науках про життя, медичних науках та значній частині соціальних наук, однак поступається в галузі інженерії.

З рис. 20 видно, що предметний профіль якості Гарвардського університету зберігає відносну стабільність, однак не абсолютну незмінність.

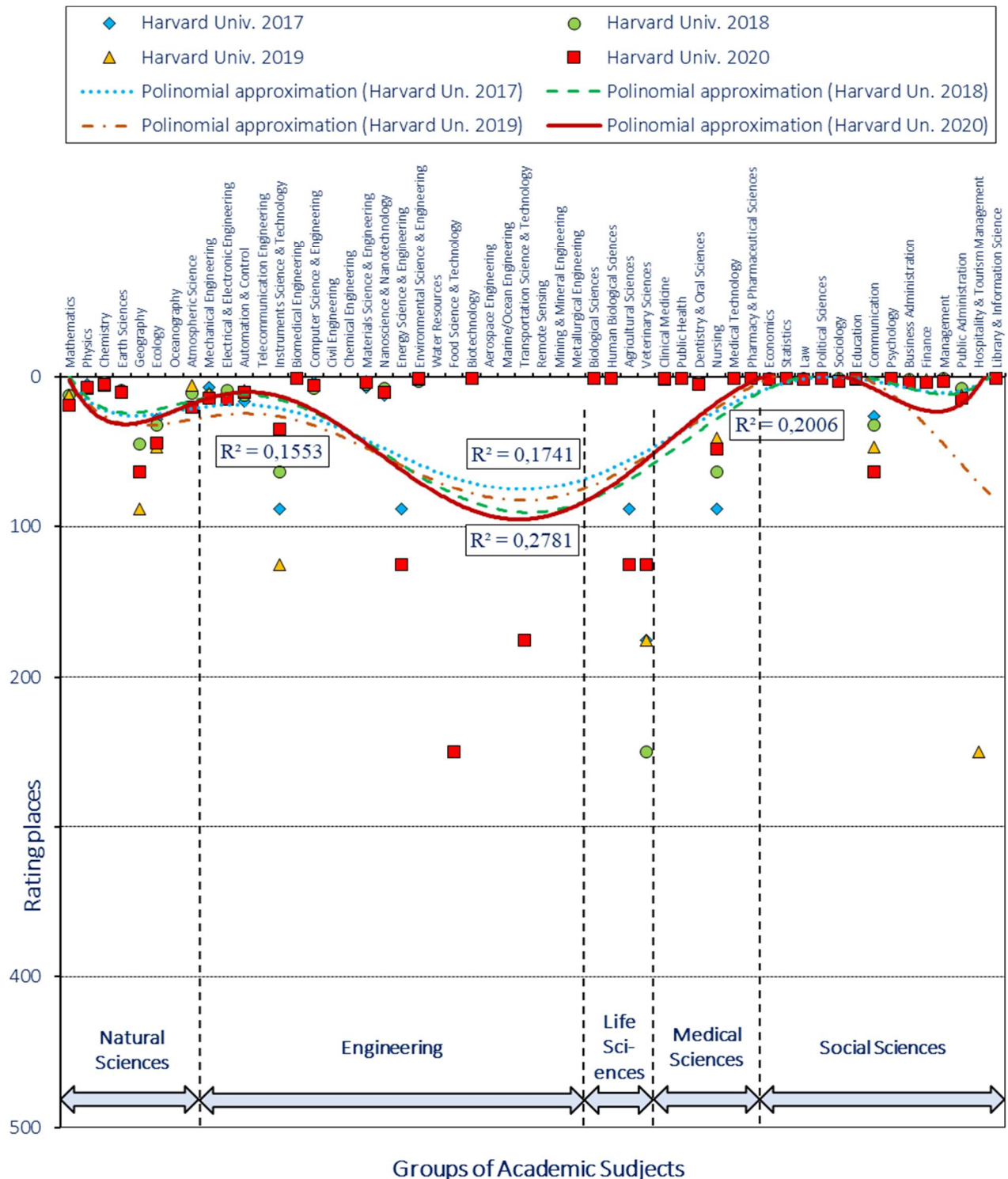


Рис. 20. Предметний профіль якості вищої освіти Гарвардського університету за даними ARWU 2017-2020 рр.

Джерело: Складено авторами на підставі⁷⁸

⁷⁸ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2020). Challenge of developing quality profile of higher education in Ukraine. Education: Modern Discourses, 3, 57-77. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-06>.

На рис. 21 показано ПЯВО стійкої (незмінно першої) групи восьми американських університетів США за рейтингом ARWU⁷⁹.

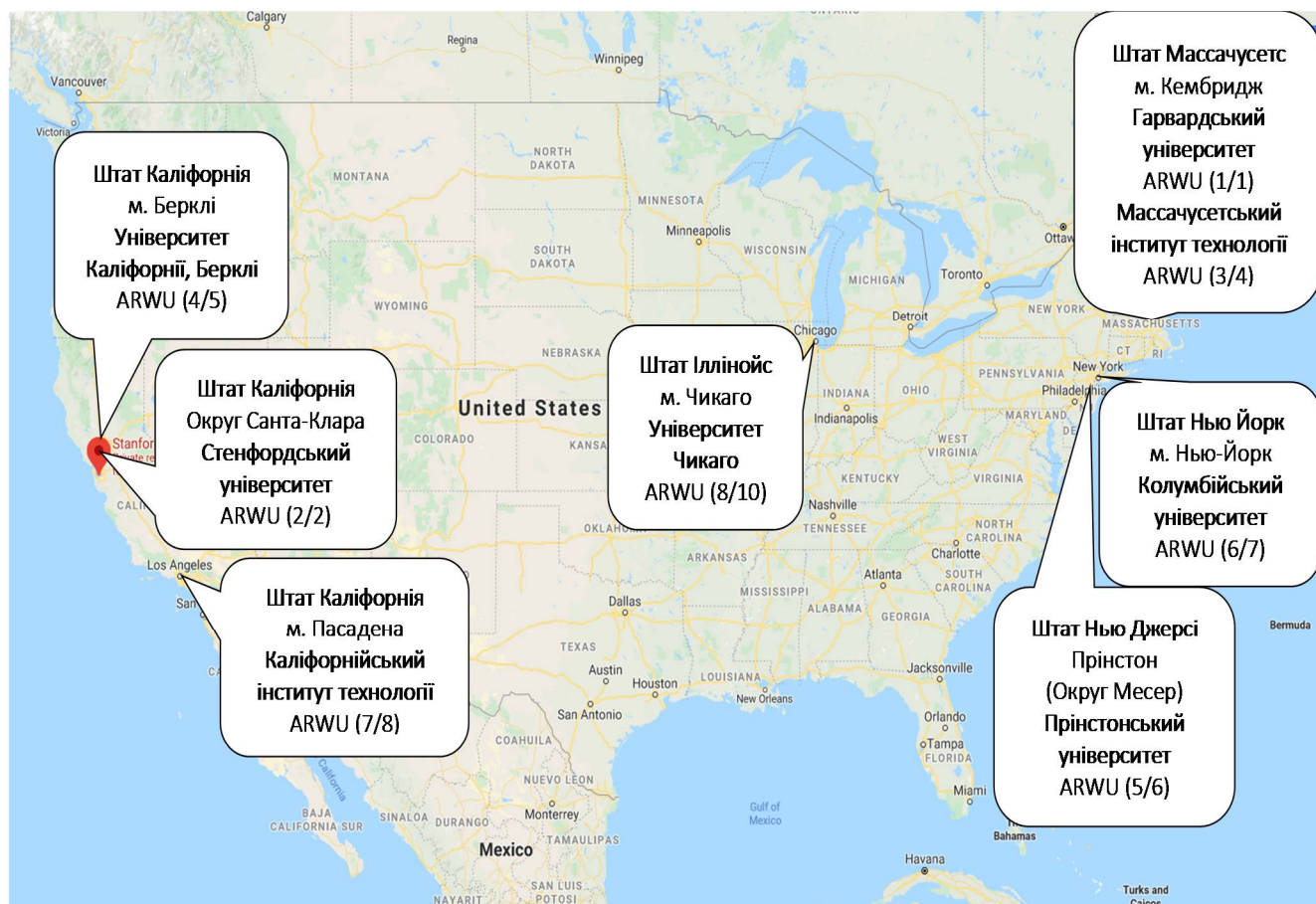


Рис. 21. Рейтингові профілі 2020 р. восьми найкращих університетів США і Світу, що з університетами Кембриджа і Оксфорда Сполученого Королівства складають розширену стійку топову групу з 10 закладів за ARWU.

Примітка: Через слеш зазначено рейтингове місце відповідно у США / Світі.

Джерело: Складено авторами на підставі⁸⁰.

На рис. 22 і 23 представлено загальний і галузевий ПЯВО 2020 р. невеликого територіального центру найвеличнійшої університетської освіти американського штату Массачусетс, США і Світу в цілому. На крихітній території у м. Кембриджі, що називається, «через дорогу», знаходяться Гарвардський університет і Массачусетський інститут технології (MIT), а через річку (Charles River) від MIT уже у м. Бостоні – Бостонський університет⁸¹.

З рис. 22 неважко бачити, що найбільш точно найвищу університетську якість ідентифікує Шанхайський рейтинг⁸².

⁷⁹ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁸⁰ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁸¹ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Universities Research Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_Research_Association; Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

⁸² Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

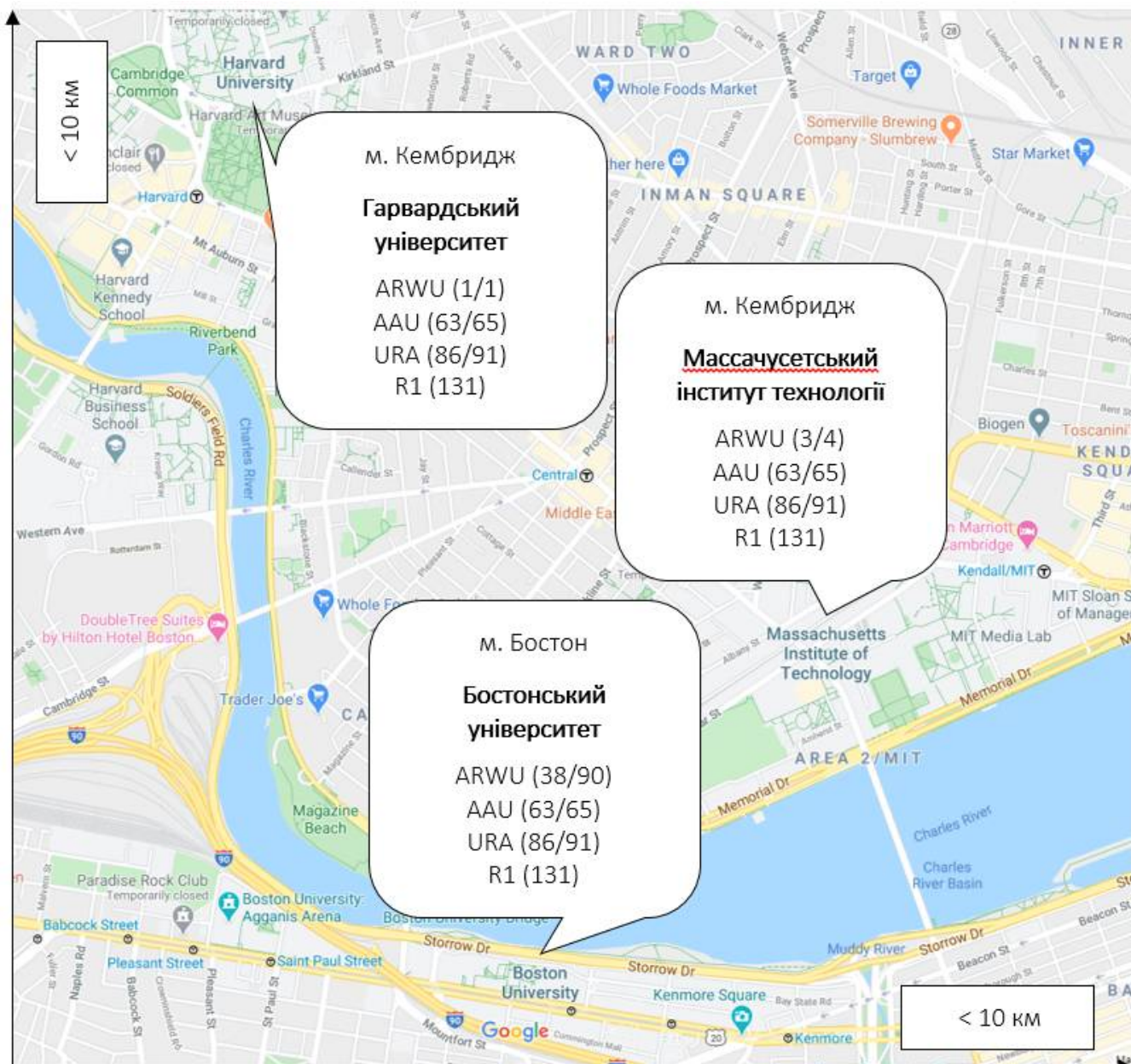


Рис. 22. Профілі якості вищої освіти 2020 р. Гарвардського університету, Массачусетського інституту технології та Бостонського університету, що розміщені на невеликій території штату Массачусетс США.

Примітка: Через слеш зазначені місця і групи місць за різними механізмами оцінювання якості вищої освіти відповідно у США / Світі (ARWU – Шанхайський рейтинг, AAU – Асоціація американських університетів, URA – Університетська дослідницька асоціація, R1 – Група докторських університетів з дуже високою дослідницькою активністю за Класифікацією Карнегі).

Джерело: Складено авторами на підставі⁸³.

З рис. 23 з даними за 2019 р. видно що, хоча Массачусетський інститут технології посідає перше місце з фізики та третє – з хімії, за сукупністю рейтингових досягнень у природничих науках він все ж поступається Гарвардському університету. Натомість Массачусетський інститут технології з чотирма (у 2020 р. п'ятьма) першими місцями в інженерії проти одного (у 2020 р. двох) гарвардських місць домінує в інженерній галузевій групі. У науках про життя, медичних і соціальних науках лідирує Гарвардський університет⁸⁴.

⁸³ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Universities Research Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_Research_Association; Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>.

⁸⁴ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.

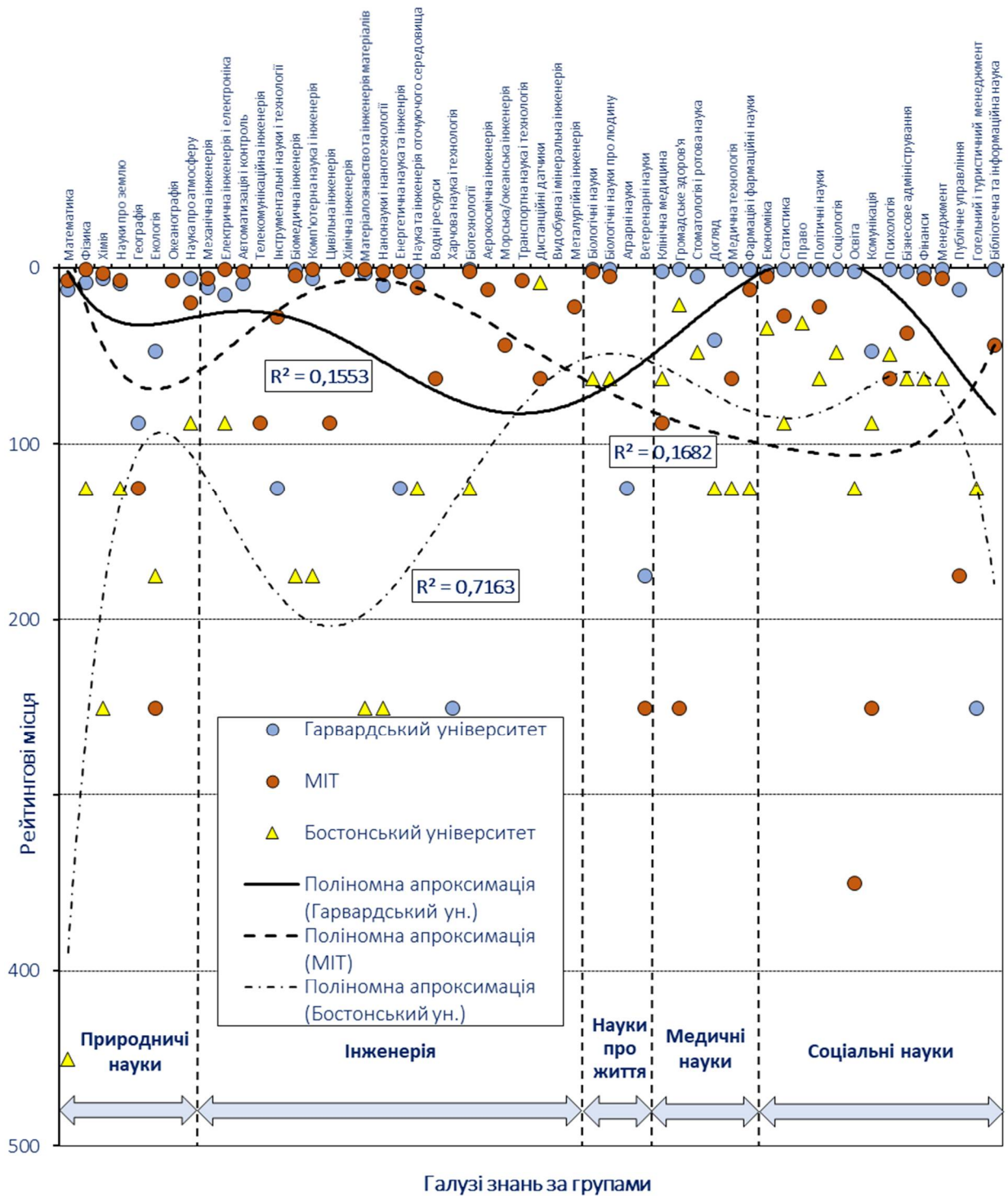


Рис. 23. Галузеві (предметні) профілі якості вищої освіти Гарвардського університету, Массачусетського інституту технології та Бостонського університету, що розміщені на малій території штату Массачусетс США, за даними галузевої версії ARWU 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі⁸⁵.

З рис. 23 також видно, що у Бостонського університету сильні позиції в тих галузях, де вони слабші у Гарвардського університету і Массачусетського інституту технології. Таким чином, згадані три університети, будучи широкопрофільними, об'єктивно доповнюють один одного⁸⁶.

⁸⁵ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

⁸⁶ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

Як можна зрозуміти з *рис. 22-23*, з-поміж усіх МОЯВО, рейтинговий механізм найбільш точно ідентифікує індивідуальне або групове місце в якійній характеристиці ЗВО (ПЯВО).

Рисунки 24 і 25 демонструють ПЯВО топових університетів Сполученого Королівства (СК) – Університету Кембриджа і Університету Оксфорда.



35

Рис. 24. Профілі якості вищої освіти Університету Кембриджа та Університету Оксфорда Сполученого Королівства у 2020 р.

Примітка: Через слеш зазначені місця і групи місць за різними механізмами оцінювання якості вищої освіти відповідно у СК / Світі (ARWU – Шанхайський рейтинг, G5 – Група п'яти британських публічних дослідницьких університетів, IARU – Міжнародний альянс дослідницьких університетів, LERU – Ліга європейських дослідницьких університетів, Russell Group – Расселська група, TEF – Рамка досконалості викладання, EUA – Європейська асоціація університетів).

Джерело: Складено авторами на підставі⁸⁷.

⁸⁷ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; G5 (universities). URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/G5_\(universities\)](https://en.wikipedia.org/wiki/G5_(universities)); International Alliance of Research Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Alliance_of_Research_Universities; League of European Research Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/League_of_European_Research_Universities; Russell Group. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Russell_Group; Teaching Excellence Framework. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Teaching_Excellence_Framework#Ratings; European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>.

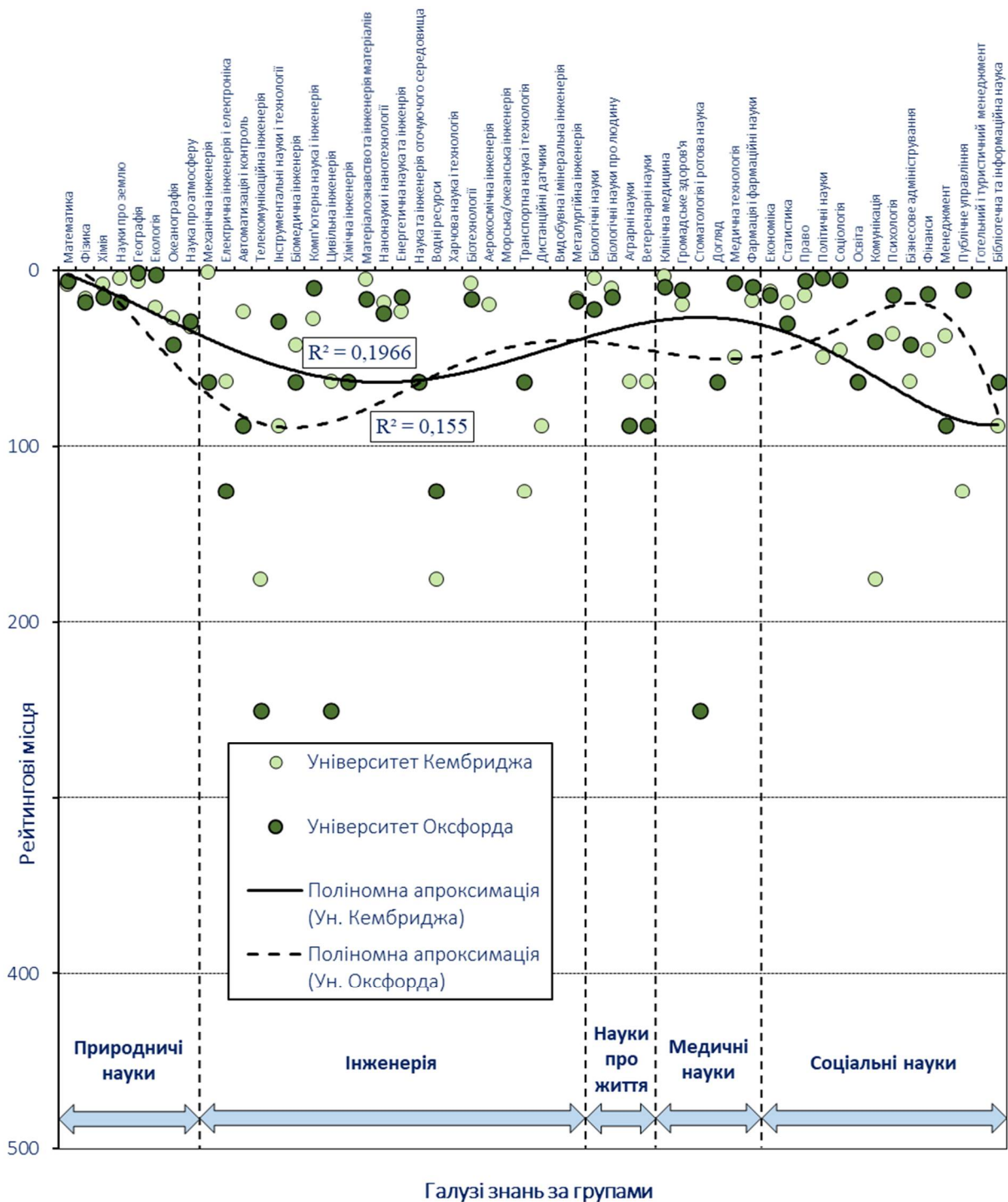


Рис. 25. Галузеві (предметні) профілі якості вищої освіти Університету Кембриджа та Університету Оксфорда Сполученого Королівства за даними галузевої версії ARWU 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі⁸⁸.

З рис. 24 і 25 можна зрозуміти, що Університет Кембриджа і Університет Оксфорда є широкопрофільними та за загальною і галузевою якістю топовими в СК. Університет Кембриджа переважає в інженерії (має перше місце в предметній області «механічна інженерія») та в науках про життя і медичних науках. Натомість Університет Оксфорда кращий в природничих науках (посідає перше місце за академічним предметом «географія», а у 2020 р. також за предметом «екологія»⁸⁹) та в суспільних науках.

⁸⁸ ShanghaiRanking’s Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

⁸⁹ ShanghaiRanking’s Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.

На рис. 26-31 конкретизовано ПЯВО для стійкої топ-групи з 10 кращих університетів Світу і Європи (США і СК) за ARWU 2019 р. загалом та в кожній з груп галузей знань (предметних областей).

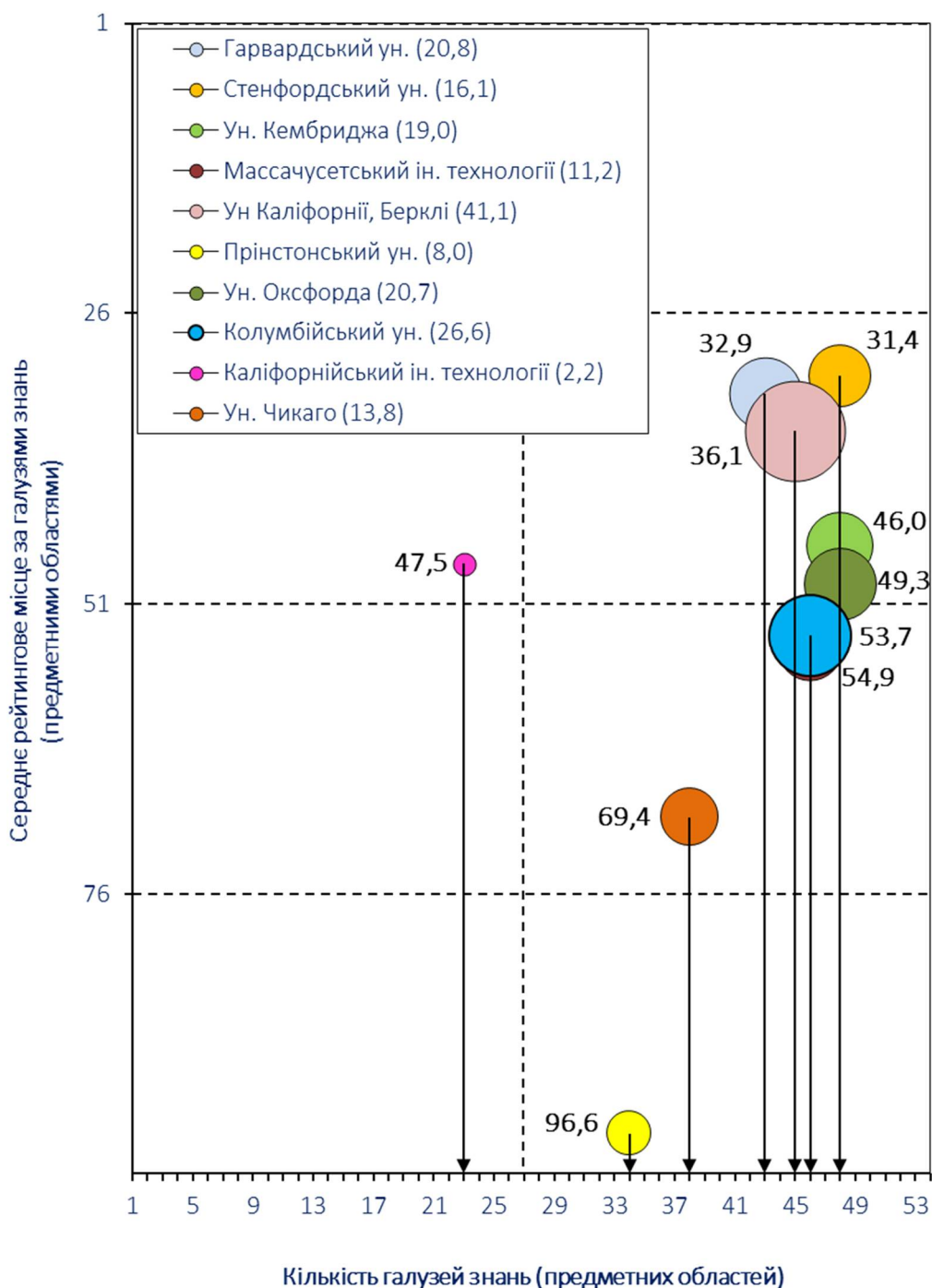


Рис. 26. Галузеві профілі якості вищої освіти групи топ-10 університетів за рейтингом ARWU галузевої версії 2019 р.

Примітка: Величина (площа) маркера університету відповідає чисельності студентів в еквіваленті денної форми навчання (указана в тис. у легенді за даними рейтингу Таймс). Число біля маркера – середнє рейтингове місце за усіма галузями знань (предметними областями), у яких університет рейтингований. Стрілки вказують на кількість галузей знань, у яких заклад рейтинговано.

Джерело: Складено авторами на підставі⁹⁰.

⁹⁰ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats).

Рисунок 26 демонструє профільність (широка / вузька) та усереднену по всіх рейтингових галузях знань (предметних областях) якість вищої освіти закладу (його рейтингові досягнення). Стенфордський університет та університети Кембриджа і Оксфорда мають рейтингові досягнення за найбільшою кількістю галузей знань – у 48 (з 54). При цьому найбільші рейтингові досягнення по сукупності галузей знань у Стенфордського (31,4) і Гарвардського (32,9) університетів та Університету Каліфорнії, Берклі (36,1).

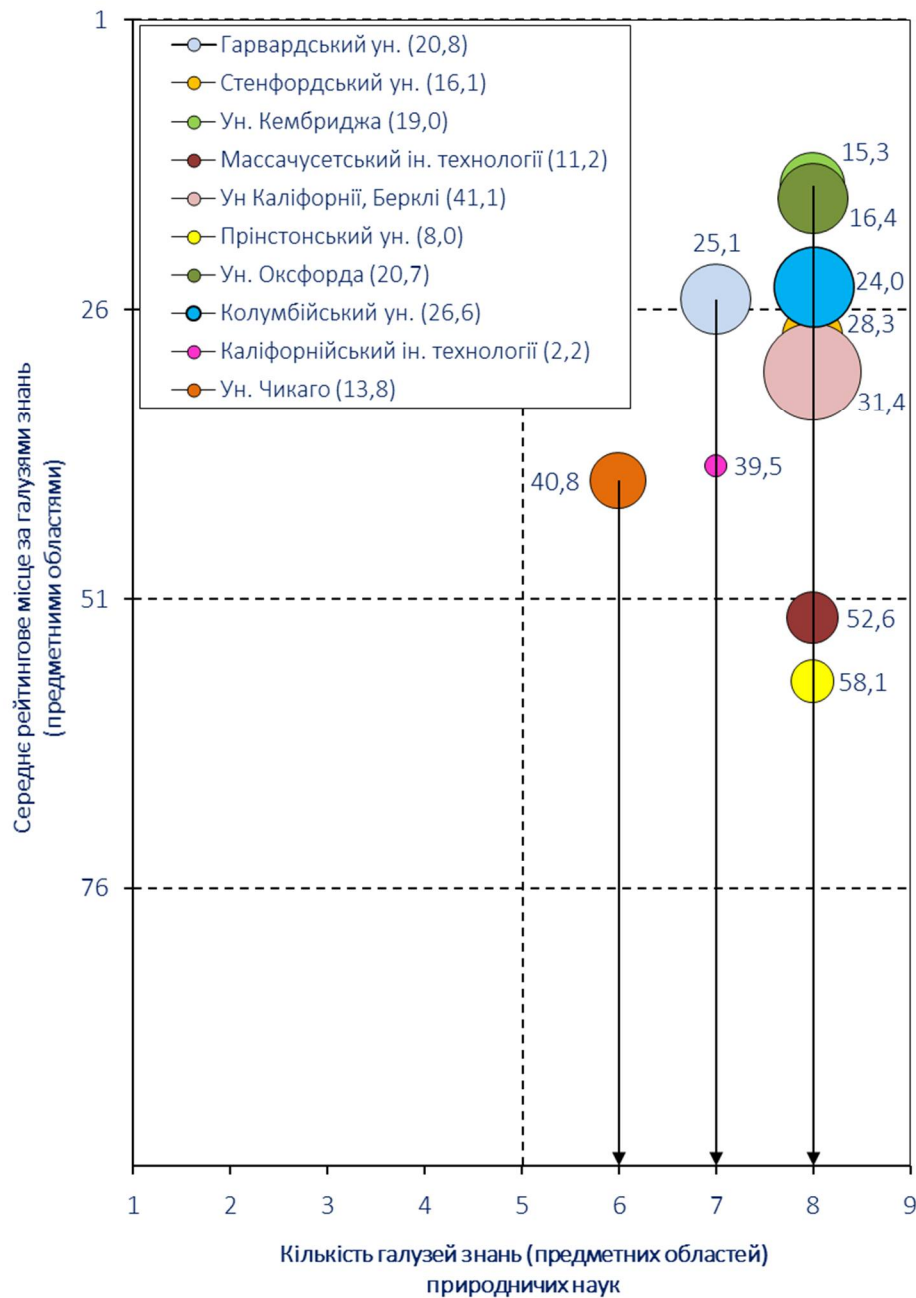


Рис. 27. Галузеві профілі якості вищої освіти групи топ-10 університетів за рейтингом ARWU галузевої версії 2019 р. у предметній групі природничих наук.

Примітка: Величина (площа) маркера університету відповідає чисельності студентів в еквіваленті денної форми навчання (вказана в тис. у легенді за даними рейтингу Таймс). Число біля маркеру – середнє рейтингове місце за усіма галузями знань (предметними областями), у яких університет рейтингований. Стрілки вказують на кількість галузей знань, у яких заклад рейтинговано.
Джерело: Складено авторами на підставі⁹¹.

⁹¹ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats).

Рисунок 27 унаочнює профільність та усереднену по всіх рейтингових галузях знань (предметних областях) якість вищої освіти закладу (його рейтингові досягнення) у групі природничих наук. Усі заклади, крім Гарвардського університету, Каліфорнійського інституту технології та Університету Чикаго, мають рейтингові досягнення в усіх 8 (з 8) галузях знань у групі природничих наук. Найвищі рейтингові досягнення у цій групі в університетів Кембриджа (15,3) та Оксфорда (16,4) і Колумбійського університету (24,0).

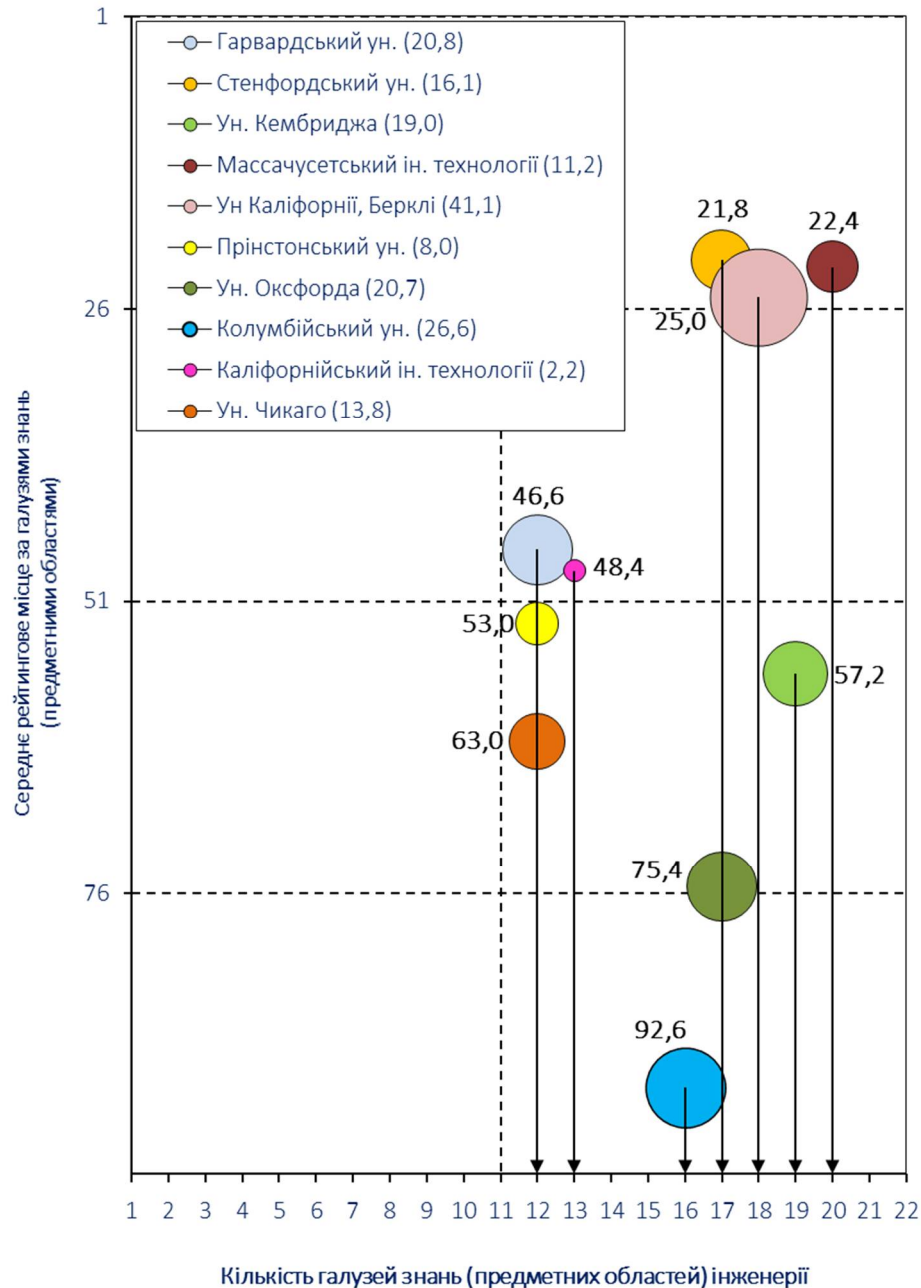


Рис. 28. Галузеві профілі якості вищої освіти групи топ-10 університетів за рейтингом ARWU галузевої версії 2019 р. у предметній групі інженерії.

Примітка: Величина (площа) маркера університету відповідає чисельності студентів в еквіваленті денної форми навчання (вказана в тис. у легенді за даними рейтингу Таймс). Число біля маркера – середнє рейтингове місце за усіма галузями знань (предметними областями), у яких університет рейтингований. Стрілки вказують на кількість галузей знань, у яких заклад рейтинговано.
Джерело: Складено авторами на підставі⁹².

⁹² ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE World University Rankings 2019. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats).

Рисунок 28 показує профільність та усереднену по всіх рейтингових галузях знань (предметних областях) якість вищої освіти закладу (його рейтингові досягнення) у групі інженерії. Найбільша кількість рейтингових інженерних галузей реалізується в Массачусетському інституті технології (20 з 22), університетах Кембриджа (19) та Каліфорнії, Берклі (18). Найкращі усереднені рейтингові показники в цій групі у Стенфордського університету (21,8), Массачусетського інституту технології (22,4) та Університету Каліфорнії, Берклі (25,0).

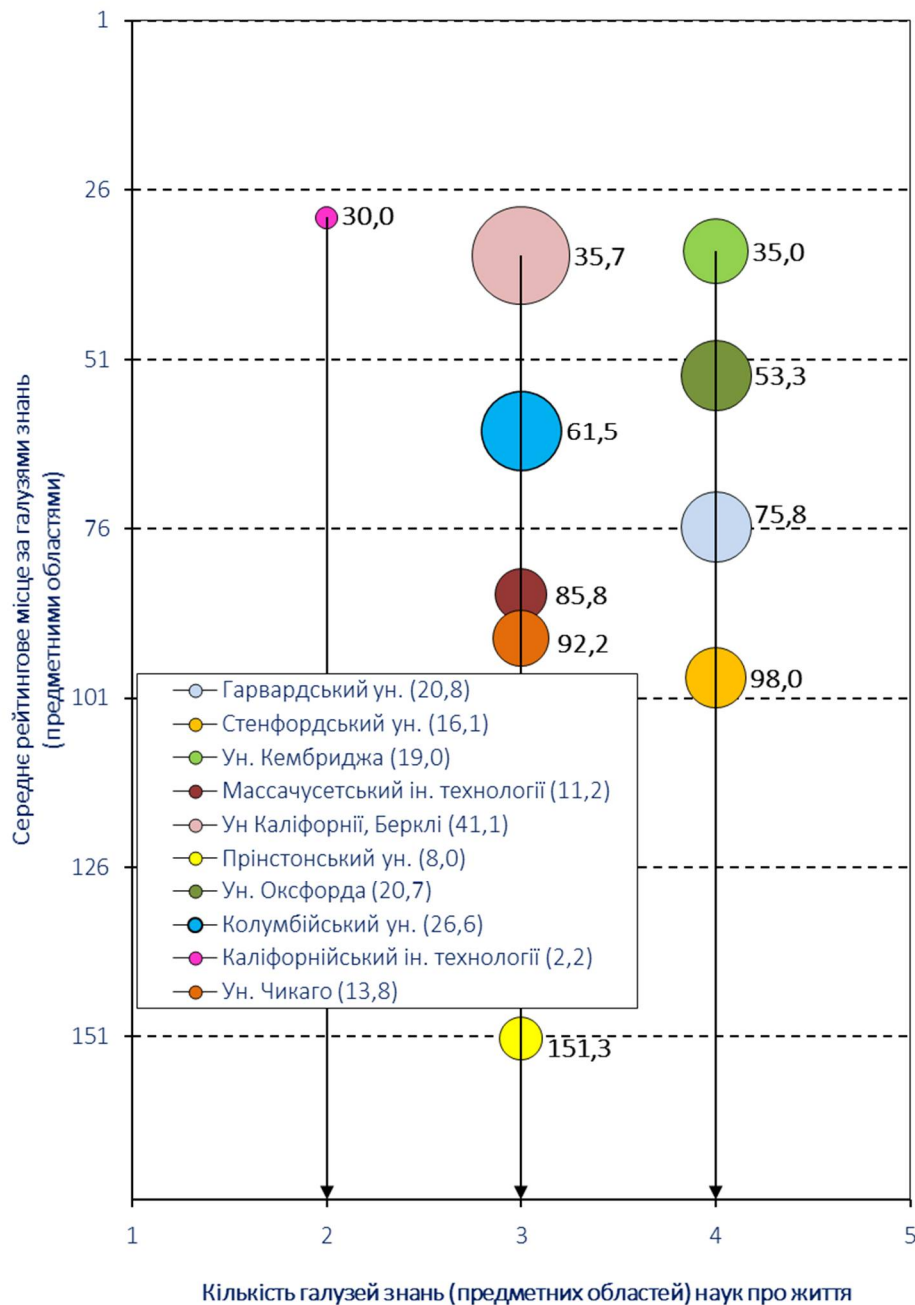


Рис. 29. Галузеві профілі якості вищої освіти групи топ-10 університетів за рейтингом ARWU галузевої версії 2019 р. у предметній групі наук про життя.

Примітка: Величина (площа) маркера університету відповідає чисельності студентів в еквіваленті денної форми навчання (вказана в тис. у легенді за даними рейтингу Таймс). Число біля маркеру – середнє рейтингове місце за усіма галузями знань (предметними областями), у яких університет рейтингований. Стрілки вказують на кількість галузей знань, у яких заклад рейтинговано.

Джерело: Складено авторами на підставі⁹³.

⁹³ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE World University Rankings 2019. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats).

Рисунок 29 ілюструє профільність та усереднену по всіх рейтингових галузях знань (предметних областях) якість вищої освіти закладу (його рейтингові досягнення) у групі наук про життя. Максимальна кількість рейтингових галузей знань у цій групі здійснюється в університетах Кембриджа і Оксфорда та Гарвардському і Стенфордському університетах (по 4 з 4). Однак найвищі досягнення у Каліфорнійського інституту технології (30,0), а також у Університету Кембриджа (35,0) та Університету Каліфорнії, Берклі (35,7).

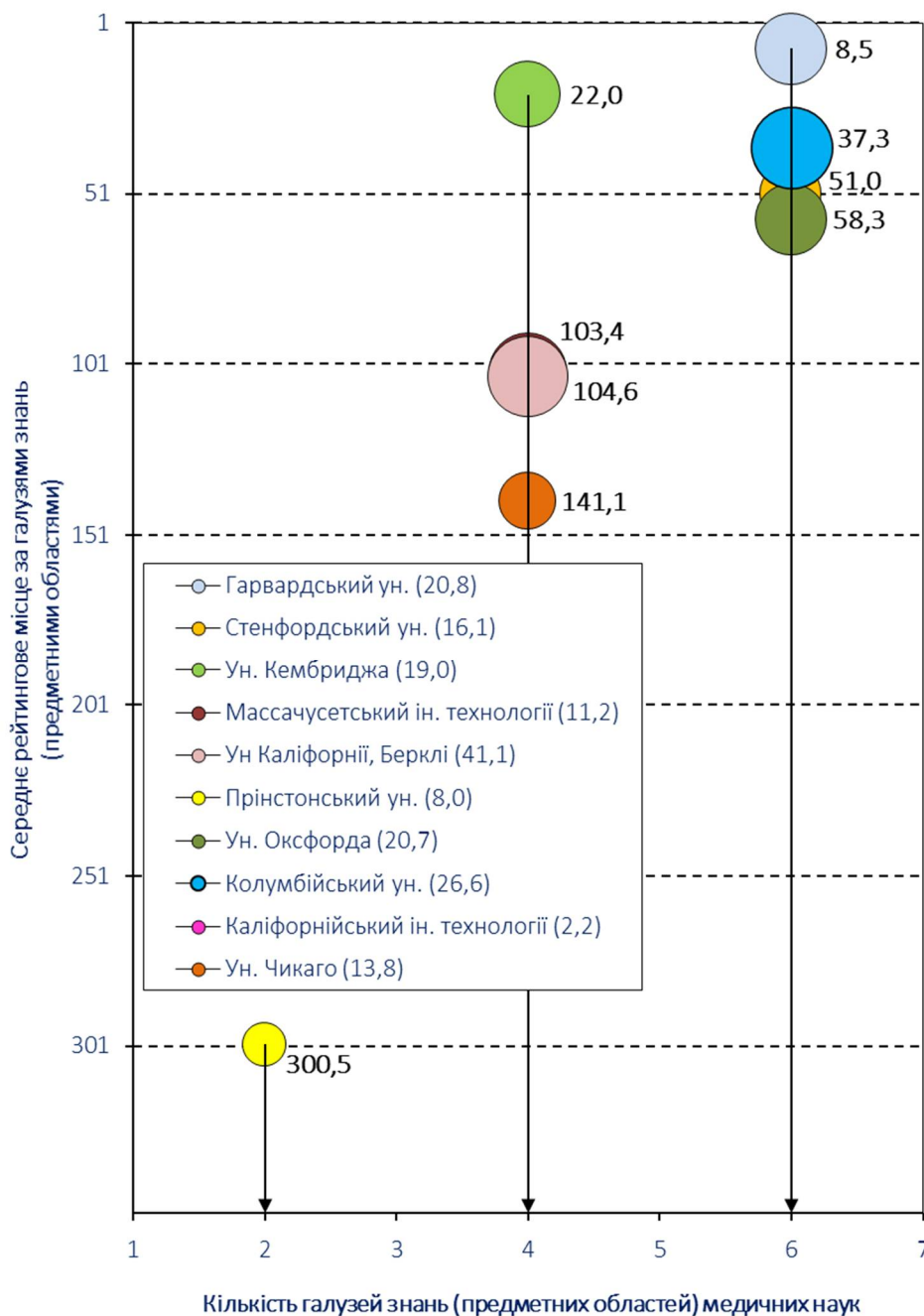


Рис. 30. Галузеві профілі якості вищої освіти групи топ-10 університетів за рейтингом ARWU галузевої версії 2019 р. у предметній групі медичних наук.

Примітка: Величина (площа) маркера університету відповідає чисельності студентів в еквіваленті денної форми навчання (вказана в тис. у легенді за даними рейтингу Таймс). Число біля маркера – середнє рейтингове місце за усіма галузями знань (предметними областями), у яких університет рейтингований. Стрілки вказують на кількість галузей знань, у яких заклад рейтинговано.
Джерело: Складено авторами на підставі⁹⁴.

⁹⁴ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats).

З рис. 30 можна бачити профільність та усереднену по всіх рейтингових галузях знань (предметних областях) якість вищої освіти закладу (його рейтингові досягнення) у групі медичних наук. Максимальна кількість рейтингових галузей знань у цій групі здійснюється в Гарвардському, Колумбійському і Стенфордському університетах та Університеті Оксфорда (по 6 з 6). Однак найвищі досягнення у Гарвардського університету (8,5), Університету Кембриджа (22,0) та Колумбійського університету (37,3).

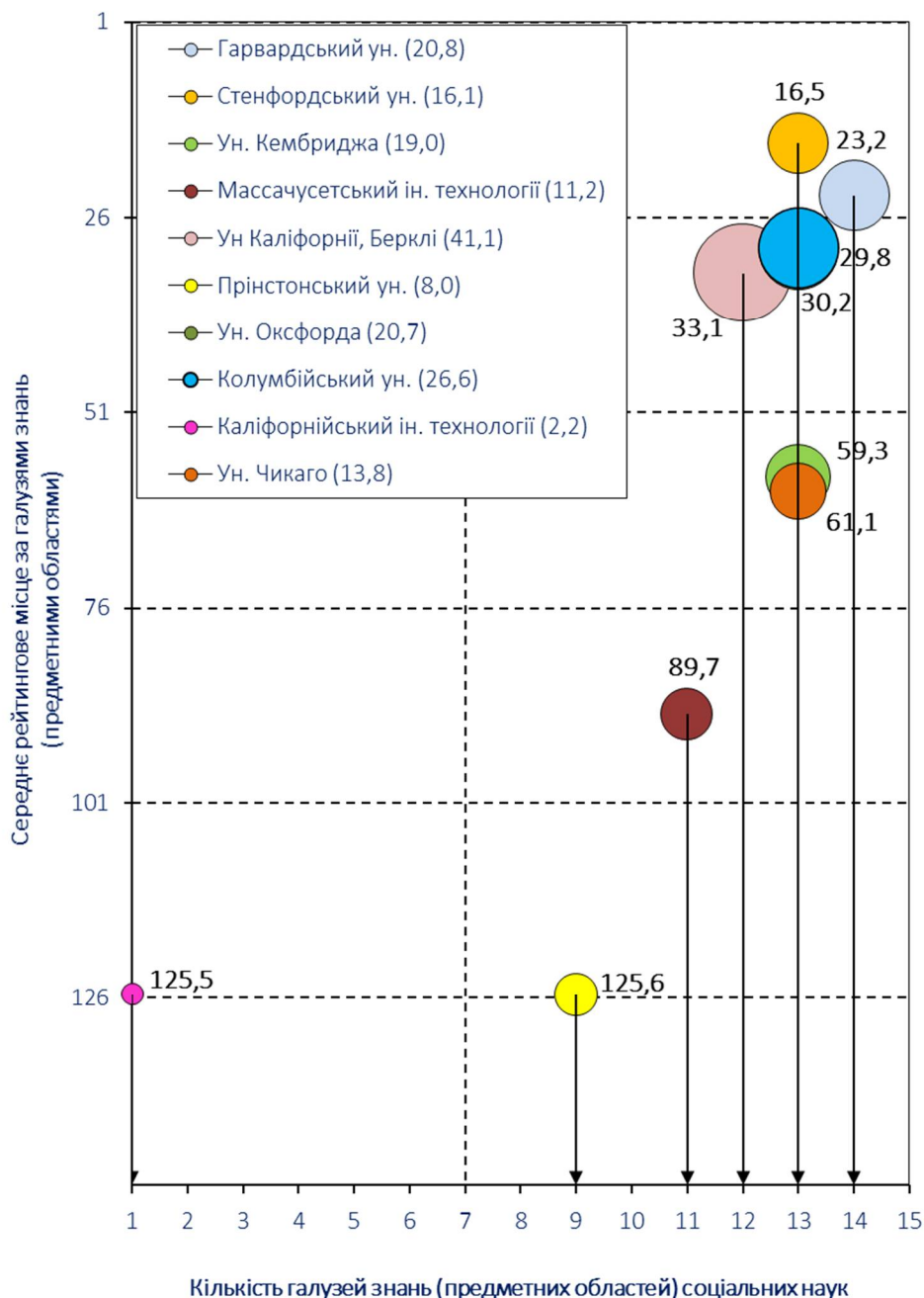


Рис. 31. Галузеві профілі якості вищої освіти групи топ-10 університетів за рейтингом ARWU галузевої версії 2019 р. у предметній групі соціальних наук.

Примітка: Величина (площа) маркера університету відповідає чисельності студентів в еквіваленті денної форми навчання (вказана в тис. у легенді за даними рейтингу Таймс). Число біля маркеру – середнє рейтингове місце за усіма галузями знань (предметними областями), у яких університет рейтингований. Стрілки вказують на кількість галузей знань, у яких заклад рейтинговано.

Джерело: Складено авторами на підставі⁹⁵.

⁹⁵ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE World University Rankings 2019. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats).

З рис. 31 неважко бачити профільність та усереднену по всіх рейтингових галузях знань (предметних областях) якість вищої освіти закладу (його рейтингові досягнення) у групі соціальних наук. Найбільша кількість рейтингових галузей знань цієї групи здійснюється в Гарвардському (14 з 14), Стенфордському, Колумбійському університетах та університетах Кембриджа і Чикаго (по 13). При цьому найвищі досягнення у Стенфордського (16,5), Гарвардського (23,2) і Колумбійського (29,8) університетів.

На рис. 32 для прикладу продемонстрована висока роздільна (ідентифікаційна) здатність галузевої версії ARWU для групи галузей знань з природничих наук. Ця роздільна здатність так само висока для груп галузей знань інших наук та інженерії.

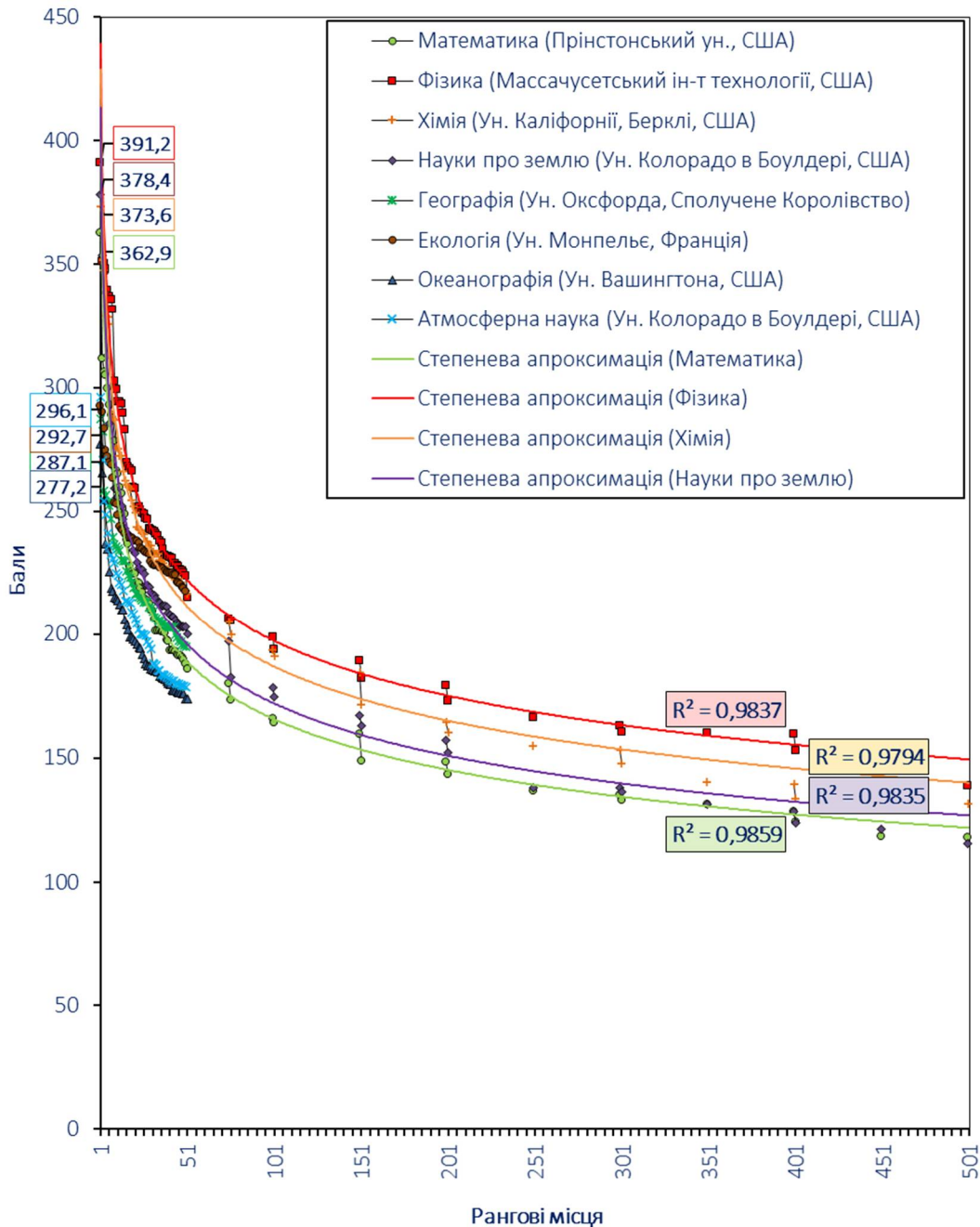


Рис. 32. Рейтинговий розподіл балів для різних галузей знань групи природничих наук та його степеневі апроксимації для математики, фізики, хімії, наук про землю за ARWU галузевої версії 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі⁹⁶.

Нижче наведено методично важливий історичний факт якісної діяльності на найвищому (так би мовити, нобелівському) рівні досконалості топових університетів, саме завдяки точному знанню лідерських

⁹⁶ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

ПЯВО окремих закладів, зокрема Массачусетського інституту технології та Принстонського університету (див. табл. 4)⁹⁷.

Таблиця 4

**Порівняння рейтингових позицій з математики і фізики
Массачусетського інституту технології та Принстонського університету за ARWU 2019 р.**

№	Заклад	Рейтингове місце за академічним предметом (галуззю знань)	
		Математика	Фізика
1	Массачусетський інститут технології	7	1
2	Принстонський університет	1*	7

Примітка: У 2020 р. уперше Принстонський університет був витіснений з першого місця з математики новоствореним французьким Paris-Saclay University, МІТ зберіг свою першість у фізиці та піднявся на шосту позицію з математики (див. табл. 3)⁹⁸.

Джерело: Складено авторами на підставі⁹⁹.

Ураховуючи табл. 4, зрозуміла повчальна історія з фізиком-теоретиком, лауреатом Нобелівської премії з фізики Р. Фейнманом (подається за джерелом в авторському перекладі).

«Характерна історія видатного фізика-теоретика Ричарда Фейнмана, якому «для його ж вигоди» було відмовлено в стипендії для *graduate studies* у Массачусетському Технологічному Інституті (MIT). Цікаво, що на рішення декана не вплинув ні аргумент Фейнмана «кращого місця для навчання і занять наукою просто не існує», ні те, що він був безумовно кращим студентом MIT за всю історію, зокрема, виграв національну студентську олімпіаду з математики з неймовірною перевагою. При цьому декан дав майбутньому Нобелівському лауреату рекомендацію для навчання в Принстонському університеті і провів переговори з адміністрацією про його зарахування.»¹⁰⁰

Довідково¹⁰¹: Р. Фейнман отримав у 1939 р. ступінь бакалавра у Массачусетському інституті технології (першому з фізики), а в 1942 р. ступінь доктора філософії в Принстонському університеті (першому з математики).

Зазначена історія – зразок студентоцентрованої університетської діяльності на рівні якості найвищої досконалості. Цьому сприяє досконале знання ПЯВО університетів-лідерів (див., наприклад, табл. 3)¹⁰². Крім того, оскільки описана фундаментальної значущості історія сталася в США понад 80 років тому, але й тепер важко уявити її повторення в Україні, оскільки це може бути свідченням критично небезпечного відставання і розриву в рівні досконалості національної та передової світової вищої освіти¹⁰³.

⁹⁷ Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

⁹⁸ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.

⁹⁹ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

¹⁰⁰ Козачков А. Р. Научное образование в США: малоизвестные составляющие успеха. *Проблеми сучасної освіти*: зб. наук.-метод. праць. Вип. 2. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 188 с. С. 28–35. С. 32.

¹⁰¹ Річард Філіпс Фейнман. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B4_%D0%A4%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%BF%D1%81_%D0%A4%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BC%D0%B0%D0%BD.

¹⁰² ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

¹⁰³ Луговий В.І. Поточний стан вищої освіти в Україні: проблеми, причини, перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-2>; Луговий В.І. Проблема освітньої якості в стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-1>.

1.4. Виклик формування і застосування механізмів оцінювання якості вищої освіти в Україні

На рис. 33 показано досягнення українських ЗВО за провідними світовими рейтингами, що беруться до уваги українським Урядом¹⁰⁴.

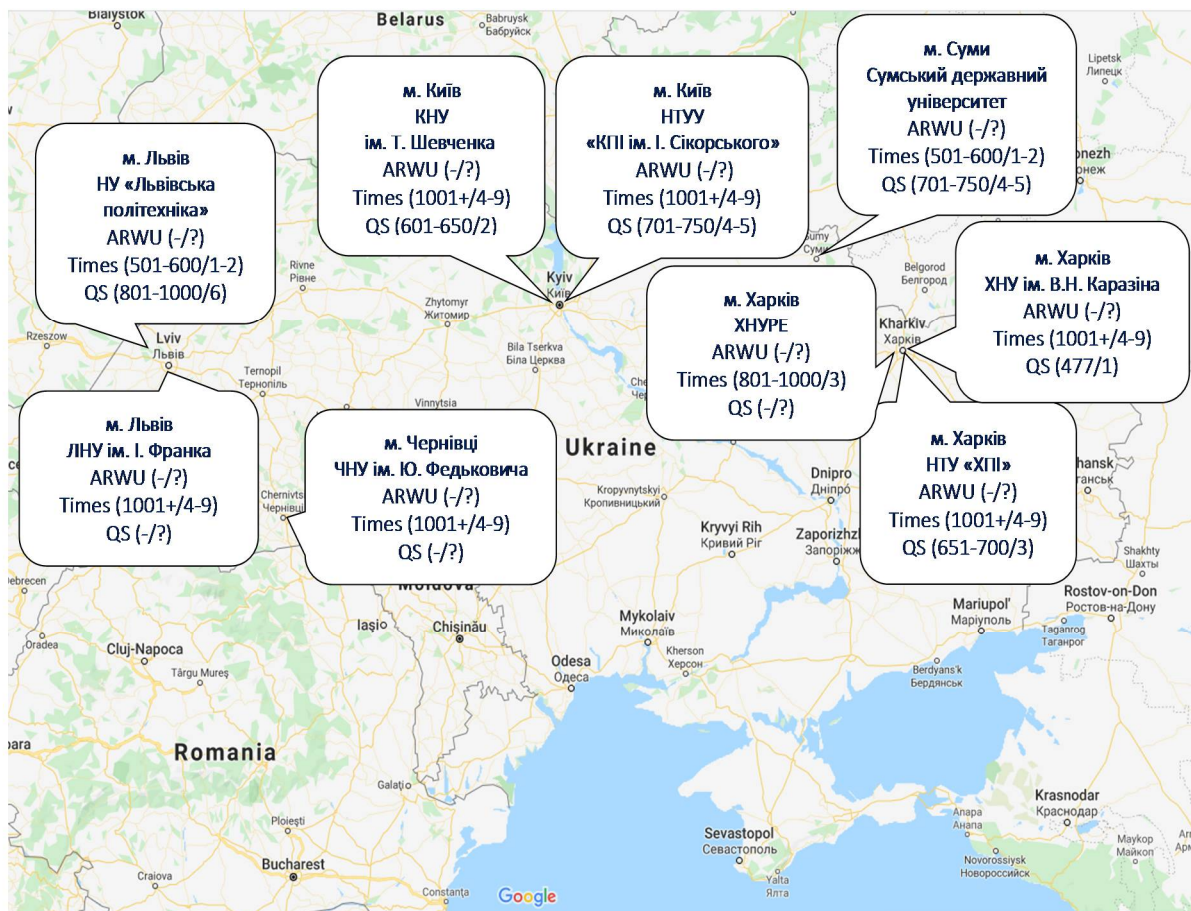


Рис. 33. Університети України, які рейтингуються Таймс і К'ю Ес, однак є непомітними для Шанхайського рейтингу, у 2020 р.

Примітка: Через слеш зазначені місця і групи місць за різними рейтингами у Світі (ARWU, Times і QS) / Україні.

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁰⁵.

Рисунок 33 демонструє, що станом на 2020 р. світовими університетськими рейтингами помічаються дев'ять українських ЗВО: п'ять класичних університетів (Сумський державний університет, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Львівський національний університет ім. І. Франка та Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича) і чотири технічних університети (Національний університет «Львівська політехніка», Харківський національний університет радіоелектроніки, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського»). Перелік цих закладів рік від року мінливий. При цьому Шанхайський рейтинг не бачить жодного закладу.

Вибудувати національну рейтингову послідовність цих 9 закладів на підставі згаданих рейтингів неможливо.

¹⁰⁴ Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE. World University Rankings 2019. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats); QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

¹⁰⁵ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE. World University Rankings 2020. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats); QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

З рис. 33 також видно, що у 2020 р. з-поміж 9 зазначених українських університетів рейтинг Таймс¹⁰⁶ надає першість Національному університету «Львівська політехніка», Сумському державному університету і Харківському національному університету радіоелектроніки та взагалі не ранжирує у межах топ-1000 інші заклади. Рейтинг Кью Ес¹⁰⁷ бачить палітру кращих вітчизняних закладів по-іншому: виводить на перше місце Харківський національний університет ім. В. М. Каразіна, за ним послідовно ставить Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського», Сумський державний університет та Національний університет «Львівська політехніка», решта чотири заклади поза рейтингом.

Отже, просунутися далі, ніж окреслити дев'ятку провідних університетів України, за допомогою згаданих трьох світових рейтингів не вдається. Інакше, за сукупністю цих рейтингів залишається невідомим, який саме з вітчизняних закладів можна впевнено назвати «українським Гарвардом», або які заклади складають лідерські університетські пари: «українські Гарвард – Стенфорд» чи «українські Кембридж – Оксфорд» («Oxbridge») (див. рис. 18, 19, 24, 25). Очевидно, проблема ідентифікації лідерів відпала б, якби національні заклади досягли відповідності критеріям Шанхайського рейтингу¹⁰⁸ та підпали під його оцінювальну дію.

Спроба скористатися наявними в Україні рейтингами лише заплутує ситуацію. Наприклад, найбільш тривало існуючий рейтинг Топ-200 Україна¹⁰⁹ упродовж 2007-2020 рр. прагне всупереч даним рейтингів Таймс і Кью Ес тепер відвести Національному технічному університету України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» перше місце, а Київському національному університету ім. Т. Шевченка другу позицію, причому з великим відривом від усіх інших ЗВО України, що засвідчує в більшості оприлюднених рейтингових переліків.

Наведені на рис. 33 дані актуалізують проблему національного рейтингування ЗВО в Україні. Неунормована, ініціативна вітчизняна рейтингова практика бере початок з середини 70-х років минулого століття і застосовувалася колегією Мінвузу України для аналізу та оцінювання якості діяльності підвідомчих закладів за їх профільними групами¹¹⁰. Зокрема ЗВО поділялися на групи: університети, політехнічні інститути, економічні інститути, будівельні інститути, гірничо-металургійні інститути, машино- і приладобудівельні інститути, технологічні інститути. В кожній групі за певною системою найважливіших показників визначалися заклади-лідери і заклади-аутсайтери. За результатами такого оцінювання приймалися рішення щодо розвитку сфери вищої освіти, її галузей та інституцій. З початком нинішнього століття в Україні стали виникати різноманітні рейтинги. Частина з них припинила існування¹¹¹, частина, що тепер функціонує¹¹², суперечлива, різноспрямована, сумнівна щодо валідності та вірогідності, зрештою законодавством не визнана і не використовується як основа для прийняття серйозних рішень, наприклад, бюджетного фінансування. Виключення стосовно управлінських рішень (що підтверджує правило) хіба що складає так зване формульне фінансування видатків із загального фонду бюджету, яке запроваджено з 2020 р. і вже на етапі прийняття і презентації в грудні 2019 р. викликало великі сумніви в його задекларованій спроможності¹¹³.

¹⁰⁶ THE. World University Rankings 2020. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort by/rank/sort order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort%20by/rank/sort%20order/asc/cols/stats);

¹⁰⁷ QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

¹⁰⁸ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

¹⁰⁹ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>.

¹¹⁰ Мовчан О., Шаров А. і Власюк В. (уклад.). *Статистичні дані про діяльність вищих і середніх спеціальних навчальних закладів Української РСР у 1986-1989 роках: збірник*. Мін-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР. Київ. 1990. 95 с.

¹¹¹ Компас. Рейтинг українських вищих учебных заведений по степени удовлетворенности образованием. URL: <http://www.yourcompass.org/>; Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12>.

¹¹² Консолідований рейтинг вишів України 2020 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>; Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/72780/>; Рейтинг ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

¹¹³ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

Національний рейтинговий різнобій ілюструє *рис. 34*¹¹⁴. На *рис. 34*, зокрема, показано, що перший за рейтингом Бал ЗНО на контракт (1-ше місце) і останній за рейтингом Scopus (177 місце) та на 129 позиції в рейтингу Топ-200 Україна Український католицький університет за змішаним Консолідованим рейтингом знаходиться на 82 місці. Як видно, діапазон рейтингових оцінок конкретного університету надто широкий, щоб винести ймовірне судження про його дійсні університетські успіхи.

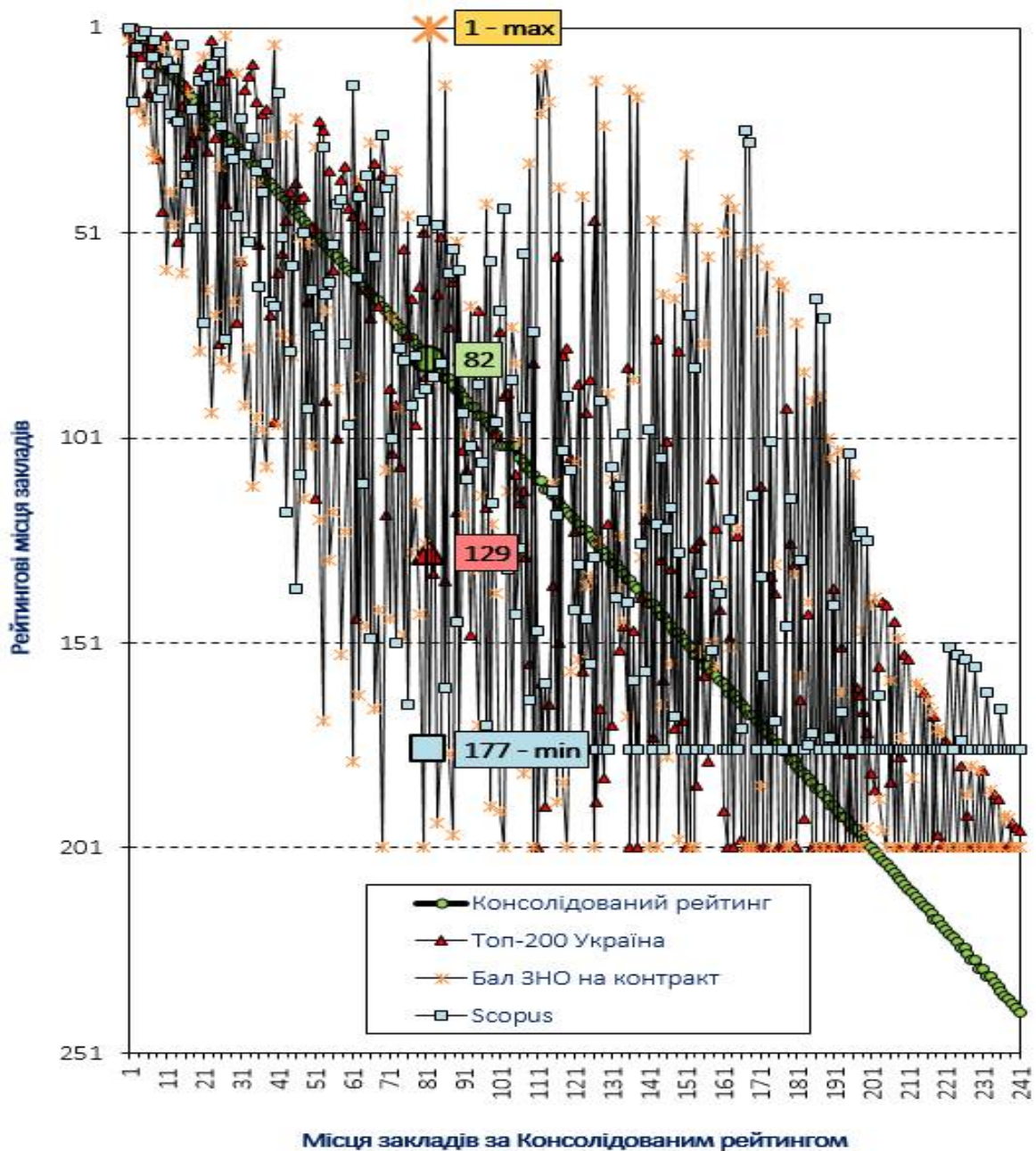


Рис. 34. Ілюстрація відхилень рейтингових місць ЗВО за рейтингами Топ-200 Україна, Бал ЗНО на контракт та Scopus як складниками Консолідованого рейтингу відносно останнього. Великими маркерами виділено позиції Українського католицького університету за різними рейтингами.

Джерело: Складено авторами на підставі¹¹⁵.

¹¹⁴ Луговий В. І., Слюсаренко О. М. і Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

¹¹⁵ Консолідований рейтинг вишів України 2020 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>; Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/72780/>.

Аналогічні результати ранжирування були і в попередньому 2019 році¹¹⁶.

Як зазначалося вище, з аналогічною проблемою стикається і світова спільнота. Реально у світовій практиці процес множення рейтингів вищої освіти продовжується¹¹⁷. Ці рейтинги за змістом є як сутнісними (відповідають місії вищої освіти / закладів вищої освіти), так і аспектними (характеризують окремі, часто неістотні, другорядні сторони вищої освіти / закладів вищої освіти). Сім'я рейтингів, що зростає, вже налічує не один їх десяток. Це створює рейтингові пропозиції, у яких слід розбиратися з огляду на об'єктивність, валідність, вірогідність, точність, стабільність тощо.

З-поміж міжнародних рейтингів у лідерській вищій освіті, як підкреслювалося, провідним визнано Шанхайський рейтинг (ARWU). Цьому рейтингу віддана першість і Кабінетом Міністрів України. Серед неперевершених переваг ARWU – максимальна об'єктивність, валідність, вірогідність, висока роздільна здатність (прецизійність), а головне, його найбільш повна відповідність сутності місії передової вищої освіти / університетів-лідерів та характеру дослідницько-інноваційного типу сучасного прогресу¹¹⁸.

В Україні за останні 15 років також утворилася низка рейтингів¹¹⁹. Усі вони декларують кращі світові принципи і засади рейтингування. Насправді, практика їх реалізації не відповідає намірам, довіра до них низька, жоден з них де-факто і де-юре не використовується для планування і прийняття урядових рішень щодо розвитку вищої освіти в Україні.

Один з перших рейтингів українських ЗВО «Компас» припинив існування¹²⁰, як і рейтинг, створений освітнім міністерством¹²¹.

Більш стійким виявився рейтинг Топ-200 Україна, який функціонує з 2006 р. і систематично впродовж 2007-2020 рр. оприлюднює результати рейтингування¹²².

На перший погляд, рейтинг Топ-200 Україна, який акредитований Міжнародною експертною групою з ранжирування (IREG)¹²³, справно рейтингує заклади, виокремлює групу лідерських закладів (рис. 35).

¹¹⁶ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. С. 7–75. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

¹¹⁷ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 79–82. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf. Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; U-Multirank (2020). URL: <https://www.umultirank.org/about/u-multirank/the-project/>; UniRank. URL: <https://www.4icu.org/>.

¹¹⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 79–82. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>.

¹¹⁹ Компас. Рейтинг українських вищих навчальних закладів по степені задоволеності освітніми послугами. URL: <http://www.yourcompass.org/>; Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12>; Консолідований рейтинг вишів України 2020 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>; Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/72780/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

¹²⁰ Компас. Рейтинг українських вищих навчальних закладів по степені задоволеності освітніми послугами. URL: <http://www.yourcompass.org/>.

¹²¹ Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12>.

¹²² Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

¹²³ IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>.

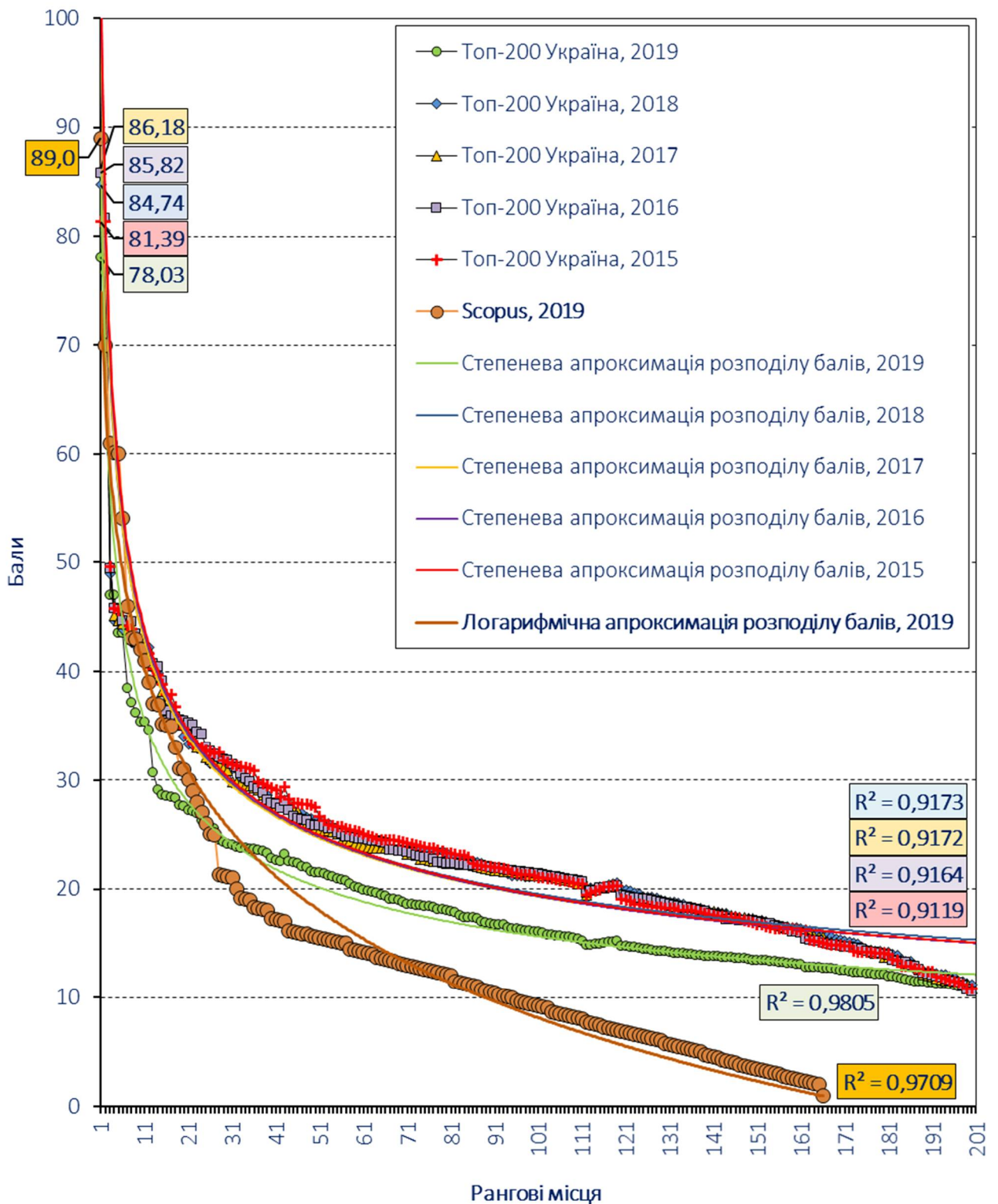


Рис. 35. Розподіл місць ЗВО за рейтингами Топ-200 Україна та Scopus.

Джерело: Складено авторами на підставі¹²⁴.

Однак у рейтинга існують серйозні недосконалості, котрі, зокрема, видно з *табл. 5*, у якій показана динаміка рейтингових місць, закладів, що входили до переліку 30 найкращих за всю історію рейтингу¹²⁵.

¹²⁴ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

¹²⁵ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

Таблиця 5

Місця ЗВО, які за рейтингом Топ-200 Україна у 2007-2020 рр. входили до групи 30-ти найкращих

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Перелік місць і закладів у 2020 р.
2	1	2	1	1	1	1	1,5	1,5	1	1	1	2	1	1 – НТУУ "КПІ ім. І. Сікорського"
1	2	1	2	2	2	2	1,5	1,5	2	2	2	1	2	2 – КНУ ім. Т. Шевченка
72	96	74	74	71	67	63	37	21	15	11	9	6	3	3 – Сумський держ. ун-т
14	6	5	5	6	6	6	5	4	4	4	4	5	4	4 – НТУ "ХПІ"
47	26	12	12	11	11	8	6	6	5	5	5	4	5	5 – НУ "Львівська політехніка"
4	5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	6	6 – ХНУ ім. В.Н. Каразіна
3	4	9	8	5	4	4	4	5	8	12	12	12	7	7 – НУКМА
22	41	32	30	28	18	14	9	9	9	9	10	9	8	8 – ЛНУ ім. І. Франка
31	33	18	18	15	15	15	14	16	21	22	23	18	9	9 – ХНУРЕ
118	23	19	19	19	24	26	30	28	25	23	25	25	10	10 – ВНТехНУ
44	44	49	48	48	45	43	41	39	35	36	35	35	11	11 – УжНУ
17	14	6	6	7	7	7	7	7	6	6	8	8	12	12 – НТУ "Дніпровська політехніка"
58	39	34	32	34	34	37	45	41	41	39	39	39	13	13 – ТНЕУ
8	7	10	9	9	8	9	12	12	10	8	6	7	14	14 – НУБіП України
40	22	20	20	20	19	22	33	32	22	21	20	26	15	15 – НФарму
91	36	30	31	32	30	34	35	36	20	20	17	17	16	16 – НУХарчТ
62	42	56	59	61	60	59	57	56	52	48	43	37	17	17 – ЛьвівНМУ ім. Д. Галицького
9	13	29	29	29	23	20	19	18	17	17	18	16	18	18 – ОНУ ім. І. І. Мечникова
13	28	38	37	35	35	33	32	22	26	31	37	45	19	19 – ОНПолітехнічний
32	52	43	42	41	39	38	31	26	24	24	24	24	20	20 – ЧНУ ім. Ю. Федьковича
33	25	26	28	26	26	25	24	23	27	30	32	32	21	21 – КНУТД
138	149	82	84	85	81	81	81	81	81	81	77	77	27	22 – ЗапНУ
6	11	7	7	8	9	10	10	10	11	14	14	14	23	23 – ДНУ ім. О. Гончара
97	91	94	95	93	89	86	109	108	108	108	95	44	24	24 – ХНУМіськГ ім. О.М. Бекетова
/ ім. І.Я. Горбачевського					105	109	113	101	90	87	62	34	25	25 – ТНМУ ім. І.Я. Горбачевського
27	24	33	34	36	38	40	40	40	40	38	40	27	26	26 – ОНАХарчТ
117	30	22	21	24	25	28	28	29	29	26	26	22	27	27 – ВНМУ ім. М.І. Пирогова
59	32	37	36	33	27	24	17	15	14	13	11	10	28	28 – НАКУ ім. М.Є. Жуковського "ХАІ"
7	10	8	10	12	14	17	20	25	32	27	27	31	29	29 – ДонНУ ім. В. Стуса
30	16	13	13	14	13	16	15	14	19	19	19	13	30	30 – НАУ
11	3	4	4	4	5	5	8	8	7	7	7	11	33	31 – НМУ ім. О.О. Богомольця
19	27	23	25	22	29	29	29	27	34	34	38	50	36	32 – ТНТУ ім. І. Пулюя
15	20	15	17	17	16	18	16	20	23	25	34	72	37	33 – ДонНТехНУ
98	104	47	47	44	43	39	34	31	30	32	33	65	41	34 – ІФНТУНафтГаз
35	45	25	23	21	22	19	22	24	28	28	28	29	43	35 – КНТЕУ
29	120	31	33	31	28	27	21	19	18	18	21	30	49	36 – НПУ ім. М.П. Драгоманова
16	35	21	22	23	21	21	25	33	49	64	71	111	52	37 – ЛугНУ ім. Т. Шевченка
20	78	41	40	40	41	44	43	42	44	44	44	70	59	38 – ЧНУ ім. П. Могили
23	18	11	11	10	10	11	13	13	13	10	13	20	62	39 – КНЕУ ім. В. Гетьмана
21	9	27	26	30	32	31	38	37	33	29	29	23	65	40 – НЛісТехУ України
28	17	17	16	18	17	13	11	11	12	15	15	15	66	41 – НМетА України
26	49	46	45	43	49	49	55	48	48	51	52	40	68	42 – ХНЕУ ім. С. Кузнеця
5	8	14	15	13	12	12	18	17	16	16	16	21	72	43 – НЮУ ім. Я. Мудрого
18	43	45	44	45	44	48	47	45	39	40	51	54	76	44 – НУ "ОЮА"
61	15	16	14	16	20	23	23	30	65	85	96	67	78	45 – ДонНМеду
127	111	65	68	66	68	71	71	69	64	58	54	28	83	46 – ХНАвтДору
25	12	28	27	25	33	30	27	34	37	41	50	69	85	47 – СхідУкрНУ ім. В. Даля
анк. справ	194	117	117	114	148	144	84	61	45	37	30	51	96	48 – Ун. банк. справи
134	19	24	24	27	31	35	49	49	42	45	46	47	97	49 – ОНМеду
12	107	154	153	150	151	147	147	144	140	130	115	102	114	50 – СумНАгрУ
С ім. І. Кожедуба										97	22	19	116	51 – ХНУПС ім. І. Кожедуба
24	175	194	191	191	182	178	154	148	138	138	135	109	117	52 – ПолтУЕкТорг
34	38	42	41	39	36	32	26			127	129	146	125	53 – ТаврНУ ім. В.І. Вернадського
10	126	168	166	163	163	159	160	160	159	159	169	176	174	54 – КУПрав НАН України
85	21	68	71											71 – ЛьвівБС УНБС НБУ (2010 р.)
60	29	67	65	68	69	68	91							91 – КрДМеду ім. С. Георгієвського (2014)

50

Примітка: Рожевим, жовтим і зеленим кольорами виділено ЗВО, які за весь період демонстрували відносно стабільні позиції у групі топ-30. Синім кольором показано місця інших ЗВО з групи топ-30 2020 р. у такій групі в кожний з 2007-2020 рр. Червоним кольором виділено місця поза межами групи топ-30 ЗВО, що перебували в цій групі у певні роки. Білим кольором (без позначень місць) виділено відсутність закладів у рейтингу, або (із зазначенням місць) їх присутність у групі топ-30 в окремі роки. Рудим кольором виділено переміщені ЗВО або їх відсутність у рейтингу. Блакитним кольором вказано заклад, що залишився в анексованому Криму.

Джерело: Складено авторами на підставі¹²⁶.

З табл. 5 неважко бачити, що оприлюднені у 2007 і 2008 рр. рейтинги вкрай викривлено представляли реальну картину розподілу закладів. Це було очевидно для фахової спільноти і зумовило стійку недовіру до щойно створеного рейтингу, незважаючи на його постійну саморекламу в наступні роки.

По-перше. У 2007 р. маловідомий Київський університет права НАН України (10 місце) не міг бути істотно вище визнаних в Україні та за кордоном Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (14 місце), Національного університету «Дніпровська політехніка» (17 місце), Львівського національного університету ім. І. Франка (22 місце), Національного авіаційного університету (30 місце), Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (32 місце), Національного університету «Львівська політехніка» (47 місце), Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний університет» (59 місце), Вінницького національного медичного інституту ім. М. І. Пирогова (117 місце), Вінницького національного технічного університету (118 місце), які тепер у групі топ-30 рейтингу. Були незрозумілими і високі позиції Сумського національного аграрного університету (12 місце), Національного університету «Одеська юридична академія» (18 місце), Чорноморського національного університету ім. П. Могили, недавнього філіалу (20 місце), Полтавського університету економіки і торгівлі (24 місце). Так само, нелогічно, що Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, який дав світу двох нобелівських лауреатів та ще одного переможця цієї премії мав у складі викладачів і є стабільним учасником рейтингів «Таймс» і «К'ю Ес», був ранжируваний після Національного університету «Києво-Могилянська академія», яка не відзначається подібними заслугами. Так рейтингово легковажно вчиняти з університетськими важковаговиками було неможна.

По-друге. У 2008 р. спостерігалися аналогічні недоречності, що посилювали і закріплювали скептичне ставлення до рейтингу. Наприклад, Львівському інституту банківської справи НБУ було відведено 21 місце, а більш іменитим «землякам» Національному університету «Львівська політехніка» та Львівському національному університету ім. І. Франка – відповідно 26 і 41 місця, а також Чернівецькому національному університету ім. Ю. Федьковича – 52 місце, Сумському державному університету – 96 місце, Національному педагогічному університету ім. М. П. Драгоманова – 120 місце. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (5 місце) був поставлений нижче Київського національного медичного університету ім. О. О. Богомольця (3 місце) і Національного університету «Києво-Могилянська академія» (4 місце). При цьому перший з цих університетів сукупно має значно вищі показники за рейтингами «Таймс» і «К'ю Ес», ніж Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського», проте стабільно відстає від останнього за Топ-200 Україна у баловому вираженні на 40 %.

По-третє. Упродовж усього періоду Київський національний університет ім. Т. Шевченка за рейтингами «Таймс» і «К'ю Ес» демонструє істотно кращі досягнення порівняно з Національним технічним університетом України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського». Крім того, у 2017 р. уперше в історії України Шанхайський рейтинг у галузі математики відзначив в останній групі 401-500 закладів перший із згаданих університетів. Однак за рейтингом Топ-200 Україна цьому університету відводиться переважно друге місце.

По-четверте. Провайдери рейтингу багато років демонстрували вражаючу некомпетентність в опрацюванні індикативних даних, сумлінно підраховуючи бали з абсурдною «точністю» до мільярдної долі одиниці, хоча розбіжності у балах, як правило, виявлялися вже у перших 2-3 значущих цифрах, а наступні цифри були сумнівними та хибними, відтак безглуздими.

По-п'яте. Рейтинг використовує надто велику кількість показників, включаючи репутаційні (тобто суб'єктивні). Останнім часом, до 2020 р., їх було 30 щодо прямих вимірів та 5 з експертного оцінювання. Частина з них, зрозуміло, є другорядними, що створює умови для маніпуляцій. Це також викликає нарікання у відзивах, на кшталт, «рахують, як хочуть». У 2020 р. показники рейтингу черговий раз еkleктично перетасовані, що породило ще більше запитань до їх переліку. Водночас найспроможніший рейтинг світу ARWU стабільно і успішно використовує залежно від версії 4-6 індикаторів і гранично точно ідентифікує університетські досягнення.

По-шосте. Використовуються ненадійні джерела даних, зокрема данні міжнародних рейтингів із сумнівною репутацією, включно з тим самим Вебометриком. Відтак, якась слабка позиція в якомусь малоавторитетному рейтингу перекреслює інші важливі рангові досягнення закладу. Наприклад, у 2018 р. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна з-поміж українських ЗВО мав значно кращі рейтингові показники за рейтингами «Таймс» і «К'ю Ес» (відповідно 2 і 1 місця) порівняно з Національним технічним університетом України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» (відповідно 2 і 3). Однак протилежні досягнення закладів за істотно менш значущим рейтингом Transparent Ranking (відповідно 27 і 1)

знівелювала перевагу харківського університету над київським. Це також породжує сумніви у валідності рейтингу Топ-200 України, тобто в його заявленій здатності вимірювати те, що потрібно.

По-сьоме, рейтинг у 2020 р. доволі змінив перелік критеріїв / показників без необхідних і достатніх обґрунтувань. Як результат, 9 закладів (30%), які багато років перебували у групі топ-30, залишили її (отримавши в середньому утрічі гірші місця). Натомість така ж кількість ЗВО стрибкоподібно увійшли до цієї групи (у середньому удвічі ставши досконалішими за рік). Ніяких пояснень цьому, а також попереднім недосконалим (чи недоброчесним) рейтингуванням адміністратори і експерти рейтингу не надають.

На рис. 36 і 37 проілюстровано у співставленні характер надійності ідентифікації рейтингового трафіка закладів групи топ-30 у 2020 р. за час оприлюднення результатів рейтингів Топ-200 Україна (2007-2020 рр.) і Шанхайський (2003-2020 рр.).

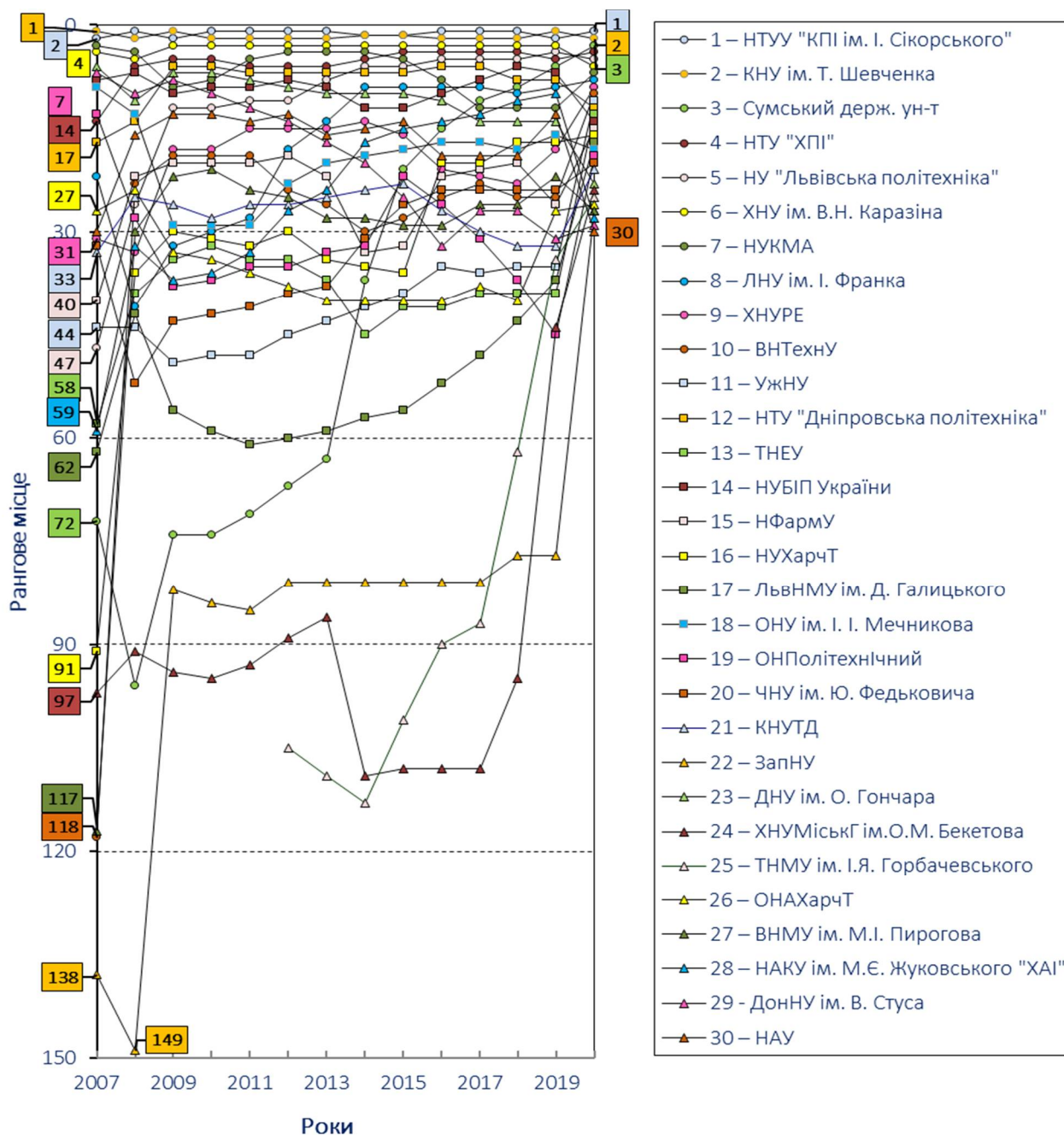


Рис. 36. Рейтингові траєкторії впродовж 2007-2020 р. ЗВО, що у 2020 р. на перших 30 місцях рейтингу Топ-200 Україна.

Джерело: Складено авторами на підставі¹²⁷.

¹²⁷ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

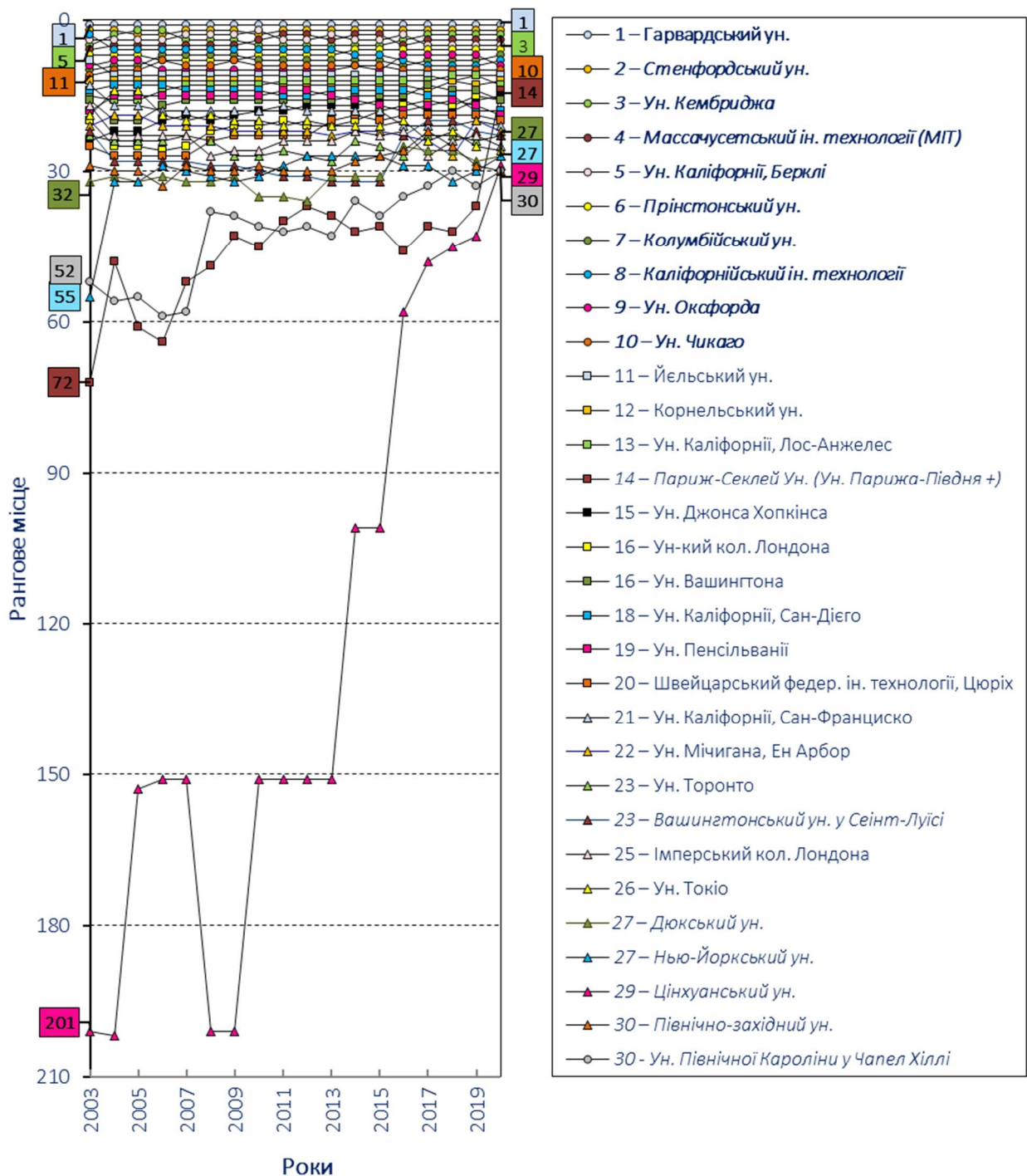


Рис. 37. Рейтингові траєкторії впродовж 2003–2020 р. ЗВО, що у 2020 р. на перших 30 місцях рейтингу Шанхайський

Джерело: Складено авторами на підставі¹²⁸.

З рис. 36 і 37 видно, що навіть за умови відкидання результатів першого року як перехідного у становленні рейтингів, існує істотна різниця в рейтинговій якості Топ-200 Україна і ARWU. Характерно, що висока ранжувальна якість ARWU досягається істотно меншою (для загальної версії) кількістю індикаторів, ніж у Топ-200 Україна. Менша і точно дібрана кількість сутнісно відповідних показників забезпечує адекватну ідентифікацію розвинутої закладу по суті (згідно з місією ЗВО). Зокрема, ця властивість ARWU дає змогу побачити у динаміці послідовне сходження окремих університетів, наприклад, французького і китайського, до вершин досконалості. Хаотична зміна рейтингових позицій ЗВО за рейтингом Топ-200 Україна (див. рис. 36), особливо для стабільних закладів, свідчить про неприпустиму неврівноваженість самого рейтингу.

¹²⁸ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

На рис. 38 показано, як лише за рік змінилися рейтингові показники закладів за рейтингом Топ-200 Україна.

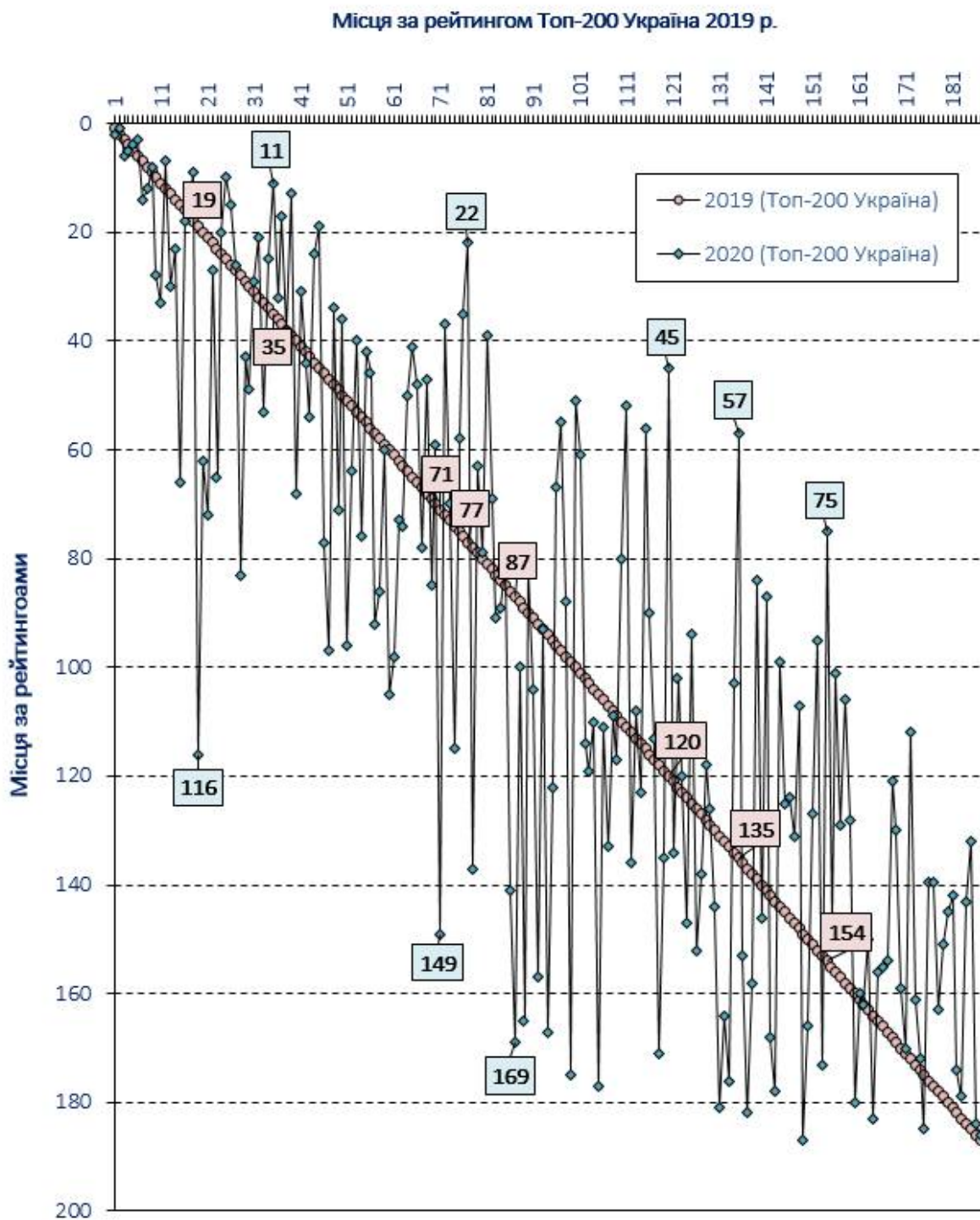


Рис. 38. Річна зміна розподілу ЗВО за рейтингом Топ-200 Україна 2019 і 2020 рр.

Джерело: Складено авторами на підставі¹²⁹.

Особливо вражає кардинальна зміна позицій закладів на 1-30 місцях цього рейтингу (рис. 39). Адже очевидно нелогічним є, наприклад, річне переміщення закладу з 19 на 116 позицію. Зрозуміло, що у цій та інших подібних ситуаціях справа не в закладах, насамперед тих, які перевірені і випробувані часом, а в неспроможному і, за великим рахунком, безвідповідальному рейтингу.

¹²⁹ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>.

Місця за рейтингом Топ-200 Україна 2019 р.
у групі топ-30

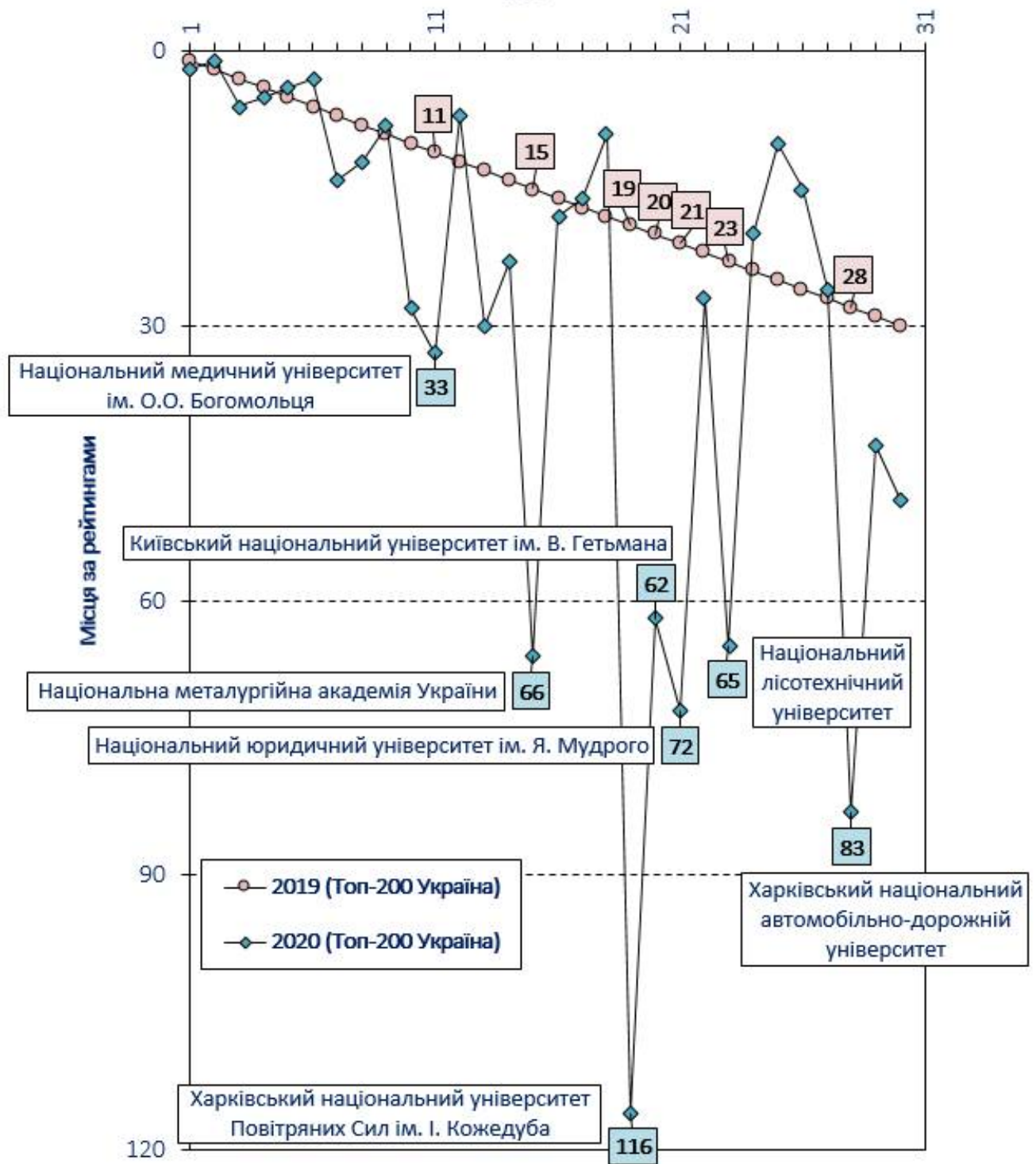


Рис. 39. Річна зміна розподілу ЗВО на 1-30 місцях рейтингу Топ-200 Україна 2019 і 2020 рр.
Джерело: Складено авторами на підставі¹³⁰.

Порівняння двох сумнівних рейтингів Топ-200 Україна і європейського У-Мультиренка очікувано не прояснює, а лише заплутує, рейтингову картину (рис. 40).

¹³⁰ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>.

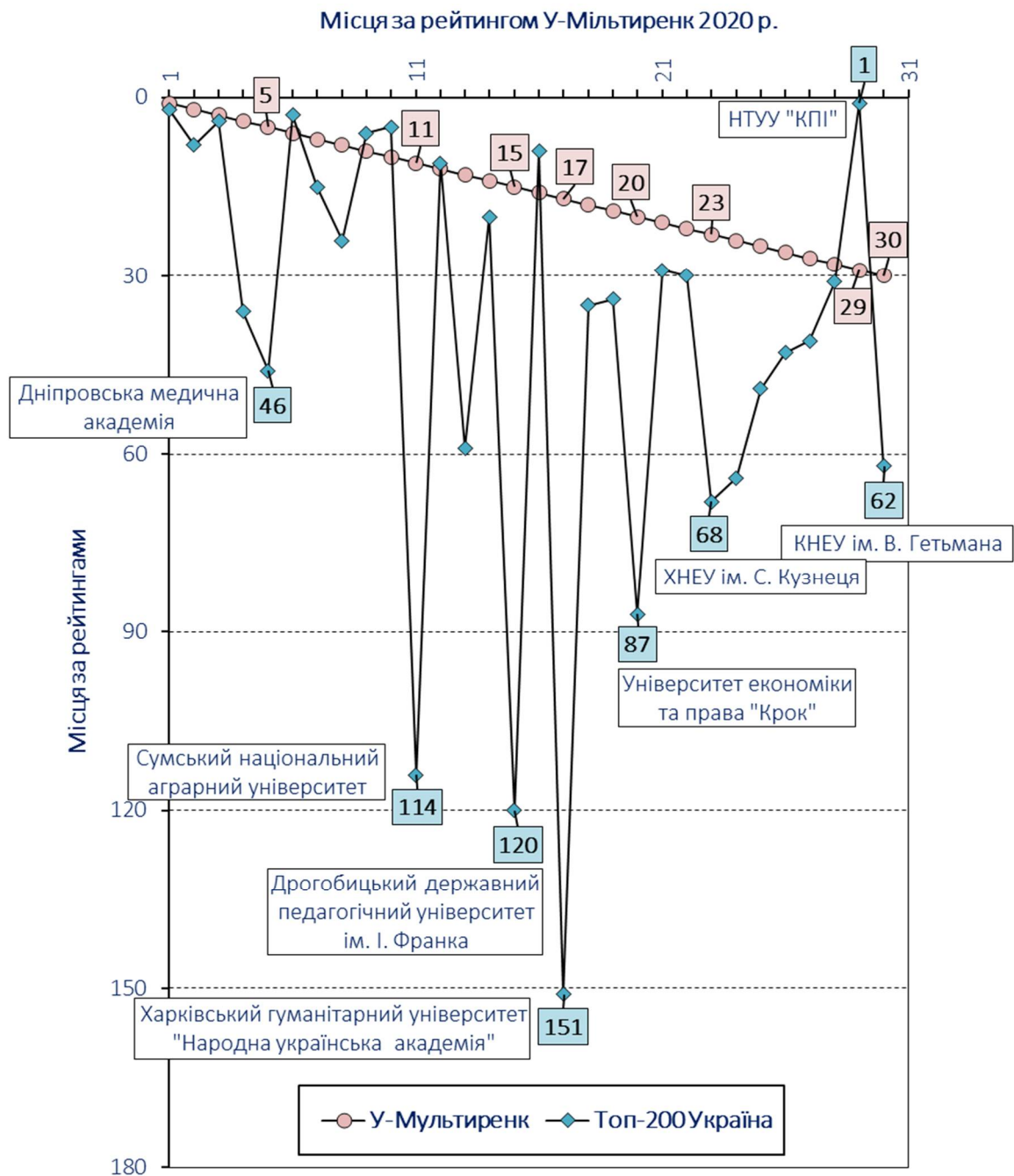


Рис. 40. Порівняння результатів рейтингів Топ-200 Україна і У-Мультиренка 2020 р. для 1-30 рейтингових місць.

Джерело: Складено авторами на підставі¹³¹.

Слід зауважити, що обидва рейтинги відносяться до багатопараметричних, використовують багато показників. Така надмірна рейтингова багатоіндикаторність не дає змоги здійснити оцінку університетської якості по суті. Адже відповідно до методологічного принципу глобальної єдності природи для програмування/визначення основоположних характеристик будь-якого утворення достатньо невеликої кількості базових параметрів з урахуванням їх комбінацій у певних пропорціях і послідовностях. Водночас, зважаючи на те, що складні (непрості) самоорганізовані та організовані системи, зокрема через їх нелінійність, не можуть бути описані одним параметром, а часто для опису недостатньо і двох, типово кількість таких

¹³¹ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>; U-Multirank (2020). URL: <https://www.umultirank.org/about/u-multirank/the-project/>.

параметрів має бути, що називається від 3-х, але не великою. Нижче наводяться фундаментальні приклади кількісної мінімізації характеристик.

Методологічно значущі приклади ефективної мінімізації параметрів / показників:

- світ чотиривимірний – три просторових і один часовий параметр;
- основними для світобудови є 3 фундаментальних складника-категорії: матерія, енергія, інформація;
- існує 6 видів кварків – фундаментальних складових матерії;
- існує 4 види фундаментальної взаємодії;
- усе у світі описується (оцифровується, тобто інформаційно відображується) трьома параметрами: 0, 1 та їх послідовністю;
- будь-які кольори та їх відтінки можна отримати, змішуючи 3 основних кольори (червоний, зелений і синій) з дозуванням їх інтенсивності;
- генетичний код створено трьохнуклеотидними кодонами з використанням 4-х різних нуклеотидів;
- психологічно людині найбільш комфортно, коли у неї 3-4 варіанти вибору, на протизагу безальтернативній (втрата суб'єктності) або безмежно альтернативній (суцільний інформаційний шум, так зване «прокляття вибору») ситуаціям; відтак, альтернативи мінімізують, зокрема, через «шот-листи»;
- людині достатньо 5 основних органів чуття;
- закон базисної організації компетентностей оперує 5 їх основними видами¹³²;
- місія сучасного університету містить 3 ключових слова у певній послідовності: освіта, дослідження, інновація / творчість / служіння (див. табл. 6);
- найбільш досконалий, що перевірено практикою, ARWU у загальній версії використовує 6 індикаторів, а в галузевій – 4-5, залежно від предметної області; крім того, цьому рейтингу достатньо 3 значущі цифри у підрахунку балів, а не 10-11 як у Top-200 Україна¹³³.

У табл. 6 показано сутнісний структурно-елементний склад університетської місії.

Таблиця 6

Порівняння ключових слів місій вищої освіти / ЗВО у визначенні різних асоціацій (груп) ЗВО

№	Ключові слова	Асоціації (групи) ЗВО			
		ААУ ¹	ЕАУ ²	ЕАЗВО ³	Топ-30 ЗВО, Шанхайський рейтинг
1	2	3	4	5	6
1	Перше слово	Освіта	Освіта	Освіта	Освіта
2	Друге слово	Дослідження	Дослідження	Дослідження	Дослідження
3	Третє слова	Інновація	Інновація		Знання, створювати
				Служіння	

Примітка: ¹ Асоціація американських університетів (версія станом на 2019 р.).

² Європейська асоціація університетів.

³ Європейська асоціація закладів вищої освіти.

Джерело: Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Lugoviy V., Orzheh O., Sliusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>.

Отже, наявність у рейтингу великої кількості показників априорно свідчить про його недосконалість і неефективність, що й відбувається з Top-200 Україна. Цим також грішив складений профільним міністерством Національний рейтинг, який користувався 101 показником і який через свою очевидну неефективність припинив існування.

¹³² Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / О. П. Воробйова та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с. С. 7–19. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14–29.

¹³³ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

Водночас у національній практиці рейтингування з'явилася інша крайність – однопараметричні монорейтинги, які послуговуються одним критерієм та одним показником. До таких рейтингів відносяться Scopus, Бал ЗНО на контракт, Бал ЗНО на бюджет¹³⁴. Їх беззастережне та неправомірне застосування для оцінювання якості ЗВО призводить до низки непорозумінь та хибних оцінок. Адже, хоча ці рейтинги використовують суто об'єктивні показники, їм бракує валідності в адекватній оцінці якості вищої освіти. Відбувається це через їхню систематичну похибку (системне зміщення, завищення або заниження оцінок) для певних категорій закладів.

Scopus є одним з досвідчених українських монорейтингів, що функціонує з 2009 р. (рис. 35). Його перевага – висока роздільна здатність, об'єктивність. Однак ці якості рейтингу нівелюються його дискримінаційністю щодо ЗВО соціогуманітарного спрямування і наданням явних преференцій закладам з освітньо-науковою діяльністю в природничих, інженерних, медіко-біологічних галузях, тобто класичним, інженерним і медичним університетам (див. табл. 7). Це пов'язано із специфікою наукометричної бази Scopus.

Таблиця 7

Профілі перших 20 закладів вищої освіти за рейтингом Scopus 2019 р.

№ Місце	Профіль, назва закладу		
	Класичний	Інженерний	Медичний
1	2	3	4
1	Київський національний університет ім. Т. Шевченка		
2	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна		
3	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича		
4	Львівський національний університет ім. І. Франка		
5	Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова		
6		НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського»	
7			Донецький національний медичний університет
8	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара		
9		Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	
10		Національний університет «Львівська політехніка»	
11			Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького
12	Сумський державний університет		
13	Ужгородський національний університет		
14	Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника		
15			Дніпропетровська медична академія
16		Український державний хіміко-технологічний університет	
17	Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького		
18			Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця
19	Донецький національний університет ім. В. Стуса		
20	Національний університет «Кієво-Могилянська академія»		
Усього	12 (60 %)	4 (20 %)	4 (20 %)

Джерело: Складено авторами на підставі¹³⁵.

¹³⁴ Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/72780/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.

¹³⁵ Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>.

Заклади соціально-гуманітарного спрямування (педагогічні, економічні, управління, юридичні тощо) у рейтингу Scopus 2019 р. з'являються, починаючи із 42 місця. Вони в явній меншості, їх 41 (24,7 %) із 166 ЗВО у рейтинговому переліку¹³⁶. Отже, рейтинг Scopus – вузько спеціалізований і надто специфічний, аби його використовувати без застережень і специфікації для аспектного оцінювання університетських досягнень.

Зазначене підтверджується і даними рейтингу Scopus 2020 р., як це видно з *табл. 8*.

Таблиця 8

Профілі перших 20 закладів вищої освіти за рейтингом Scopus 2020 р.

№ Місце	Профіль, назва закладу		
	Класичний	Інженерний	Медичний
1	2	3	4
1	Київський національний університет ім. Т. Шевченка		
2	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна		
3	Львівський національний університет ім. І. Франка		
4	Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова		
5	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича		
6		НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського»	
7			Донецький національний медичний університет
8		Національний університет «Львівська політехніка»	
9	Сумський державний університет		
10		Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	
11	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара		
12			Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького
13	Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника		
14	Ужгородський національний університет		
15		Український державний хіміко-технологічний університет	
16			Дніпропетровська медична академія
17	Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького		
18			Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця
19	Національний університет «Кієво-Могилянська академія»		
20		Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»	
Усього	11 (55 %)	5 (25 %)	4 (20 %)

Джерело: Складено авторами на підставі¹³⁷.

¹³⁶ Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>.

¹³⁷ Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/72780/>.

З табл. 8 можна зрозуміти, що рейтинг Scopus 2020 р. (через специфіку однойменної наукометричної бази) надає перевагу класичним, інженерним і медичним університетам. Зокрема, серед наступних за групою топ-20 10 закладах 2 класичних, 4 технічних, 3 медичних і 1 біоресурсів університети. Заклади соціально-гуманітарного спрямування з'являються, починаючи із 38 місця, їх лише 52 (29,4 %) із 177 ЗВО у рейтингу¹³⁸.

Так само специфічними є інші однопараметричні рейтинги, що беззастережно експлуатуються останніми роками. На рис. 41 показано рейтинги найбільших балів ЗНО на контракт і бюджет у 2019 р.

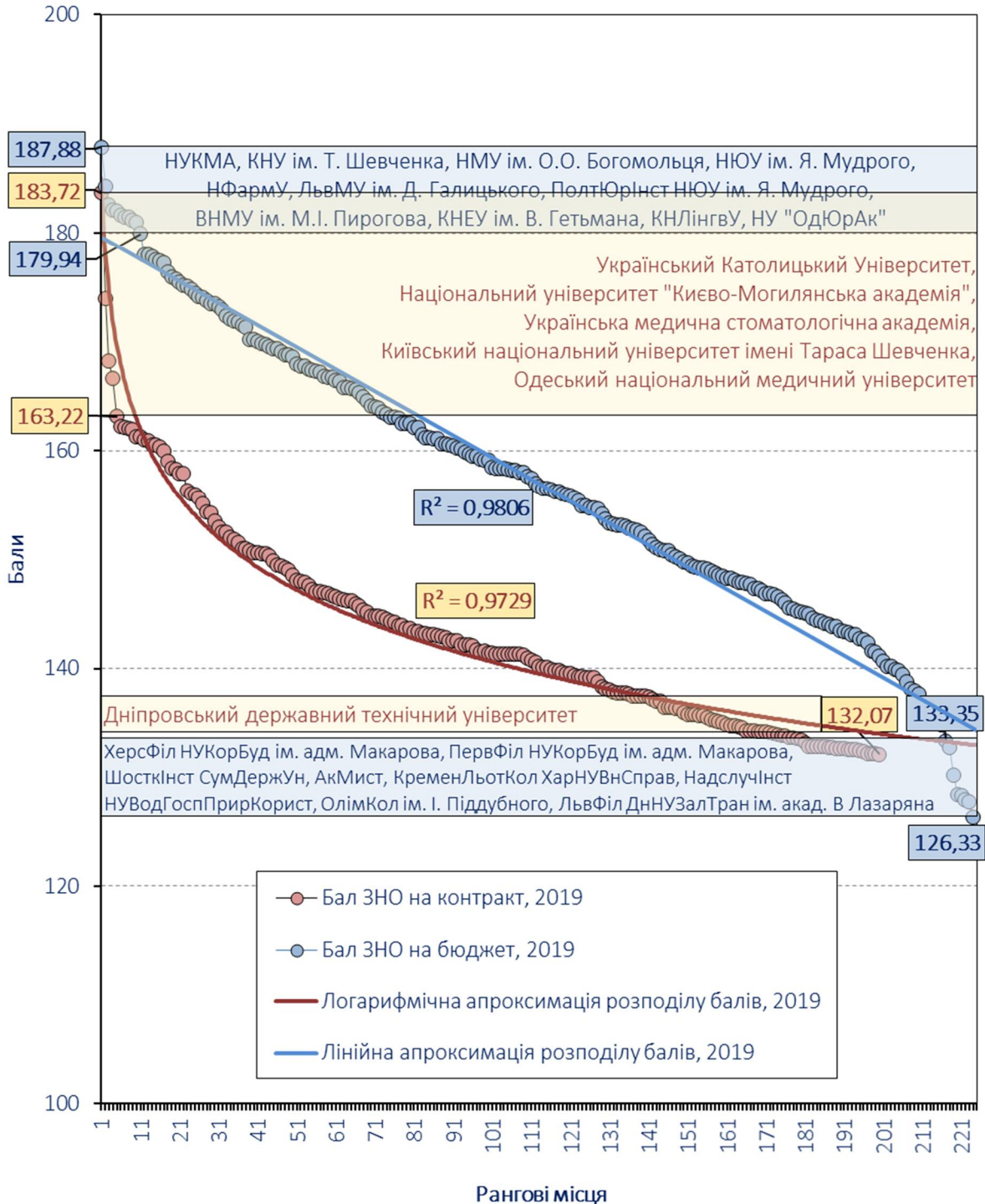


Рис. 41. Розподіл балів ЗВО за рейтингами найбільших балів ЗНО на контракт і бюджет у 2019 р.

Примітка: ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання.

Джерело: Складено авторами на підставі¹³⁹.

¹³⁸ Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/72780/>.

¹³⁹ Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.

З рис. 41 видно, що рейтинг за балом ЗНО на контракт добре реалізує ранжуючу функцію. Однак він рейтингує скоріше соціально-економічну затребуваність певних галузей знань і спеціальностей та їх популярність серед населення, зокрема з огляду на перспективи працевлаштування за кордоном, ніж якість діяльності ЗВО.

Це підтверджує табл. 9, у якій показано ранговий розподіл перших 20 закладів із зазначенням їх профілю за цим рейтингом.

Таблиця 9

Профілі перших 20 закладів вищої освіти за рейтингом Бал ЗНО на контракт 2019 р.

№ Місце	Профіль, назва закладу			
	Класичний	Інженерний	Медичний	Інший профіль
1	2	3	4	5
1	Український католицький університет			
2	Національний університет «Києво-Могилянська академія»			
3			Українська медична стоматологічна академія	
4	Київський національний університет ім. Т. Шевченка			
5			Одеський національний медичний університет	
6			Дніпропетровська медична академія	
7			Харківський національний медичний університет	
8			Тернопільський національний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського	
9			Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця	
10			Київський медичний університет	
11			Львівський медичний інститут	
12			Івано-Франківський національний медичний університет	
13			Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького	
14				Українсько-американський університет Конкордія
15				Київський національний лінгвістичний університет
16		ІТ СТЕП Університет		
17			Буковинський державний медичний університет	
18				Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І.К. Карпенка-Карого
19				Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури
20	Львівський національний університет ім. І. Франка			
Усього	4 (20%)	1 (5%)	11 (55%)	4 (20%)

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁴⁰

З табл. 9 і рис. 41 можна зробити такі висновки.

Перше. За рейтингом Бал ЗНО на контракт серед перших 20 ЗВО домінують медичні заклади, навіть ті, що не відзначаються високими місцями за іншими рейтингами.

¹⁴⁰ Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>.

Друге. У переліку топ-20 цього рейтингу багато (45 %) закладів (виділені жирним синім шрифтом), які не вважаються високорейтинговими за іншими рейтингуваннями.

Третє. З числа українських університетів, що входять до рейтингів Таймс і К'ю Ес (див. рис. 33), лише Київський національний університет ім. Т. Шевченка та Львівський національний університет ім. І. Франка (виділено жирним червоним шрифтом) у групі топ-20 рейтингу Бал ЗНО на контракт.

Натомість, на останніх трьох місцях рейтингу, що цілком зрозуміло з урахуванням профілю закладів, знаходяться Приазовський державний технічний університет (198 місце), Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини (199 місце) та Дніпровський державний технічний університет (200 місце).

Подібним чином ранжирує заклади і рейтинг Бал ЗНО на бюджет (див. рис. 41). Про це свідчить також табл. 10.

Таблиця 10

Профілі перших 30 закладів вищої освіти за рейтингом Бал ЗНО на бюджет 2019 р.

№ Місце	Профіль, назва закладу				
	Класичний	Інженерний	Медичний	Економічний	Юридичний та інший
1	2	3	4	5	6
1	Національний ун. «Києво-Могилянська академія»				
2	Київський національний ун. ім. Т. Шевченка				
3			Національний медичний ун. ім. О.О. Богомольця		
4					Національний юридичний ун. ім. Я. Мудрого
5			Національний фармацевтичний університет		
6			Львівський національний медичний ун. ім. Д. Галицького		
7					Полтавський юридичний ін-т Національного юридичного ун. ім. Я. Мудрого
8			Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова		
9				Київський національний ун. ім. В. Гетьмана	
10					Київський національний лінгвістичний ун.
11					Національний ун. «Одеська юридична академія»
12				Київський національний торговельно-економічний ун.	
13	Львівський національний ун. ім. І. Франка				
14				Харківський національний економічний ун. ім. С. Кузнеця	
15	Національний університет «Острозька академія»				
16			Харківський національний медичний ун.		
17			Житомирський базовий фармацевтичний коледж		
18				Одеський національний економічний уні.	
19	Харківський національний ун. ім. В.Н. Каразіна				
20	Одеський національний ун. ім. І.І. Мечникова				

1	2	3	4	5	6
21				Харківський навчально-науковий ін-т Ун. банківської справи	
22				Ун. банківської справи	
23				Харківський ін-т фінансів Київського національного торговельно-економічного ун.	
24			Івано-Франківський національний медичний ун.		
25			Тернопільський національний медичний ун. ім. І.Я. Горбачевського		
26		НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського»			
27			Буковинський державний медичний ун.		
28			Дніпропетровська медична акад.		
29		Харківський національний ун. радіоелектроніки			
30			Українська медична стоматологічна акад.		
Усього	6 (20 %)	2 (7 %)	11 (37 %)	7 (23 %)	4 (13 %)

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁴¹

З табл. 10 і рис. 41 можна дійти наступних висновків.

Перше. За рейтингом Бал ЗНО на бюджет у переліку перших 30 ЗВО найбільшу частку (37 %) складають медичні заклади, навіть ті, що не посідають високі місця за іншими рейтингами. Натомість лише два (7 %) інженерних університети.

Друге. У групі топ-30 цього рейтингу 9 (30 %) закладів (виділені жирним синім шрифтом), які не є високорейтинговими за іншими рейтингуваннями.

Третє. З числа 9 українських університетів, що входять до топ-1000 рейтингів Таймс і К'ю Ес (див. рис. 33), лише 4 (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Київський національний університет ім. Т. Шевченка, НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» та Харківський національний університет радіоелектроніки), їх виділено жирним червоним шрифтом, у групі топ-30 рейтингу Бал ЗНО на бюджет. Причому три із зазначених провідних закладів перебувають на позиціях другої половини групи.

На останньому 224-му місці рейтингу Львівська філія Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна¹⁴² (рис. 41).

Невдала спроба визначити істинну інтегровану якість ЗВО в українському національному рейтингуванні зроблена шляхом упровадження, починаючи з 2013 р., Консолідованого рейтингу¹⁴³, який усереднював рангові місця закладів за різними іншими рейтингами (див. рис. 34). Адже добір рейтингів для усереднення здійснювався безсистемно. У 2013 р. усереднювалися результати рейтингів Топ-200 Україна, Компас і Вебометрикс. У 2014-2017 рр. – Топ-200 Україна, Scopus і Вебометрикс. У 2018-2020 рр. – Топ-200 Україна, Scopus і Бал ЗНО на контракт¹⁴⁴. При цьому варіації складових не обґрунтовувалися і Консолідований рейтинг не виявився кращим за його рейтингів-складників (див. рис. 34). Рис. 34 також демонструє (особливо у зіставленні із Шанхайським рейтингом), що консолідуючи, образно кажучи, «людей і коней» та отримуючи

¹⁴¹ Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.

¹⁴² Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.

¹⁴³ Консолідований рейтинг вишів України 2020 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

¹⁴⁴ Консолідований рейтинг вишів України 2020 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

«середню температуру по госпіталю», до того ж, непередбачувано «змінюючи правила гри», цей рейтинг, зрештою, не виявляє ознак спроможності, що зрозуміло, надійно і переконливо з'ясовувати та виокремлювати насамперед лідерські ЗВО. Взагалі кажучи, ознаки хаотичної консолідації набула і остання (2020 р.) версія рейтингу Топ-200 Україна, у якій з-поміж 10 показників 4 (40 %) – дані інших рейтингів різної якості, при чому незрозуміло, чому саме цих. Головна проблема подібних рейтингів полягає у тому, що майже навмання добрані, поверхово і примітивно аргументовані показники, не слугують справжніми маяками для перспективного університетського розвитку в глобальному і конкурентному світі, а, навпаки, збивають заклади з істинного шляху. Практика (як критерій істини) застосування рейтингів щоразу виявляє подібні недоречності.

Як видно з *рис. 42* Консолідований рейтинг (через безсистемну мішанину) значною мірою втратив підвищену роздільну здатність для закладів найвищої досконалості, що характерно для спроможних рейтингів, наприклад ARWU (див. *рис. 10, 11, 16*).

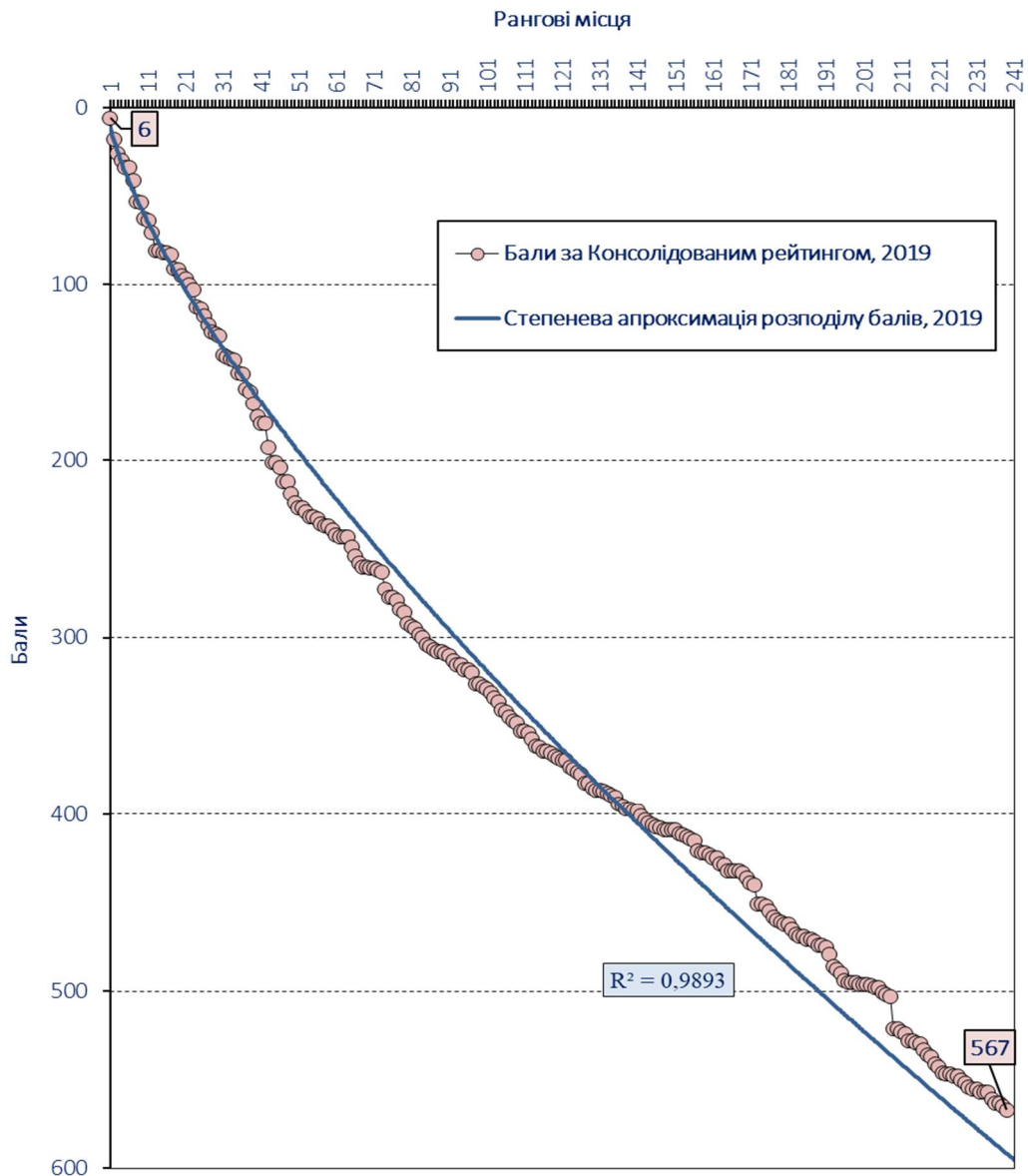


Рис. 42. Розподіл балів закладів вищої освіти та його степеневу апроксимацію за Консолідованим рейтингом 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁴⁵.

На *рис. 43* продемонстрована малопродуктивна дія малозрозумілого Консолідованого рейтингу у 2019-2020 рр.

¹⁴⁵ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.

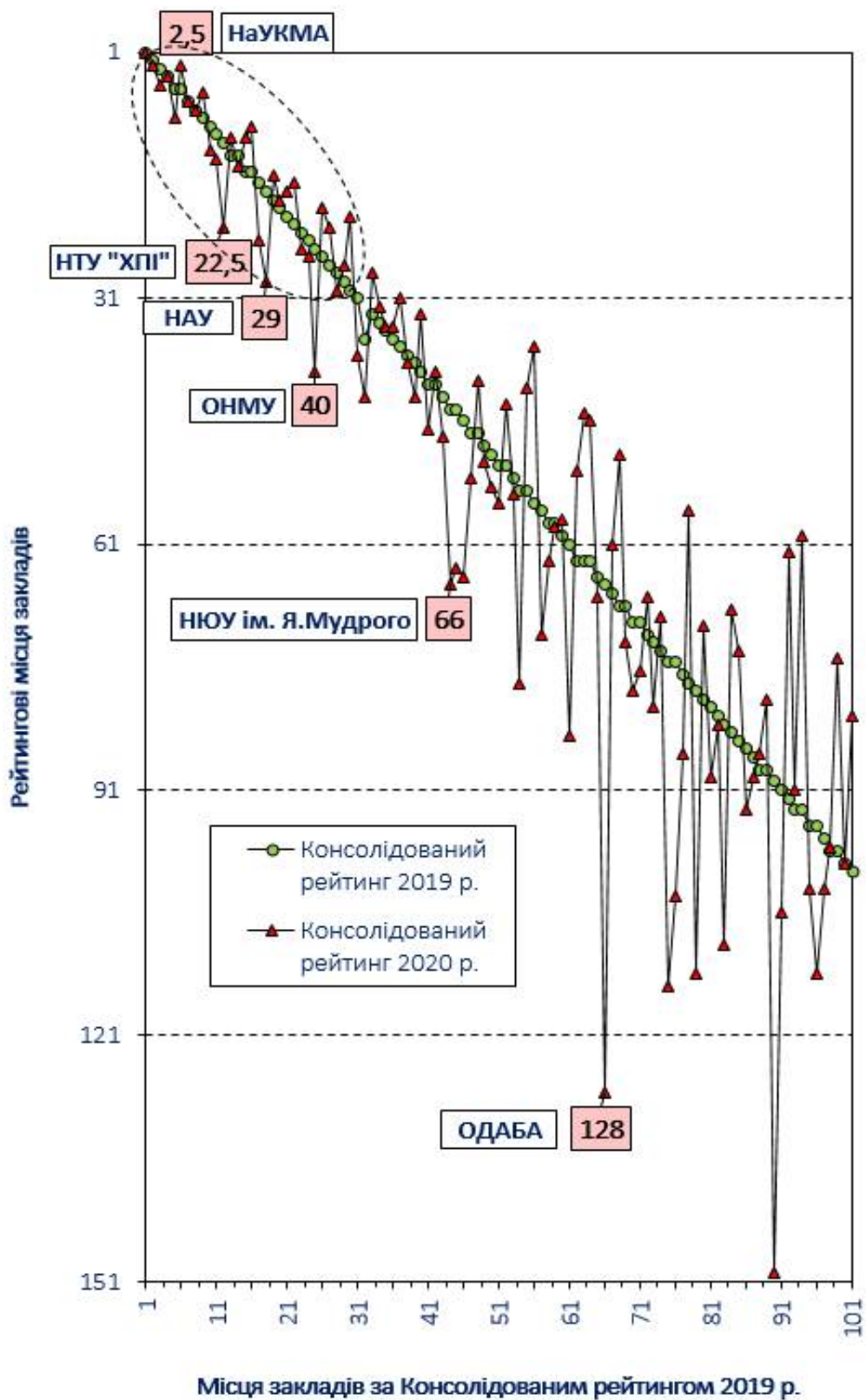


Рис. 43. Річна зміна розподілу ЗВО на 1-100 місцях Консолідованого рейтингу для 2019 і 2020 рр.
 Джерело: Складено авторами на підставі¹⁴⁶.

З рис. 43 можна побачити, як за рік досвідчені українські заклади першої рейтингової сотні змінили свої позиції, зрозуміло, що насамперед через недосконалість рейтингу.

¹⁴⁶ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Консолідований рейтинг вишів України 2020 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.

На рис. 44 показано річну зміну повного спектру рейтингових позицій ЗВО за Консолідованим рейтингом.

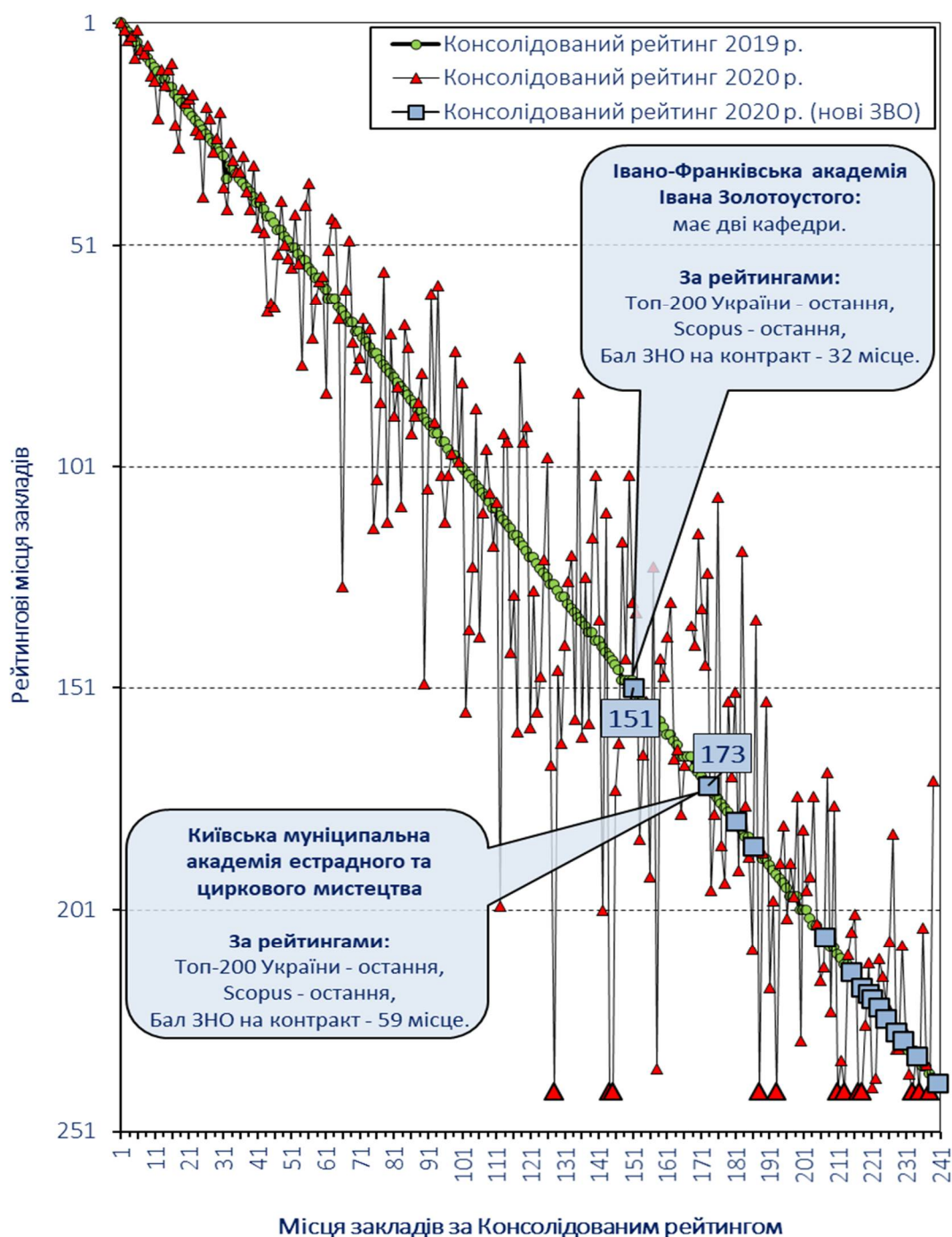


Рис. 44. Річна зміна рейтингових позицій ЗВО за Консолідованим рейтингом 2019 і 2020 рр.

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁴⁷.

Як видно з рис. 44, за рік відбулася нелогічна значна зміна рейтингових позицій багатьох ЗВО. У 2020 р. у рейтингу з'явилося 15 нових закладів, частина з них одразу на відносно високих позиціях виключно завдяки балу ЗНО на контракт, як, наприклад, Івано-Франківська академія Івана Золотоустого або Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтва.

У табл. 11 наведено ідентифікацію останніми оприлюдненими рейтингами (2019-2020 рр.) провідних університетів України.

¹⁴⁷ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Консолідований рейтинг вишів України 2020 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.

Консенсусне визначення шістьма рейтингами України найкращих університетів

№	Група топ-закладів	Спільний для рейтингів заклад	Рейтинг, місце закладу						Розкид рейтингових місць
			Топ-200 Україна	Scopus	Бал ЗНО на контракт ¹	Бал ЗНО на бюджет ²	Консолідований	За урядовими критеріями для національних закладів ³	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
2	1-5	-	-	-	-	-	-	-	-
3	1-10	-	-	-	-	-	-	-	-
4	1-15	КНУ ім. Т. Шевченка	2	1	4	2	1	13	1-13
5	1-20	+ ЛНМУ ім. Д. Галицького	17	12	13	6	9	8	6-17
6	1-25	+ ХНУ ім. В.Н. Каразіна	6	2	24	19	3	5	2-24
7	1-30	+ НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського»	1	6	21	26	2	26	1-26

Примітка: ¹ Перше місце в Українського католицького університету (до переліку 177 закладів рейтингу Scopus не входить, розкид рейтингових місць **1-178**).

² Перше місце у Національного університету «Кієво-Могилянська академія» (має 55 місце за урядовими критеріями для національних закладів, розкид рейтингових місць **1-55**).

³ Перше місце у Національного університету біоресурсів і природокористування України (має 82 місце за рейтингом Бал ЗНО на контракт та 109 місце за рейтингом Бал ЗНО на бюджет, розкид рейтингових місць **1-109**).

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁴⁸.

Таблиця 11 демонструє, що лише серед 13 найкращих ЗВО за кожним з рейтингів знаходиться перший спільний для всіх рейтингів заклад – Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Наступний спільний заклад – Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького – у групі топ-20, далі Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна – у групі топ-25 та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» у групі топ-30. Тобто існує лише 4 спільні заклади серед перших 30 за різними рейтингами. Крім того, з огляду на міжнародні рейтинги Таймс і К'ю Ес, викликає сумніви, що Львівський медичний університет справді випереджає зазначені всесвітньо відомі харківський та київський університети.

З-поміж ключових причин низької вітчизняної культури рейтингування ЗВО слід визнати незнання та / або неусвідомлення сутнісної місії ЗВО, її складу і структури (див. табл. 6). Відтак університетська місія існує сама по собі, а рейтингові критерії та показники визначаються і функціонують самі по собі.

Жоден український рейтинг не ранжирує заклади за галузями знань, спеціальностями.

Все ж, ураховуючи багаторічний досвід рейтингування ЗВО «Освітою.УА», для створення ефективного національного університетського рейтингу в подальшому доцільно співпрацювати саме з цією організацією.

Затяжне недооцінювання в Україні важливості розвитку національної системи рейтингування, зневага до теоретичних і практичних здобутків у цій царині призводить до появи сурогатних замінників справжніх рейтингових механізмів.

Особливо гострою є проблема визначення рейтингових критеріїв і показників та збору фактологічних даних. Це ще раз підтвердили невдалі спроби розроблення, затвердження і застосування критеріїв для оцінювання національних закладів та дослідницьких університетів. Зокрема, Уряд 22 листопада 2017 р.

¹⁴⁸ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/72780/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>; Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Нікуліна О., Кшевецький В. і Терещук В. Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf.

затвердив критерії надання та підтвердження статусу національного ЗВО. Практичне виконання цих критеріїв у 2019 р. призвело до неочікуваних, нелогічних і суперечливих результатів (див *табл. 11*). Оновлене Положення про дослідницький університет (2018 р.) до цього часу не прийнято взагалі¹⁴⁹.

Крім того, сурогатним псевдорейтингом виявився запронований у 2019 р. із застосуванням у 2020 р. механізм ідентифікації освітньої якості для формульного фінансування закладів вищої освіти в Україні. При цьому ні апробації складових механізму, ні його пілотного експериментування не проводилося. Натомість у 2019 р. МОН України без належної підготовки анонсувало Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління ЗВО з метою переорієнтації останніх на якісні показники діяльності, розриву однозначного зв'язку державного фінансування з кількістю «бюджетних» студентів у закладі, запровадження управлінської моделі, що орієнтує на результат¹⁵⁰. Відповідно з 2020 р. упроваджено державне фінансування ЗВО за формулою на основі системи показників, які, як задекларовано, відображають державну політику щодо закладів (масштаб, регіональний коефіцієнт, контингент студентів), та показників якості (працевлаштування випускників з 2021 р., обсяг коштів на дослідження з позабюджетних джерел, позиції у міжнародних рейтингах). Очікувалося, що за таким підходом заклади будуть зацікавлені підвищувати власну ефективність, покращувати якість освіти та потрапляти у міжнародні рейтинги, залучати кошти від бізнесу та міжнародних організацій¹⁵¹. Постановою «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24 грудня 2019 р. № 1146 Уряд затвердив Формулу розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між ЗВО (далі – Формула), яка застосована з 1 січня 2020 р. для закладів МОН України, крім Київського національного університету ім. Т. Шевченка¹⁵².

Розгляд нововведення, за беззаперечної прогресивності формульного підходу загалом, дав підстави вважати низькою ефективність та слабку доцільність цієї Формули відносно забезпечення якості вищої освіти, що апріорі пов'язано з кількома об'єктивними обставинами¹⁵³.

По-перше. У країні більше половини здобувачів приймаються і готуються за кошти громадян, і ця частка останніми роками має тенденцію до зростання (*табл. 12*).

Таблиця 12

Кількість студентів в університетах, академіях, інститутах України за джерелами фінансування

№	Джерело фінансування	2007/08 (максимум)	2016/17	2019/20 (мінімум)	2019/20 до 2007/08 %
1	2	3	4	5	6
I. Кількість студентів					
1	Усі джерела	2372462	1369432	1266121	53,4
2	Державний бюджет	807543	652935	534967	66,2
3	Місцевий бюджет	18749	12317	10926	58,3
4	Юридичні особи	12474	9227	2935	23,5
5	Фізичні особи	1533696	694953	717293	46,8
II. Частка студентів, %					
1	Усі джерела	100,0	100,0	100,0	
2	Державний бюджет	34,1	47,7	42,3	124,0
3	Місцевий бюджет	0,8	0,9	0,9	112,5
4	Юридичні особи	0,5	0,7	0,2	40,0
5	Фізичні особи	64,6	50,7	56,6	87,6

Джерело: Складено авторами за даними Держстату України¹⁵⁴.

¹⁴⁹ Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

¹⁵⁰ Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/>.

¹⁵¹ Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/>.

¹⁵² Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

¹⁵³ Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

¹⁵⁴ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

З табл. 12 видно, що, хоча загальна чисельність студентів, починаючи з 2007/2008 навчального року неухильно зменшується, частка тих з них, які навчаються за кошти фізичних осіб у жоден з років не була менше 50 %, а останнім часом навіть зростає до 57 %. Отже, зменшення частки бюджету з лишком компенсовано збільшенням участі фізичних осіб у фінансуванні підготовки. Тож, недоотримання бюджетних коштів за загальним фондом, слід очікувати, компенсуватиметься коштами спеціального фонду або переходом вступників до приватних закладів. Відтак фінансові недоотримання в умовах масового попиту на вищу освіту та майже тотального прийому у ЗВО скоріше супроводжуватимуться не підвищенням якості освіти, а перерозподілом здобувачів по мережі та розширенням контрактної підготовки, передовсім за популярними спеціальностями. Зокрема, про це свідчать рейтинги Бал ЗНО на контракт і Бал ЗНО на бюджет¹⁵⁵ (також див. рис. 41 та табл. 9 і 10). Це ще більше посилить профільну неадекватність ЗВО, а відповідно знизить освітню якість, коли, наприклад, технічні, аграрні, педагогічні й інші заклади у пошуках коштів продовжуватимуть і розширюватимуть підготовку фахівців невластивого їм профіля – з менеджменту, права тощо¹⁵⁶.

Отже, хоча впродовж 2007-2020 рр. роль різних джерел фінансування підготовки змінювалася, частка здобувачів, які навчаються за кошти населення, завжди була домінуючою.

По-друге. Навіть у межах державного фінансування, перерозподіл коштів відносно невеликий¹⁵⁷, його роль у разі порушення принципу об'єктивності і справедливості, очевидно, матиме більше негативних, зокрема мотиваційного характеру, ніж позитивних наслідків.

По-третє. Основна причина низької якості вищої освіти – незадовільна і надмірна мережа подрібнених, розпорошених, профільно неадекватних, багатократно дубльованих, ресурсно дефіцитних, реально неоцінених ЗВО¹⁵⁸. Ця мережа в її нинішньому стані та контексті функціонування виробить формульний імунітет і нейтралізує запропоновану Формулу за рахунок інших джерел. Водночас світовий досвід переконує, що найбільш ефективний спосіб розібратися з національною мережею ЗВО – її оцінка за допомогою рейтингового механізму (зрозуміло, досконалого) та запровадження відповідних організаційно-правових, з фінансовими включно, актів, аж до реорганізації малоспроможних та ліквідації неспроможних закладів і перерозподілу людських, фінансових, матеріально-технічних й інших ресурсів на користь більш потужних і перспективних інституцій, зокрема об'єднаних, консолідованих, укрупнених¹⁵⁹. Порівняння української і, наприклад, британської¹⁶⁰ мереж ЗВО переконує, що для України її 282 університети, академії, інститути і ще великої кількості відокремлених структурних підрозділів¹⁶¹ забагато. За таких умов з урахуванням реального

¹⁵⁵ Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.

¹⁵⁶ Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>; Кількість заяв вступників за регіонами. Вступ. ОСВІТА.УА. URL: <https://osvita.ua/>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М. і Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

¹⁵⁷ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

¹⁵⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Lugoviy, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М. і Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>; Луговий В.І. Поточний стан вищої освіти в Україні: проблеми, причини, перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-2>; Луговий В.І. Проблема освітньої якості в стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-1>.

¹⁵⁹ Lugoviy, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М. і Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

¹⁶⁰ List of universities in the United Kingdom. URL: <https://www.studying-in-uk.org/list-of-universities-in-the-united-kingdom/>.

¹⁶¹ Вища освіта в Україні у 2019 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>; Кількість заяв вступників за регіонами. Вступ. ОСВІТА.УА. URL: <https://osvita.ua/>;

економічного потенціалу країни досягнення конкурентоспроможної якості вітчизняної вищої освіти в принципі проблематично.

Крім неефективності, ця Формула недоцільна. Адже система її показників¹⁶² не забезпечує орієнтацію діяльності закладів на забезпечення і тим більше вдосконалення якості. Відтак Формула у визначеному форматі працюватиме скоріше стохастично-хаотично, ніж цілеспрямовано. Це, зрештою, підтверджує фактичний розподіл фінансування за нею (за принципом «практика – критерій істини»), оскільки показники Формули не здатні об'єктивно ідентифікувати та належним чином оцінити і вмотивувати у сучасному розумінні якісну освітню, наукову і міжнародну діяльність ЗВО¹⁶³.

По-перше. Показник «розрахунковий контингент» здобувачів вищої освіти не відповідає прийнятому у прогресивних країнах і регіонах тлумаченню її якості. У таких країнах і регіонах високу освітню якість насамперед пов'язують з рівнем і масштабом освітніх програм і наданих ступенів¹⁶⁴. Тому у Формулі індекси за рівнями вищої освіти – від молодшого бакалавра до доктора наук (відповідно 1; 1,3; 0,8 і 0,5) для мотивації конкурентоспроможної якості насправді повинні бути зовсім іншими. Наприклад, за рівнями вищої освіти у тому самому діапазоні значень від 0,5 до 1,3, їх доцільніше встановити, як: 0,5; 1,0; 1,1; 1,2; 1,3, а ще краще: 1,0; 1,0; 1,3; 1,4; 1,6. Тобто, за цим показником перевага має надаватися закладам з акредитованими освітніми програмами вищої складності та більшої масштабності їх надання (присудження ступенів). Крім того, індекс спеціальності показника явно дискримінує низку суспільно важливих спеціальностей соціально-гуманітарного спрямування. Свого часу вони підтримувалися в незалежній Україні для вирівнювання технократичного ухилу у підготовці фахівців, який домінував до отримання країною суверенітету. Діапазон дискримінації великий – від 1,0 до 3,0. За цим індексом «Музичне мистецтво» утричі важливіше, ніж «Право». У зв'язку з цим під «справедливу роздачу» (формульних коштів) потрапив знаний і визнаний Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого, історія якого починається у 1804 р., а в 2020 р. заклад відзначає століття функціонування як самостійної інституції. Адже, формульне «прокляття» університету, як виходить, полягає в тому, що в Києві 35 закладів паралельно надають правничу освіту, починаючи від бакалаврського рівня, а у Кропивницькому – шість таких закладів, і подібне відбувається повсюдно в Україні¹⁶⁵. Відтак, Формула покликана «відстрілювати» правників тотально, не розбираючись.

По-друге. Показник «масштабу діяльності», як свідчить провідна світова практика, без впровадження офіційного об'єктивного рейтингування закладів навряд чи спрацює доцільно (тобто з метою інституційного укрупнення). Заклади, як і раніше, будуть прагнути різноманітними способами, жертвуючи якістю, збільшити і зберегти контингент. Відтак, тенденція подальшого подрібнення українських закладів вищої освіти вірогідно збережеться¹⁶⁶.

По-третє. Функціонал показника «наукової діяльності» також негативно контрастує з роллю досліджень і розробок у забезпеченні якості вищої освіти. Наприклад, у США, саме федеральний уряд, а не бізнес, головним чином підтримує дослідницько-інноваційну діяльність ЗВО¹⁶⁷. У Світі загалом університетські

¹⁶² Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

¹⁶³ Луговий В.І. Модернізація фінансування вищої освіти України: баланс досконалості механізмів, можливостей і мережі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-4>; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році. Освітній портал Педагогічна преса. URL: <https://pedpresa.com.ua/201330-rozpodil-derzhfinansuvannya-universytetiv-u-2020-rotsi.html>.

¹⁶⁴ Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

¹⁶⁵ Lugoviy, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>; Луговий В.І., Слюсаренко О.М. і Таланова Ж.В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

¹⁶⁶ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

¹⁶⁷ Lugoviy, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В.І., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Луговий В.І. Реалізація науково-педагогічної функції викладача в контексті стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-3>.

«лабораторії» передовсім працюють на «аудиторії», і вже останні – на «бізнес» шляхом постачання йому компетентного і конкурентоспроможного, інноваційного людського капіталу¹⁶⁸. Наприклад, у 2018 р. розподіл фінансування досліджень і розробок закладів вищої освіти США (понад 79 млрд дол.) за джерелами становив: федеральний уряд – 52,9 %, штатівський і місцевий уряди – 5,4 %, інституційні фонди (самофінансування) – 25,7 %, бізнес – 6,0 %, неприбуткові організації – 6,9 %, усі інші – 3,1 %¹⁶⁹. При цьому домінує фінансування фундаментальних досліджень (62,3 %), важливих для досягнення високої якості вищої освіти¹⁷⁰. Тобто формульний показник, що орієнтує на обсяг надходжень до спеціального фонду з приватних, інших неурядових джерел, суперечить головним світовим тенденціям дослідницько-інноваційної підтримки освітньої якості у ЗВО.

По-четверте. Показник «міжнародного визнання», що стосується участі вітчизняних закладів вищої освіти у світових університетських рейтингах, недосконалий, принаймні, з таких причин. Не диференційовані за пріоритетністю і ефективністю, як це здійснено урядовим розпорядженням у 2018 р., суто об'єктивний Шанхайський рейтинг (ARWU), суб'єктивний на третину рейтинг Таймс (Times) і суб'єктивний наполовину рейтинг К'ю Ес (QS)¹⁷¹. Крім того, не розрізняються позиції закладів у цих рейтингах. У першому з рейтингів вітчизняні заклади вищої освіти жодним чином не представлені, у другому – у межах топ-1000 нині лише три заклади, інші шість закладів – поза межами цієї групи, у третьому – шість закладів на різних позиціях від 477 до 1000. При цьому через суб'єктивність рейтингів, найкращий з українських закладів вищої освіти в Таймс Національний університет «Львівська політехніка» позиціонується у К'ю Ес як найгірший з них¹⁷². До того ж, що головне, формульний рейтинговий показник маловпливовий – його імпаکت-фактор мінімальний – 1,0-1,1. Це й надалі культивуватиме у вітчизняній сфері вищої освіти масове застійне «хуторянство», національну замкненість, зневагу до сучасного «лідера» механізмів оцінювання якості вищої освіти – рейтингу.

По-п'яте. Показник «регіональної підтримки» консервує статус-кво і одиничних історично досвідчених закладів, які з багатьох причин слід підтримувати, зокрема у Глухові, Дрогобичі, Ізмаїлі, Ніжині, Острозі, і тих, кого давно доцільно об'єднувати в межах одного міста. «Без вини винуватими» виявляються і провідні університети в Києві, частина їх у Львові і Харкові (водночас у Дніпрі і Одесі – ні)¹⁷³.

Формула поповнила когорту невдалих українських рейтингів¹⁷⁴ та розширила їх результатний різнобій. На це вказує порівняння ранжирування закладів за Формулою та раніше розглянутими рейтинговими механізмами (рис. 45-50). Зазначені рисунки свідчать, що завдання рейтингування якості вищої освіти, Формула, як й інші українські рейтинги, не вирішує. Адже, хоча жоден з цих механізмів не є зразком для порівняння, все ж зіставлення висвітлюють очевидні формульні непорозуміння.

¹⁶⁸ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Луговий В. І. Реалізація науково-педагогічної функції викладача в контексті стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-3>.

¹⁶⁹ Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2018. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab021.html>.

¹⁷⁰ Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>.

¹⁷¹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

¹⁷² Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

¹⁷³ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

¹⁷⁴ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/72780/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>; Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Нікуліна О., Кшевецький В. і Терещук В. Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf.

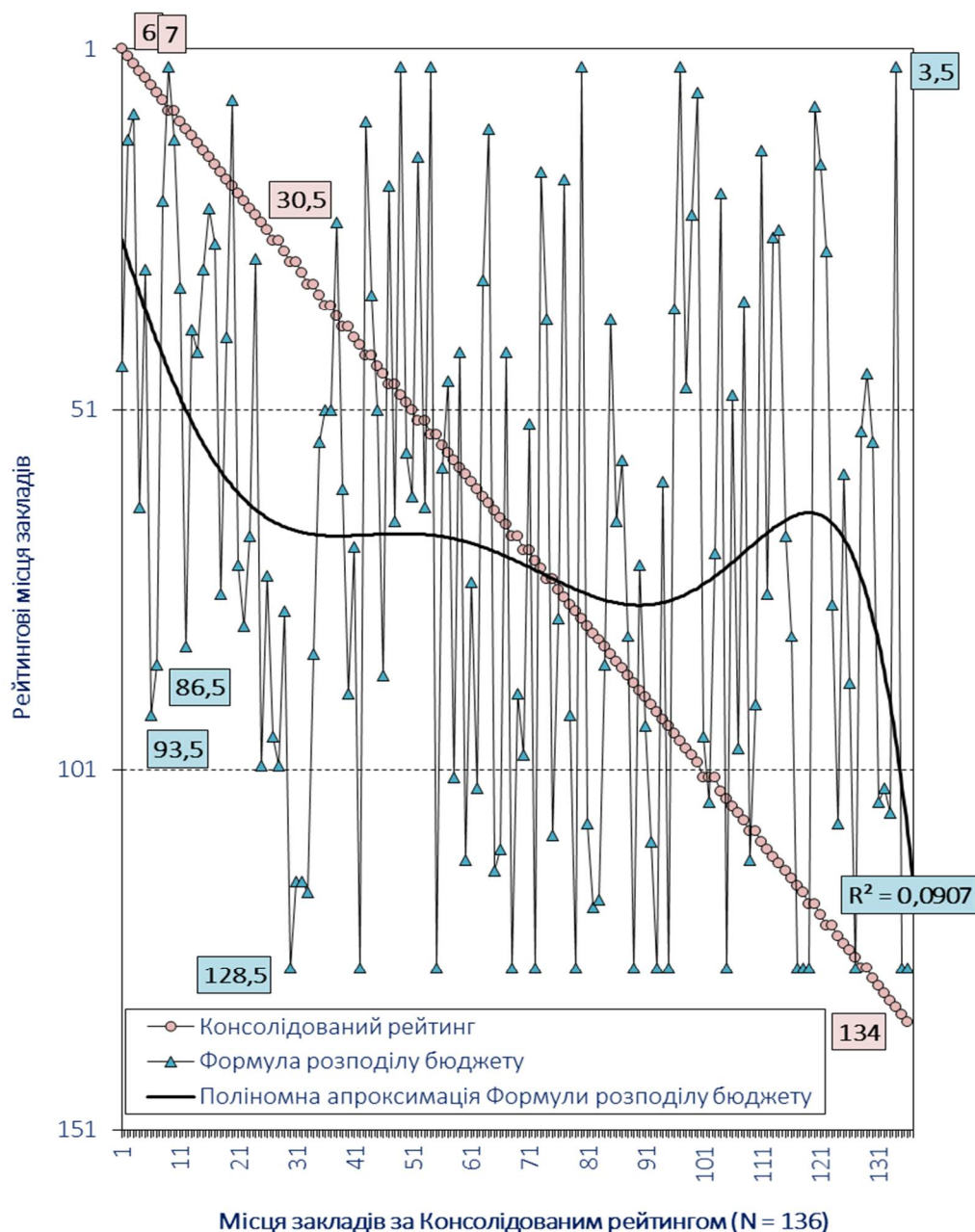


Рис. 45. Порівняння місць 136 закладів вищої освіти за рейтингом Консолідований 2019 р. (нормовано на 136 спільних закладів) і Формулою розподілу бюджету 2020 р.

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁷⁵.

На рис. 45 показано, що рейтинговий і формульний розподіли закладів істотно різняться. Наприклад, пристойні 6 і 7 рейтингові позиції знаних і визнаних Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (далі – ОНУ ім. І.І. Мечникова) та Дніпровського національного університету ім. О. Гончара (далі – ДНУ ім. О. Гончара) трансформуються в по суті провальні формульні позиції (відповідно у 93,5 та 86,5), а 30,5 рейтингове місце провідного в правничій галузі Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого (НЮрУ ім. Я. Мудрого) – в останнє формульне групове місце 128,5. Навпаки, під гаслом якості Формула виводить один з останніх за рейтингом (134 місце із 136) Луганський національний аграрний університет (далі – ЛугНАУ) у лідери з груповим місцем 3,5. При цьому найкраща апроксимація формульного розподілу

¹⁷⁵ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році. Освітній портал Педагогічна преса. URL: <https://pedpresa.com.ua/201330-rozpodil-derzhfinansuvannya-universytetiv-u-2020-rotsi.html>.

досягається поліномною функцією 6-го степеня з дуже низьким коефіцієнтом детермінації R^2 , що свідчить про відсутність зрозумілої формульної залежності позиції закладу від його досягнень. У зв'язку з цим у наступних рисунках для спрощення наводиться переважно лінійна апроксимація формульного рейтингування. Також, як впливає з *рис. 45*, співставлення найліпших апроксимацій двох розподілів показує, що Формула системно і суттєво занижує кращі за Консолідованим рейтингом заклади (перша їх половина), та завищує гірші за цим рейтингом інституції (друга їх половина).

На *рис. 46* співставлено ранжирування 136 закладів за рейтингом Топ-200 Україна (2019 р.) та Формулою (2020 р.).

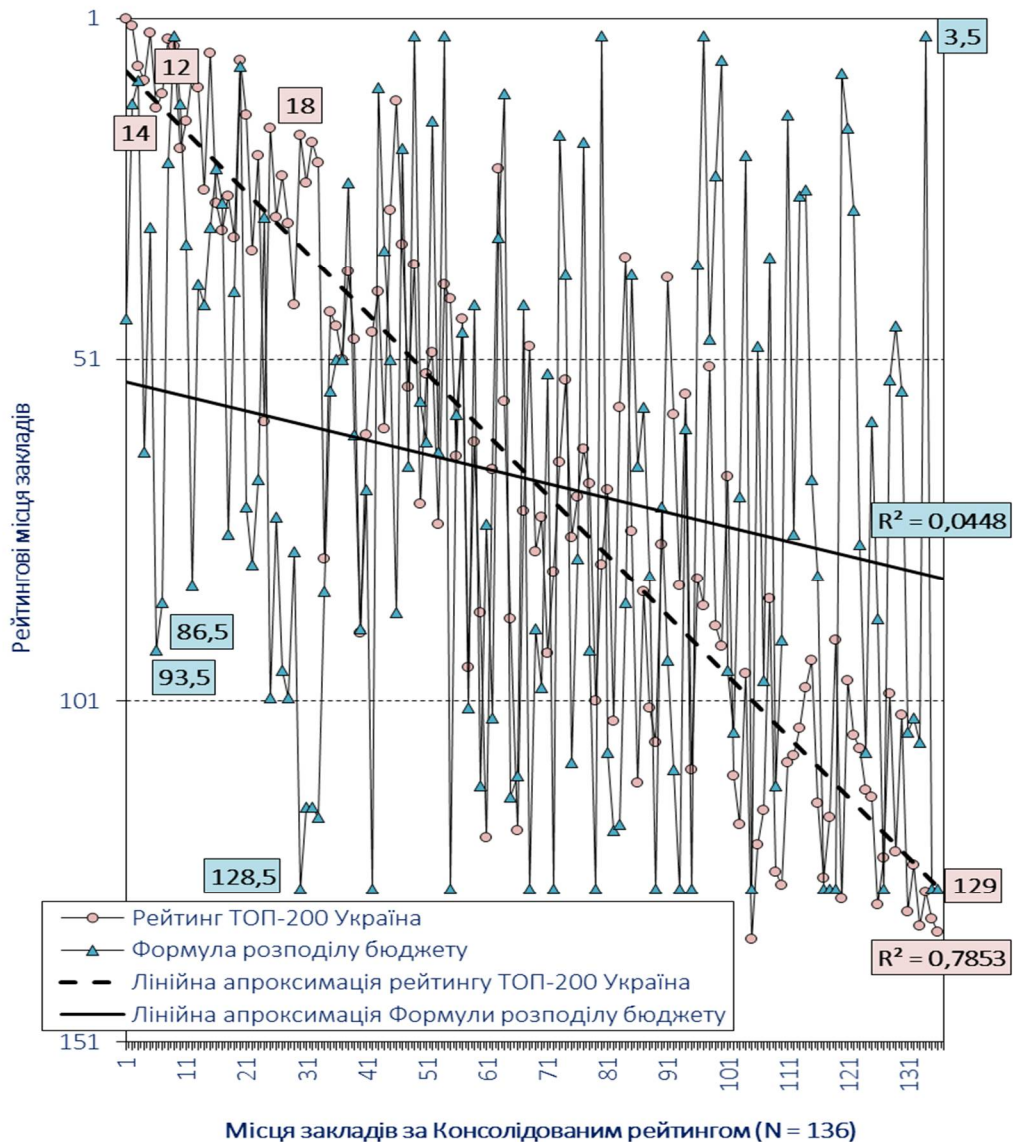


Рис. 46. Порівняння місць 136 закладів вищої освіти за рейтингом Топ-200 Україна 2019 р. і Формулою розподілу бюджету 2020 р. (за нормованою шкалою 136 місць рейтингу Консолідований).

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁷⁶.

З *рис. 46* неважко бачити, що порівнювані два розподіли сильно відрізняються. Зокрема, обрані для прикладу вище зазначені заклади (див. *рис. 45*), відповідні національні одеський, дніпровський, харківський та луганський університети, так само, як і в попередньому випадку, зазнають екстремальної формульної негативної або позитивної дискримінації. Лінійна апроксимація формульного розподілу характеризується

¹⁷⁶ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році. Освітній портал Педагогічна преса. URL: <https://pedpresa.com.ua/201330-rozpodil-derzhfinansuvannya-universitytetiv-u-2020-rotsi.html>.

дуже низьким значенням коефіцієнту детермінації R^2 на відміну від лінійної апроксимації рейтингу Топ-200 Україна. Однак цих лінійних апроксимацій достатньо, аби побачити, що і в цьому разі Формула системно і суттєво занижує кращі за рейтингом Топ-200 Україна інституції (перша їх половина), та завищує гірші за цим рейтингом заклади (друга їх половина)

На рис. 47 порівняно ранжирування 136 закладів за рейтингом Scopus (2019 р.) і Формулою (2020 р.).

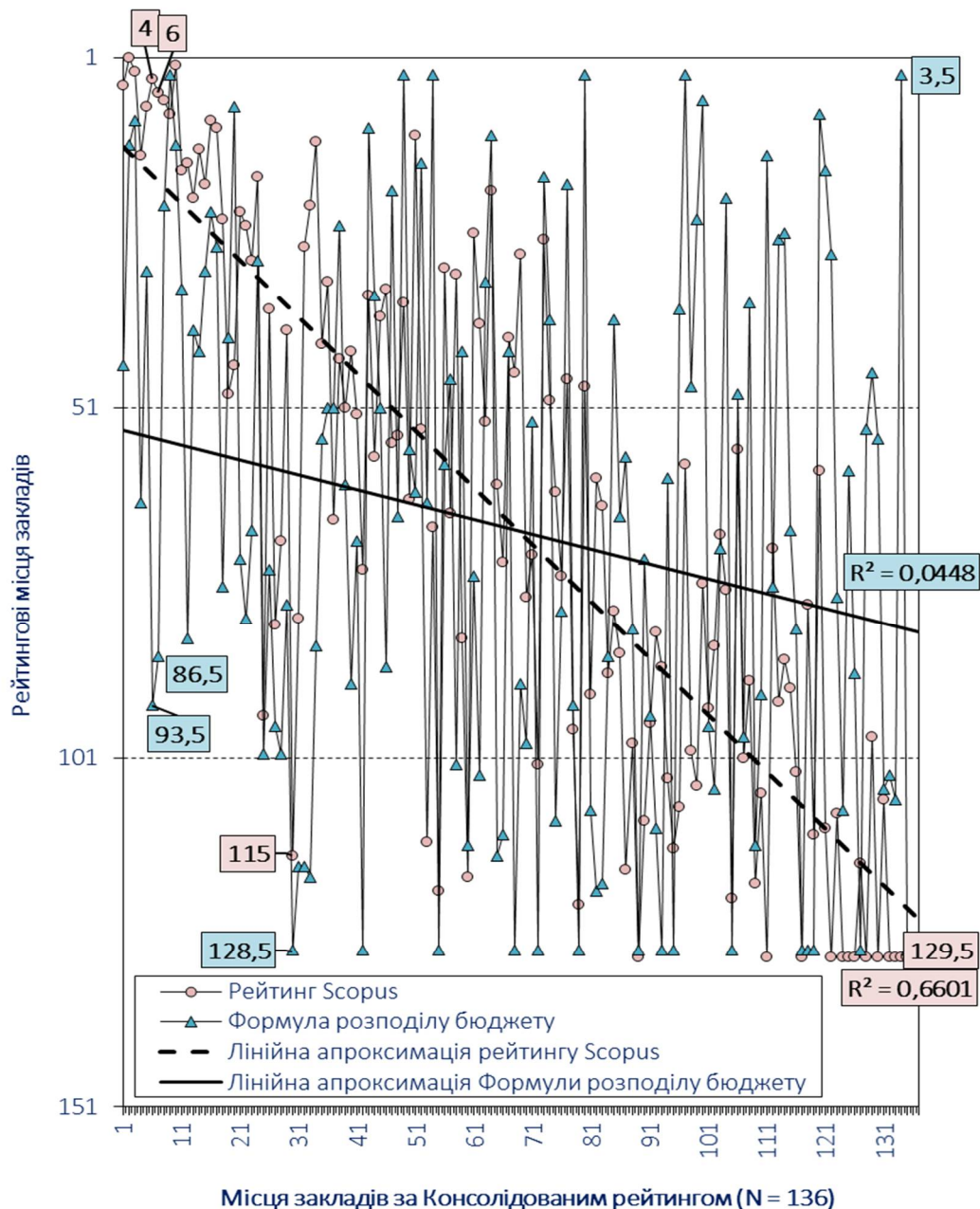


Рис. 47. Порівняння місць 136 закладів вищої освіти за рейтингом Scopus 2019 р. і Формулою розподілу бюджету 2020 р. (за нормованою шкалою 136 місць рейтингу Консолідований).

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁷⁷.

З рис. 47 теж можна бачити дуже контрверсійні розподіли. Згадані ОНУ ім. І.І. Мечникова, ДНУ ім. О. Гончара значно понижуються, хоча НЮУ ім. Я. Мудрого не такою мірою (що пов'язано із специфікою рейтингу Scopus). Водночас ЛугНАУ – з аутсайдерів вивищується в лідери. Апроксимації цих двох

¹⁷⁷ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році. Освітній портал Педагогічна преса. URL: <https://pedpresa.com.ua/201330-rozpodil-derzhfinansuvannya-universytetiv-u-2020-rotsi.html>.

розподілів також свідчать, що Формула системно підтоплює кращі, і підтримує гірші заклади, що контрастує із декларованою її концепцією.

На рис. 48 порівняно ранжирування 136 закладів за рейтингом Бал ЗНО на контракт (2019 р.) і Формулою (2020 р.).

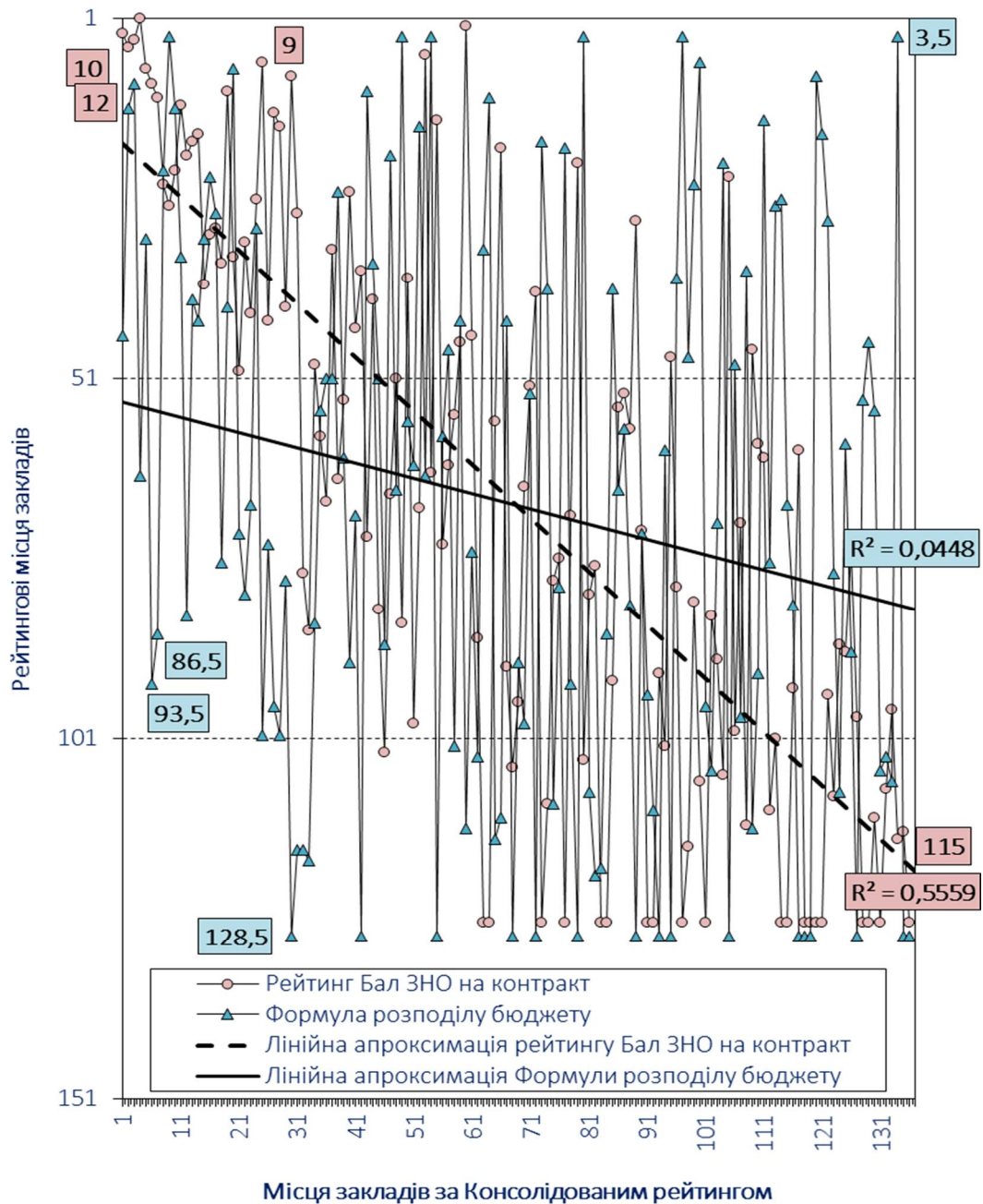


Рис. 48. Порівняння місць 136 закладів вищої освіти за рейтингом Бал ЗНО на контракт 2019 р. і Формулою розподілу бюджету 2020 р. (за нормованою шкалою 136 місць рейтингу Консолідований).

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁷⁸.

Рисунок 48 ілюструє, що в разі зіставлення результатів рейтингу Бал ЗНО на контракт і Формули розподілу бюджету, як показують розбіжності лінійних апроксимацій, так і позиції раніше вибраних для

¹⁷⁸ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році. Освітній портал Педагогічна преса. URL: <https://pedpresa.com.ua/201330-rozpodil-derzhfinansuvannya-universytetiv-u-2020-rotsi.html>.

прикладу національних одеського, дніпровського, харківського і луганського університетів (див. рис. 45-47), у двох порівнюваних оцінках університетських досягнень мало що змінилося.

На рис. 49 порівняно ранжирування 136 закладів за рейтингом Бал ЗНО на бюджет (2019 р.) і Формулою (2020 р.).

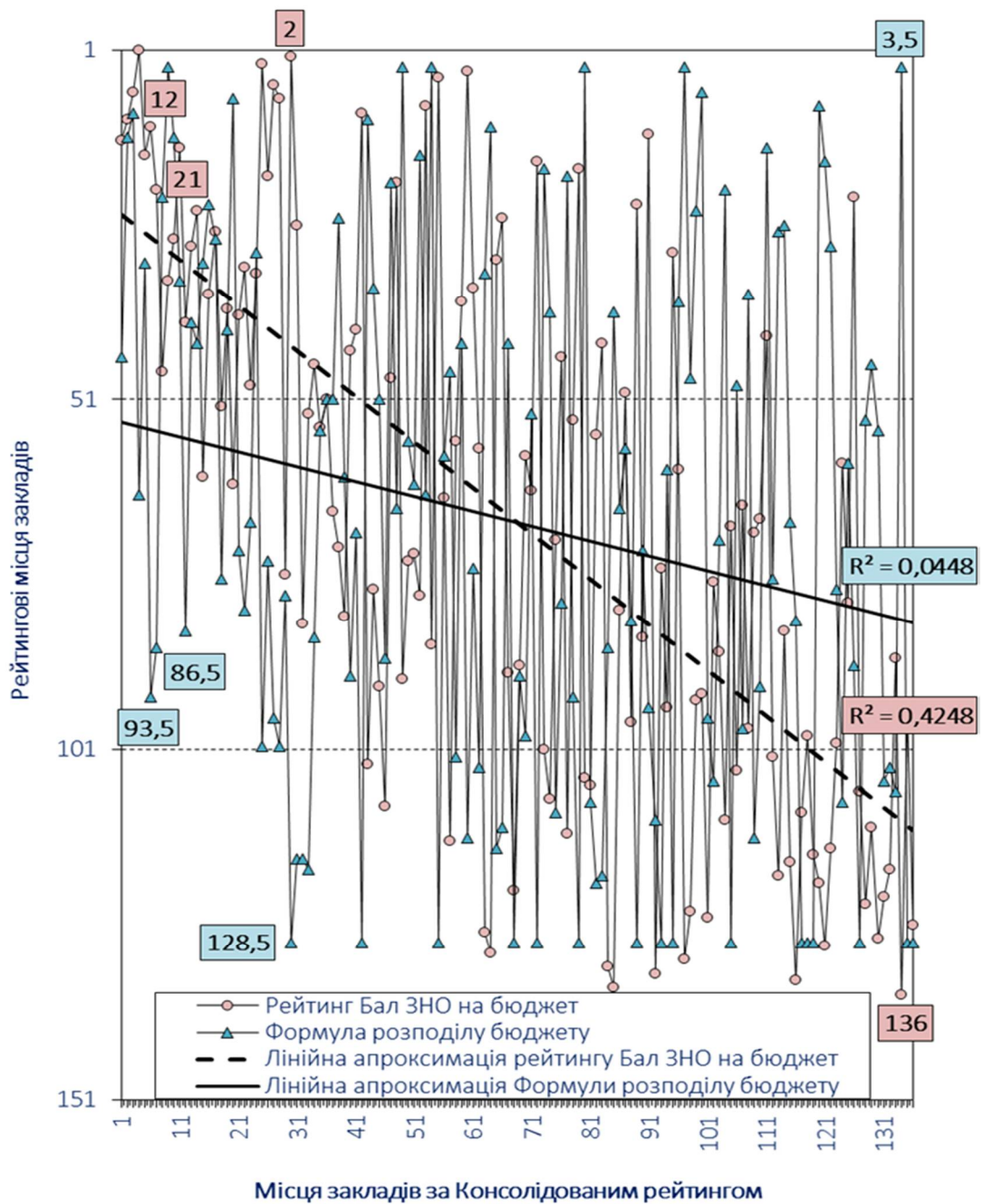


Рис. 49. Порівняння місць 136 закладів вищої освіти за рейтингом Бал ЗНО на бюджет 2019 р. і Формулою розподілу бюджету 2020 р. (за нормованою шкалою 136 місць рейтингу Консолідований).

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁷⁹.

Рисунок 49 підтверджує висновки з попередніх рис.45-48. Характерно, що два профільних національних університети правничий і аграрний Формулою ранжируються всупереч іншим українським

¹⁷⁹ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році. Освітній портал Педагогічна преса. URL: <https://pedpresa.com.ua/201330-rozpodil-derzhfinansuvannya-universytetiv-u-2020-rotsi.html>.

рейтингам діаметрально протилежно, а саме: гранично занижується НЮУ ім. Я. Мудрого – відповідно 2 і 128,5 місця, та підвищується ЛугНАУ – 136 і 3,5 позиції.

На рис. 50 порівнюються ранжирування 85 національних ЗВО за урядовими критеріями оцінювання національних закладів 2019 р. та Формулою розподілу бюджету 2020 р.

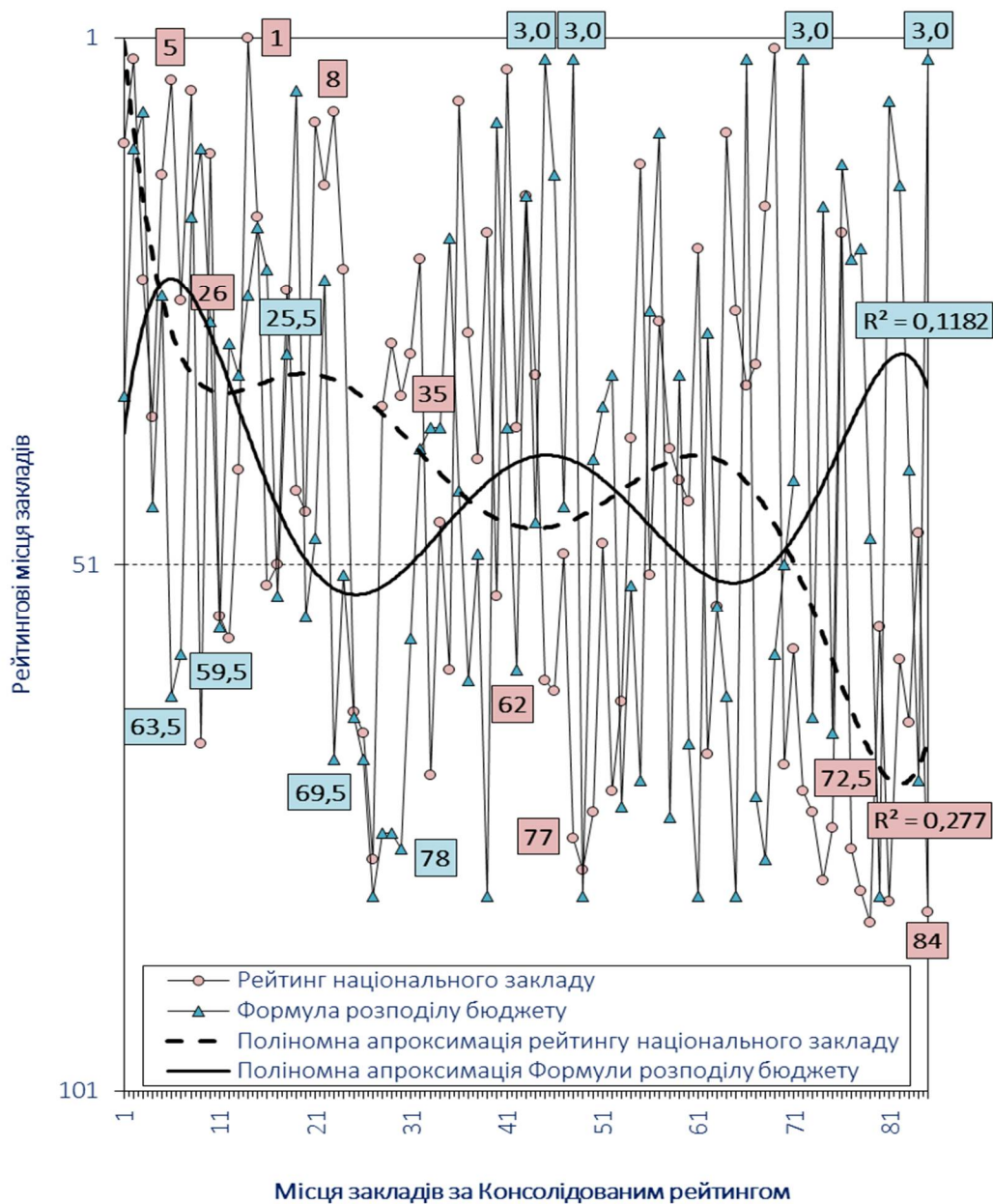


Рис. 50. Порівняння місць 85 національних закладів вищої освіти за урядовими критеріями для національних закладів 2019 р. і Формулою розподілу бюджету 2020 р. (за нормованою шкалою 85 місць рейтингу Консолідований).

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁸⁰.

З рис. 50 можна бачити, що найкращі поліномні апроксимації двох порівнюваних розподілів характеризуються невисокими коефіцієнтами детермінації та антифазними мінімумами і максимумами. Також

¹⁸⁰ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Нікуліна О., Кшевецький В. і Терещук В. Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf; Розподіл держфінансування університетів у 2020 році. Освітній портал Педагогічна преса. URL: <https://pedpresa.com.ua/201330-rozpodil-derzhfinansuvannya-universytetiv-u-2020-rotsi.html>.

на рис. 50 для прикладу позначено різнокольорові пари протилежного оцінювання одного і того самого закладу двома механізмами визначення його успішності.

У табл. 13 наведено значення коефіцієнтів кореляції Пірсона між формульним та рейтинговими розподілами ЗВО.

Таблиця 13

Коефіцієнти кореляції Пірсона між формульним і рейтинговими розподілами закладів вищої освіти у 2019 р.

№	Показник	Коефіцієнт кореляції Пірсона (критичне значення для відповідної кількості закладів N та P = 0,05)					
		Топ-200 Україна	Scopus	Бал ЗНО на контракт ¹	Бал ЗНО на бюджет ²	Консолі- дований	За урядовими критеріями для національних закладів ³
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Чисельність закладів (N)	136	136	136	136	136	85
2	Обчислене значення	0,28	0,38	- 0,05	0,18	0,21	- 0,13
3	Критичне значення	0,17	0,17	0,17	0,17	0,17	0,21

Примітка: P – рівень значущості.

Джерело: Обчислено авторами на підставі¹⁸¹.

З табл. 13 видно, що у двох випадках вірогідна кореляція відсутня (значення коефіцієнта кореляції менше його критичної величини), у чотирьох інших – кореляція дуже слабка (значення коефіцієнта істотно менші 0,60). Ці розрахунки підтверджують висновки, які випливають з рис. 45-50.

Оскільки Формула перед запровадженням достатньо не обговорювалася у фаховому середовищі та експериментально (пілотно) не апробувалася, її все ж можна протестувати на світовому «гарвардському еталоні якості» у такий спосіб. Проаналізувати, як за формульним механізмом виглядатиме Гарвардський університет, який, хоч і приватний, має певне федеральне фінансування, упродовж 2003-2020 рр. з великим відривом беззмінно перший у світі за Шанхайським рейтингом загальної версії та нині перший у 14 з 54 предметних номінацій галузевої версії цього рейтингу¹⁸². Ураховуючи, що Гарвардський університет є взірцем, до якого мають наближатися українські ЗВО¹⁸³, у разі адекватності Формула мала б оцінити переваги цього університету максимально високо за основними показниками освітньої, наукової та міжнародної діяльності¹⁸⁴.

¹⁸¹ Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>; Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>; Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Нікуліна О., Кшевецький В. і Терещук В. Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf; Горонескуль, М. Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика, Математичні методи в психології. Харків: УЦЗУ, 2009. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1530/1/Tablici.pdf>.

¹⁸² Harvard at a Glance. URL: <https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance>; Table 5-5. Institutional rankings for postdoctoral appointees: 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/gradpostdoc/2017/html/gss17-dt-tab005-5.html>; Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2018. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab021.html>; Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.

¹⁸³ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.

¹⁸⁴ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

У табл. 14 зазначено складники діяльності та показники Формули, відповідні характеристики Гарвардського університету і формульні значення показників / індексів, якщо їх застосувати до цього університету.

Таблиця 14

Застосування до Гарвардського університету Формули розподілу видатків державного бюджету між ЗВО на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності

№	Формула		Гарвардський університет	
	Складник діяльності, показник	Параметр діяльності	Рівень / якість реалізації	Значення показника / індексу за Формулою
1	2	3	4	5
1	I. Освітня діяльність			
2	1. Розрахунковий контингент			
3	- рівень вищої освіти:			
4	третій	Близько 7 тис. докторантів		0,8 (переднайменше)
5	науковий	Понад 6 тис. постдокторантів	Найбільший обсяг у США і Світі	0,5 (найменше)
6	- спеціальності:			
7	Інформаційна, бібліотечна та архівна справа	Бібліотечна та інформаційна наука	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
8	Економіка	Економіка	Другий у світі	1,0 (мінімальне)
9	Політологія	Політичні науки	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
10	Психологія	Психологія	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
11	Соціологія	Соціологія	Третій у світі	1,0 (мінімальне)
12	Фінанси. банківська справа та страхування	Фінанси	Четвертий у світі	1,0 (мінімальне)
13	Менеджмент	Менеджмент	Третій у світі	1,0 (мінімальне)
14	Право	Право	Другий у світі	1,0 (мінімальне)
15	Статистика	Статистика	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
16	II. Наукова діяльність			
17	3. Наукова діяльність			
18		Фінансування федеральним урядом – 587,6 млн дол. (50,1 %)	80,9 % фінансування	1,0 (мінімальне)
19		Інституційне фінансування (самофінансування) – 361,1 млн дол. (30,8 %)		
20		Фінансування штатівським і місцевим урядами – 1,9 млн дол. (0,2 %)	19,1 % фінансування	1,5 (максимальне)
21		Фінансування бізнесом – 45,8 млн дол. (3,9 %)		
22		Фінансування неприбутковими організаціями – 155,3 млн дол. (13,2 %)		
23		Усе інше фінансування – 21,7 млн дол. (1,8 %)		
III. Міжнародна діяльність				
24	4. Міжнародне визнання	Шанхайський рейтинг	Перший (незмінно)	1,1 (максимальне)
25	5. Регіональна підтримка	Штат Массачусетс, Кембридж		1,07 (максимальне)

Джерело: Складено авторами¹⁸⁵.

З табл. 14 неважко зрозуміти, що Формула неспроможна виокремлювати і підтримувати провідні заклади з реальними досягненнями і потенціалом в освітній, науковій і міжнародній діяльності. Її «приціл» явно збитий і потребує серйозного методологічно-критеріального налаштування.

¹⁸⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. С. 7–75. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

Таким чином, уже тепер очевидно, що у Формулу слід вносити істотні уточнення з урахуванням задекларованих цілей державної освітньої політики та результатів практичного застосування у 2020 р.

У зв'язку з цим і на підставі досліджень авторами підготовлені наступні пропозиції з корегування формульного розподілу видатків між закладами вищої освіти для МОН України.

I. Загальні пропозиції

1. Скорегувати постанову «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24 грудня 2019 р. № 1146.

2. Запровадити вдосконалене формульне фінансування шляхом:

- перегляду показників та індексів з метою підвищення їх валідності (адекватної доцільності) і впливовості на прогрес ЗВО;

- ретельного обговорення і погодження показників та індексів із Спілкою ректорів України і регіональними радами ректорів ЗВО;

- поетапного впровадження формульного розподілу з поступовим корегуванням формули, зокрема уточненням (юстируванням) показників та індексів і збільшенням величини перерозподілу.

3. Модернізоване формульне фінансування має прозоро і зрозуміло сприяти оптимізації української мережі ЗВО із 281 закладу, з них 189 державної форми власності, та великої кількості їхніх відокремлених структурних підходів, яка тепер є подрібненою і розпорошеною, надмірно дубльованою, профільно неадекватною, ресурсно недостатньою, дослідницькі слабкою, з огляду на створення укрупнених конкурентоспроможних регіональних університетів та цільової підтримки окремих вибраних ЗВО.

II. Пропозиції щодо індикаторів і показників

4. Скорегувати:

№	Чинна редакція	Пропозиція для МОН України	Обґрунтування
1	2	3	4
1	18. Показник наукової діяльності і-го закладу вищої освіти (Н _i) визначається залежно від обсягу надходжень до спеціального фонду за результатами наукових та науково-технічних робіт за проектами міжнародного співробітництва, за результатами наукових і науково-технічних робіт за господарськими договорами та за результатами надання наукових послуг на одного науково-педагогічного працівника за основним місцем роботи (ОНП _i) у середньому за попередні три календарні роки і приймається рівним:	18. Показник наукової діяльності і-го закладу вищої освіти (Н _i) визначається залежно від обсягу надходжень до загального та спеціального фондів за результатами наукових та науково-технічних робіт з усіх джерел фінансування та за результатами надання наукових послуг на одного науково-педагогічного працівника за основним місцем роботи (ОНП _i) у середньому за попередні три календарні роки і приймається рівним:	За даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань та відповідно до КВЕД дослідження і розробки (ДР) не є основним видом діяльності для ЗВО, хоча і принципово важливим. У світовій практиці ДР університетів насамперед спрямовані на власний бізнес – вищу освіту, базовану на дослідженнях, і вже в другу чергу, як підробіток, на сторонній бізнес. У 2018 р. у Гарвардському університеті з 1,2 млрд дол. на ДР лише 3,9 % профінансовані бізнесом, натомість 30,8 % - власні кошти. Загалом по всіх університетах США – бізнесового фінансування ДР 5,9 %, власного – 25,7 % . Отже, немає значення, де ЗВО здобуває кошти на ДР, зрозуміло, у першу чергу, для осучаснення контенту своєї вищої освіти. Саме за це заклад заслуговує бонуси.

2	<p>19. Показник міжнародного визнання і-го закладу вищої освіти (МВі) приймається рівним:</p> <p>1,1 - для закладу вищої освіти, порядковий номер якого в одному з міжнародних рейтингів QS World University Rankings, The Times Higher Education World University Rankings або Academic Ranking of World Universities - World Top 500 Universities не перевищує 1000 (без поділу на факультети, спеціальності тощо);</p> <p>1 - в інших випадках.</p>	<p>19. Показник міжнародного визнання і-го закладу вищої освіти (МВі) приймається рівним:</p> <p>2,0 - для закладу вищої освіти, порядковий номер якого в міжнародному рейтингу Academic Ranking of World Universities не перевищує 500, і 1,7 - якщо не перевищує 1000 в цьому рейтингу;</p> <p>1,5 - для закладу вищої освіти, порядковий номер якого в міжнародному рейтингу The Times Higher Education World University Rankings не перевищує 500, і 1,4 - якщо не перевищує 1000 в цьому рейтингу;</p> <p>1,3 - для закладу вищої освіти, порядковий номер якого в міжнародному рейтингу QS World University Rankings не перевищує 500, і 1,2 - якщо не перевищує 1000 в цьому рейтингу; (без поділу на факультети, спеціальності тощо);</p> <p>1,1 - в інших випадках у цих рейтингах, включаючи галузеві (предметні) версії рейтингів.</p>	<p>Рейтинг ARWU – повністю об’єктивний, Рейтинг Times – на третину суб’єктивний (містить третину репутаційних індикаторів), Рейтинг QS – на половину суб’єктивний (містить половину репутаційних індикаторів). Лише ці три рейтинги визнані Урядом.</p> <p>В ARWU українських закладів немає, хоча є з інших 60 країн у загальній і з 90 країн у галузевій (предметній) версії рейтингу. У Times – нині 9 українських ЗВО, у топ-500 немає, у топ-1000 – три (львівський, сумський і харківський).</p> <p>У QS – нині 6 українських ЗВО, у топ-500 – один (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна), у топ-1000 – п’ять (два київських, львівський, сумський і харківський).</p> <p>Наявність українських закладів у цих рейтингах – виключне досягнення і потребує сильного фінансового заохочення.</p>								
3	<p>20. Показник регіональної підтримки і-го закладу вищої освіти (РПі) приймається рівним:</p> <p>1 - для закладів вищої освіти, розташованих у м. Києві;</p> <p>1,03 - для закладів вищої освіти, розташованих у мм. Львові та Харкові;</p> <p>1,07 - в інших випадках.</p>	<p>20. Показник регіональної підтримки і-го закладу вищої освіти (РПі) приймається рівним:</p> <p>1 - для закладів вищої освіти, розташованих у містах, де два і більше закладів державної форми власності;</p> <p>1,05 - для закладів вищої освіти, історично розташованих у невеликих містах, таких як Глухів, Дрогобич, Ізмаїл, Ніжин, Острог тощо, де знаходиться один заклад державної форми власності.</p>	<p>Регіональну підтримку слід надавати ЗВО державної форми власності лише у тих місцях, де вони знаходяться по одному і не мають можливості розвиватися шляхом укрупнення через об’єднання.</p>								
4	<table border="1" data-bbox="244 1877 627 2031"> <tr> <th colspan="2">Індекс рівня вищої освіти (I_r)</th> </tr> <tr> <td>Рівень вищої освіти</td> <td>Індекс рівня вищої</td> </tr> </table>	Індекс рівня вищої освіти (I _r)		Рівень вищої освіти	Індекс рівня вищої	<table border="1" data-bbox="643 1877 1042 2031"> <tr> <th colspan="2">Індекс рівня вищої освіти (I_r)</th> </tr> <tr> <td>Рівень вищої освіти</td> <td>Індекс рівня вищої</td> </tr> </table>	Індекс рівня вищої освіти (I _r)		Рівень вищої освіти	Індекс рівня вищої	<p>Третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий рівень) є істотно складнішим рівнем вищої освіти і не повинен за старою аспірантською</p>
Індекс рівня вищої освіти (I _r)											
Рівень вищої освіти	Індекс рівня вищої										
Індекс рівня вищої освіти (I _r)											
Рівень вищої освіти	Індекс рівня вищої										

		освіти (I _r)		освіти (I _r)	традицією фінансуватися гірше, ніж магістерський рівень. Так само, науковий рівень є суттєво складнішим за попередній третій рівень і не може фінансуватися гірше за останній. Це відповідає практиці фінансування університетської підготовки у передових регіонах і країнах світу. В Україні відносно дуже мало аспірантів і докторантів і на їх підготовці економити неможна.
	Початковий рівень (короткий цикл)	1	Початковий рівень (короткий цикл)	1	
	Перший (бакалаврський) рівень	1	Перший (бакалаврський) рівень	1	
	Другий (магістерський) рівень	1,3	Другий (магістерський) рівень	1,3	
	Третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий рівень)	0,8	Третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий рівень)	1,4	
	Науковий рівень	0,5	Науковий рівень	1,6	
5	Індекс форми здобуття вищої освіти (I_f)		Індекс форми здобуття вищої освіти (I_f)		Заочна (дистанційна) форма здобуття освіти не може (без істотного погіршення підготовки) бути утричі менш витратною, ніж денна, дуальна.
	Форма здобуття освіти	Індекс форми здобуття освіти (I _f)	Форма здобуття освіти	Індекс форми здобуття освіти (I _f)	
	Денна, дуальна форма здобуття освіти	1	Денна, дуальна форма здобуття освіти	1	
	Заочна (дистанційна) форма здобуття освіти	0,35	Заочна (дистанційна) форма здобуття освіти	0,5	
	Вечірня форма здобуття освіти для здобувачів освітньо-наукового/освітньо-творчого рівня	0,85	Вечірня форма здобуття освіти для здобувачів освітньо-наукового/освітньо-творчого рівня	0,85	

5. Додати:

Показник інтернаціоналізації закладу вищої освіти, який визначається залежно від кількості міжнародних проектів (КМП) за програмами міжнародної технічної допомоги ЄС – Еразмус+ та Рамковою програмою з досліджень «Горизонт 2020» (з 2021 р. «Горизонт Європа»):

0,9 - якщо КМП_i дорівнює 0;

1,05 - якщо КМП_i дорівнює 1 за програмою Еразмус+ або за Рамковою програмою з досліджень;

1,1 - якщо КМП_i дорівнює 2-5 за програмою Еразмус+ та/або за Рамковою програмою з досліджень;

1,2 - якщо КМП_i дорівнює 6-10 за програмою Еразмус+ та/або за Рамковою програмою з досліджень;

1,3 - якщо КМП_i дорівнює 11-15 за програмою Еразмус+ та/або за Рамковою програмою з досліджень;

1,4 - якщо КМП_i дорівнює 16-20 за програмою Еразмус+ та/або за Рамковою програмою з досліджень;

1,5 - якщо КМП_i дорівнює 21 і більше за програмою Еразмус+ та/або за Рамковою програмою з досліджень.

досліджень.

(Обґрунтування: Урахування міжнародних досягнень у межах програм міжнародної співпраці ЄС відповідає вектору євроінтеграції України та Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС, конкурси за цими програмами складні та відкриті для країн світу, тож перемога у такій конкурентній боротьбі дійсно вагома та сприяє інтернаціоналізації вищої освіти України, удосконаленню її якості та посиленню конкурентоздатності ЗВО.)

Також:

Ефективним показником може бути *частка іноземних здобувачів (ЧІЗ)* у загальній кількості здобувачів ЗВО:

0,9 - якщо ЧІЗ дорівнює 0 %;

1,0 - якщо ЧІЗ від 1 до 3 %;

1,2 - якщо ЧІЗ від 4 до 5 %;

1,3 - якщо ЧІЗ від 6 до 7 %;

1,4 - якщо ЧІЗ від 8 до 9 %;

1,5 - якщо ЧІЗ від 10 до 15 %;

1,6 - якщо ЧІЗ понад 15 %.

6. Необхідно *переглянути Індекс спеціальності* з огляду на досягнення балансу між складністю, пріоритетністю і якістю відповідної підготовки (це потребує спеціального фахового розгляду і обговорення):

По-перше. Індeksi спеціальності мають ґрунтуватися на державних зобов'язаннях щодо конституційних положень стосовно охорони здоров'я, доступу до безоплатної освіти тощо, національних пріоритетів розвитку суспільства і економіки та євроінтеграції. Зокрема, наразі держава реалізує національну реформу Нова українська школа, але індекс підготовки учителів шкіл не є пріоритетом; запроваджується медична реформа, ускладнюється стан пандемії, зростає потреба в психологічній та фізичній реабілітації ветеранів АТО (ООС) та внутрішніх переселенців, непроста ситуація з інклюзією в освіті, але індекси спеціальностей за галузями знань: Охорона здоров'я (медсестринство; технології медичної діагностики та лікування; медична психологія; фармація, промислова фармація; фізична терапія, ерготерапія; громадське здоров'я) та Соціальна робота, не корелюють із зазначеними пріоритетами. Отже, індексація має спиратися на зобов'язання держави та пріоритети розвитку.

По-друге, Чимало спеціальностей є об'єктивно витратними. Однак із 121 спеціальності лише «025. Музичне мистецтво» та «014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво)» у чинній формулі мають максимальний індекс – 3,0. Водночас, очевидно, що це не єдині спеціальності, котрі потребують великих видатків.

По-третє. Потрібно запровадити індексацію в межах окремих екстремально популярних спеціальностей, аби усунути надмірний паралелізм і низьку якість у підготовці в непрофільних закладах. Наприклад, у 2019 р. у м. Києві 37 закладів здійснювали прийом на денну форму бакалаврської підготовки з «Права», у 2020 р. – 35 ЗВО. Зрозуміло, що підвищений коефіцієнт мають отримати ті заклади, які здійснюють підготовку з права більш якісно. Нині формула урівнює всі заклади з цієї спеціальності на рівні 1. Від цього, зокрема, страждає Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого. Ситуацію можна виправити шляхом упровадження національного рейтингування ЗВО, зокрема за галузями знань та за регіонами. Поки що у Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти рейтингування не є пріоритетом, хоча визначення критеріїв для цього законодавчо покладено на агентство. У крайньому випадку, у подальшому можна використати дані акредитації спеціальностей агентством, але вони малоінформативні для цих цілей, оскільки слабо диференційовані. Також для «Права» можна скористатися ЗНО для випускників бакалавратури і вступників магістратури з права. Подібна ситуація стосується багатьох інших спеціальностей. До того ж, для них доцільно обговорити можливість упровадження підвищеного коефіцієнта, якщо відповідна спеціальність є профільною для ЗВО (наприклад, «Право» для класичних і юридичних університетів).

7. Формула має підтримувати ЗВО, які впродовж багатьох десятиліть створювали потужні університетські кампуси, однак через розпорошеність мережі ЗВО нині не спроможні повністю завантажити матеріально-технічну базу, мають труднощі з її утриманням і збереженням. Відтак потрібно впровадити **показник власної матеріально-технічної бази**.

1.5. Взаємозв'язок розвитку мережі закладів вищої освіти та механізмів оцінювання її якості

Створення системи механізмів оцінювання якості вищої освіти значною мірою залежить від стану зрілості та стратегічної налаштованості національної сфери вищої освіти, мережі її закладів. З одного боку, проблемна мережа потребує помічної системи механізмів оцінювання якості, з іншого – може відторгати їх, принаймні частину з них. І навпаки, прогресивне університетське середовище проявляє зацікавленість в оцінюванні (моніторингу) освітньої якості, аби на засадах оберненого зв'язку результатів оцінювання та діяльності з її забезпечення і вдосконалення прямувати до нових вершин конкурентоспроможності.

Але у будь-якому разі наявність цілісної системи якісних механізмів оцінювання освітньої якості дає змогу створити якісний профіль якості вищої освіти, що здатний слугувати надійною вихідною основою для стратегічної модернізації сфери вищої освіти.

На рис. 51 показано становлення мережі закладів вищої освіти в Україні впродовж 60-річного періоду.

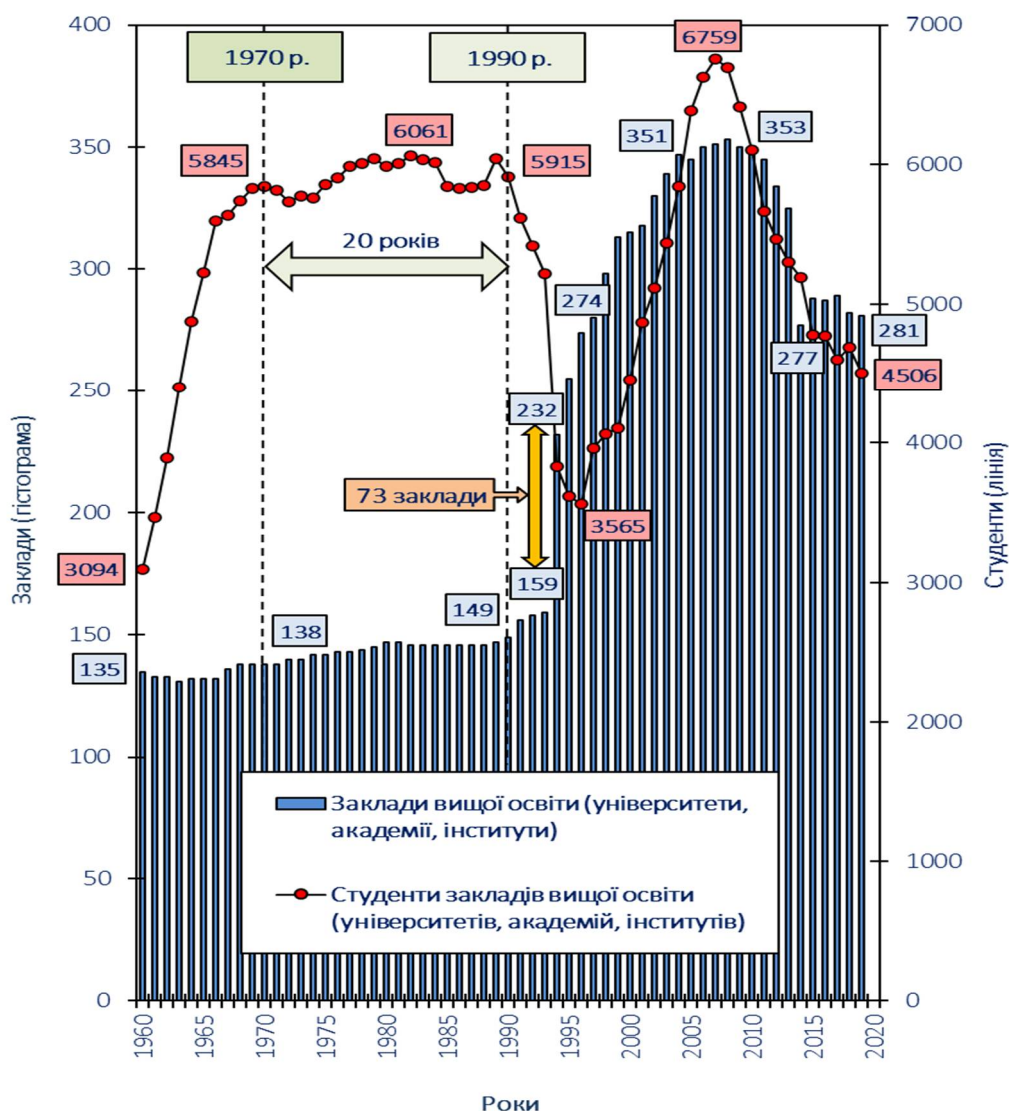


Рис. 51. Характер розвитку української мережі ЗВО в період 1960-1990 рр. та 1991-2019 рр.

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁸⁶.

З рис. 51 видно, що в 1960-1969 рр. заклади послідовно укрупнювалися, їх кількість зростає незначно з 135 до 138, водночас середня чисельність студентів у закладі майже подвоїлася з 3,1 тис. до 5,8 тис. У наступний 20-річний період 1970-1990 рр. ЗВО зміцнювалися, їх мережа збільшилася до 149 інституцій, а студентський контингент у них – до 5,9 тис. Починаючи з 1991 р., система вищої освіти майже втратила керованість, змінювалася скоріше стихійно, ніж цілеспрямовано. Наприклад, у 1994 р. в умовах стрімкого падіння ВВП річний приріст університетів, академій та інститутів склав 73 заклади, зрозуміло, якої якості. Загалом за роки незалежності України кількість закладів зростає майже удвічі, при цьому пересічна кількість студентів у них зменшилася на третину до 4,5 тис.

¹⁸⁶ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М. і Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

Лібералізація управління вищою освітою, заміна жорсткого державно-адміністративного контролю на майже вільне і вкрай спрощене масове створення і функціонування закладів вищої освіти, не підкріплене синхронізованим формуванням відповідних механізмів оцінювання (моніторингу і мотивації) освітньої якості, зрештою призвели до наявності існування розбалансованої і малоефективної університетської мережі з великим комплексом значних проблем. Зокрема, цьому сприяло поширення на вищу освіту ринкових засад підготовки здобувачів, поява великої кількості закладів приватної форми власності, домінування контрактної форми навчання (див. *табл. 12*), усунення градації закладів за рівнями акредитації тощо. З'явилася значна кількість дрібних закладів, зокрема із статусом університету та невеликою кількістю (починаючи від двох, див. *рис. 44*) кафедр, що часто охоплюють по 2-3 різні галузі знань, а викладачі викладають принципово відмінні за змістом навчальні дисципліни, одночасно підробляючи у багатьох закладах і не маючи часу на самовдосконалення і т. д.

Тепер мережа закладів вищої освіти України може бути охарактеризована як така, що уражена: подрібненням і розпорощенням, надмірним дублюванням, втратою профільності, слабкістю інфраструктури (навчальної, дослідницької, інформаційної, матеріальної), деконцентрацією ресурсів, значною витратністю.

На *рис. 52-56* показано структурний дисбаланс у підготовці здобувачів за різними галузями знань і спеціальностями, рівнями і регіонами.

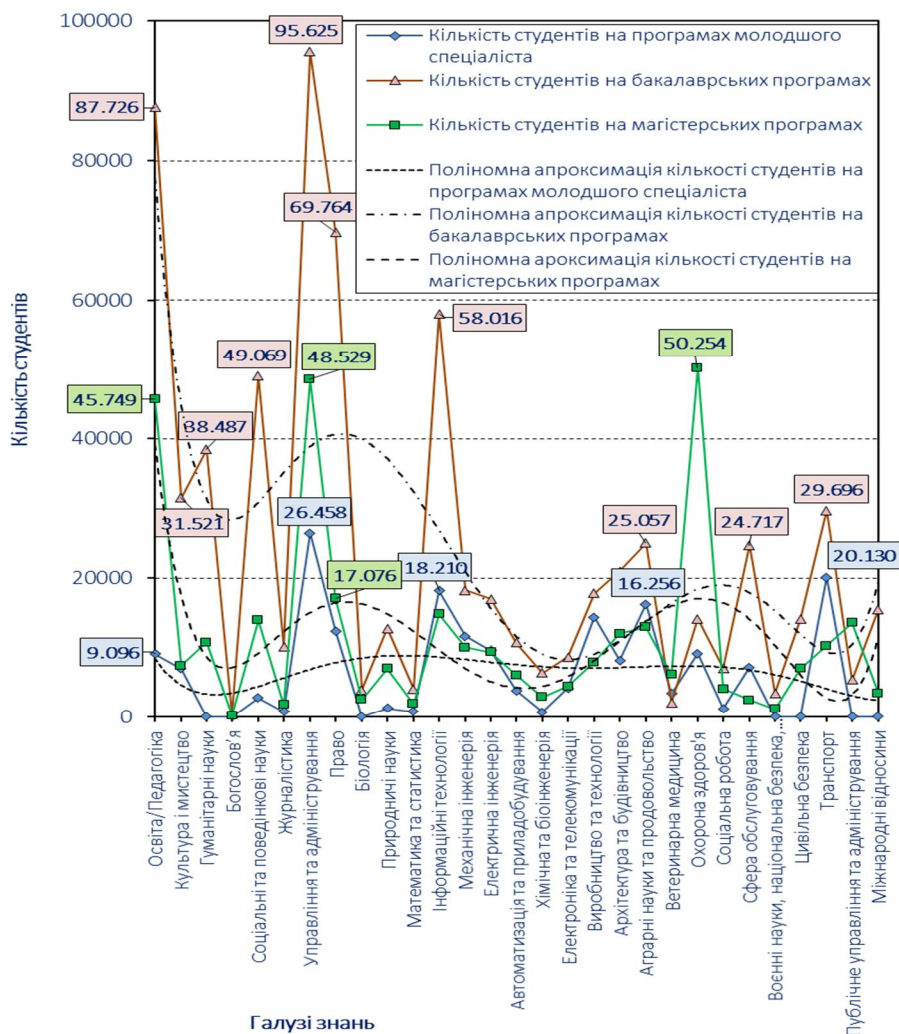


Рис. 52. Розподіл здобувачів за програмами підготовки молодшого спеціаліста, бакалавра і магістра за 29 галузями знань в університетах, академіях та інститутах у 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁸⁷.

¹⁸⁷ Вища освіта в Україні у 2019 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Болонський процес в Україні 2005-2020: досягнення, виклики та перспективи: огляд / В. Бахрушин та ін. Київ: Національний Еразмус+ офіс в Україні, Інститут вищої освіти НАПН України. URL: https://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/BolognaStudy_Ukraine2005_2020_NEO_ukr.pdf.

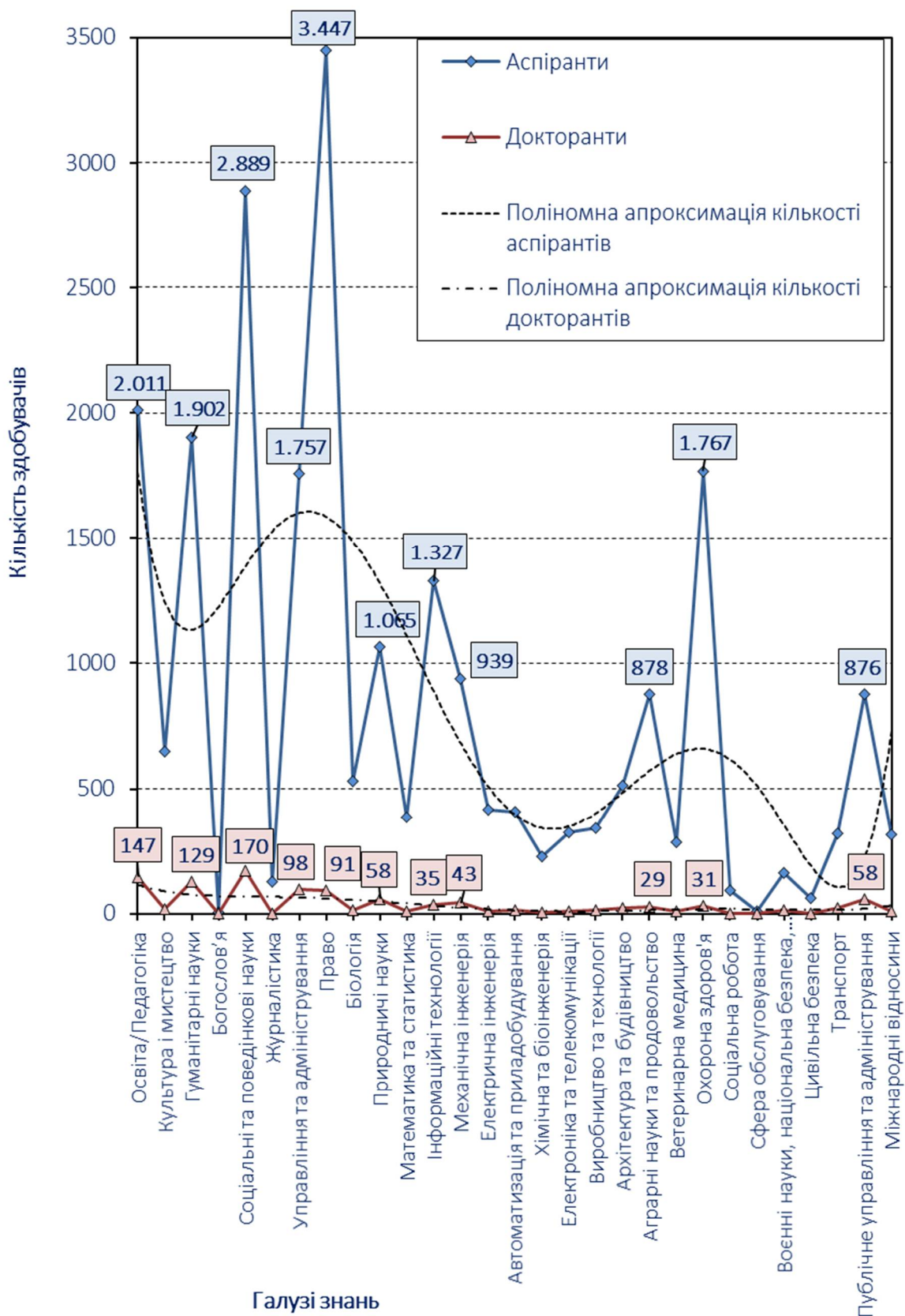


Рис. 53. Розподіл аспірантів і докторантів за 29 галузями знань у 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁸⁸

¹⁸⁸ Вища освіта в Україні у 2019 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Болонський процес в Україні 2005-2020: досягнення, виклики та перспективи: огляд / В. Бахрушин та ін. Київ: Національний Еразмус+ офіс в Україні, Інститут вищої освіти НАПН України. URL: https://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/BolognaStudy_Ukraine2005_2020_NEO_ukr.pdf.

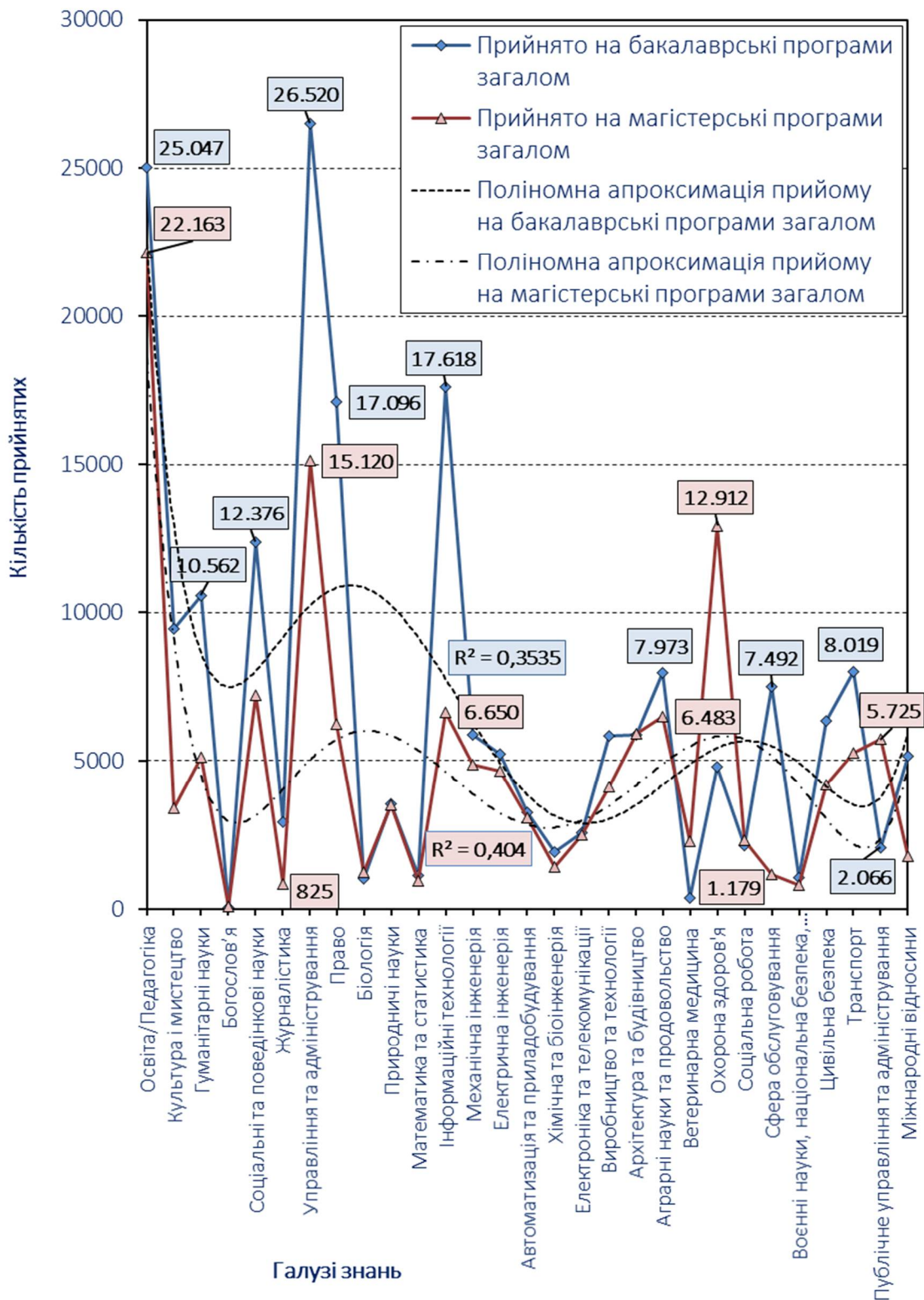


Рис. 54. Розподілу прийому на бакалаврські і магістерські програми за 29 галузями знань в університетах, академіях та інститутах у 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі¹⁸⁹

На рис. 55 можна бачити на прикладі спеціальності «право» невиправдане дублювання підготовки у м. Києві у 2020 р.

¹⁸⁹ Вища освіта в Україні у 2019 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Болонський процес в Україні 2005-2020: досягнення, виклики та перспективи: огляд / В. Бахрушин та ін. Київ: Національний Еразмус+ офіс в Україні, Інститут вищої освіти НАПН України. URL: https://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/BolognaStudy_Ukraine2005_2020_NEO_ukr.pdf. 33 с.

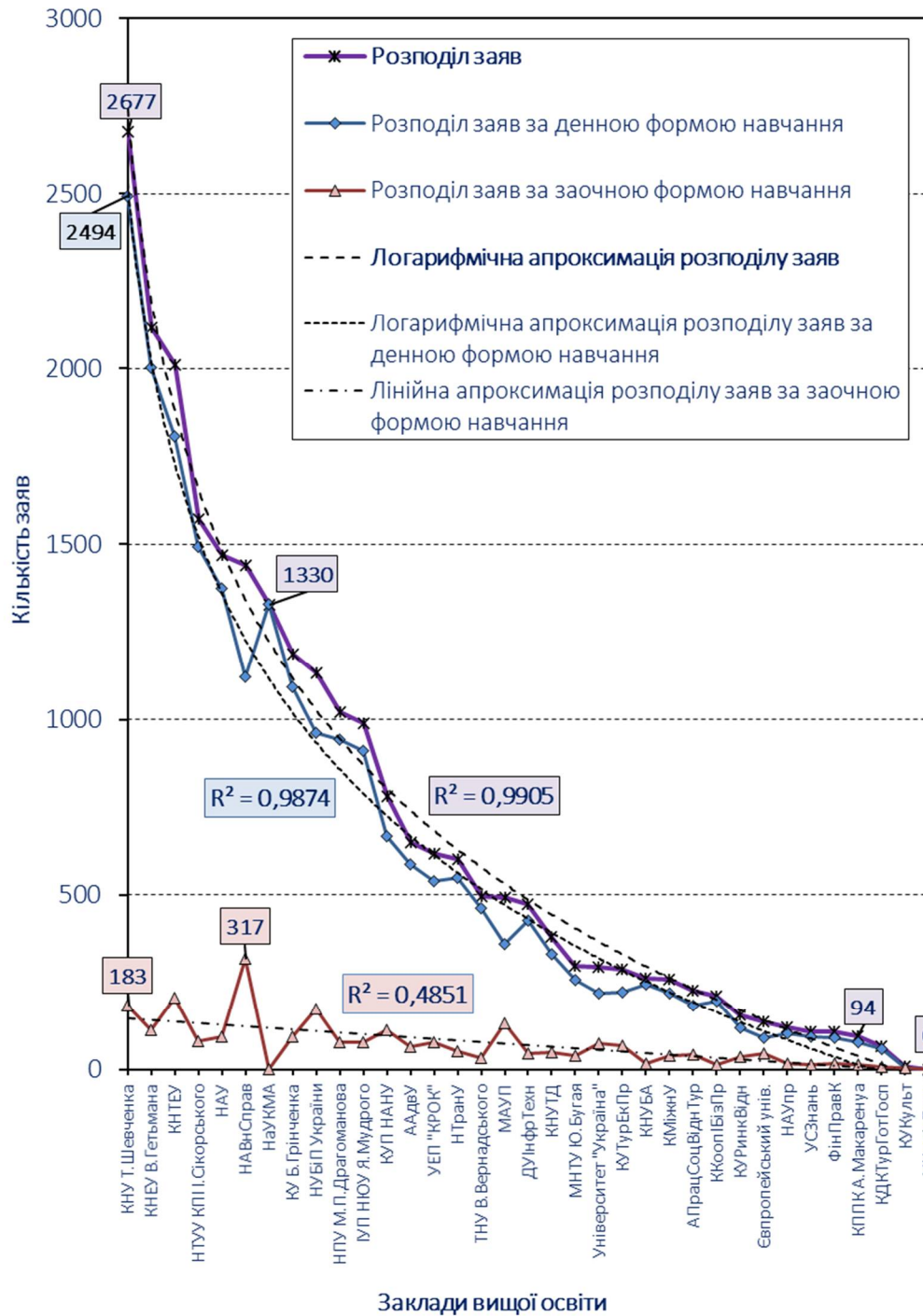


Рис. 55. Розподіл заяв вступників між ЗВО на спеціальність «право» у м. Києві у 2020 р.
Джерело: Складено авторами на підставі¹⁹⁰.

Приєм на бакалаврську підготовку з «Права» у 2020 р. у м. Києві здійснювали 35 закладів. При цьому Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Київський національний університет ім. В. Гетьмана, Київський національний торговельно-економічний університет, ряд інших закладів відбирали найкращих вступників, але багато й таких закладів, що не відбирали, а підбирали тих, хто залишився.

У м. Кропивницькому на «Право» приймали 6 з 8 ЗВО при тому, що в області всього 8,6 тис. студентів¹⁹¹.

¹⁹⁰ Кількість заяв вступників за регіонами. Вступ. ОСВІТА.UA. URL: <https://osvita.ua>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М. і Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

¹⁹¹ Вища освіта в Україні у 2019 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

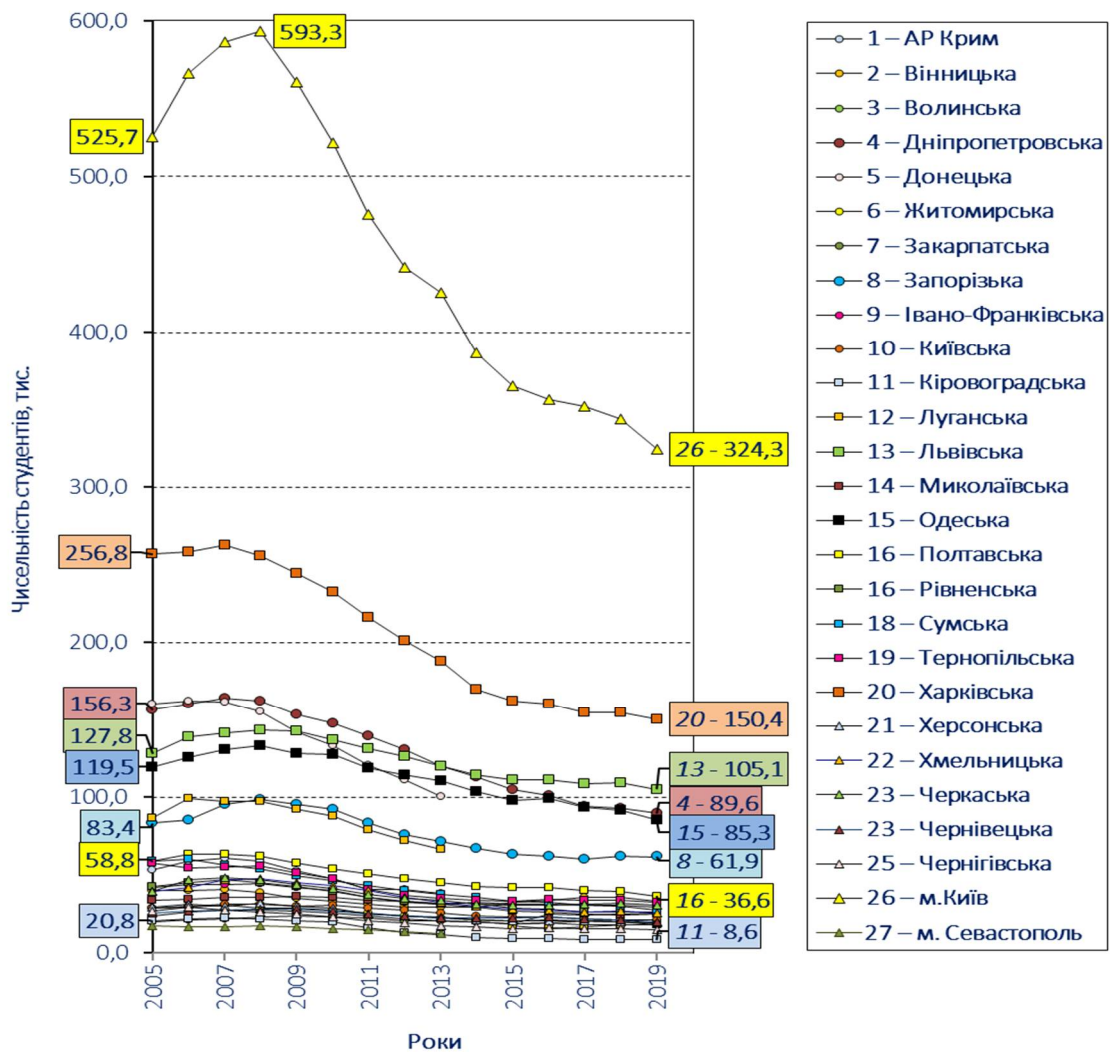


Рис. 56. Динаміка чисельності здобувачів (без аспірантів і докторантів) вищої освіти за регіонами України

Примітка: з 2014 р. без непідконтрольних територій Донецької і Луганської областей та АР Крим і м. Севастополя.
Джерело: Складено авторами на підставі¹⁹².

Територіальна розбіжність чисельності здобувачів (без аспірантів і докторантів) упродовж 2005-2019 рр. зростає з 34 до 38 раз: диференціація у 2019 р. становила від 324,3 тис. у м. Києві до 8,6 тис. у Кіровоградській області. Збільшилася і концентрація студентів у невеликій кількості регіонів. У 2005 р. у Дніпропетровській, Донецькій, Львівській, Одеській, Харківській областях та м. Києві навчався 61 % здобувачів, у 2019 р. у Дніпропетровській, Запорізькій, Львівській, Одеській, Харківській областях та м. Києві – 64 %¹⁹³.

Більшість (57,2 %) студентів залучено на бакалаврський рівень вищої освіти, 27,4 % – на магістерський рівень, 15,4 % – навчаються в університетах, академіях, інститутах за програмами молодшого спеціаліста. Крім того, в аспірантурі здобувають ступінь доктора філософії 25,2 тис. аспірантів (2,0 % від усіх здобувачів), а ступінь доктора наук у докторантурі – 1,1 тис. (0,09 %) докторантів¹⁹⁴. Відносно мізерна кількість останніх свідчить про слабку загальну конкурентоспроможність української вищої освіти.

Територіальна розбіжність аспірантів у 2019 р. склала 54 рази (8,4 тис. у м. Києві, 156 у Кіровоградській області), докторантів – 51 раз (407 у м. Києві та 8 у Кіровоградській області). У Дніпропетровській, Запорізькій, Львівській, Одеській, Харківській областях та м. Києві зосереджено 70 % аспірантів і 68 % докторантів¹⁹⁵.

¹⁹² Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Болонський процес в Україні 2005-2020: досягнення, виклики та перспективи: огляд / В. Бахрушин та ін. Київ: Національний Еразмус+ офіс в Україні, Інститут вищої освіти НАПН України. 33 с. URL: https://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/BolognaStudy_Ukraine2005_2020_NEO_ukr.pdf.

¹⁹³ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

¹⁹⁴ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

¹⁹⁵ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Ступінь деконцентрації української мережі можна краще усвідомити зіставленням Гарвардського університету з 281 ЗВО України (табл. 15).

Таблиця 15

Порівняння Гарвардського університету з українською мережею ЗВО

№	Параметр	Гарвардський університет	Сфера вищої освіти України	Гарвардський ун./ Україна, рази
1	2	3	4	5
1	Заклади вищої освіти	1	281 (+ відокремлені)	0,004
2	Кількість здобувачів	27 тис.	1,3 млн	0,02
3	Бюджет, дол. США	5,0 млрд	1,8 млрд	2,8
4	Ендавмент, дол. США	39 млрд	< 0,01 млрд	≈ 4 тис.
5	Постдокторанти/докторанти	6,0 тис.	1,1 тис.	5,5
6	Нобелівські лауреати	49	4 (за всю історію)	12
7	ARWU, загальна версія	1-е місце	-	∞
8	ARWU, 54 предметні галузі	1-е місце у 14	-	∞

Джерело: Складено авторами¹⁹⁶.

У разі сформованості цілісної системи механізмів оцінювання якості в Україні можна детальніше розмежувати ЗВО України з огляду на їх програмну та інституційну якість і відповідну конкурентоспроможність, зокрема, як показано на рис. 57.

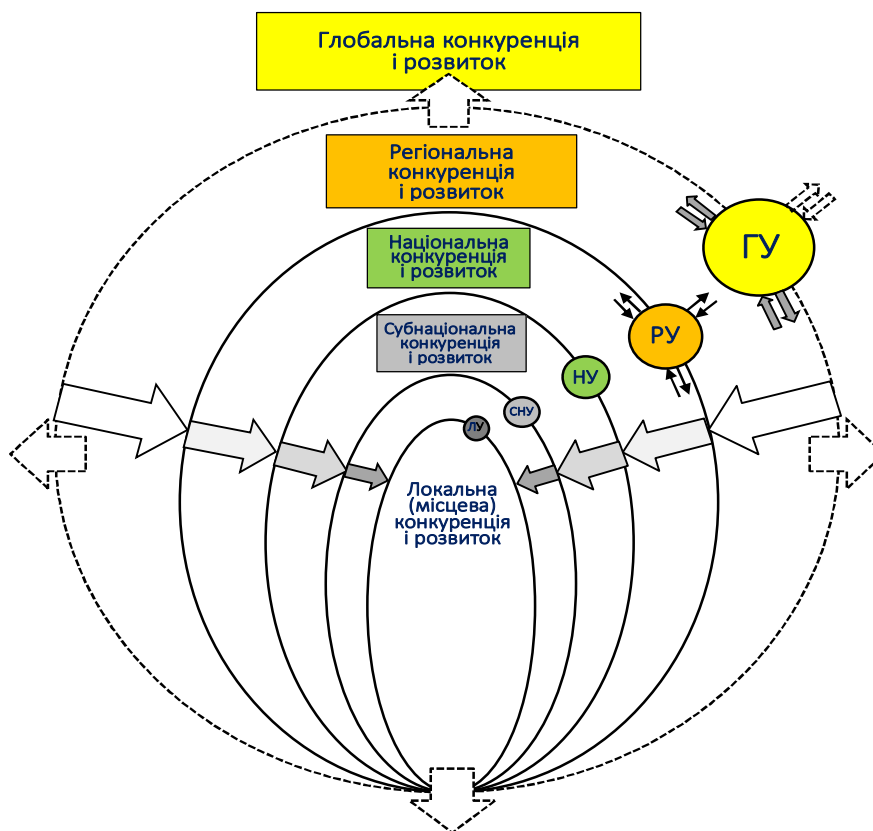


Рис. 57. Модель місця і ролі університетів у глобальному, регіональному (континентальному), національному, субнаціональному і локальному (місцевому) розвитку.

Примітка: ГУ, РУ, НУ, СНУ і ЛУ – відповідно глобальний, регіональний, національний, субнаціональний та локальний (місцевий) університети.

Джерело: Складено авторами¹⁹⁷.

¹⁹⁶ Луговий В. І., Слюсаренко О. М. і Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

¹⁹⁷ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

Що стосується України, то за виключенням акредитації і частково масової асоціації та певної класифікації, інші механізми оцінювання якості вищої освіти не сформовані (див. рис. 57, табл. 16).

Таблиця 16

Стан впровадження в Україні механізмів оцінювання якості вищої освіти, що використовуються у провідній світовій практиці

№	Механізми за класами / видами	Стан впровадження в Україні	
		За законом	На практиці
1	2	3	4
I. Механізми оцінювання якості щодо її достатності (забезпечення) – нижчі			
1	Акредитація	Унормовано	Впроваджено
2	Масова асоціація	Не унормовано	Формально впроваджено, фактично неефективно
3	Класифікація	Частково унормовано (університети, академії, інститути, національні, дослідницькі заклади)	Формально впроваджено, фактично неефективно
II. Механізми оцінювання якості щодо її досконалості (вдосконалення) – вищі			
4	Рамка	Не унормовано	Не впроваджено
5	Елітна (лідерська) асоціація	Не унормовано	Не впроваджено
6	Рейтинг	Не унормовано	Формально існує, фактично неефективний (національний рейтинг не впроваджений)

Джерело: складено авторами на підставі узагальнення вітчизняного досвіду¹⁹⁸.

Відтак назрілими є наступні заходи із створення національної системи механізмів оцінювання якості вищої освіти, особливо в контексті реалізації Указу глави держави від 3 червня 2020 р. № 210 щодо розроблення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки¹⁹⁹.

1. Реформування Спілки ректорів України шляхом посилення вимог до членства в організації та 91 підвищення її ролі у вирішенні проблем вищої освіти.

2. Упровадження класифікації закладів вищої освіти, на кшталт, американської Класифікації Карнегі, з використанням критеріїв складності (рівнів) акредитованих освітніх програм та масштабу їх реалізації, а також рівня розвитку досліджень і розробок.

3. Упровадження, за британським прикладом, рамки досконалості досліджень, викладання, обміну знаннями.

4. Формування лідерської Асоціації українських університетів (АУУ), на кшталт, Асоціації американських університетів (AAU), у якій нині 65 топ-університетів, включно із 63 (2,3 %) американськими із 2,7 тис. 4-річних ЗВО США, що надають ступені. З ініціативою створення АУУ мають виступити до 10 найкращих вітчизняних університетів, включно з тими, що в рейтингах Таймс і К'ю Ес (див. рис. 33). Ці університети-засновники повинні розробити статут і критерії членства, за якими добирають ще 10-15 провідних ЗВО. Чисельність членів АУУ не повинна перевищувати 10 % від загальної кількості ЗВО України. АУУ, як і ААУ, має передбачати позбавлення членства, якщо інституція втратила лідерські позиції у вищій освіті. АУУ має бути законодавчо наділена правом погодження (вето) на проекти актів законодавства, що стосуються ключових аспектів діяльності університетів. Також АУУ повинна брати участь у визначенні критеріїв та показників національного рейтингу закладів вищої освіти.

¹⁹⁸ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. С. 7–75. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

¹⁹⁹ Про вдосконалення вищої освіти в Україні: Указ Президента України від 3 червня 2020 р. № 210. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2102020-34045>; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

5. Законодавче запровадження національного рейтингу закладів вищої освіти загальної та галузевої версій як топового механізму оцінювання якості вищої освіти. Його головна мета – виявляти якість вищої освіти найвищої досконалості. Для цього важливо вчинити таке.

5.1. Унормувати рейтинговий механізм оцінювання якості вищої освіти законом, зокрема шляхом прийняття статті Закону України «Про вищу освіту» ось якого змісту.

Стаття 25² . Національний рейтинг закладів вищої освіти.

1. З метою створення мотивації закладів вищої освіти до підвищення інституційної конкурентоспроможності, визначення провідних з них, зокрема для надання статусу національного закладу або дослідницького університету, прийняття ефективних управлінсько-організаційних рішень, включаючи щодо державної підтримки, впроваджується Національний рейтинг закладів вищої освіти.

2. Національний рейтинг закладів вищої освіти має дві версії:

- загальну, що визначає інституційні досягнення закладів вищої освіти;
- галузеву, що визначає досягнення закладів вищої освіти за окремими галузями знань / спеціальностями підготовки фахівців з вищою освітою.

Національний рейтинг закладів вищої освіти створюється на принципах:

- об'єктивності;
- валідності;
- прозорості;
- зрозумілості.

3. Положення про Національний рейтинг закладів вищої освіти розробляється центральним органом виконавчої влади у сфері вищої освіти на основі критеріїв та показників, визначених Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти з урахуванням галузевої специфіки та досвіду функціонування провідних міжнародних університетських рейтингів, і затверджується Кабінетом Міністрів України.

Національний рейтинг закладів вищої освіти базується на об'єктивних критеріях та показниках (індикаторах), значення яких можуть бути отриманні з вірогідних баз даних третіх сторін.

Результати рейтингування враховуються (для надання, продовження, позбавлення) при інституційній акредитації, акредитації освітніх програм, наданні державного замовлення (бюджетного фінансування) та права видавати дипломи державного зразка, зміні в установленому порядку організаційно-правового статусу закладу, аж до його ліквідації.

4. Адміністрування Національного рейтингу закладів вищої освіти здійснює Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти або інша законодавчо уповноважена на це організація.

Результати щорічного рейтингування закладів вищої освіти оприлюднюються на офіційному сайті Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти / організації з рейтингування закладів вищої освіти.

5.2. З недержавних організацій найбільший досвід рейтингування (хоча з огляду на результати та національне визнання не дуже вдалий) має Центр міжнародних проектів «Євроосвіта» (Освіта.UA). Серед переваг Центру – наявність стабільного фінансування рейтингової діяльності, міжнародне партнерство, обізнаність із європейською і світовою рейтинговою практикою, використання ІКТ, послуговування веб-ресурсами, ЄДЕБО. Також рейтинг Топ-200 Україна, що адмініструється Центром, акредитовано Міжнародною рейтинговою експертною групою (IREG). За умови науково обґрунтованого консультування та системного корегування методології і техніки виконання рейтингу, зокрема, посилення незалежності, мінімізації або взагалі позбавлення впливу зацікавлених суб'єктів, можна сподіватися на модернізацію цього рейтингу до статусу національного. Щодо вдосконалення рейтингу, то передовсім це – мінімізація кількості рейтингових показників, наближення їх переліку до складу ключових компонентів університетської місії, усунення репутаційних критеріїв як суб'єктивних, створення фахово компетентної наглядової ради рейтингу. Функції наглядової ради міг би виконувати Інститут вищої освіти НАПН України, який має серйозні науково-методичні здобутки з даної проблематики. Крім того, необхідно створити галузеву версію рейтингу. За методологічну основу рейтингу слід узяти методологію Шанхайського рейтингу як найбільш фахово досконалого і практично доцільного. Ключовими методологічними перевагами Шанхайського рейтингу є обмеження мінімальною кількістю (4-6) найважливіших індикаторів, використання для визначення показників надійних баз даних третіх сторін, відмови від репутаційних індикаторів заради максимальної об'єктивності і прозорості рейтингування

та уникнення суб'єктивних підтасовок. Досконалість методології ARWU підтверджується практикою, його поширенням, популярністю з-поміж лідерських університетів.

6. Створення визнаного, об'єктивного, валідного, прозорого національного рейтингу повністю відкриває шлях до визначення інституційних і програмних профілів якості вищої освіти (ПЯВО). В основі інституційних ПЯВО – загальна версія, а програмних – галузева версія рейтингу. ПЯВО важливі для ідентифікації конкурентоспроможності національного, регіонального та галузевого потенціалів вищої освіти. Наприклад, без рейтингування, неможливо, розібратися в якості підготовки здобувачів з права, а також важко співвіднести якість підготовки в історичних центрах правничої вищої освіти в Києві, Львові, Одесі і Харкові. Подібна ситуація характерна для природничих наук, інженерії (зокрема, інформаційних технологій), наук про життя, медичних та соціальних наук за класифікацією ARWU.

7. Що стосується механізму ідентифікації освітньої якості для формульного фінансування закладів вищої освіти в Україні, запровадженого Урядом у 2019 р., то цей механізм має бути переглянутий як невалідний, про що йшлося вище.

Висновки

Вищевикладене в цьому розділі, з урахуванням Аналітичних матеріалів (частини I і II)²⁰⁰ та Методичних рекомендацій²⁰¹, дає підстави для формулювання наступних висновків фундаментального і прикладного характеру.

1. Розв'язання комплексної проблеми формування цілісної системи механізмів оцінювання якості вищої освіти потребує використання методологічних підходів, що передбачають опору на сутнісне розуміння складної організації якості, її багаторівневої будови, на крайніх полюсах якої мінімально достатня та максимально досконала якість, існування принципово відмінних спрямувань якості (для функціонування або розвитку), що перебувають у суперечливій «єдності та боротьбі», слугуючи джерелом руху, інноваційного прогресу.

2. Механізми оцінювання якості мають відповідати її природі, особливостям у певних контекстах, ізоморфно (структурно подібно) враховувати та відображати характеристики якості.

3. Тенденції становлення якості, як прояви закономірностей розвитку, також зумовлені її⁹³ багатомірністю (мінімальна або максимальна, для функціонування та виконання чи для вдосконалення та розвитку). Відповідно формуються механізми оцінювання якості.

4. Передова світова, європейська, інша регіональна, національна двоїста практика (як колективно-інтегрального функціонування, так і конкурентно-диференційованого розвитку) вищої освіти емпірично підтверджує теоретичні передбачення щодо становлення механізмів оцінювання якості вищої освіти.

5. Теоретично обґрунтована та емпірично ідентифікована, практично перевірена система механізмів оцінювання якості вищої освіти включає такі з них, що необхідні та достатні для оцінювання освітньої якості. Крайніми і протилежними у цій системі є акредитація (оцінювання по мінімуму) та рейтинг (оцінювання по максимуму). З-поміж них знаходяться асоціаційні, класифікаційні і рамкові механізми.

6. Сутнісно, за своєю природою, акредитація іманентно є суб'єктивним і неточним, приблизним, інтегральним, так би мовити, заліковим механізмом. Натомість рейтинг – об'єктивним і високоточним, диференціальним механізмом, з неперевершеною спроможністю у частинні визначення найкращої якості, яка є унікальною. Відповідно історично першою з'явилася акредитація, другим – рейтинг. Проте через природну об'єктивність рейтинг швидко набув глобального статусу, у той же час світової акредитації не сталося. Визнаним світовим рейтингам менше двох десятиків років.

7. Акредитація є первинним, стартовим, пороговим механізмом, що передовсім покликаний відділити у задекларованій вищій освіті якість від «неякості», тобто від відсутності нормальної (стандартної) якості. Рейтинг виявляє топову (еталонну) якість. Це дає змогу, крім масово стандартизованої якості, запровадити у вищій освіті поняття елітно «еталонної» (зразкової) якості. Таким еталоном якості вищої освіти в багатьох

²⁰⁰ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. С. 7–75. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

²⁰¹ Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. С. 22–77. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

аспектах може слугувати Гарвардський університет як інституція в цілому та його окремі освітні програми у предметних областях (галузях знань, спеціальностях). Передові країни прагнуть розвинути і підтримувати національні еталони якості вищої освіти, при цьому сприяють тому, аби національний еталон одночасно був регіональним і світовим.

8. Повнокомпонентна система механізмів оцінювання якості відкриває шлях до побудови глобального, регіонального (зокрема, європейського і північноамериканського) та національного профілів якості вищої освіти, виявлення університетів екстра, світового і субсвітового класів як загалом, так і в предметних областях (галузях знань, спеціальностях). Україна за мірками Шанхайського рейтингу не має таких університетів, і є «білою плямою» на планеті.

9. Головними характеристиками механізмів оцінювання якості мають бути об'єктивність, валідність, вірогідність, точність. Це досягається ретельним добором необхідних методологій (підходів), критеріїв і показників (індикаторів), їх відповідністю університетській місії.

10. Зазначене актуалізує питання рейтингування рейтингів. З-поміж визнаних Урядом світових рейтингів ARWU, Times, QS, першість у світовій практиці рейтингування віддається першому з них, так званому Шанхайському рейтингу.

11. Через зростаючу увагу до рейтингів (зокрема Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового банку, ЄС й інших), загострення глобальної конкуренції, яка відбувається на найвищому рівні якості, посилилася тенденція до їх інтенсивного виникнення та поширення. Рейтинговий бум супроводжується появою неякісних рейтингів і засмічуванням рейтингового простору, що вводить в оману зацікавлені сторони. Це потребує забезпечення від навали неадекватних рейтингів, створення системи їх чіткої специфікації і сертифікації.

12. У Європі, у межах Болонського процесу із формування привабливого і конкурентоспроможного Європейського простору вищої освіти, домінує акредитаційна 15-річна практика на основі Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в ЄПВО (Європейських стандартів і рекомендацій, ЄСР). Однак цієї практики достатньо для забезпечення порівнянності, сумісності, зв'язності, інклюзійності, спільності в ЄПВО, але недостатньо для досягнення повною мірою привабливості та конкурентоспроможності у глобальному масштабі через брак розвитку і використання надійних рейтингових механізмів. Спроба розробити європейський У-Мультіренк є невдалою, його нинішні результати з огляду на «практику як критерій істини» лише дискредитують рейтинг.

13. За відсутності або вкрай малої присутності України у провідних міжнародних університетських рейтингах потрібен свій Національний рейтинг закладів вищої освіти. Наявні в країні рейтинги з причини не/слабкої відповідності основоположним рейтинговим характеристикам (об'єктивність, валідність, вірогідність, точність) не викликають довіри і не беруться до уваги при прийнятті державно-управлінських рішень.

14. Щодо України, то задовільно розвивається акредитаційний і функціонує масовий асоціаційний (Спілка ректорів України) механізми. Цих двох механізмів оцінювання та забезпечення якості явно недостатньо. Адже вони в країні існують понад чверть століття (а регіональні ради ректорів ще більше), але не убезпечили вищу освіту від стохастичного зростання, роздування університетської мережі, її розпорошення та подрібнення, надмірного дублювання, профільної неадекватності (коли «усі готують усіх»), ресурсної деконцентрації, слабкої інфраструктури (інформаційної, дослідницької, матеріально-технічної), зрештою невисокої ефективності та конкурентоспроможності тощо.

15. Необхідне невідкладне формування відсутніх у країні механізмів оцінювання (і водночас моніторингу та мотивації забезпечення і підвищення) якості вищої освіти, якими послуговуються розвинуті країни і регіони світу, а саме:

- Класифікації українських університетів (на кшталт Класифікації Карнегі США) за рівнем складності та масштабом надання освітніх програм і відповідних кваліфікацій, а також обсягом фінансування досліджень і розробок;

- елітної Асоціації українських університетів (на кшталт, Асоціації американських університетів, нині 65 закладів), до якої включаються і виключаються заклади залежно від досягнень і яка здатна компетентно виробляти справжню лідерську політику у сфері вищої освіти;

- Національного рейтингу закладів вищої освіти загальної і галузевої версій за методологією Шанхайського рейтингу (об'єктивність, прозорість і зрозумілість, а також адаптивність галузевих критеріїв до специфіки предметних областей);

- рамок досконалості досліджень, викладання, обміну знаннями за британським прикладом.

При визначенні критеріїв і показників (індикаторів) слід урахувати передовий світовий, регіональний (європейський, північноамериканський, інший) та національний досвід їх застосування з адаптацією і апробацією в українських реаліях; кількість критеріїв і показників (індикаторів) має бути мінімізована відповідно до основних складових університетської місії.

16. Потрібні створення інституційного і галузевого профілів якості вищої освіти і на цій основі реструктуризація університетської мережі, зокрема:

- визначення закладів-лідерів і закладів-лузерів, включно з ідентифікацією українських «Гарварда і Стенфорда», «Кембриджу і Оксфорда»;

- застосування до авангардних закладів і закладів-аутсайдерів відповідних мобілізаційних організаційно-фінансових заходів: до найкращих закладів – програмно-цільової підтримки для перетворення їх в стійкі університети світового класу, до найгірших закладів – санації, реорганізації аж до ліквідації із збереженням загальних видатків на вищу освіту.

- поділ університетів на глобальні (дослідницькі) та регіональні (прикладних наук), укрупнення одних і других (загальна кількість укрупнених закладів може бути зменшена до їх кількості у 1990 р. – 149).

- впровадження формульного розподілу видатків, що орієнтує і мотивує на досягнення конкурентоспроможної якості.

Список використаних джерел

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

2. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

3. Болонський процес в Україні 2005-2020: досягнення, виклики та перспективи: огляд / В. Бахрушин та ін. Київ: Національний Еразмус+ офіс в Україні, Інститут вищої освіти НАПН України. 33 с. URL: https://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/BolognaStudy_Ukraine2005_2020_NEO_ukr.pdf.

4. Вища освіта в Україні у 2019 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. Воробйова О. Міжнародний досвід підготовки експертів у сфері забезпечення якості вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Науковий журнал*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. Вип. 4 (68). С. 236–249.

6. Воробйова О. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду оцінювання забезпечення якості вищої освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2017. Вип. 2. С. 110–115.

7. Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на бюджет. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59046/>.

8. Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>.

9. Горонескуль, М. Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика, Математичні методи в психології. Харків: УЦЗУ, 2009. URL: <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1530/1/Tablici.pdf>.

10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

11. Драч І. І., Калашнікова С. А., Луговий В. І., Слюсаренко О. М., & Таланова Ж. В. Орієнтація керівника університету на результативний розвиток закладу. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-7>.

12. Закон єдності і боротьби протилежностей. URL: https://pidru4niki.com/15060913/filosofiya/zakon_yednosti_borotbi_protilezhnostey.

13. Закони діалектики. URL: <http://kpekIntu.at.ua/e-book/philosofija/page46.html>.

- 14.Идальго С. Как информация управляет миром: пер. с англ. Москва: Изд-во «Э». 2016. 256 с.
- 15.Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.
- 16.Кількість заяв вступників за регіонами. Вступ. ОСВІТА.UA. URL: <https://osvita.ua>.
- 17.Козачков А. Р. Научное образование в США: малоизвестные составляющие успеха. *Проблеми сучасної освіти*: зб. наук.-метод. праць. Вип. 2. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 188 с. С. 28–35.
- 18.Компас. Рейтинг українських вищих учебных заведений по степени удовлетворенности образованием. URL: <http://www.yourcompass.org/>.
- 19.Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.
- 20.Консолідований рейтинг вишів України 2020 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.
- 21.Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/>.
- 22.Луговий В.І. Модернізація фінансування вищої освіти України: баланс досконалості механізмів, можливостей і мережі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-4>.
- 23.Луговий В.І. Поточний стан вищої освіти в Україні: проблеми, причини, перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-2>.
- 24.Луговий В.І. Проблема освітньої якості в стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-1>.
- 25.Луговий В.І. Реалізація науково-педагогічної функції викладача в контексті стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-3>.
- 26.Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308.
- 27.Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4. С. 14–29.
- 28.Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.
- 29.Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.
- 30.В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова. Від акредитації до рейтингу (функціонування VS розвиток). *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73>.
- 31.Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25.
- 32.Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід’ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.
- 33.Луговий В. І., Слюсаренко О. М. і Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.
- 34.Лутай В. С. Синергетическая картина мира как реализация «Универсального послания» И. Пригожина: монография. Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка. 2011. 206 с.
- 35.Мовчан О., Шаров А. і Власюк В. (уклад.). *Статистичні дані про діяльність вищих і середніх спеціальних навчальних закладів Української РСР у 1986-1989 роках*: збірник. Мін-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР. Київ. 1990. 95 с.
- 36.Нікуліна О., Кшевецький В. і Терещук В. Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf.
- 37.Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. URL:

https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

38. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / пер. с англ. / общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. Москва: Прогресс, 1986. 432 с.

39. Про вдосконалення вищої освіти в Україні: Указ Президента України від 3 червня 2020 р. № 210. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2102020-34045>.

40. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

41. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 266. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.

42. Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>.

43. Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12>.

44. Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу: постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.

45. Проект Положення про дослідницький університет / Міністерство освіти і науки. URL: mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-polozhennya-pro-doslidnickij-universitet.

46. Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

47. Рейтинги ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/>.

48. Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>.

49. Рейтинг університетів за показниками Scopus 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/72780/>.

50. Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>.

51. Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2020 року. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/74898/>.

52. Річард Філіпс Фейнман. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B4_%D0%A4%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%BF%D1%81_%D0%A4%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BC%D0%B0%D0%BD.

53. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2019 рік. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2019-rik>.

54. Розподіл держфінансування університетів у 2020 році. Освітній портал Педагогічна преса. URL: <https://pedpresa.com.ua/201330-rozpodil-derzhfinansuvannya-universytetiv-u-2020-rotsi.html>.

55. Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

56. Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / О. П. Воробйова та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.

57. Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

58. Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.

59. Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

60. American Council on Education. URL: <https://www.acenet.edu/Pages/default.aspx>.

61. Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>.

62. Association of American Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Association_of_American_Universities.

63. Bollaert L. The Essentials of IQA and EQA / L. Bollaert // TAM Bologna Seminar on QA, 12 September 2017, Kyiv. URL: [file:///C:/Users/LV/Downloads/20170912TheEssentialsOfIQAandEQAKiev%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/LV/Downloads/20170912TheEssentialsOfIQAandEQAKiev%20(1).pdf).

64. Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>.
65. Education in Finland. Finnish National Agency for Education, 2020. URL: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/education-in-finland-2020_1.pdf.
66. European Association of Institutions in Higher Education. Mission of PHE. URL: <https://www.eurashe.eu/policy/mission-phe/>.
67. European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>.
68. G5 (universities). URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/G5_\(universities\)](https://en.wikipedia.org/wiki/G5_(universities)).
69. Harvard at a Glance. URL: <https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance>.
70. International Alliance of Research Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Alliance_of_Research_Universities.
71. IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>.
72. Knowledge Exchange Framework Consultation. URL: <https://re.ukri.org/sector-guidance/publications/knowledge-exchange-framework-consultation-2019/>.
73. League of European Research Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/League_of_European_Research_Universities.
74. List of universities in the United Kingdom. URL: <https://www.studying-in-uk.org/list-of-universities-in-the-united-kingdom/>.
75. Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>.
76. Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.
77. Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2020). Challenge of developing quality profile of higher education in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 3, 57-77. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-06>.
78. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.
79. Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.
80. Rome Ministerial Communique. 19 November 2020. URL: https://www.bmbf.de/files/BFUG_Final_Draft_Rome_Communique-link.pdf.
81. Russell Group. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Russell_Group.
82. ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html>.
83. ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>.
84. ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2020. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2020.html>.
85. ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html>.
86. ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.
87. ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2020 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2020-Press-Release.html>.
88. Table 5-5. Institutional rankings for postdoctoral appointees: 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/gradpostdoc/2017/html/gss17-dt-tab005-5.html>.
89. Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>.
90. Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2018. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab021.html>.
91. Teaching Excellence Framework. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Teaching_Excellence_Framework#Ratings.

92. The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>.
93. The Complete Guide to the Kano Model (2019). URL: <https://foldingburritos.com/kano-model/>.
94. THE. World University Rankings 2019. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort by/rank/sort_order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort%20by/rank/sort_order/asc/cols/stats).
95. THE World University Rankings 2020. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort by/rank/sort_order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort%20by/rank/sort_order/asc/cols/stats).
96. U-Multirank (2020). URL: <https://www.umultirank.org/about/u-multirank/the-project/>.
97. Universities Research Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_Research_Association.
98. UniRank. URL: <https://www.4icu.org/>.

**Пропозиції Інституту вищої освіти НАПН України
щодо цільових показників діяльності закладу вищої освіти,
які включаються до контракту з керівником**

Вступ

Пропозиції розроблені фахівцями Інституту на запит т.в.о. Міністра освіти і науки України С. Шкарлета (лист МОН України № 1/11-5343 від 11.08.2020 р.).

Пропозиції базуються на аналізі провідного вітчизняного та міжнародного досвіду оцінювання ефективності діяльності закладів вищої освіти.

Пропозиції враховують стратегічні цілі та індикатори їх досягнення, представлені у проєкті Стратегії розвитку вищої освіти на 2021 – 2031 роки, розміщеному на сайті Міністерства освіти і науки України для громадського обговорення у вересні 2020 року.

Цільові показники згруповані за основними **видами діяльності** закладів вищої освіти (далі – ЗВО), до яких віднесено такі:

- Освітня діяльність ЗВО.
- Дослідницька діяльність ЗВО.
- Міжнародна діяльність ЗВО.
- Соціальна діяльність ЗВО та вплив на розвиток регіонів.
- Фінансово-економічна діяльність та розвиток інфраструктури ЗВО.
- Ефективне врядування та розвиток кадрового потенціалу ЗВО.

Цільові показники представлені у форматі:

- Назва показника.
- Механізм перевірки досягнення показника, включаючи критерії оцінювання.

Пропоновані цільові показники діяльності закладу вищої освіти мають відносний характер 100 (вимірюються у %) або фактичний характер (статус, наявність) та засвідчують позитивну динаміку розвитку закладу вищої освіти у визначений період часу.

За своєю суттю пропоновані показники є якісними та результат-орієнтованими, засвідчуючи системні зміни у діяльності закладу вищої освіти.

Рекомендації щодо обрання показників

Цільові показники діяльності закладу вищої освіти, що включаються до контракту керівника закладу вищої освіти, обираються на основі наступних принципів:

- академічна свобода та університетська автономія;
- відповідність ключовим пріоритетам розвитку закладу вищої освіти, визначеним у Стратегії розвитку закладу;
- відкритість, партнерство та взаємодія;
- орієнтація на ефективне врядування та розподілене лідерство.

Рекомендується включати до контракту керівника закладу вищої освіти не більше 9 цільових показників, що відображають ключові тенденції у розвитку закладу вищої освіти, та здійснювати щорічний моніторинг результатів їх досягнення. Вибір показників має чітко корелюватися зі стратегічними цілями розвитку закладу. Провідний досвід засвідчує відсутність набору показників чи вимог щодо вибору видів діяльності, обов'язкових для всіх ЗВО.

Скорочення, що використовуються

ОП – освітня програма

НПП – науково-педагогічні працівники

НПП (ом) – науково-педагогічні працівники, які працюють за основним місцем роботи

НАЗЯВО – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти

²⁰² Драч І. І., Калашнікова С. А., Луговий В. І., Слюсаренко О. М., & Таланова Ж. В. Орієнтація керівника університету на результативний розвиток закладу. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-7>.

Освітня діяльність ЗВО

Цільовий показник	Механізм перевірки досягнення показника, включаючи критерії оцінювання
ОП, акредитовані з визначенням «зразкова»	% від загальної кількості ОП, які реалізує ЗВО Рішення НАЗЯВО або галузевої незалежної агенції
ОП, акредитовані міжнародними організаціями	% від загальної кількості ОП, які реалізує ЗВО Рішення міжнародної / зарубіжної агенції
Якість вступника до ЗВО	% зростання середнього конкурсного балу вступника до ЗВО Дані системи Конкурс (Інфоресурс, Вступ)
Якість здобувачів вищої освіти	% переможців і призерів міжнародних олімпіад (конкурсів) від загальної кількості здобувачів вищої освіти ЗВО Дані, представлені на сайті ЗВО
Працевлаштування випускників	% від загальної кількості випускників Дані Пенсійного фонду України (платники ЄСВ)

Дослідницька діяльність ЗВО

Цільовий показник	Механізм перевірки досягнення показника, включаючи критерії оцінювання
Частка здобувачів вищої освіти, які навчаються на третьому рівні вищої освіти	% від загальної кількості здобувачів вищої освіти ЗВО Дані офіційної статистичної звітності
Частка докторантів, які проходять підготовку на науковому рівні вищої освіти	% від загальної кількості здобувачів вищої освіти ЗВО Дані офіційної статистичної звітності
Атестація ЗВО як наукової установи, група А	Державна атестація ЗВО в частині провадження ним наукової (науково-технічної) діяльності Рішення МОН України
Статус дослідницького університету	Набуття статусу Постанова Кабінету Міністрів України
Обсяг коштів на виконання наукових досліджень і розробок	% від бюджету ЗВО та фактичне значення показника у розрахунку на одного НПП Дані офіційної статистичної звітності
Обсяг коштів на виконання наукових досліджень і розробок, які фінансуються із загального фонду бюджету ЗВО	% від бюджету ЗВО та фактичне значення показника у розрахунку на одного НПП Дані офіційної статистичної звітності
Обсяг коштів на виконання наукових досліджень і розробок, які фінансуються зі спеціального фонду бюджету ЗВО	% від бюджету ЗВО та фактичне значення показника у розрахунку на одного НПП Дані офіційної статистичної звітності
Індекс Гірша НПП (для ЗВО в цілому)	% зростання та фактичне значення Дані Google Scholar
Позиція ЗВО за даними бази Scopus	% зростання та фактичне значення Підвищення позиції у Рейтингу закладів вищої освіти України за даними наукометричної бази даних SciVerse Scopus
Наукові публікації НПП (ом), опубліковані у наукових виданнях, що індексуються у наукометричних базах даних Scopus / WoS Core Collection та входять до першого або другого квінтилів (Q1-Q2)	% від загальної кількості наукових публікацій НПП (ом) Дані, представлені на сайті ЗВО
Наукові періодичні видання ЗВО, що належать до групи А	% від загальної кількості наукових періодичних видань ЗВО Перелік наукових фахових видань України

Міжнародна діяльність ЗВО

Цільовий показник	Механізм перевірки досягнення показника, включаючи критерії оцінювання
Приналежність ЗВО до провідних міжнародних університетських рейтингів	% зростання та фактичне значення Наявність та підвищення позиції у рейтингах Academic Ranking of World Universities, The Times Higher Education World University Rankings, QS World University Rankings, що визнані Урядом Дані рейтингів
ОП, що викладаються англійською мовою	% від загальної кількості ОП, які реалізує ЗВО Дані, представлені на сайті ЗВО
ОП із спільними або подвійними дипломами	% від загальної кількості ОП, які реалізує ЗВО Реалізуються спільно з зарубіжними ЗВО Дані, представлені на сайті ЗВО
Іноземні здобувачі вищої освіти денної форми здобуття вищої освіти	% від загальної кількості здобувачів вищої освіти ЗВО денної форми здобуття вищої освіти Дані офіційної статистичної звітності
Іноземні здобувачі вищої освіти денної форми здобуття вищої освіти з країн – членів Організації економічного співробітництва і розвитку	% від загальної кількості здобувачів вищої освіти ЗВО денної форми здобуття вищої освіти Дані офіційної статистичної звітності
Частка НПП-іноземців	% від загальної кількості НПП ЗВО Дані офіційної статистичної звітності
Обсяг коштів (включаючи вартість обладнання), що надходять ЗВО за міжнародними проектами	% від бюджету ЗВО Дані офіційної статистичної звітності
Міжнародна мобільність здобувачів вищої освіти	% від загальної кількості здобувачів вищої освіти ЗВО денної форми здобуття вищої освіти Академічна мобільність від 1 місяця Дані, представлені на сайті ЗВО
Міжнародна мобільність НПП (ом)	% від загальної кількості НПП (ом) Академічна мобільність від 1 тижня Дані, представлені на сайті ЗВО
Наукові публікації НПП (ом), які опубліковані у зарубіжних наукових виданнях	% від загальної кількості наукових публікацій НПП (ом) Дані, представлені на сайті ЗВО
Наукові публікації НПП (ом) із зарубіжними співавторами, які опубліковані у вітчизняних наукових виданнях	% від загальної кількості наукових публікацій НПП (ом) Дані, представлені на сайті ЗВО

Соціальна діяльність ЗВО та вплив на розвиток регіонів

Цільовий показник	Механізм перевірки досягнення показника, включаючи критерії оцінювання
Обсяг коштів, що надходять ЗВО з місцевого бюджету для реалізації регіональних проектів	% від бюджету ЗВО та фактичне значення показника у розрахунку на одного НПП Дані офіційної статистичної звітності
Обсяг коштів, що надходять ЗВО від регіональних організацій та підприємств	% від загального бюджету ЗВО та фактичне значення показника у розрахунку на одного НПП Дані офіційної статистичної звітності
Обсяг коштів, що надходять ЗВО з місцевого бюджету як регіональне замовлення на підготовку фахівців	% від бюджету ЗВО та фактичне значення показника у розрахунку на одного НПП Дані офіційної статистичної звітності

ОП, які реалізуються за дуальною формою здобуття вищої освіти спільно з підприємствами регіону	% від загальної кількості ОП ЗВО Дані, представлені на сайті ЗВО
Частка здобувачів вищої освіти, які навчаються за ОП за спеціальностями, визначеними Урядом як пріоритетні	% від загальної кількості здобувачів вищої освіти ЗВО та фактичний показник середнього конкурсного балу вступників Дані офіційної статистичної звітності та системи Конкурс (Інфоресурс, Вступ)
Частка здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами	% від загальної кількості здобувачів вищої освіти ЗВО Дані офіційної статистичної звітності
Працевлаштовані випускники у регіоні	% від загальної кількості випускників Дані Пенсійного фонду України (платники ЄСВ)

Фінансово-економічна діяльність та розвиток інфраструктури ЗВО

Цільовий показник	Механізм перевірки досягнення показника, включаючи критерії оцінювання
Спеціальний фонд фінансування ЗВО	% від бюджету ЗВО Дані офіційної статистичної звітності
Обсяг коштів, що надходять ЗВО з державного бюджету	% зростання Дані офіційної статистичної звітності
Обсяг коштів (включаючи вартість обладнання), що надходять ЗВО від юридичних осіб	% від бюджету ЗВО, окрім коштів державного бюджету Дані офіційної статистичної звітності
Розмір (кошти та вартість майна) ендавменту	% зростання та % від бюджету ЗВО Дані, представлені на сайті ЗВО
Обсяг коштів, спрямований на розвиток інфраструктури ЗВО	% зростання та % від бюджету ЗВО Дані, представлені на сайті ЗВО
Загальна площа навчально-лабораторних приміщень на правах власності або оперативного управління	% зростання у розрахунку на одного здобувача вищої освіти Дані, представлені на сайті ЗВО

103

Ефективне врядування та розвиток кадрового потенціалу ЗВО

Цільовий показник	Механізм перевірки досягнення показника, включаючи критерії оцінювання
НПП, які працюють у ЗВО за основним місцем роботи	% від загальної кількості НПП та % зростання Дані офіційної статистичної звітності
НПП, які працюють у ЗВО за основним місцем роботи та мають науковий ступінь / ступінь доктора мистецтва та / або вчене (почесне для мистецьких ЗВО) звання	% від загальної кількості НПП та % зростання Дані офіційної статистичної звітності
Співвідношення кількості НПП (ом) з науковим ступенем / ступенем доктора мистецтва та / або вченим (почесне для мистецьких ЗВО) званням до кількості здобувачів вищої освіти	% зростання Дані офіційної статистичної звітності
Обсяг коштів, спрямованих на підвищення кваліфікації НПП	% зростання та фактичний показник на одного НПП Дані офіційної статистичної звітності
Зв'язок з роботодавцями	% здобувачів вищої освіти, які проходять практику на підприємствах поза ЗВО, від загальної кількості здобувачів вищої освіти та % зростання

Джерельна база:

1. Закон України «Про вищу освіту» (ст. 30 Дослідницький університет) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2017 р. № 912 «Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-2017-п#Text>
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1146 «Про розподіл державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-п#Text>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 2020 р. № 360 «Про внесення змін до типової форми контракту з керівником державного закладу вищої освіти» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2020-п#Text>
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2018 р. № 154-р «Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-р#Text>
6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 березня 2019 р. № 338 «Про державну атестацію закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0688-19/print>
7. Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: Аналітичний звіт Національного агентства забезпечення якості вищої освіти. Київ, 2019 http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf
8. Проект Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021-2031 роки <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-strategiyi-rozvitku-vishoyi-osviti-ukrayini>.

Розділ 2
Міжнародні та національні університетські рейтинги
як механізм оцінювання якості вищої освіти

Олена Слюсаренко,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи,
головний науковий співробітник
відділу політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ОРСІД 0000-0001-7957-1794
<https://orcid.org/0000-0001-7957-1794>

Анотація.

У розділі осмислено інструментальний потенціал рейтингування закладів вищої освіти і засоби його реалізації. Проаналізовано університетські рейтинги крізь призму функціональних можливостей оцінювання якості вищої освіти. З'ясовано, що рейтингування може виконувати функцію ефективного механізму оцінювання якості вищої освіти. На підставі компаративного аналізу встановлено, що таку функцію інструмент університетських рейтингів виконує за умови відповідності вимогам об'єктивності, яка комплексно охоплює функціонал і покликання вищої освіти, віддзеркалює його змістовну й місіюну квінтесенцію.

Виявлено значущість університетських рейтингів для побудови ефективної системи управління закладами вищої освіти. З'ясовано, що рейтингування на основі об'єктивних критеріїв є важливим інструментом побудови стратегій розвитку вищої освіти й ефективного управління закладами вищої освіти. Доведено, що наявність механізмів рейтингування є однією з основних передумов ефективної системи управління закладами вищої освіти й прийняття управлінських рішень щодо модернізації вищої освіти України. Концептуалізовано положення, згідно з яким рейтингування закладів вищої освіти в часи глобальної освітньої інтеграції набуває ознак ключового інструменту оцінювання якості вищої освіти.

Пріоритетну увагу зосереджено на необхідності перманентного вдосконалення механізмів оцінювання якості вищої освіти загалом і механізмів рейтингування закладів вищої освіти зокрема, а також побудови на їхній основі ефективної системи управління закладами вищої освіти. Акцентовано на потребі взаємодії науковців і управлінців у використанні інструментального потенціалу рейтингування, у втіленні на практиці переваг рейтингового механізму – зокрема, в питаннях коректного тестування якості вищої освіти та формування ефективної стратегії розвитку освітньої сфери в цілому.

Обґрунтовано концептуальне положення, згідно з яким основне завдання університетських рейтингів полягає у виведенні вітчизняної вищої освіти зі стану хаотичного руху й спрямування її в русло стійкого розвитку в напрямі дослідницько-інноваційного типу суспільного прогресу. Визначено перелік проблем, що знаходяться в предметному полі дослідження й потребують першочергового розв'язання. Наголошено на потребі істотної активізації дискурсу щодо об'єктивності й істотності критеріїв, якими оперують рейтинги. Обґрунтовано необхідність руху в напрямі напрацювання максимально об'єктивної і переконливої індикативної основи університетських рейтингів як механізму оцінювання якості вищої освіти.

Ключові слова: заклади вищої освіти, якість вищої освіти, механізми оцінювання, міжнародні та вітчизняні університетські рейтинги, критерії і показники оцінювання, дослідницько-інноваційний тип суспільного прогресу.

2.1. Актуальність проблеми університетських рейтингів як механізму оцінювання якості вищої освіти

Аспект рейтингування як механізму оцінювання якості вищої освіти істотно актуалізувався внаслідок приєднання України в 2005 р. до Болонського процесу, інтеграції в Європейський простір вищої освіти. Оперуючи терміном «механізм», матимемо на увазі змістово-функціональний симбіоз способу, методу і процедури. Вузловими точками інтеграції в європейський простір є «реалізація Європейського простору визнання ступенів і кваліфікацій вищої освіти відповідно до Лісабонської конвенції (1997 р.), Європейського

дослідницького простору згідно з Лісабонською стратегією (2000 р.), втілення Стратегії розумного, стійкого та інклюзивного розвитку Євросоюзу «Європа-2020» (2010 р.). Нові завдання дослідницько-інноваційного характеру постали у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Угоди між Україною та ЄС про участь у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020»²⁰³.

Кожен інтеграційно-уніфікаційний механізм, процес і перспектива об'єктивно й закономірно актуалізує аспект критеріїв і верифікаторів досягнення такої мети, а рейтинговий інструментарій є одним із найбільш перспективних і досконалих засобів виявлення сутнісного статус-кво на кожному етапі реалізації цього цільового орієнтира.

Актуальність предмета дослідження додатково загострюється тією обставиною, що «вітчизняна вища освіта за своєю якістю та конкурентоспроможністю поки не підкорила елітних університетських вершин і не має аргументованих рекомендацій щодо проектування і створення в Україні університетів світового класу»²⁰⁴.

Підвищений упродовж попереднього десятиліття рівень уваги щодо різноманітних аспектів рейтингування зумовлений тією обставиною, що «рейтинги об'єктивно й достовірно репрезентують показники якості освітніх послуг, а також формують єдиний міжнародний погляд у студентів, викладачів, роботодавців та громадськості на високоякісну вищу освіту. Рейтингові системи забезпечують умови прозорості для зовнішнього оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, інформують суспільство про розвиток вищої освіти. За допомогою рейтингів кожен заклад вищої освіти матиме змогу оцінити своє місце в системі вищої освіти»²⁰⁵.

Істотне значення для розуміння передумов і значущого контексту предмета дослідження мають праці, в яких висвітлено аспекти місії, покликання, особливостей і закономірностей становлення університетів світового класу, їхнього місця й статусу в межах глобальних освітніх процесів²⁰⁶.

Важливими є публікації, що відповідні проблемі дослідження, які присвячені кореляційному зв'язку рейтингового статусу закладів вищої освіти та їхнього іміджу, перспектив PR-просування²⁰⁷.

Значущий дослідницький кластер формують публікації, спрямовані на методологію рейтингування²⁰⁸, аналітичний огляд специфіки різних концептуальних підходів²⁰⁹, а також соціального контексту, потреб і запитів рейтингування²¹⁰.

²⁰³ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ : Пріоритети, 2015. 384 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/10225/1/2015_mon_Sluisarenko.pdf.

²⁰⁴ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ : Пріоритети, 2015. 384 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/10225/1/2015_mon_Sluisarenko.pdf.

²⁰⁵ Олендр Т. М. Рейтинги вищих навчальних закладів як інструмент відображення якості вищої освіти. *Наукові записки. Серія «Педагогіка»*. 2010. № 1. С. 8–14. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=NZTNPU_ped_2010_1_4.

²⁰⁶ Дорога к академическому совершенству: Становление исследовательских университетов мирового класса / под ред. Ф. Дж. Альбаха, Д. Салми; пер. с англ. Москва : Издательство «Весь Мир», 2012. 416 с. URL: https://www.hse.ru/data/2012/09/05/1242022777/Jamil%20Salmi%20-%20Road%20to%20the%20academic%20excellence%20-%20pdf_rus.pdf; Салми Дж. Создание университетов мирового класса. пер. с англ. Москва : Издательство «Весь Мир», 2009. 132 с. URL: https://iqaa.kz/images/Создание_университетов_мирового_класса.pdf; Hazelcorn E. World-Class Universities or World Class Systems? : Rankings and Higher Education Policy Choices. Rankings and Accountability in Higher Education: Uses and Misuses. UNESCO, 2013. 296 p. URL: <https://arrow.tudublin.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1022&context=cserbk>.

²⁰⁷ Вендиктов С. В., Шавы Ф. С. Образовательная идеология как фактор формирования положительного имиджа высшего учебного заведения: опыт университета Франклин Пирс (США). Вестник РУДН. 2012. № 3. С. 145–150. URL: <http://journals.rudn.ru/polylinguality/article/view/2156/1629>; Гуреева А. К вопросу о формировании эффективного имиджа высшего учебного заведения. *Медиа альманах*. 2014. № 5. С. 38–43. URL: <https://istina.msu.ru/publications/article/7074745/>; Карпенко Ю. М., Карпенко Н. Л. Імідж вищого навчального закладу: основні складові та проблеми формування. *Науковий вісник Полісся*. 2015. № 1 (1). С. 118–124. URL: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/8081?show=full>.

²⁰⁸ Кинчарова А. Мировые рейтинги университетов: методология, эффекты и критика. Томск : Европейский университет в Санкт-Петербурге, 2013. 49 с. URL: <http://docplayer.ru/26387515-Anastasiya-kincharova-mirovye-reytingi-universitetov-metodologiya-effekty-i-kritika-preprint.html>.

²⁰⁹ Мамонова Г. В. Попович Л. О. Аналіз рейтингів закладів вищої освіти. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки*. 2018. Спецвипуск : Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (5 жовтня 2018 р., м. Київ). С. 187–193. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/10289/1/EOEMIR2018_P187-193.pdf.

²¹⁰ Marginson S. University Rankings and Social Science. *European Journal of Education*, Vol. 49, no. 1, 2014. P. 45–59. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ejed.12061>.

Найбільш ґрунтовний масив праць, присвячених багатоманітній проблематиці рейтингування закладів вищої освіти, утворюють напрацювання дослідників Інституту вищої освіти НАПН України²¹¹.

Дослідження університетських рейтингів як механізму оцінювання якості вищої освіти потребує залучення насамперед таких методологічних підходів: 1) системного; 2) аналізу та синтезу; 3) аналогій і екстраполяцій. Необхідність застосування системної методології продиктована системним статусом предмета дослідження і його інструментально-функціональних зв'язків. Методологія аналізу й синтезу відкриває можливості для з'ясування фактичного статус-кво в предметному середовищі, а також для окреслення шляхів оптимізації інструментального потенціалу рейтингування закладів вищої освіти. Застосування методологічного інструментарію аналогій і екстраполяцій сприяє евристичному виявленню змістовно-функціональних відповідників, з якими історія наукової думки вже мала справу й досвід продуктивного оперування. Цей же методологічний підхід визначає межі коректного поширення висновків дослідження на суміжні предметні сфери.

Як зазначено у передмові до аналітичних матеріалів «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції», «хоча загальний компонентний склад та організаційна структура механізму оцінювання якості доволі типові, їх специфічні варіації визначають певну модифікацію механізму, а, головне, його спроможність доцільно й достовірно оцінювати конкретну якість»²¹².

Ця обставина й особливість спонукає як до розширення інструментального діапазону комплексного механізму оцінювання якості вищої освіти, так і до поглиблення сукупності знань щодо функціонального потенціалу кожного інструменту оцінювання. Принагідно зазначимо, що «до цілісного комплексу актуальних для України і апробованих передовою практикою механізмів оцінювання якості вищої освіти належать акредитаційні, асоціаційні, класифікаційні, рамкові, рейтингові механізми»²¹³.

Актуальність поглибленого розгляду цього предметного поля додатково загострюється, якщо взяти до уваги, що, «на відміну від України, в успішних країнах реалізується системна політика впровадження і вдосконалення механізмів оцінювання освітньої якості»²¹⁴.

Саме з причин «істотного відставання від прогресивних країн у створенні збалансованої системи механізмів оцінювання якості вітчизняна вища освіта є неконкурентоспроможною і дезорієнтованою щодо виходу з кризи, а громадяни і суспільство – необізнаними із фактичним станом цієї сфери, її закладами-

²¹¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти // Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О. П. Воробйова, М. В. Гриценко, В. І. Луговий, О. Ю. Оржель, О. М. Слюсаренко, А. В. Ставицький, Ж. В. Таланова, В. П. Ткаченко, К. А. Трима; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. 2018. № 2. С. 5–23.; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія / О. М. Слюсаренко. К.: Пріоритети, 2015. 384 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/10225/1/2015_mon_Sluisarenko.pdf; Слюсаренко О. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С. 107–115. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

²¹² Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

²¹³ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: сучасна вітчизняна і зарубіжна практика реалізації // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

²¹⁴ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: сучасна вітчизняна і зарубіжна практика реалізації // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

лідерами і закладами-аутсайдерами. Методи «спроб і помилок», що не спираються на якісне оцінювання, на кшталт, запровадження формули розподілу бюджетного фінансування між закладами вищої освіти, не забезпечують інституції від подальшої стагнації і депресії»²¹⁵.

2.2. Теоретичні основи розвитку потенціалу рейтингування закладів вищої освіти в контексті оцінювання якості

Аналіз предметної спрямованості дослідження потребує насамперед скерування зусиль на понятійну конкретизацію – той обсяг змістовного навантаження, який матимемо на увазі, оперуючи аспектами рейтингів і рейтингування. Отже, термін «рейтинг» походить від англійського слова *rating* і означає оцінку, впорядкованість, класифікацію. У словниках це поняття ототожнюється насамперед із показниками конкурентоспроможності, популярності, авторитету й значущості, які ґрунтуються на результатах голосування, статистичних даних і соціологічних опитувань.²¹⁶ Іншими словами, під *рейтингом* розуміють інструмент акумулювання значного обсягу інформації на підставі порівняння за базовими параметрами, що окреслює рівень конкурентоспроможності.

Похідним від рейтингу поняттям є «рейтингування» – процес встановлення певного порядку об'єктів за критерієм значущості характеристик у визначеній шкалі. Адекватність та коректність рейтингу безпосередньо залежить від базових параметрів, під яким слід розуміти найбільш істотні характеристики відповідної групи однорідних об'єктів (комплексні показники), що є орієнтиром для вимірювання у межах відповідної шкали. Рейтингування здебільшого використовується в економіці, постає ефективним мотивуючим інструментом розвитку підприємств. В освітній сфері України рейтингування закладів вищої освіти розпочалось порівняно недавно, тому доцільним є застосування зарубіжного досвіду з цієї проблеми.

Рейтингування можна коректно уподібнити своєрідному паспорту ефективності функціонування закладу вищої освіти. Відсутність такого паспорту чи відсутність об'єктивних показників у ньому автоматично призводить до спотворення фактичного стану речей в сфері якості надання освітніх послуг, несправедливого розподілу бюджетних коштів на вищу освіту, відсутності не лише повноцінної конкуренції серед закладів вищої освіти, а й критеріїв та верифікаторів, що лежать в основі такої конкуренції.

Акцентування кризь призму кореляції з якістю освітніх послуг також потребує змістовне наповнення термінів «акредитація» та «рейтингування», які часто вживають у статусі синонімічних замінників один одного. За ступенем якості освітніх послуг наведені поняття мають суттєві відмінності: якщо *акредитація* фіксує мінімально необхідний кваліфікаційно-організаційний рівень надання освітніх послуг, певний первинний рівень достатньої якості й своєрідні стартові умови, виконання яких дає підстави вести мову про якість вищої освіти в принципі, то рейтинг з'ясовує рівень розвитку і вдосконалення акредитованої якості.

Рейтингове ранжування закладів вищої освіти є ефективним інструментом і засобом досягнення багатьох цілей – зокрема, воно «відповідає на запити споживача про статус закладу вищої освіти, стимулює конкуренцію між ними, забезпечує обґрунтованість спрямованості фінансування тощо».²¹⁷ Саме тому все більше країн надає системі ранжування пріоритетного значення, а «рейтингування закладів вищої освіти стало невід'ємною складовою світового руху за освітню якість, досягнення її конкурентоспроможності, привабливості, визнання»²¹⁸.

²¹⁵ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: сучасна вітчизняна і зарубіжна практика реалізації // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробійова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

²¹⁶ Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. 1018 с.

²¹⁷ Слюсаренко О. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробійова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С. 107–115. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

²¹⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти // Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт. : О. П. Воробійова, М. В. Гриценко, В. І. Луговий, О. Ю. Оржель, О. М. Слюсаренко, А. В. Ставицький, Ж. В. Таланова, В. П. Ткаченко, К. А. Трима; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. К. : Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.

Загалом інструментальний потенціал рейтингування закладів вищої освіти доволі розлогий: він придатний для виконання багатьох функцій:

орієнтаційна – надає споживачу інформації можливість зрозуміти об'єктивний освітній статус закладу вищої освіти, його переваги, специфіку діяльності й основні здобутки, а відтак – і власні перспективи;

іміджева – засвідчує рівень довіри споживачів освітніх послуг до закладу вищої освіти;

репутаційна – атестує авторитет закладу вищої освіти на ринку освітніх послуг, ступінь його привабливості для абітурієнтів;

розвиваюча – сприяє активному розробленню стратегій розвитку і спонукає до підвищення рівня фінансування для перспективних напрямів діяльності;

стандартизаційна / еталонна – стабілізує напрацьовані норми й мотивує інші заклади вищої освіти брати такі норми за взірць свого функціонування;

конкурентна – стимулює заклад вищої освіти до перманентного підтвердження рівня досягнутої якості освіти;

кластерна – на основі рейтингів з'являється можливість об'єктивно групувати однотипні за якістю освіти заклади й розподіляти фінансування відповідно до якості надання освітніх послуг.

Наведений інструментально-функціональний діапазон достатній для формування ефективної системи управління закладами вищої освіти, для підвищення якості інтелектуального потенціалу та впровадження інновацій в освітній процес. «Якщо донедавна рівень інтернаціоналізації вимірювався відсотком іноземних викладачів та студентів, то нині активно формується новий модус інтернаціоналізації, система міжнародних університетських рейтингів, які одночасно виконують роль «судді та медіатора» сучасної академічної ойкумени. Інструментальна місія рейтингів полягає в тому, щоб порівнювати навчальний та дослідницький потенціал університетів і тим самим визначати шляхи їх реформування й подальшого розвитку. Що ще важливіше, у процесі цього порівняння рейтинги визначають змістовне поле «ідеального типу» (у веберівському розумінні цього терміну) сучасного університету як навчального, науково-дослідного та інноваційного центру суспільства знань»²¹⁹.

За станом на сьогодні можна констатувати, що рейтингове позиціонування поступово набуває статусу ключового напрямку реалізації конкурентної стратегії закладів вищої освіти. Ключовими перевагами рейтингування закладів вищої освіти слід визнати, *по-перше*, інформаційне забезпечення цільової аудиторії в особі насамперед абітурієнтів, батьків і роботодавців щодо сутнісних параметрів надання освітніх послуг закладом вищої освіти, *по-друге*, стимулювання повноцінної конкуренції в середовищі закладів вищої освіти, *по-третє*, створення механізму стимулювання процесу удосконалення якості вищої освіти, *по-четверте*, обґрунтованість фінансової підтримки закладів вищої освіти на підставі чітких індикативних показників, а відтак – усунення непрозорості та корупційної складової в цьому аспекті.

Основна інструментальна перевага рейтингування полягає в спроможності «ранжування закладів вищої освіти за конкурентоспроможною якістю. Об'єктивність і ефективність рейтингу залежить від достовірності баз даних, рівня значущості індикаторів, крізь призму яких здійснюється аналіз функціонування закладу вищої освіти, а також від можливості отримати чіткі взірці підвищення якісного рівня надання освітніх послуг. Оскільки кожен рейтинг оперує різним набором показників, то цей факт слугує закономірною передумовою як конкурентної боротьби в середовищі рейтингових агентств, так і теоретико-концептуальних протистоянь у середовищі науковців, які аналізують переваги й недоліки наявних і вірогідних рейтингових версій»²²⁰.

²¹⁹ Татарінов І. Є., Герасимов О. В. Світова практика формування рейтингів університетів: визначення найбільш об'єктивних критеріїв та індикаторів оцінювання. *Український соціум*. 2013. No 1 (44). С. 100–116. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2013/01/100-116_no-1_vol-44_2013_UKR.pdf.

²²⁰ Слюсаренко О. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С. 107–115. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

2.3. Перспективи впровадження університетського рейтингування для оцінювання якості вищої освіти

Для України зазначений аспект набуває не лише актуального, а й пріоритетного значення, адже наша країна нерідко не потрапляє до міжнародних університетських рейтингів, зокрема і до топового рівня рейтингу QS Higher Education System Strength Rankings²²¹.

В експертному середовищі не викликає заперечень теза про те, що «для України, освітня система якої перебуває на етапі глибокого реформування, створення університетів світового рівня є нагальною вимогою часу, а визначення шляхів суттєвого підвищення глобальної конкурентоспроможності таких університетів і вищої освіти в цілому потребує серйозного наукового опрацювання»²²².

Практика рейтингування закладів вищої освіти в Україні сягає своїми витокami ще 1970-х років: йдеться про методики й підходи, які застосовувалися Мінвузом України для аналізу й оцінювання якості функціонування підвідомчих закладів за профільними групами. Замість того, щоб узяти на озброєння повчальні напрацювання тих часів, сьогочасна практика рейтингування в Україні недостатньо об'єктивна, що не могло не потягти за собою вкрай негативні наслідки: «Безсистемність, теоретична необґрунтованість і емпіризм у створенні рейтингових систем в Україні останніми десятиріччями призвели до дискредитації і стійкого відторгнення цього механізму у вітчизняній сфері вищої освіти. Рейтинг як механізм оцінювання конкурентоспроможної якості та спонукання академічних колективів до самовдосконалення в межах університетської автономії фаховою спільнотою вищої освіти, по суті, не розглядається й під усякими приводами оминається»²²³.

Доволі показовим для сучасних українських реалій є той факт, що *формальна наявність консенсусу* щодо важливості рейтингування на рівні управління закладами вищої освіти часто супроводжується фактичною недооцінкою істотності цього інструмента підвищення якості освітніх послуг. Ця інерція формалізму потребує першочергового подолання. Також першочергове значення має та особливість, що, оскільки «ключового значення набуває порівняння ефективності діяльності закладів вищої освіти за допомогою критеріїв, які покладаються в основу рейтингу»²²⁴, то аспекту визначення рейтингових критеріїв загалом та ієрархії їхньої важливості зокрема притаманна все більша гострота й актуальність.

Аспект критеріальної шкали рейтингів, об'єктивності та істотності різних критеріальних показників наділений суттєвим проблемним і дискусійним статусом. Існують різні концептуальні підходи до рейтингового ранжування закладів вищої освіти – зокрема, до критеріїв, покладених в основу різних рейтингів. Тим не менше, представники різних концептуальних підходів виказують консенсус із приводу того, що для коректного тестування якості вищої освіти й формування ефективної стратегії розвитку вищої освіти, рейтинг повинен спиратися на об'єктивні критерії, які комплексно охоплюють функціонал і покликання вищої освіти, віддзеркалюють його місійну квінтесенцію.

Якщо рейтинговий механізм не відповідає таким вимогам, то він не лише не виконує функцію ефективного механізму тестування якості вищої освіти, а й до певної міри дискредитує саму ідею рейтингу, його функціональної потреби. Тому відповідність зазначеним вимогам та їх концептуальне вдосконалення набуває ознак ключового пріоритету управління якістю вищої освіти. Однак, існують як різотлумачення об'єктивності критеріїв рейтингування, так і ієрархії їхньої значущості.

У цілому можна погодитися з тезою, що «головне завдання укладачів рейтингів – опиратися на найбільш важливі, фундаментальні критерії. Кожна система рейтингування обумовлена метою, яку ставлять

²²¹ QS Higher Education System Strength Rankings. URL : <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

²²² Слюсаренко О. Формування національного рейтингу закладів вищої освіти // Гуманізація вищої освіти як засіб забезпечення її якості в Україні: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Гриценко, В. Луговий, О. Слюсаренко, А. Ставицький, Ж. Таланова, В. Ткаченко / За ред. В. Лугового, Ж. Таланової. К.: ІВО НАПН України, 2016. С. 49–64. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/MR_Gumaniz_VO_yakost_v_Ukrainy_2016_117p_IVO_avtors-kolektiv.pdf.

²²³ Слюсаренко О., Луговий В. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

²²⁴ Слюсаренко О. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С. 107–115. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

перед собою дослідники, тому вона спирається на переконання й цінності, відповідно до яких формуються методи порівняння та оцінювання. У цьому сенсі всі системи рейтингування відображають реалії вищої освіти неповно (наприклад, успіхи в проведенні наукових досліджень університету нічого не свідчать про реальний стан бізнес-освіти чи викладання спеціальних технічних дисциплін) та містять певну похибку»²²⁵.

Ключове значення для ефективного виконання рейтингом його інструментальних функцій має імператив об'єктивності. Натомість суб'єктивізм, волюнтаризм і тенденційність у процесі формування критеріальної шкали призводять до дезорієнтації стейкхолдерів, роботодавців і суспільства в цілому щодо реального стану справ у вищій освіті. Загалом же відсутність об'єктивного рейтингового тестування сфери вищої освіти містить чимало небезпек і загроз – починаючи з відсутності адекватного уявлення про наявний стан й закінчуючи несправедливим розподілом державних заохочень для закладів вищої освіти, що надають освітні послуги високого якісного рівня.

Укладачі рейтингів часто не визнають, що їхні рейтингові механізми не відповідають вимогам об'єктивності. У цьому контексті виникає запитання: наскільки об'єктивними є рейтинги, які позиціонують себе об'єктивними? Іншими словами, що є необхідним і достатнім для твердження про об'єктивність рейтингового механізму? Як визначається рівень об'єктивності критеріїв? Не існує симетрично простих і однозначних відповідей на ці запитання.

Одна з відповідей полягає в тому, що рівень об'єктивності рейтингу істотно зумовлений параметричною збалансованістю критеріїв застосованого рейтингового вимірювання. У цьому контексті експерно-аналітичне середовище здебільшого наводить приклад рейтингу «Шанхайський»: «Міжнародний університетський рейтинг ARWU є найбільш престижним і впливовим. Він має об'єктивну й результатну спрямованість, зосереджуючи вістря уваги на індикативних показниках, що віддзеркалюють насамперед ефективність діяльності закладу вищої освіти і його репутацію в сфері досліджень»²²⁶.

Порівняння провідних університетських рейтингів за критерієм придатності до вимірювання університетського потенціалу дало змогу проранжувати їх у такій послідовності: Academic Ranking of World Universities (ARWU)²²⁷, Times Higher Education World University Rankings (THE)²²⁸, QS World University Rankings (QS)²²⁹, Webometrics Ranking of World Universities (Webometrics)²³⁰. Academic Ranking of World Universities (ARWU) визначено як об'єктивний і результатний, Times Higher Education World University Rankings (THE) вважається об'єктивно-суб'єктивним і результатно-репутаційним, QS World University Rankings (QS) – суб'єктивно-об'єктивним та репутаційно-результатним, Webometrics Ranking of World Universities (Webometrics) визначено суб'єктивним і репутаційно-рекламним. Зазначені рейтинги застосовують різну методологію і, відповідно, по-різному оцінюють заклади вищої освіти²³¹.

ARWU застосовує шість диференціальних параметрів (критеріїв та індикаторів), за кожним з яких закріплено певний відсотковий рівень значущості (сукупно 100 %). Наприклад, наявність серед випускників університету володарів Нобелівської та Філдсовської премій рівнозначна 10 %. Якщо ж викладачами ЗВО є лауреати Нобелівської та Філдсовської премій, то це має бонусний статус 20 %. Дослідники з високим рівнем цитування також привносять 20 % у скарбничку рейтингового реноме об'єкта рейтингування. Параметр персональної академічної продуктивності має діапазон 10 %, статті, опубліковані у виданнях «Nature» і

²²⁵ Татарінов І. Є., Герасимов О. В. Світова практика формування рейтингів університетів: визначення найбільш об'єктивних критеріїв та індикаторів оцінювання. *Український соціум*. 2013. № 1 (44). С. 100–116. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Usoc_2013_1_9.

²²⁶ Слюсаренко О. М. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

²²⁷ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghai ranking.com/index.html>.

²²⁸ Times Higher Education World University Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>.

²²⁹ QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

²³⁰ Webometrics Ranking of World Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

²³¹ Слюсаренко О. М. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С. 107–115. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

«Science», 20 %, а статті, що індексуються в розширеному Індексі наукового цитування та Індексі цитування із соціальних наук, також 20 %²³².

Університетський рейтинг Times Higher Education World University Rankings (THE)²³³ має об'єктивно-суб'єктивного статус. Він сфокусований як на об'єктивних даних щодо наукових досягнень університету, так і на суб'єктивних показниках, узагальнених за результатами опитувань. Ранжування за цим рейтингом відбувається відповідно до п'яти груп показників: академічне середовище (враховує думку експертів і студентів щодо рівня викладання в закладі), дослідницька репутація, цитування, частка іноземних студентів і викладачів, інновації для бізнесу, які поділяються на більш дрібні індикатори – усього 13²³⁴.

Рейтинг QS²³⁵ оцінює університети на основі шести показників: 1) репутація університету в академічному середовищі (40 %), 2) співвідношення студентів і викладачів (20 %), 3) цитування праць академічного персоналу (20 %), 4) репутація у роботодавців (10 %), 5) співвідношення міжнародних і вітчизняних студентів (5 %) і 6) співвідношення міжнародних і вітчизняних викладачів (5 %).

У 2020 р. шість вітчизняних університетів увійшли до передостанньої публікації рейтингу QS²³⁶: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (2018 р. – 401-410 місця; 2019 р. – 481 місце; 2020 р. – 491 місце), Київський національний університет імені Тараса Шевченка (2018 р. – 411-420 місця; 2019 р. – 531-540 місця; 2020 р. – 541-550 місця), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (2018 р. – 701-750 місця; 2019 р. – 701-750 місця; 2020 р. – 651-700 місця), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (2018 р. – 501-550 місця; 2019 р. – 601-650 місця; 2020 р. – 701-750 місця), Сумський державний університет (2018 р. – 801-1000 місця; 2019 р. – 751-800 місця; 2020 р. – 701-750 місця), Львівський політехнічний національний університет посівши (2019 р. – 751-800 місця; 2020 р. – 751-800 місця). Отже, у 2020 р. Харківський національний університет імені Каразіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» погіршили свої позиції у рейтингу QS, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» покращив свої позиції порівняно з попереднім роком з 701-750 місць на 651-700 місця, Сумський державний університет покращив свої позиції піднявшись у рейтинговій таблиці з 751-800 місць на 701-750 місця, Львівський політехнічний національний університет утримав свої позиції на 751-800 місцях.

Одним з найпопулярніших вітчизняних рейтингів є «ТОП-200 Україна»²³⁷, що оприлюднюється з 2006 р. і базується на використанні даних прямих вимірювань та експертних думок. Діяльність закладів вищої освіти оцінюється за допомогою інтегрованого індексу. Цей індекс містить три комплексні складові: індекс якості науково-педагогічного потенціалу, індекс якості навчання та індекс міжнародного визнання.

Рейтинг «Scopus»²³⁸ висвітлює результати закладів вищої освіти, що базуються на показниках бази даних Scopus. Він є інструментом для врахування фактору цитування наукових публікацій. У рейтинговій таблиці заклади вищої освіти України ранжирувані за індексом Гірша – показником, який враховує кількість наукових публікацій і кількість цитувань цих публікацій. Рейтинг «Бал ЗНО на контракт»²³⁹ – це рейтинг закладів вищої освіти за показником середнього балу ЗНО абітурієнтів минулого року, яких зараховано до закладів вищої освіти на навчання за кошти фізичних і юридичних осіб (контракт). Консолідований рейтинг закладів вищої освіти базується на результатах рейтингів «ТОП-200 Україна», «Scopus» та «Бал ЗНО на контракт». У консолідованому рейтингу кожному закладу вищої освіти присвоюється бал, що дорівнює сумі його місць у рейтингах «ТОП-200 Україна», «Scopus», «Бал ЗНО на контракт». Якщо в одному з цих рейтингів заклад вищої освіти не представлено, йому присвоюється місце, наступне за останнім місцем у цьому рейтингу. До

²³² Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

²³³ Times Higher Education World University Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/about-us>.

²³⁴ Слюсаренко О. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С. 107–115..

²³⁵ QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings>.

²³⁶ QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

²³⁷ Незалежне оцінювання університетів: академічний рейтинг «ТОП-200 Україна 2020». URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6556>.

²³⁸ Рейтинг університетів по показателям Scopus 2020 года. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/rating/72780/>.

²³⁹ Вступ.ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>.

консолідованого рейтингу входять усі заклади вищої освіти, що присутні хоча б в одному з рейтингів «ТОП-200 Україна», «Scopus», «Бал ЗНО на контракт»²⁴⁰.

Аналізуючи насамперед вітчизняні реалії, зрозуміти логіку появи критеріально необ'єктивних рейтингів загалом нескладно: за наявного ресурсного потенціалу перебування більшості вітчизняних закладів вищої освіти у авторитетних університетських рейтингах неможливе.

Однак час не стоїть на місці: «кишенькові» рейтинги спроможні вводити в оману чим далі, тим меншу кількість стейкхолдерів (батьків, абітурієнтів, роботодавців тощо). Це означає, що практика творення «містечкових» рейтингів усе більше вичерпує свій мотиваційний ресурс, підводячи до необхідності звернути увагу на передумови, які є необхідними й достатніми для потрапляння вітчизняних закладів вищої освіти до авторитетних світових університетських рейтингів.

Той факт, що навіть міжнародні рейтинги не є критеріально досконалими, не може вважатися фактором, який дискредитує ідею рейтингування і заперечує доцільність врахування повчального досвіду еволюціонування цих рейтингів. Адже, міжнародний досвід має значно більше переваг, аніж недоліків. Тому «аналіз міжнародних та національних рейтингів набуває ключового значення для вдосконалення механізмів оцінювання якості вищої освіти загалом і в Україні зокрема»²⁴¹.

Одна з фундаментальних проблем полягає у відмінності концептуальних підходів щодо предмета рейтингування. Іншими словами, що саме слід оцінювати – якість надання освітніх послуг у цілому чи якість викладання окремих дисциплін? «Оскільки міжнародні університетські рейтинги застосовують різні критерії, то результати їхніх оцінок не збігаються. Тим не менше, деяким з них притаманний високий ступінь спорідненості висновків. Перелік індикаторів, на підставі яких відбувається ранжування, не є раз і назавжди усталеною константою: цьому фактору притаманна тенденція до еволюційних видозмін відповідно до нових потреб і пріоритетів сьогодення»²⁴².

У цілому не викликає аргументованих заперечень аспект ресурсної концентрації як важливої передумови підвищення рівня освітніх послуг. Ознаки консенсусної норми притаманні твердженню, згідно з яким набуття статусу університету світового класу можливе лише за умови певного рівня концентрації ресурсів. Загалом маркер концентрації (сконцентрованості) в даному контексті є фундаментальним, оскільки він доречний у найширшому розумінні – починаючи з фінансових і матеріально-технічних ресурсів та закінчуючи ресурсним забезпеченням висококваліфікованим науково-педагогічним персоналом і відбором абітурієнтів за критерієм обдарованості.

Ключовими проблемними факторами, які унеможливають представництво закладів вищої освіти України в міжнародних університетських рейтингах (а тим більше – на топовому рівні цих рейтингів), є розпорошеність інтелектуального потенціалу та ресурсна (в широкому сенсі цього слова) деконцентрація. Саме ці фактори є основними перешкодами на шляху підвищення рівня освітніх послуг, що надаються закладами вищої освіти України.

Рекомендація щодо максимальної концентрації інтелектуальних, матеріально-технічних і організаційних ресурсів закладів вищої освіти не є оригінальною і доречною саме для теперішніх українських реалій – йдеться про глобальну тенденцію сучасності, на принципах якої функціонує абсолютна більшість університетів топ-рівня. Що стосується самого мегатренда, то він віддзеркалює ключову для успішного функціонування закладів вищої освіти кореляцію між максимальною концентрацією ресурсів та отриманням конкурентних переваг.

²⁴⁰ Слюсаренко О. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С. 107–115. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

²⁴¹ Слюсаренко О., Луговий В. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

²⁴² Слюсаренко О. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С. 107–115. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

Однак, сам факт концентрації ресурсів не є передумовою достатньою, адже для досягнення такої мети потрібен також ефективний менеджмент, належна виконавська майстерність на всіх щаблях функціонування закладу вищої освіти, переконливість зусиль у сфері нейромаркетингу та інших складових, які визначають і мотивують успіх закладу вищої освіти.

Разом із тим не викликає сумнівів той факт, що за умов розпорошеності й деконцентрації ресурсів доведеться констатувати відсутність не лише достатніх, а й необхідних передумов для підвищення рівня освітніх послуг. Це означатиме не просто гірші, а загалом безнадійні перспективи підвищення якості освітніх послуг і – відповідно – віддзеркалення цієї тенденції на рівні рейтингового тестування з використанням об'єктивних та істотних індикаторів.

За умов теперішньої деконцентрації ресурсів абсолютна більшість вітчизняних закладів вищої освіти не має жодних шансів на потрапляння до топового рівня будь-якого міжнародного університетського рейтингу (де, між іншим, уже представлені заклади вищої освіти більшості країн пострадянського простору). Зрозуміло, що представництво в міжнародних університетських рейтингах не повинно перетворюватися на своєрідну самоціль, адже воно не має самодостатнього значення, а лише перекидає місток до ключового аспекту – якості освітніх послуг, які надаються закладом вищої освіти. Іншими словами, відсутність представництва в авторитетних міжнародних університетських рейтингах автоматично означає низький рівень якості освіти – з усіма можливими в таких випадках наслідками (репутаційними, фінансовими, матеріально-технічними, перспективними тощо).

Однак, якщо не враховувати параметри міжнародних університетських рейтингів або замість них створити власну, суб'єктивістську рейтингову шкалу, на підставі чого вводити в оману абітурієнтів, їхніх батьків, роботодавців і суспільство в цілому щодо якісного рівня своїх освітніх послуг, то державі потрібно й надалі виділяти значні бюджетні кошти на того чи іншого «флагмана» вітчизняної освіти, який не визнаний на міжнародному рівні.

Заради об'єктивності треба визнати, що фактор об'єднання ресурсних можливостей є лише одним із чотирьох можливих шляхів набуття закладом вищої освіти статусу світового рівня. Існує чотири моделі створення закладів світового класу: модернізація, заснування, об'єднання, роз'єднання. З-поміж цих моделей створення університетів світового класу є модернізація – осучаснення матеріально-технічної бази, методик викладання тощо.

Ще один спосіб досягнення закладом вищої освіти статусу ТОП-рівня передбачає його заснування чи створення з нуля. Оскільки ця модель передбачає разову інвестицію обсягом у десятки мільйонів і навіть мільярдів доларів, то такий метод досягнення мети побудови закладу вищої освіти світового рівня може собі дозволити дуже обмежена кількість країн. Разом із тим треба визнати, що цей спосіб забезпечує найвищий рівень конкурентоспроможності новоствореного закладу вищої освіти, оскільки є можливість від самого початку забезпечити максимальну збалансованість і ефективність усіх елементів університетської системи. Є приклад вдалого застосування Саудівської Аравії даної моделі і входження у 2009 р. новоствореного університету до рейтингу Шанхайський.

Досвід створення закладів світового класу у XXI ст. засвідчив найбільшу популярність об'єднувальної моделі з-поміж трьох моделей утворення топ-закладів, які запропоновані Дж. Салмі. Разом з тим є четверта – роз'єднувальна модель (від'єднання від донорської інституції), що, зокрема, реалізована в Австрії, Франції тощо²⁴³.

У основі роз'єднувальної моделі – калькуляція рентабельності: існує чимало причин, коли сума рентабельності окремих складових університету перевищує рентабельність університету як цілісної єдності; саме в таких випадках розмежування як метод досягнення мети побудови закладу вищої освіти світового рівня є перспективним.

Важлива загальнометодологічна особливість полягає також в тому, що наявність у рейтингу великої кількості показників свідчить про його розмитість і розпорошеність (прикладом у даному разі може слугувати Топ-200 Україна та Національний рейтинг, що існував під егідою МОН). Для прикладу: «Національний рейтинг оцінювання діяльності вітчизняних закладів вищої освіти, оприлюднений на сайті МОН у 2013 р., оперував 101 показником. Відсутність переліку ключових об'єктивних показників, які спрямовували б вітчизняні заклади на міжнародні індикатори й досягнення, призвели до втрати актуальності й доцільності такого ранжування.

²⁴³ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. К. : Пріоритети, 2015. 384 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/10225/1/2015_mon_Sluisarenko.pdf.

Значна кількість показників рейтингу не дає можливості керівникам закладів вищої освіти зосередитися на пріоритетних напрямках вдосконалення своєї діяльності»²⁴⁴.

Концептуальним антиподом великої кількості показників є однопараметричні монорейтинги. Однопараметричні монорейтинги викликають так само запитання, як і рейтинги з великою кількістю показників. Одним критерієм (навіть ключовим і дуже істотним) якість університетської освіти не вичерпується.

Слід зазначити, що «за критерієм величини охоплення об'єктів ранжування університетські рейтинги можна структурувати за трьома категоріями: світові (ARWU, THE, QS, Webometrics); європейські (U-Multirank); національні (у випадку України відсутній Національний рейтинг як такий, а натомість функціонує низка вітчизняних – зокрема, «ТОП-200 Україна», «Scopus», «Бал ЗНО на контракт» та Консолідований рейтинг закладів вищої освіти)»²⁴⁵.

Що стосується перспектив розроблення Національного рейтингу закладів вищої освіти, то вони потребують насамперед урахування світового досвіду створення рейтингових систем і «визначення оптимального переліку міжнародних критеріїв і показників, які були б ефективним мобілізуючим інструментом для нарощення вітчизняними університетами свого потенціалу. Формування Національного рейтингу закладів вищої освіти потребує розроблення концепції Національного рейтингу, з визначенням загальних положень та актуалізації проблеми, мети, методології (принципи, методи, процедури, підходи, критерії та індикатори), як це зроблено у рейтингу «Шанхайський», супроводу та адміністрування рейтингу закладів вищої освіти тощо»²⁴⁶.

У разі дотримання зазначених умов можна розраховувати, по-перше, на формування Національного рейтингу, в основі якого будуть об'єктивні індикативні показники, по-друге, на запуск механізму поступального нарощування закладами вищої освіти конкурентоспроможності на основі неперервного удосконалення якості освітніх послуг.

Висновки

1. Окрім того, що університетські рейтинги є важливим інструментом оцінювання якості вищої освіти, вони також здійснюють інформаційне забезпечення цільової аудиторії (абітурієнтів, батьків, роботодавців) щодо потенціалу закладів вищої освіти, обґрунтуванню надання переваг щодо фінансової підтримки закладів вищої освіти. Також, механізм рейтингування закладів вищої освіти стимулює конкуренцію між університетами. Загалом можна стверджувати, що він набув статусу невід'ємної складової глобального руху за освітню якість, за нарощування рівня конкурентоспроможності, привабливості й визнання.
2. Серед нерозв'язаних проблем, що перебувають у предметному полі дослідження рейтингування як механізму оцінювання якості вищої освіти, можна виокремити як аспект об'єктивності й ефективності рейтингових систем, так і моделі та стратегії формування університетів ТОП-рівня.
3. Основні концептуальні труднощі рейтингування зумовлені тією обставиною, що кожен рейтинг ранжує об'єкт рейтингування за певною кількісною шкалою, на яку покладається завдання з'ясування не кількісного, а якісного стану в сфері надання освітніх послуг (чи то йдеться про реалізацію інституційної місії закладів вищої освіти загалом, чи про якість вищої освіти зокрема).
4. Найбільш поширеним недоліком підходів до рейтингування слід визнати спотворення і/або заниження рівня критеріальної шкали з метою забезпечення присутності в них певних закладів вищої освіти. Причинно-наслідковий зв'язок цього явища пояснюється в основному розпорошеністю потенціалу – як

²⁴⁴ Слюсаренко О. Формування національного рейтингу закладів вищої освіти // Гуманізація вищої освіти як засіб забезпечення її якості в Україні: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Гриценко, В. Луговий, О. Слюсаренко, А. Ставицький, Ж. Таланова, В. Ткаченко / За ред. В. Лугового, Ж. Таланової. К.: ІВО НАПН України, 2016. С. 49–64. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/MR_Gumaniz_VO_yakost_v_Ukrainy_2016_117p_IVO_avtors-kolektiv.pdf.

²⁴⁵ Слюсаренко О. М. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

²⁴⁶ Слюсаренко О. Формування національного рейтингу закладів вищої освіти // Гуманізація вищої освіти як засіб забезпечення її якості в Україні: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Гриценко, В. Луговий, О. Слюсаренко, А. Ставицький, Ж. Таланова, В. Ткаченко / За ред. В. Лугового, Ж. Таланової. К.: ІВО НАПН України, 2016. С. 49–64. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/MR_Gumaniz_VO_yakost_v_Ukrainy_2016_117p_IVO_avtors-kolektiv.pdf.

інтелектуального, так і в цілому ресурсного. Загалом можна констатувати, що основним негативним чинником непереконливих рейтингових позицій українських закладів вищої освіти є їхня ресурсна деконцентрація.

Запровадження рейтингового оцінювання на основі об'єктивних критеріїв і показників, врахування максимально комплексного інформаційного масиву як необхідної передумови коректності процедур рейтингування є важливим фактором поступального нарощування якісних показників освіти і прийняття управлінських рішень, адекватних потребам модернізації вищої освіти України. Використання в процесі рейтингування об'єктивних та істотних критеріальних індикаторів гарантує ефективне виконання функцій коректного вимірювання якісного рівня освіти в закладах вищої освіти, стимулює їх до самовдосконалення і досягнення конкурентоспроможної якості освітніх послуг.

5. Аналіз міжнародних і національних рейтингів набуває ключового значення для вдосконалення механізмів оцінювання якості вищої освіти загалом і в Україні зокрема. Переконливим прикладом підтвердження моделі рейтингового оцінювання на основі об'єктивних критеріїв може слугувати рейтинг «Шанхайський», якому притаманна взірцева об'єктивність і параметрична збалансованість критеріїв, результатна спрямованість, зосередження вістря уваги на індикативних показниках, що відображають насамперед ефективність діяльності закладу вищої освіти і його репутацію в сфері досліджень.

6. Важливим інструментальним важелем набуття закладами вищої освіти України статусу світового рівня є застосування механізму рейтингування. На структурно-організаційному й управлінському рівнях аналогічна мета досягається в спосіб максимального рівня концентрації ресурсів, позаяк за умов розпорошеності ресурсів відсутні не лише достатні, а й необхідні передумови для підвищення якісного рівня освітніх послуг.

7. Під час розроблення Національного рейтингу закладів вищої освіти слід урахувувати світовий досвід створення рейтингових систем і зосереджувати пріоритетну увагу на визначенні оптимального переліку критеріїв і показників, які були б ефективним мобілізуючим інструментом для нарощення вітчизняними університетами свого потенціалу. Прологом до формування Національного рейтингу закладів вищої освіти має бути розроблення концепції Національного рейтингу з визначенням мети і методології (принципів, методів, процедур, підходів, критеріїв та індикаторів), як це зроблено у рейтингу «Шанхайський», а також із поетапним супроводом та адмініструванням цього проекту.

Істотної активізації потребує дискурс щодо об'єктивності й істотності критеріїв, якими оперують рейтинги. Той факт, що кожен індикатор рейтингового ранжування не є константою, не означає прийнятності нехтування його об'єктивним змістовним наповненням: кожен рейтинговий критерій має відображати значущий стан як у конкретний момент часу, так і мотивувати до розвитку закладу вищої освіти.

116

Список використаних джерел

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

2. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

3. Вендиктов С. В., Шавы Ф. С. Образовательная идеология как фактор формирования положительного имиджа высшего учебного заведения: опыт университета Франклин Пирс (США). *Вестник РУДН*. 2012. № 3. С. 145–150. URL: <http://journals.rudn.ru/polylinguality/article/view/2156/1629>.

4. Вступ.ОСВІТА.УА: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/>.

5. Гуманізація вищої освіти як засіб забезпечення її якості в Україні: методичні рекомендації / Авт. : О. Воробйова, М. Гриценко, В. Луговий, О. Слюсаренко, А. Ставицький, Ж. Таланова, В. Ткаченко / За ред. В. Лугового, Ж. Таланової. К. : ІВО НАПН України, 2016. С. 49–64. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/MR_Gumaniz_VO_yakost_v_Ukrainy_2016_117p_IVO_avtors-kolektiv.pdf.

6. Гуреева А. К вопросу о формировании эффективного имиджа высшего учебного заведения. *Медиа альманах*. 2014. № 5. С. 38–43. URL: <https://istina.msu.ru/publications/article/7074745/>.
7. Дорога к академическому совершенству: Становление исследовательских университетов мирового класса. / под ред. Ф. Дж. Альтбаха, Д. Салми; пер. с англ. Москва: Издательство «Весь Мир», 2012. 416 с. URL: https://www.hse.ru/data/2012/09/05/1242022777/Jamil%20Salmi%20-%20Road%20to%20the%20academic%20excellence%20-%20pdf_rus.pdf.
8. Карпенко Ю. М., Карпенко Н. Л. Імідж вищого навчального закладу: основні складові та проблеми формування. *Науковий вісник Полісся*. 2015. № 1 (1). С. 118–124. URL: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/8081?show=full>.
9. Кинчарова А. Мировые рейтинги университетов: методология, эффекты и критика. Томск. Европейский университет в Санкт-Петербурге, 2013. 49 с. URL: <http://docplayer.ru/26387515-Anastasiya-kincharova-mirovye-reytingi-universitetov-metodologiya-effekty-i-kritika-preprint.html>.
10. Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти // Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт. : О. П. Воробйова, М. В. Гриценко, В. І. Луговий, О. Ю. Оржель, О. М. Слюсаренко, А. В. Ставицький, Ж. В. Таланова, В. П. Ткаченко, К. А. Трима; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. К. : Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.
11. Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.
12. Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: сучасна вітчизняна і зарубіжна практика реалізації // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.
13. Мамонова Г. В. Попович Л. О. Аналіз рейтингів закладів вищої освіти. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки*. 2018. Спецвипуск : Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (5 жовтня 2018 р., м. Київ). С. 187–193. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/10289/1/EOEMIR2018_P187-193.pdf.
14. Незалежне оцінювання університетів: академічний рейтинг «ТОП-200 Україна 2020». URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6556>.
15. Олендр Т. М. Рейтинги вищих навчальних закладів як інструмент відображення якості вищої освіти. *Наукові записки. Серія «Педагогіка»*. 2010. № 1. С. 8–14. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=NZTNPU_ped_2010_1_4.
16. Рейтинг университетов по показателям Scopus 2020 года. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/rating/72780/>.
17. Салми Дж. Создание университетов мирового класса. пер. с англ. Москва: Издательство «Весь Мир», 2009. 132 с. URL: https://iqaa.kz/images/Создание_университетов_мирового_класса.pdf.
18. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. К. : Довіра, 2000. 1018 с.
19. Слюсаренко О. Формування національного рейтингу закладів вищої освіти // Гуманізація вищої освіти як засіб забезпечення її якості в Україні: методичні рекомендації / Авт. : О. Воробйова, М. Гриценко, В. Луговий, О. Слюсаренко, А. Ставицький, Ж. Таланова, В. Ткаченко / За ред. В. Лугового, Ж. Таланової. К.: ІВО НАПН України, 2016. С. 49–64. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/MR_Gumaniz_VO_yakost_v_Ukrainy_2016_117p_IVO_avtors-kolektiv.pdf.
20. Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ : Пріоритети, 2015. 384 с. – URL: https://lib.iitta.gov.ua/10225/1/2015_mon_Sluisarenko.pdf.
21. Слюсаренко О. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти

НАПН України, 2019. С. 107–115. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch2_analit_IVO-2019-150p_avtors-kolektiv.pdf.

22. Слюсаренко О., Луговий В. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

23. Татарінов І. Є., Герасимов О. В. Світова практика формування рейтингів університетів: визначення найбільш об'єктивних критеріїв та індикаторів оцінювання. *Український соціум*. 2013. No 1 (44). С. 100–116. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2013/01/100-116__no-1__vol-44__2013__UKR.pdf.

24. Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

25. Hazelcorn E. World-Class Universities or World Class Systems? : Rankings and Higher Education Policy Choices. Rankings and Accountability in Higher Education: Uses and Misuses. UNESCO, 2013. 296 p. URL: <https://arrow.tudublin.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1022&context=cserbk>.

26. Marginson S. University Rankings and Social Science. *European Journal of Education*, Vol. 49, no. 1, 2014. P. 45–59. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ejed.12061>.

27. QS Higher Education System Strength Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

28. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

29. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings>.

30. Times Higher Education World University Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>.

31. Times Higher Education World University Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/about-us>.

32. Webometrics Ranking of World Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

Розділ 3 Інструменти інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти

Марія Дебич,
доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
Відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-5999-3989>

Анотація

Аналіз міжнародних та європейських документів засвідчив, що інтернаціоналізація є провідною тенденцією розвитку вищої освіти та каталізатором удосконалення якості вищої освіти і пов'язаних з нею досліджень, зокрема зближення та інтеграції європейських просторів вищої освіти і досліджень.

На глобальному рівні здійснюється координація процесу інтернаціоналізації та забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти низкою міжнародних організацій: UNESCO, OECD, World Bank, International Association of Universities та іншими міжнародними організаціями; співпраця на регіональному рівні, зокрема ЄС та в межах Болонського процесу, сприяла розвитку сумісності й взаємного визнання дипломів/ступенів та періодів навчання студентів. Програми ЄС та інструменти Болонського процесу впливають на вищу освіту та міжнародну співпрацю у глобальному вимірі.

З'ясовано, що країни – лідери міжнародної вищої освіти (Велика Британія, Німеччина, Франція) реалізують стратегії, орієнтовані на глобальний та інноваційний контексти інтернаціоналізації, через поглиблення й поширення орієнтації на глобальний ринок освітніх послуг та системне впровадження традиційних і новітніх форм інтернаціоналізації. Стратегії інтернаціоналізації цих країн включають: академічну мобільність; інтернаціоналізацію курикулуму і цифрового навчання; стратегічне співробітництво, партнерство та розвиток потенціалу. Інституційні стратегії інтернаціоналізації університетів цих країн, які представлені у рейтингу ARWU (University of Cambridge, Heidelberg University, Université de Lorraine), включають такі складові: мобільність (вхідна/вихідна); інтернаціоналізація курикулуму; міжнародне співробітництво у сфері досліджень; партнерські зв'язки із закордонними закладами, міжнародні освітні програми спільних/подвійних дипломів/ступенів; філії за кордоном; онлайн/електронні навчальні курси (Heidelberg University та University of Cambridge). В Université de Lorraine наявні також усі вищезазначені складові, окрім міжнародних освітніх програм спільних/подвійних дипломів/ступенів; філій за кордоном; онлайн/електронних навчальних курсів.

З'ясовано, що інструментами інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти є: стратегії інтернаціоналізації, міжнародні рейтинги, міжнародні акредитації. Індикаторами високої якості вищої освіти є: кількість іноземних студентів; кількість іноземних науково-педагогічних працівників; кількість міжнародних публікацій; міжнародні програми спільних/подвійних ступенів та обміну науково-педагогічними працівниками/персоналом/студентами; програми дистанційного та електронного навчання; присутність університету у міжнародних рейтингах.

Виявлено тенденції до: інтернаціоналізації національних систем забезпечення якості (оцінювання закордонних ЗВО, акредитація зарубіжних освітніх програм; включення іноземних експертів до національних агентств); розширення та формалізації співробітництва із закордонними агентствами на основі меморандумів про взаєморозуміння та співробітництво.

Участь Національного агентства у міжнародних проєктах, членство у International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education, співпраця з європейськими національними агентствами, афілійоване членство в European Association of Quality Assurance Agencies свідчить про розвиток інтернаціоналізації системи забезпечення якості України.

Рекомендовано розробити Національну стратегію інтернаціоналізації вищої освіти; залучати іноземних експертів до акредитації українських освітніх програм і брати участь в акредитації зарубіжних освітніх програм; розробити український рейтинг університетів з урахуванням показників інтернаціоналізації: іноземні студенти; іноземні науково-педагогічні працівники; публікації в іноземних виданнях; спільні освітні програми/дослідження тощо.

Ключові слова: стратегія інтернаціоналізації вищої освіти, забезпечення якості вищої освіти, індикатори високої якості вищої освіти, міжнародні рейтинги.

3.1. Актуальність проблеми впровадження інструментів інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти

Забезпечення якості вищої освіти є світовим трендом. Для України також є дуже важливим завданням розбудовувати свою систему забезпечення якості вищої освіти. Саме тому реформи щодо забезпечення належної якості вищої освіти спрямовані на забезпечення та перманентне поліпшення якості вітчизняної вищої освіти, яка має відповідати стандартам і рекомендаціям European Higher Education Area (далі – EHEA), ураховувати кращі світові практики, сприяти досягненню відповідності системи вищої освіти вимогам і потребам суспільства й особистості.

На Всесвітньому форумі з питань освіти (2015) схвалено Декларацію *“Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all”*²⁴⁷. У декларації зазначено, «якісна освіта стимулює творчий дух і знання, гарантує здобуття базових навичок грамотності й арифметики, а також навичок аналізу, способів вирішення проблем та інших когнітивних, міжособистісних і соціальних навичок високого рівня. Якісна освіта також розвиває навички, ціннісні орієнтири і поведінкові установки, які дають громадянам можливість вести здорове і повноцінне життя, приймати обґрунтовані рішення та реагувати на місцеві й глобальні проблеми шляхом освіти в інтересах стійкого розвитку та глобальної громадянськості».

Нові глобальні цілі стійкого розвитку зафіксовані у документі ООН *“Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development”*²⁴⁸ (2015). У документі зазначено, що освіта є рушійною силою для досягнення цілей стійкого розвитку. Ціль 4 «Забезпечити інклюзивну й справедливу якісну освіту та створити можливості для навчання впродовж життя для всіх» підтверджує гуманістичну концепцію освіти і розвитку, засновану на усвідомленні значущості прав і гідності людини, соціальної справедливості, відкритості, захисту, культурного, мовного та етнічного різноманіття, а також загальної відповідальності та підзвітності.

Документ *“The European Approach to the Quality Assurance of Joint Programmes в EHEA”* (2015) знаменує значний крок у створенні рамки, що дозволяє працювати відкритому та інклюзивному EHEA. Міністри визнали необхідність впроваджувати European Approach to the Quality Assurance of Joint Programmes у національні стратегії. Європейський підхід покликаний визнати особливу цінність співпраці за межами національних кордонів у реалізації спільних програм, а також раціоналізувати процес забезпечення якості цих програм²⁴⁹.

У документі *“Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area”* (2015)¹²⁰ (далі – ESG) визначено основні цілі забезпечення якості вищої освіти²⁵⁰.

Питання мобільності та забезпечення якості розглядалися на європейському рівні на міністерських конференціях країн – учасниць Болонського процесу²⁵¹.

Зокрема, на конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту, 2018 р.²⁵² зазначено: «Забезпечення якості є ключовим у розвитку взаємної довіри, а також підвищенні мобільності та справедливого визнання кваліфікацій і періодів навчання в EHEA».

У звіті Болонського процесу *“The European Higher Education Area in 2018”*²⁵³ визначено, що прозорість забезпечення якості у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) продовжує зростати, а стратегії забезпечення якості та звіти про оцінювання все більше стають нормою. Що стосується зовнішнього забезпечення якості, то нові національні агентства було створено у системах вищої освіти семи країн з моменту публікації попереднього

²⁴⁷ UNESCO Incheon Declaration «Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all». World Education Forum 2015 (Incheon, Republic of Korea, 19–22 May, 2015). Paris: UNESCO Publishing, 2015. 76 p. URL: https://www.academia.edu/30914629/Incheon_Declaration_Education_2030_UNESCO_2015 P. 48.

²⁴⁸ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 35 p. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>. P. 14.

²⁴⁹ European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes October 2014 approved by EHEA ministers in May 2015. 6 p. URL: https://www.eqar.eu/assets/uploads/2018/04/02_European_Approach_QA_of_Joint_Programmes_v1_0.pdf.

²⁵⁰ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). 2015. Brussels, Belgium. 32 p. URL: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf P. 7.

²⁵¹ The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Brussels, European Commission/EACEA/Eurydice. 325 p. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf.

²⁵² Паризьке комюніке. Париж, 25 травня 2018 р. 9 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>.

²⁵³ The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf. С. 151–152.

звіту. У звіті також наголошено на досягненнях Болонського процесу щодо забезпечення якості вищої освіти та визнання: 1) інтеграція ESG у національну практику забезпечення якості; 2) збільшення кількості агентств, зареєстрованих у European Quality Assurance Register for Higher Education (далі – EQAR); 3) використання European Approach to the Quality Assurance of Joint Programmes; 4) дотримання Lisbon Recognition Convention (далі – LRC). У той же час, у звіті визначено завдання, які слід вирішити у майбутньому: залучення студентів як рівноправних партнерів до діяльності щодо забезпечення якості; автоматичне визнання кваліфікацій та періодів навчання.

В Огляді “*Education at a Glance 2020: OECD Indicators*”²⁵⁴ висвітлено вплив пандемії на мобільні потоки у світі та на навчання міжнародних студентів. Так, наприклад, Велика Британія та Канада запропонували пом’якшення візових правил для міжнародних студентів. Щоб забезпечити навчання, більшість університетів запровадили дистанційне навчання. Опитування студентів ЄС, які навчаються у Великій Британії, виявило, що основними причинами вибору навчання за кордоном були: розширення кругозору / досвіду інших культур, покращення перспектив на ринку праці та проживання в іншій країні з можливістю вивчати чи вдосконалити іноземну мову, знайомитися з новими людьми. В Огляді акцентовано увагу на негативному впливі пандемії на фінансове становище університетів у країнах – світових лідерах міжнародної освіти (Австралія, Канада, Велика Британія, США). Таким чином, зниження міжнародної мобільності у цих країнах ризикує вплинути на продуктивність праці у розвинутих секторах, пов’язаних з інноваціями та дослідженнями у найближчі роки. Очікується, що мобільність зменшуватиметься в наступні роки. Тож, ЗВО необхідно розробити нову ціннісну пропозицію, яка уможливить якісне навчання та надання послуг міжнародним студентам.

Аналіз міжнародних та європейських документів засвідчив, що значимість міжнародного, зокрема європейського, виміру вищої освіти зростає, водночас цей вимір став складнішим і багатоаспектнішим. Інтернаціоналізація визнана провідною тенденцією розвитку вищої освіти та каталізатором удосконалення якості вищої освіти і пов’язаних з нею досліджень, зокрема зближення та інтеграції європейських просторів вищої освіти і досліджень.

Мета дослідження – визначити інструменти інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти у європейських країнах – лідерах міжнародної освіти (Велика Британія, Німеччина, Франція).

Завдання: 1) проаналізувати досвід європейських країн – лідерів міжнародної освіти щодо використання інструментів інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти на національному та інституційному рівнях; 2) ідентифікувати наявність інструментів інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти на національному рівні в Україні.

Для дослідження використано такі методи: *аналіз* та *узагальнення* емпіричних даних і теоретичних положень, що містяться у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, документах міжнародних організацій, включаючи електронні ресурси, для визначення інструментів інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти; *наукової екстраполяції* для визначення можливостей використання досвіду в аспекті досліджуваної проблеми й розробленні рекомендацій щодо застосування інструментів інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти України.

На першому етапі²⁵⁵ проаналізовано ключові поняття дослідження «інтернаціоналізація вищої освіти» та «оцінювання якості», виявлено принципи та тенденції використання інструментів інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти.

На другому етапі²⁵⁶ проведено аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції.

²⁵⁴ Education at a Glance 2020: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/69096873-en.pdf?expires=1600952469&id=id&accname=guest&checksum=32A0F513CC23F573FE50EE85B24E1459>.

²⁵⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробійова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

²⁵⁶ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробійова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

3.2. Інтернаціоналізація та якість вищої освіти у дослідженнях українських і зарубіжних науковців

У праці *“Indicator Projects on Internationalisation – Approaches, Methods and Findings. A Report in the Context of the European project Indicators for Mapping & Profiling Internationalisation (IMPI), 2010”*²⁵⁷ дослідники зазначають, що «європейський підхід до вимірювання інтернаціоналізації ще не встановлений. Прозорість та підзвітність потребують, щоб вимірюваність дозволила студентам, компаніям, міністерствам та іншим зацікавленим групам оцінити якість інтернаціоналізації у закладах вищої освіти. Широка громадськість просить прозорості, фінансові установи та уряди вимагають підзвітності, а система європейської кваліфікації вимагає вимірювання результатів навчання. Хоча міжнародна інтернаціоналізація вважається надзвичайно важливою для підвищення якості результатів навчання, можливостей працевлаштування та для успішного дослідження, існуючі показники ще не дають корисних інструментів для вимірювання та виявлення інтернаціоналізації у міжнародному порівняльному плані».

У 5-му звіті International Association of Universities (далі – IAU) *“Internationalization of Higher Education: An Evolving Landscape, Locally and Globally”*²⁵⁸ зібрано відповіді від 907 ЗВО із 126 країн. Переважна більшість ЗВО (понад 90 %) мають стратегію інтернаціоналізації або така стратегія інтегрована у стратегічний план розвитку університету. На регіональному рівні, однак, Північна Америка є винятком, майже третина ЗВО не згадує про інтернаціоналізацію у своїй місії/стратегічному плані. Щодо фінансування інтернаціоналізації, загальний інституційний бюджет залишається основним джерелом із подальшим зовнішнім державним фінансуванням. ЗВО вказують на такі очікування від інтернаціоналізації: 1) «покращення міжнародного співробітництва та розбудова потенціалу»; 2) «покращення якості викладання та навчання».

Якщо порівнювати із попередніми опитуваннями, результати показують стабільність щодо ризиків інтернаціоналізації: 1) «міжнародні можливості доступні лише студентам, які мають фінансові ресурси»; 2) «складність оцінювання/визнання якості курсів/програм, які пропонують іноземні ЗВО»; 3) «надмірна конкуренція з іншими ЗВО».

У другому виданні European Association for International Education (далі – EAIE) *“Barometre EAIE”*²⁵⁹ проведено опитування 2 317 практиків, які безпосередньо реалізують стратегії інтернаціоналізації у 1 292 ЗВО у 45 країнах Європи. 65 % опитаних вважають основною метою інтернаціоналізації – поліпшення якості освіти. На перше місце (76 %) респонденти поставили ціль «підготувати студентів для глобального світу».

122

Мовна політика в умовах глобалізації та інформаційної відкритості національних кордонів перетворюється на важливий стратегічний фактор поступального розвитку суспільства, позитивної динаміки міжнародних відносин, інтернаціоналізації освіти і досліджень. Саме тому продовжимо аналіз документів звітом *«Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови: Проект «Англійська мова для університетів»*²⁶⁰. У звіті представлено результати дослідження, проведеного за підтримки Британської Ради та Міністерства освіти і науки України у 2014-2016 рр., щодо ролі та статусу англійської мови у 15 ЗВО України. Провідні університети України зацікавлені у зростанні рівня володіння англійською мовою своїх працівників, щоб бути більш привабливими для потенційних студентів і сприяти активнішому розвитку міжнародних зв'язків і партнерств.

У звіті зазначено, що рівень володіння англійською мовою в Україні є низьким. Відповідно до рейтингу English Proficiency Index (EPI) у 2016 р. Україна посіла 41 місце серед 72 країн, що були охоплені дослідженням. Цей результат є гіршим за показник 2015 р., коли Україна була на 34 місці, а в рейтингу 26 європейських країн у 2016 р. Україна – серед останніх.

Для покращення рівня володіння англійською мовою та якості викладання англійської мови у ЗВО автори запропонували рекомендації на системному та інституційному рівнях і для цільових груп дослідження (керівництва, викладачів англійської мови професійного спрямування, викладачів фахових дисциплін

²⁵⁷ Beerkens E. Indicator Projects on Internationalisation – Approaches, Methods and Findings. A Report in the Context of the European project Indicators for Mapping & Profiling Internationalisation (IMPI) / E. Beerkens et al. // CHE Consult, Germany. 2010. P. 15. URL: https://www.academia.edu/15284019/Indicator_Projects_on_Internationalisation_Approaches_Methods_and_Findings_A_report_in_the_context_of_the_European_project_Indicators_for_Mapping_and_Profiling_Internationalisation_IMPI.

²⁵⁸ Marioni G. Internationalization of Higher Education: An Evolving Landscape, Locally and Globally IAU 5th Global Survey. Executive summary. 2018. URL: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_5th_global_survey_executive_summary.pdf. C. 25.

²⁵⁹ The EAIE launches major study on internationalisation in Europe (2019). URL: <https://www.eaie.org/blog/internationalisation-europe-barometer-second-edition.html>.

²⁶⁰ Болайто Р., Вест Р. Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови: Проект Англійська мова для університетів» / Род Болайто та Річард Вест. К.: «Видавництво «Сталь», 2017. 154 с. http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/2017-10-04_ukraine_report_h5_ua.pdf.

англійською мовою та студентів). Таким чином, існує чітка потреба модернізувати та інтернаціоналізувати університети в Україні. Ключовою рекомендацією є²⁶¹ *забезпечення якості* – «Існує потреба розробити національні стандарти і метрики оцінювання якості, що відповідатимуть вимогам Болонського процесу. Щоб відповідати стандартам і процедурам Болонського процесу, необхідно ввести більш ефективне документування та провести відповідну підготовку. Відповідальність за це повинні взяти на себе визначені підрозділи у Міністерстві та кожному університеті».

У дослідженні *“The Internationalisation of Higher Education. Whitepaper”*²⁶² зазначено, що інтернаціоналізація залишається у порядку денному в закладах вищої освіти у всьому світі. Вона сприяє: стійкості вищої освіти на національному рівні; робить внесок у розвиток нації, народу; сприяє конкурентоспроможності на глобальному ринку освітніх послуг. Інтернаціоналізація є невід’ємною частиною економічного благополуччя. Вона зумовлена і забезпечена лібералізацією міжнародної торгівлі (General Agreement of Trade in Services, далі – GATS). GATS і розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) сприяли появі іноземних університетів або їхніх кампусів у приймаючих країнах і розвитку онлайн освіти.

Принцип синергії обґрунтовано в аналітичних матеріалах *«Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)»*²⁶³. Принцип синергії в інтернаціоналізації вищої освіти полягає у тому, що комплексна стратегія інтернаціоналізації, яка включає низку пов’язаних, узгоджених і взаємодоповнюючих компонентів – академічну мобільність, інтернаціоналізацію курикулуму і досліджень, МООС, призводить до посилення ефективного впливу на забезпечення та удосконалення якості вищої освіти.

В аналітичному матеріалі *«Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II)»*²⁶⁴ охарактеризовано системи забезпечення та оцінювання якості вищої освіти на національному та інституційному рівнях у контексті інтернаціоналізації. Виявлено тенденції до: інтернаціоналізації національних систем забезпечення якості (оцінювання закордонних ЗВО, акредитація зарубіжних програм, залучення іноземних експертів до національних агентств); розширення та формалізації міжнародного співробітництва між агентствами на основі меморандумів про взаєморозуміння та співробітництво.

Таким чином, у зарубіжних і вітчизняних публікаціях інтернаціоналізація вищої освіти розглядається як інструмент, який впливає на якість вищої освіти у глобальному вимірі. В опитуваннях, проведених ІАУ та ЕАІЕ, «покращення якості викладання та навчання» визнано однією із ключових цілей інтернаціоналізації вищої освіти.

3.3. Теоретичні основи дослідження інтернаціоналізації як засобу забезпечення якості вищої освіти

Вивчення досвіду європейських країн щодо використання інтернаціоналізації як засобу внутрішнього й зовнішнього забезпечення якості вищої освіти сприятиме розробленню вітчизняної стратегії та основних напрямів її впровадження в освітньому просторі, розвитку процедур оцінювання й моніторингу якості освітньої діяльності. Якісна вища освіта забезпечить академічний, науковий, соціально-економічний та культурний поступ суспільства, розвиток людських ресурсів, посилить конкурентоспроможність українських ЗВО та здатність до працевлаштування фахівців на міжнародному ринку праці.

Ключовими термінами дослідження є «оцінювання якості» та «інтернаціоналізація вищої освіти». Низка розбіжностей у вживанні термінів щодо забезпечення якості схарактеризувала С. Уваліч-Трумбіч у статті *“The international politics of quality assurance and accreditation: from legal instruments to communities of*

²⁶¹ Болайто Р., Вест Р. Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови: Проект Англійська мова для університетів» / Род Болайто та Річард Вест. К.: «Видавництво «Сталь», 2017. 154 с. http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/2017-10-04_ukraine_-_report_h5_ua.pdf.

²⁶² The Internationalisation of Higher Education Whitepaper. URL: <https://www.jobs.ac.uk/media/pdf/careers/resources/the-internationalisation-of-higher-education-whitepaper.pdf>. С. 2.

²⁶³ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

²⁶⁴ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

*practice*²⁶⁵. Автор зазначає, що існують розбіжності у перекладі термінів іншими мовами. У французькій мові вживаються терміни “assurance qualité” та “qualité evaluation”, які співпадають із англійськими термінами “quality assurance” та “quality evaluation” для позначення такого самого процесу. Однак, у документі “Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, 2005”, розробленому ENQA, у французькому перекладі використовується термін “management de la qualité”, у той час як в іспанському перекладі цього ж документа використовується термін “garantia de la calidad”.

Звернемося за роз’ясненням до глосарію “Education Quality Assurance and Accreditation: Glossary of Basic Terms and Definitions”, який містить визначення різних термінів, що застосовуються у сфері забезпечення якості та акредитації.

Терміну «оцінювання якості» відповідають декілька термінів англійською мовою, а саме: “Quality Assessment”, “Quality Review”, “Quality Assurance”, “Quality Control”, “Quality Management”, “Quality Audit”.

Наведемо визначення, яке, на наш погляд, є найбільш дескриптивним. «Оцінювання якості (Quality Assessment/Quality Review): Вказує на фактичний процес зовнішнього оцінювання якості закладів вищої освіти і програм. Воно складається з тих методів, механізмів і заходів, які здійснюються зовнішнім органом для оцінювання якості процесів, практик, програм і послуг вищої освіти. Деякі аспекти важливі при визначенні та роботі з концепцією оцінювання якості: (i) контекст (національний, інституційний); (ii) методи (самооцінювання, оцінювання шляхом експертного оцінювання колег, візити експертів); (iii) рівні (система, організація, відділ, індивід); (iv) механізми (винагороди, політика, структури, культура); (v) певні показники якості, які надаються при оцінюванні якості, такі як академічні цінності, традиційні цінності (зосереджені на предметній області), управлінські цінності (зосереджені на процедурах і практиці); педагогічні цінності (зосереджені на академічному персоналі та їхніх навичках викладання й аудиторній практиці); значення зайнятості (підкреслюючи характеристики випускників і результати навчання)»²⁶⁶.

Визначення інтернаціоналізації Н. De Wit (2015): «інтернаціоналізація вищої освіти – цілеспрямований процес інтеграції міжнародного, інтеркультурного або глобального вимірів у цілі, функції та надання вищої освіти з метою поліпшення якості освіти і досліджень для студентів і персоналу, а також значущого внеску в суспільство»²⁶⁷ відображає актуальне бачення інтернаціоналізації вищої освіти, а також думку багатьох дослідників про те, що інтернаціоналізація вищої освіти має стати всеохоплюючою та менш елітарною; мобільність є і повинна залишатися невід’ємною частиною інтернаціоналізації курикулуму і міжнародних освітніх програм, що забезпечують доступ до міжнародної освіти для всіх студентів; інтернаціоналізація є не самоціллю, а радше інструментом підвищення якості вищої освіти. Інтернаціоналізація не має і не може мати суто економічного підґрунтя.

Інструменти інтернаціоналізації виокремила німецька дослідниця R. Middlehurst. Зокрема, R. Middlehurst вказує на інтернаціоналізацію викладання та навчання, дослідження, співпрацю та інші заходи університетів. Автор ідентифікувала інструменти інтернаціоналізації за кордоном і вдома, представлені у *табл. 1 і 2*.

Таблиця 1

Інструменти інтернаціоналізації за кордоном²⁶⁸

<i>Викладання та навчання</i>	<i>Дослідження</i>	<i>Співпраця (Engagement)</i>	<i>Інші послуги / заходи</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
набір іноземних студентів	співробітництво та партнерство у сфері досліджень	партнерство з бізнесом	створення філій за кордоном
програми обміну персоналом і студентами	участь у дослідницьких проєктах ЄС	розвиток міжнародних компаній	створення філій кампусів за кордоном

²⁶⁵ Uvalic-Trumbic S. The international politics of quality assurance and accreditation: from legal instruments to communities of practice. Higher education in the world, 2007. P. 58–72. URL: <https://upcommons.upc.edu/bitstream/handle/2099/8661/stamenka.pdf>. P. 60.

²⁶⁶ Vlăsceanu L., Grünberg L., Pârlea D. Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions. Bucharest, 2004. 86 p. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTAFRRREGTOPTEIA/Resources/UNESCO_Glossary_of_QA_and_Accreditation.pdf. P. 48.

²⁶⁷ De Wit H. Internationalisation of Higher Education. Study / H. de Wit, F. Hunter, L. Howard, E. Egron-Polak // Brussels, European Parliament, 2015. 319 p. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf). P. 29.

²⁶⁸ Internationalisation of higher education in Italy. Chapter 4. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b2718f34-en/index.html?itemId=/content/component/b2718f34-en>.

продовження табл. 1

1	2	3	4
спільні програми	публікації з міжнародними партнерами	консалтинг та розвиток за кордоном	створення нових установ у співпраці з місцевими постачальниками
спільні викладачі		стратегічні альянси та партнерства із закордонними організаціями	розвиток регіональних відділень (для ринкової розвідки та постійної присутності університету за кордоном)
розвиток мереж випускників			
можливості для міжнародних занять волонтерською роботою, роботою чи навчанням			
обмін ресурсами освітніх програм та навчальними матеріалами			
програми дистанційного та електронного навчання			

*Джерело: Adapted from Middlehurst, R. (2008), "Developing institutional internationalization policies and strategies: An overview of key issues", in M. Gaebel et al. (eds.), *Internationalization of European Higher Education: An EUA/ACA Handbook*, RAABE, Berlin, pp.1-24.

Таблиця 2

Інструменти інтернаціоналізації вдома²⁶⁹

<i>Викладання та навчання</i>	<i>Дослідження</i>	<i>Співпраця (Engagement)</i>	<i>Інші послуги / заходи</i>
1	2	3	4
інтернаціоналізація курикулуму (інтеграція міжнародних перспектив, міжнародна актуальність)	міжнародний набір дослідників	підтримка залучення іноземних студентів до громади/суспільства	заохочення до набуття мовних навичок
можливості навчання за кордоном і навчальних візитів	організація міжнародних науково-дослідних заходів/конференцій	співпраця у міжнародних партнерствах/мережах	надання спеціалізованої або індивідуальної підтримки студентам-іноземцям
розроблення курсів, привабливих для студентів-іноземців	співпраця міжнародних дослідників у дослідницькій діяльності/проектах		поліпшення поточного забезпечення закладів для міжнародних студентів
викладання англійською мовою			заохочення міжнародних студентів до повноцінної участі у соціальному та культурному житті університету
програма підготовки для навчання в університеті (international foundation programmes)			дотримання національного та європейського законодавств
обмін ресурсами освітніх програм і навчальними матеріалами			прихильність до рівності та різноманітності
програми дистанційного та електронного навчання			впровадження Лісабонської конвенції про визнання іноземних кваліфікацій

125

²⁶⁹ Internationalisation of higher education in Italy. Chapter 4. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b2718f34-en/index.html?itemId=/content/component/b2718f34-en>.

1	2	3	4
міжнародний підбір персоналу (викладання та дослідження) і студентів			
залучення різних педагогічних культур для забезпечення того, щоб викладання було чутливим до навчальних контекстів студентів			
розвиток персоналу з питань міжкультурного розуміння			

*Джерело: Adapted from Middlehurst, R. (2008), "Developing institutional internationalization policies and strategies: An overview of key issues", in M. Gaebel et al. (eds.), Internationalization of European Higher Education: An EUA/ACA Handbook, RAABE, Berlin, pp.1-24.

Отже, українському терміну «оцінювання якості» відповідають такі англійські терміни – "quality assurance" та "quality evaluation" для позначення такого самого процесу.

3.4. Провідний досвід щодо використання інструментів інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти

Розглянемо стратегії інтернаціоналізації у країнах – лідерах міжнародної освіти на національному та інституційному рівнях і з'ясуємо, які інструменти інтернаціоналізації використовують ці країни, підтримуючи високий рівень вищої освіти та зростаючу кількість міжнародних студентів у ЗВО.

Відповідно до статистичних даних 2017²⁷⁰, 2018²⁷¹ та 2019²⁷² рр. європейськими країнами – лідерами по кількості міжнародних студентів є Велика Британія, Німеччина, Франція. Для аналізу інституційних стратегій інтернаціоналізації обрано університети, які представлені в Academic Ranking of World Universities (далі – ARWU).

У 2019 р. у світі нараховувалося 5,3 млн міжнародних студентів. З них у Великій Британії навчалося 9 %, у Франції – 7 %, у Німеччині – 5 %. Відсоток міжнародних студентів до загальної кількості студентів складає у Великій Британії – 20,9; у Франції – 12,8; у Німеччині – 9,9²⁷³.

У табл. 3 і 4 надано статистичні дані про кількість іноземних студентів у країнах – лідерах міжнародної освіти.

Таблиця 3

Кількість іноземних студентів у країнах – лідерах міжнародної освіти²⁷⁴

Країна	2017	2018	2019	Приріст %
1	2	3	4	5
Велика Британія	501045	506480	496570	- 2
Франція	323933	343386	343400	0
Німеччина	251542	265484	282,002	6,2

²⁷⁰ Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics>.

²⁷¹ Institute of International Education Project Atlas Infographics 2018. URL : <https://www.iie.org/en/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics>.

²⁷² Institute of International Education. Project Atlas Infographics 2019. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Infographics/2019-Project-Atlas-Infographics>.

²⁷³ Institute of International Education. Project Atlas Infographics 2019. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Infographics/2019-Project-Atlas-Infographics>.

²⁷⁴ Institute of International Education. Project Atlas Infographics 2019. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Infographics/2019-Project-Atlas-Infographics>.

Європейські країни-лідери по кількості міжнародних студентів

Країни	2001 р. 2,1 млн студентів	2012 р. 4,3 млн студентів	2014 р. 4,5 млн студентів	2016 р. 4,1 млн студентів	2017 р. 4,6 млн студентів	2019 р. 5,3 млн студентів
1	2	3	4	5	6	7
Велика Британія	11 %	11 %	11 %	12 %	11 %	9 %
Німеччина	9 %	6 %	6 %	6 %	6 %	5 %
Франція	7 %	7 %	7 %	8 %	7 %	7 %

*Складено автором на основі статистичних даних Institute of International Education. Project Atlas Infographics

Аналіз національних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти²⁷⁵ засвідчив, що вони мають національні особливості у різних країнах. Проте, можна виокремити спільні для всіх цілі й завдання, наприклад: підвищити репутацію закладу вищої освіти, увійти у рейтинги, розширити впізнаваність (*англ.* visibility) і посилити конкурентоспроможність; залучити талановитих студентів і вчених; отримати короткострокові та/або довгострокові економічні вигоди; поліпшити демографічні аспекти; розширити можливості міжнародного працевлаштування випускників; підвищити соціальну активність випускників; поліпшити якість викладання і навчання, досліджень, а також підготовку студентів до життя і праці в глобалізованому світі та інтеркультурному середовищі.

Європейські лідери у сфері міжнародної освіти²⁷⁶ вважають поліпшення якості викладання і навчання, підготовку студентів для життя і праці в глобалізованому світі основними мотивами для інтернаціоналізації вищої освіти. Політика регіонального/національного рівня є ключовим зовнішнім фактором впливу на інституційні політики інтернаціоналізації. Розширення міжнародної (і особливо вихідної) мобільності студентів є одним з ключових напрямів у політиці інтернаціоналізації; разом з міжнародною мобільністю студентів пріоритет надається міжнародному співробітництву в сфері досліджень і міжнародним стратегічним партнерським відносинам в інтернаціоналізації, яку проводять європейські ЗВО. Ці країни реалізують стратегію інтернаціоналізації, яка включає мобільність студентів і персоналу; інтернаціоналізацію курикулуму і цифрового навчання; стратегічне співробітництво, партнерство та розвиток потенціалу. Міжнародне співробітництво орієнтоване на глобальний освітній ринок.

Національні стратегії інтернаціоналізації вищої освіти враховують такі аспекти: *світоглядно-ціннісний* (місія, візія, цінності, принципи); *організаційно-ресурсний* (цілі та завдання, підходи, методи організації, засоби, форми, механізми, організаційна структура/ресурси); *нормативно-правовий* (законодавче врегулювання: інструментів визнання, реалізації мобільності, запровадження міжнародних програм спільних/подвійних ступенів, механізмів забезпечення якості вищої освіти)²⁷⁷.

Основним напрямом інтернаціоналізації *Великої Британії* є набір іноземних студентів. Реалізація програм різних типів через транснаціональну освіту або офшорні заклади також є поширеним явищем. Кілька університетів створили міжнародні кампуси, інші – розширили форми співпраці, включаючи дистанційне навчання та МООС²⁷⁸. У дослідженні *“The value of Transnational Education to the UK”*²⁷⁹ зазначено, що Велика

²⁷⁵ Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Debych_M_2-12-2019_monogr_disert.pdf.

²⁷⁶ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

²⁷⁷ Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Debych_M_2-12-2019_monogr_disert.pdf.

²⁷⁸ Mellors-Bourne R., Humfrey C., Kemp N., Woodfield S. The Wider Benefits of International Higher Education in the UK. BIS Research Paper No. 128. London: BIS. 2013. 123 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/240407/bis-13-1172-the-wider-benefits-of-international-higher-education-in-the-uk.pdf.

²⁷⁹ Mellors-Bourne R., Fielden J., Kemp N., Middlehurst S., Woodfield S. The value of Transnational Education to the UK. BIS Research Paper No. 184. London: BIS. 2014. P. 101. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/240407/bis-13-1172-the-wider-benefits-of-international-higher-education-in-the-uk.pdf.

Британія є лідером з транснаціональної освіти. Крім того, уряд почав підтримувати участь британських студентів у вихідній мобільності та впроваджувати вивчення іноземних мов у школах.

Аналіз стратегій інтернаціоналізації²⁸⁰ засвідчив: ЗВО використовують різноманітні підходи до інтернаціоналізації, підтримують високу репутацію та якість освіти; мають партнерські зв'язки із ЗВО країн світу; збільшують прийом студентів на навчання. Велика Британія контролює якість навчання і студентського життя у зарубіжних кампусах; розвиває Інтернет-технології і розширює транснаціональну вищу освіту.

З 19 000 студентів *University of Cambridge* понад 8 800 іноземних студентів із понад 130 країн. Онлайн короткострокові курси відкриті для всіх і забезпечують доступ до навчання світового класу, яке проводять фахівці *University of Cambridge*²⁸¹.

Місія університету «зробити внесок у суспільство через освіту, навчання та дослідження найвищого міжнародного рівня досконалості»²⁸² відображає одну з основних цінностей університету, яка полягає у забезпеченні високоякісної освіти. Університет несе відповідальність за якість і стандарти вищої освіти, бере участь у діяльності *Quality Assurance Agency* та *Professional, Statutory and Regulatory Bodies*.

Стратегія інтернаціоналізації в *University of Cambridge* включає такі складові: мобільність (вхідна/вихідна); інтернаціоналізація курикуліуму; міжнародне співробітництво у сфері досліджень; партнерські зв'язки із закордонними закладами, міжнародні освітні програми спільних/подвійних дипломів/ступенів; філії за кордоном; спільні кафедри/дослідницькі лабораторії; онлайн/електронні навчальні курси²⁸³.

Система вищої освіти і наукові дослідження *Франції* характеризуються значним ступенем інтернаціоналізації, що підтверджується обсягом прийому на навчання іноземців, а також значною кількістю міжнародних наукових партнерств.

Франція входить до *Organisation Internationale de la Francophonie* і відіграє значну роль у створенні освітнього потенціалу у своїх колишніх колоніях²⁸⁴. Отже, майже 50 % іноземних студентів (кредитна та ступенева мобільності) – із цих регіонів (Камерун, Берег Слонової Кістки, Марокко, Сенегал, Туніс).

«Французьке Міністерство закордонних справ координує культурну та наукову дипломатію і підтримується другою за величиною мережею аташе з питань культури у світі (135 країн), найбільшою мережею шкіл і коледжів за кордоном, *Alliances Françaises*, *Institut Français*, конкретними програмами та інструментами співробітництва у сфері вищої освіти та наукових досліджень. Міністерство національної освіти, вищої освіти і наукових досліджень координує вищу освіту та дослідницьку політику, зокрема й інтернаціоналізацію, яка є невід'ємною частиною його загальної стратегічної мети»²⁸⁵.

ЗВО використовують сучасні ІКТ для того, щоб розширити охоплення французькою вищою освітою на основі розвитку двомовних МООС, які розміщені на національній платформі *France Université Numérique (FUN)*. Ця платформа створена у 2013 р. і дає можливість залучати іноземних студентів і пропагувати французьку освіту²⁸⁶.

National Agency for Promotion and Mobility (Campus France) має 145 офісів у 114 країнах і управляє всіма грантами на вхідну мобільність від французького уряду або закордонних закладів та працює під спільним керівництвом Міністерства закордонних справ і Міністерства вищої освіти і досліджень *Франції*²⁸⁷. Франція бере участь у Програмі ЄС *Erasmus+* (з 2014 р.). Основними цілями Програми є надання громадянам можливості набути професійні компетентності, сприяти багатомовності та європейському громадянству²⁸⁸.

Національна стратегія вищої освіти *STRANES* (2015) передбачає «чіткий міжнародний вимір, який встановлює кількісні показники до 2025 р.: подвоїти вхідну та вихідну мобільності, заохочуючи студентів-

²⁸⁰ De Wit H., Hunter F. Howard L., Egron-Polak E. Internationalisation of Higher Education. Study. Brussels, European Parliament, 2015. P. 107–116. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf).

²⁸¹ University of Cambridge. Global study. URL: <https://www.cam.ac.uk/a-global-university>.

²⁸² University of Cambridge. Quality Assurance. URL: <https://www.educationalpolicy.admin.cam.ac.uk/quality-assurance>.

²⁸³ Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Debych_M_2-12-2019_monogr_disert.pdf.

²⁸⁴ Welcome to the International Organisation of la Francophonie's Official Website. URL: <https://www.francophonie.org/Welcome-to-the-International.html>.

²⁸⁵ De Wit H., Hunter F. Howard L., Egron-Polak E. Internationalisation of Higher Education. Study. Brussels, European Parliament, 2015. P. 107–116. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf). P. 100.

²⁸⁶ Établissements d'enseignement supérieur et de recherché. P. 33. URL: <https://www.classcentral.com/provider/fun>.

²⁸⁷ Campus France. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Campus_France.

²⁸⁸ L'agence Erasmus+ France / Education Formation. URL: <https://agence.erasmusplus.fr/agence-erasmus/presentation-agence-erasmus/son-role/>.

магістрів виїхати за кордон, збільшувати кількість міжнародних освітніх програм, включаючи розроблення MOOCs, покращувати володіння іноземною мовою та вдосконалювати організацію проектів міжнародної співпраці»²⁸⁹.

Стратегія інтернаціоналізації *Université de Lorraine*²⁹⁰ включає: вхідні та вихідні обміни студентів (1 500 студентів проводять частину свого навчання за кордоном; 15 % студентів розпочали навчання за кордоном); спільні ступені з іншими ЗВО: близько 60 спільних ступенів, включаючи 7 магістерських курсів Erasmus Mundus; співпраця у галузі досліджень (11 % докторантів співпрацюють з іноземними університетами); обладнання та спільні лабораторії з університетами-партнерами; майже 30 % публікацій спільно написані з науковцями з інших країн; мобільність студентів, аспірантів та докторантів, викладачів-дослідників та адміністративного персоналу. В університеті проводиться активна політика щодо підтримки вихідної мобільності та сприяння вхідній мобільності.

Université de Lorraine бере участь у розбудові транскордонних відносин у Великому регіоні (Люксембург, франкомовна та німецькомовна частини Бельгії, Лотарингія, німецькі провінції Рейнланд Пфальц і Саар) через численні двосторонні договори про співпрацю з університетами цих регіонів, а також через свою активну роль у розвитку університетів Великого регіону, де він співпрацює з університетами Saarland, Trier, Kaiserslautern, Luxembourg, and Liège.

Université de Lorraine створив координаційну структуру, Franco-German centre of Lorraine для розвитку співпраці з німецькими університетами.

Німеччина має національну стратегію інтернаціоналізації, її вища освіта демонструє високий рівень якості. В. Kehm вважає Програму ЄС Erasmus «однією з найуспішніших програм мобільності, яка має амбітну ціль допомогти 10 % європейських студентів отримати фінансову підтримку для навчання за кордоном»²⁹¹. В. Kehm зазначає, що досвід навчання за кордоном є важливим для студентів. «По-перше, мобільність впливає на розвиток особистості, забезпечує гнучкість, розширює знання про культуру, допомагає студентам адаптуватися до нового середовища та правильно діяти у мультикультурному оточенні. По-друге, мобільність допомагає вивчити мову та поліпшити можливості працевлаштування»²⁹².

Європейська Хартія якості мобільності за 2011-2012 н. р. відзначила Німеччину як єдину країну серед 36, яка досягла всіх цілей за чотирма індикаторами умов для навчання за кордоном відповідно до Звіту Eurydice²⁹³.

У доповіді ОЕСР “*Approaches to Internationalisation and Their Implications for Strategic Management and Institutional Practice*” Німеччину, Велику Британію, Францію, Китай, Іспанію, США, вважають привабливими країнами для спільних освітніх програм і науково-дослідних партнерств, особливо у технічній галузі²⁹⁴.

У *Heidelberg University* загальна кількість іноземних студентів (зимовий семестр 2015-2016 н. р.) складала 5 590 (18,1 %) від загальної кількості студентів; кількість іноземців, які завершили програми підготовки докторів філософії у 2015 р., – 310 осіб (25,6 %); іноземні габілітації (визнання постдокторського ступеня) у 2015 р. – 14 (13,5 %); запрошення іноземних науковців – близько 250 чоловік щорічно. Програма DAAD фінансує мобільність викладачів, науковців, здобувачів ступенів доктора філософії та постдоктора, адміністративного персоналу до університетів-партнерів у Санкт-Петербурзі (РФ), Будапешті (Угорщина), Кракові (Польща) та Празі (Чехія)²⁹⁵.

Зовнішні представництва збільшують міжнародну популярність університету, сприяють підвищенню обізнаності про університет у всьому світі: Heidelberg Center for Latin America (HCLA), US Liaison Office (Нью-

²⁸⁹ The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. / European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. P. 242. URL: <http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2018/05/Bologna-Report-2018.pdf>.

²⁹⁰ Université de Lorraine. Strategie Internationale. URL: <https://www.univ-lorraine.fr/content/strategie-internationale>.

²⁹¹ Kehm B. The Contribution of International Student Mobility to Human Development and Global Understanding. US-China Education Review, 2 (1). 2005. P. 21. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED494512.pdf>.

²⁹² Kehm B. The Contribution of International Student Mobility to Human Development and Global Understanding / B. Kehm // US-China Education Review, 2 (1). 2005. P. 21. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED494512.pdf>.

²⁹³ Towards a Mobility Scoreboard: Conditions for Learning Abroad in Europe / European Commission/EACEA/Eurydice, 2013. Luxembourg: Publications Office of the European Union. P. 12. URL: <http://www.eurydice.si/publikacije/Towards-a-Mobility-Scoreboard-Conditions-for-Learning-Abroad-in-Europe-EN.pdf? t=1554915763> (Дата звернення: 24.09. 2020).

²⁹⁴ Hénard F., Diamond L., Roseveare D. Approaches to Internationalisation and Their Implications for Strategic Management and Institutional Practice. OECD, 2012. P. 21. URL: <http://www.oecd.org/education/imhe/Approaches%20to%20internationalisation%20-%20final%20-%20web.pdf>.

²⁹⁵ About DAAD. URL: <https://www.daad.org/en/about-us/who-we-are/about-the-daad/>.

Йорк), Heidelberg University Office (Киото), Heidelberg Center South Asia (HCSA), Liaison Office of the Cluster of Excellence «Asia and Europe in a Global Context», New Delhi Branch Office, Kathmandu Branch Office²⁹⁶.

Стратегія інтернаціоналізації у Heidelberg University включає такі складові: мобільність (вхідна/вихідна); інтернаціоналізація курикулуму; міжнародне співробітництво у сфері досліджень; партнерські зв'язки із закордонними закладами, міжнародні освітні програми спільних/подвійних дипломів/ступенів; філії за кордоном; спільні кафедри/дослідницькі лабораторії; онлайн/електронні навчальні курси²⁹⁷.

Країни-лідери міжнародної вищої освіти реалізують стратегії орієнтовані на *глобальний та інноваційний контексти* інтернаціоналізації через поглиблення й поширення орієнтації на глобальний ринок освітніх послуг та системне впровадження традиційних і новітніх форм інтернаціоналізації. Німеччина, Франція та Велика Британія реалізують стратегію інтернаціоналізації, яка включає академічну мобільність; інтернаціоналізацію курикулуму і цифрового навчання; стратегічне співробітництво, партнерство та розвиток потенціалу.

У світі глобалізованої вищої освіти міжнародні університетські рейтинги стають дедалі актуальнішими для абітурієнтів, аби зорієнтуватися, до якого університету вступити в іншій країні, і для самих університетів — приваблювати високими позиціями (чи фактом включення до рейтингу) іноземних студентів, грантові кошти та інвестиції, кращих викладачів і дослідників. Отже, позиція університету у рейтингах є інструментом для оцінювання якості вищої освіти. У *табл. 5* надано статистичні дані щодо кількості університетів у ARWU (2016, 2018, 2020 рр.).

Таблиця 5

Кількість університетів у ARWU (2016, 2018, 2020 рр.)

Країни	Топ-100	Топ-200	Топ-300	Топ-400	Топ-500
1	2	3	4	5	6
Велика Британія	8 / 8 / 8	21 / 21 / 20	28 / 28 / 28	33 / 34 / 34	37 / 39 / 36
Франція	3 / 3 / 5	9 / 8 / 8	13 / 14 / 12	18 / 17 / 16	22 / 19 / 17
Німеччина	3 / 4 / 4	14 / 14 / 10	21 / 20 / 19	27 / 28 / 24 /	38 / 36 / 30

*Складено автором на основі даних Academic Ranking of World Universities. Statistics.

ARWU²⁹⁸ оцінює видатні досягнення науково-дослідницької роботи університетів і будується на основі шести індикаторів. П'ять індикаторів із шести свідчать про високий ступінь інтернаціоналізації навчання, викладання та досліджень університету: кількість випускників-лауреатів Нобелівської або Філдсівської премій (Alumni) – 10 %; кількість співробітників-лауреатів Нобелівської або Філдсівської премій (Award) – 20 %; кількість найбільш часто цитованих дослідників у різних предметних областях (HiCi) – 20 %; кількість статей, опублікованих у журналах Nature & Science (N & S) – 20 %; кількість статей, проіндексованих у ScienceCitationIndex – Expanded і SocialSciencesCitationIndex (PUB) – 20 %.

QS World University Rankings²⁹⁹ оцінює університети за шістьма індикаторами, з яких на інтернаціоналізацію вказують три індикатори, а саме: частка іноземців у науково-викладацькому складі – 5 %; частка іноземців у загальній кількості студентів – 5 %; кількість цитувань на одного співробітника – 20 %.

Times Higher Education³⁰⁰ оцінює інтернаціоналізацію університетів за такими трьома індикаторами: співвідношення іноземних студентів до загальної кількості студентів (2,5 %); співвідношення іноземних викладачів до загальної кількості викладачів (2,5 %); співвідношення наукових праць, надрукованих у співавторстві з іноземними дослідниками до загальної кількості наукових праць (2,5 %).

Webometrics Ranking of World Universities³⁰¹ використовує такий показник інтернаціоналізації: висока якість (Excellence – 35 % – кількість наукових публікацій університету за п'ятирічний період, що входять у групу 10 % найбільш цитованих робіт у відповідній науковій галузі (всього розглядається 26 наукових галузей) на основі аналітичних даних дослідницької групи SCImago.

²⁹⁶ Heidelberg University. International Profile. URL: <https://www.uni-heidelberg.de/en/international-affairs>.

²⁹⁷ Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Debych_M_2-12-2019_monogr_disert.pdf.

²⁹⁸ About Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutarwu.html>.

²⁹⁹ QS World University Rankings. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/QS_World_University_Rankings.

³⁰⁰ Курбатов С. В. Рейтинги як інструмент розвитку лідерського потенціалу університетів : навчальний посібник /; за заг. ред. С. А. Калашнікової. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/rejtingi_instrument_rozv_liders_Universitets_Kurbatov.S_2016_40c.pdf. С. 10.

³⁰¹ Webometrics Ranking of World Universities. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

Індикатором високої якості вищої освіти є програми подвійних/спільних ступенів. В Огляді (2011)³⁰² проаналізовано відповіді від 245 ЗВО із 28 країн світу. Як виявилось, програм подвійних ступенів набагато більше, ніж програм спільних ступенів. 84 % опитаних пропонують програми подвійних ступенів, у той час як тільки 33 % пропонують програми спільних ступенів. Серед респондентів топ-країнами, які пропонують програми спільних ступенів є: Франція, Німеччина, США, Італія та Австралія. Ці країни пропонують і програми подвійних ступенів, але в іншій послідовності: США, Німеччина, Франція, Італія, Австралія. Чотири топ-країни пропонують більшість програм спільних або подвійних ступенів на рівні магістратури: Франція (81 %), Італія (58 %), Німеччина (44 %) і Велика Британія (43 %). Австралія і США мають іншу тенденцію – більшість закладів Австралії (55 %) вказали, що вони пропонують програми спільних або подвійних ступенів на рівні доктора філософії, а 50 % закладів вищої освіти США пропонують програми на рівні бакалавр.

Таким чином, індикаторами високої якості вищої освіти є: кількість іноземних студентів; кількість іноземних науково-педагогічних працівників; кількість міжнародних публікацій; програми обміну науково-педагогічними працівниками/персоналом/студентами; програми дистанційного та електронного навчання; присутність університету у міжнародних рейтингах.

У 2008 р. у Брюсселі (Бельгія) створено EQAR³⁰³, метою діяльності якого є забезпечення прозорості і доступної інформації про надійні агентства із забезпечення якості освіти, що працюють у Європі, а також сприяння мобільності студентів і підвищення довіри до ЗВО. Крім того, національні агентства є членами European Association of Quality Assurance Agencies (далі – ENQA)³⁰⁴. ENQA сприяє обміну інформацією та передовою практикою, а також реалізує проекти для просування європейської співпраці. Міжнародні колеги/експерти беруть участь в управлінні національних органів з контролю якості як члени або спостерігачі у групах з оцінювання та у процедурах подальшого контролю.

ENQA проводить дослідження систем зовнішнього забезпечення якості. Перше дослідження *“Quality Procedures in European Higher Education – An ENQA Survey”*³⁰⁵ проведено у 2002 р., друге дослідження *“Quality Procedures in the EHEA and beyond – Second ENQA Survey. ENQA”* – у 2007 р.³⁰⁶

Третій огляд *“Quality Procedures in the European Higher Education Area and beyond – Visions for the future”* представлено у 2012 р.³⁰⁷

Проаналізуємо четверте дослідження *“Quality Procedures in the European higher education area and beyond – Internationalisation of quality assurance agencies”*³⁰⁸, проведене у 2013 р. В опитуванні взяли участь агентства із забезпечення якості із 27 країн (35 членів і 12 афілійованих членів ENQA). З табл. 6 видно, які види діяльності національні агентства із забезпечення якості вважають пріоритетними.

³⁰² Obst D., Kuder M., Banks C. Joint and Double Degree Programs in the Global Context: Report on an International Survey. New York, NY: Institute of International Education. 2011. 40 p. URL: http://ecahe.eu/w/images/2/29/Joint_Double_Degree_Programs_In_The_Global_Context_-_Survey_Report.pdf.

³⁰³ Report to the London conference of ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies. URL: https://www.eqar.eu/assets/uploads/2018/04/ENQA_occasional_papers_13.pdf.

³⁰⁴ European Quality Assurance Agency for Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.

³⁰⁵ Quality Procedures in European Higher Education – An ENQA Survey. ENQA Occasional Papers 5. Helsinki: European Network for Quality Assurance in Higher Education. The Danish Evaluation Institute, 2003. URL: <http://www.enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/procedures%281%29.pdf>.

³⁰⁶ Costes, N., et al. Quality Procedures in the EHEA and beyond – Second ENQA Survey. ENQA Occasional Papers 14. Helsinki: European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2008. URL: <http://www.enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/ENQA%20Occasional%20papers%2014.pdf>.

³⁰⁷ Grifoll, J. et al. Quality Procedures in the EHEA and beyond – Visions for the future. Third ENQA Survey. ENQA Occasional Papers 18. Brussels: European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2012. 50 p. URL: http://www.enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/ENQA_op18.pdf.

³⁰⁸ Grifoll J., Hobbach A., McClaran A., Ranne P., Sánchez Chaparro T., Valeikiene A. Quality Procedures in the European higher education area and beyond – Internationalisation of quality assurance agencies. 4th ENQA Survey. 50 p. URL: https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/enqa_oc_22.pdf.

Пріоритетні види міжнародної діяльності національних агентств³⁰⁹

№ з/п	Пріоритетні види діяльності національних агентств
1	2
1.	Бути зареєстрованим в EQAR
2.	Залучати міжнародних експертів до оцінювання
3.	Брати активну участь у міжнародних мережах (крім ENQA)
4.	Сприяти міжнародному визнанню освітніх програм
5.	Включати міжнародних експертів до органу, що приймає рішення
6.	Проводити спільні процедури забезпечення якості з агентствами із забезпечення якості інших країн
7.	Інтернаціоналізація національних акредитацій (міжнародні акредитації)
8.	Проводити діяльність із забезпечення якості в інших країнах
9.	Розробляти міжнародні стандарти (крім ESG)

У дослідженні зазначено, що ENQA співпрацює з іншими мережами забезпечення якості Network of Central and Eastern European Quality Assurance Agencies (CEENQA), Nordic Quality Assurance Network (NOQA), European Consortium for Accreditation in higher education (ECA) і International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education (INQAANE).

Учасники визначили переваги та ризики інтернаціоналізації агентств забезпечення якості. Перевагами є³¹⁰:

- 1) Визнання агентства із забезпечення якості міжнародними партнерами та зацікавленими сторонами.
- 2) Покращення національної методології механізмів забезпечення якості.
- 3) Удосконалення результатів діяльності національного агентства із забезпечення якості (якість звітів та / або узгодженість рішень).
- 4) Генерація додаткового доходу.
- 5) Розширення досвіду агентства.
- 6) Конвергенція зовнішнього забезпечення якості в ENEA.
- 7) Зміцнення європейського виміру вищої освіти.
- 8) Сприяння визнанню кваліфікацій.
- 9) Сприяння студентській мобільності.

Основними ризиками є:³¹¹

- 1) Заклади вищої освіти обирають агентство, акредитація у якому є найпростішою для виконання.
- 2) Негативний вплив імпорتنих методологій на національні механізми забезпечення якості (імпортні методології можуть перешкоджати національним механізмам забезпечення якості бути адекватними/ придатними для цілей).
- 3) Ризики щодо якості результатів процедури міжнародного забезпечення якості (експерти не адаптовані до національного контексту).
- 4) Фінансові проблеми (інвестиції в підготовку міжнародного забезпечення якості не компенсуються).
- 5) Додаткові витрати, пов'язані з інтернаціоналізацією, перешкоджають розвитку інших заходів національного забезпечення якості.

³⁰⁹ Grifoll J., Hopbach A., Mcclaran A., Ranne P., Sánchez Chaparro T., Valeikiene A. Quality Procedures in the European higher education area and beyond – Internationalisation of quality assurance agencies. 4th ENQA Survey. 50 p. URL: https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/enqa_oc_22.pdf. P. 18.

³¹⁰ Grifoll J., Hopbach A., Mcclaran A., Ranne P., Sánchez Chaparro T., Valeikiene A. Quality Procedures in the European higher education area and beyond – Internationalisation of quality assurance agencies. 4th ENQA Survey. 50 p. URL: https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/enqa_oc_22.pdf. P. 29.

³¹¹ Grifoll J., Hopbach A., Mcclaran A., Ranne P., Sánchez Chaparro T., Valeikiene A. Quality Procedures in the European higher education area and beyond – Internationalisation of quality assurance agencies. 4th ENQA Survey. 50 p. URL: https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/enqa_oc_22.pdf. P. 31.

У ENQA представлені три агентства із забезпечення якості *Великої Британії*: British Accreditation Council, London (BAC)³¹², Quality Assurance Agency for Higher Education, Gloucester (QAA)³¹³, Royal College of Veterinary Surgeons, London (RCVS)³¹⁴.

TNE³¹⁵ є невід'ємною частиною забезпечення якості вищої освіти Великої Британії. Така освіта надається у понад 200 країнах світу. Оцінювання якості TNE традиційно проводяться у кожній країні, щоб забезпечити найефективніше використання ресурсів з огляду на географічне поширення та масштаби зростання TNE.

University of Cambridge співпрацює із міжнародними агентствами із забезпечення якості світу через Меморандуми про взаєморозуміння та співробітництво³¹⁶: The Tertiary Education Quality and Standards Agency (TEQSA, Австралія); The China Academic Degrees and Graduate Education Development Centre (CDGDC, Китай); The China Education Association for International Exchange (CEAIE, Китай); The Hong Kong Council for Accreditation of Academic and Vocational Qualifications (HKCAAVQ, Гонг Конг); the Hong Kong Council for Academic Accreditation (HKCAA, Гонг Конг); The National Accreditation Agency for Higher Education (BAN-TP, Індонезія); Quality and Qualifications Ireland (QQI, Ірландія); The National Institutions for Academic Degree and Quality Enhancement of Higher Education (NIAD-QE, Японія); The Malaysian Qualifications Agency (MQA, Малайзія); The National Commission for Further and Higher Education (NCFHE, Мальта); The Committee for Private Education (CPE, Сінгапур); The Higher Education Evaluation and Accreditation Council of Taiwan (HEEACT, Тайвань); The Office for National Education Standards and Quality Assessment, Kingdom of Thailand (ONESQA, Таїланд); The Accreditation Council of Trinidad and Tobago (ACTT, Тринідад і Тобаро); The Knowledge and Human Development Authority (KHDA, ОАЕ).

У ENQA представлені шість агентств із забезпечення якості *Німеччини*: Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute, Bayreuth (ACQUIN)³¹⁷; Accreditation Agency for Study Programmes of Engineering, Information Science, Natural Sciences and Mathematics, Düsseldorf (ASIIN e.V)³¹⁸; Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes, Cologne (AQAS)³¹⁹; Evaluation Agency of Baden-Württemberg, Mannheim (EVALAG)³²⁰; Foundation for International Business Administration Accreditation, Bonn (FIBAA)³²¹; Central Agency for Evaluation and Accreditation, Hannover (ZEvA)³²².

У *Heidelberg University* за забезпечення якості відповідає President's Office, мета якого створити стійку культуру якості (*англ.* sustainable quality culture)³²³. Для того, щоб виконати головне призначення heiQUALITY, а саме – перетворити Heidelberg University на один із провідних світових університетів у сфері науково-дослідницької діяльності та викладання, визначено чіткі політики та стандарти якості, стратегічні концепції та різноманітні методи, а також інструменти для оперативного впровадження. Цикли контролю якості дотримуються класичного підходу: *Plan-Do-Check-Act* (PDCA), який є безперервним процесом удосконалення.

У ENQA представлені два агентства забезпечення якості *Франції*: Commission des Titres d'Ingénieur (CTI)³²⁴ та High Council for the Evaluation of Research and Higher Education (HCERES)³²⁵.

³¹² British Accreditation Council. URL: <https://www.the-bac.org/>.

³¹³ Quality Assurance Agency for Higher Education. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Quality_Assurance_Agency_for_Higher_Education.

³¹⁴ European Quality Assurance Agency for Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.

³¹⁵ Transnational Education Review. URL: <https://www.gaa.ac.uk/en/international/transnational-education-review>.

³¹⁶ QAA Memberships. URL: <https://www.gaa.ac.uk/en/international/memberships>.

³¹⁷ Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute, Bayreuth (ACQUIN). URL: <https://www.eqar.eu/register/agencies/agency/?id=5>

³¹⁸ Accreditation Agency for Study Programmes of Engineering, Information Science, Natural Sciences and Mathematics, Düsseldorf (ASIIN e.V). URL: <https://www.asiin.de/en/quality-management/accreditation-degree-programmes.html>.

³¹⁹ Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes, Cologne (AQAS). URL: <https://www.aqas.eu/>.

³²⁰ Evaluation Agency of Baden-Württemberg, Mannheim (EVALAG). URL: <https://www.evalag.de/>.

³²¹ Foundation for International Business Administration Accreditation, Bonn (FIBAA). URL: <https://www.fibaa.org/en/welcome-page.html>.

³²² European Quality Assurance Agency for Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.

³²³ Heidelberg University. Quality Development QM System HEIQUALITY. URL: <https://www.uni-heidelberg.de/en/university/quality-assurance-and-development/qm-system-heiquality>.

³²⁴ Commission des Titres d'Ingénieur (CTI). URL: <https://www.cti-commission.fr/>.

³²⁵ European Quality Assurance Agency for Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.

В *Université de Lorraine* діє Делегація до Аїди до Пілотажу та до Якоості (DAPEQ)³²⁶. DAPEQ – це бюро досліджень, консалтингу і експертизи, що складається з менеджерів, які пропагують культуру постійного вдосконалення та організаційного розвитку, що базується на інструментах управління якістю та управління процесами.

DAPEQ є членом багатьох мереж: Réseau Qualité Enseignement Supérieur et Recherche (RELIER); RESeau des Observatoires de l'enseignement SUPérieur (RESOSUP); Réseau d'Aide au Pilotage de l'Enseignement SUPérieur (RAPESUP); Qualité en Recherche et Enseignement Supérieur (QuaRES); Qualité en Recherche (QeR).

Висока якість вищої освіти у країнах – лідерах міжнародної освіти забезпечується роботою національних агентств та інституційних підрозділів із забезпечення якості.

Отже, основними інструментами інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти є: стратегії інтернаціоналізації, міжнародні рейтинги, міжнародні акредитації. Ключовими індикаторами якості вищої освіти є: кількість іноземних студентів; кількість іноземних науково-педагогічних працівників; кількість міжнародних публікацій; програми обміну науково-педагогічними працівниками/персоналом/студентами; програми дистанційного та електронного навчання; програми спільних/подвійних ступенів, присутність університету у міжнародних рейтингах.

3.5. Інтернаціоналізація та забезпечення якості вищої освіти: український вимір

Україна визначила курс на зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та, відповідно, створює нормативно-правову базу, яка сприяє розвитку міжнародних зв'язків, запровадженню Європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти.

У розділі V Закону України «Про вищу освіту» (2014) «Забезпечення якості вищої освіти»³²⁷ визначено, що система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із:

1) системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;у

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. У Законі визначено процедури кожної системи.

У Законі України «Про вищу освіту» (2014)³²⁸ визначено статус Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, повноваження, склад, діяльність, галузеві експертні ради, фінансування (статті 17-22).

Зокрема, одним із повноважень Національного агентства є формування критеріїв оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, закладів вищої освіти України, за якими можуть визначатися рейтинги (ст. 18)³²⁹.

У розділі XIII «Міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти»³³⁰ визначено державну політику щодо міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, основні напрями міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, зовнішньоекономічну діяльність у сфері вищої освіти. Основними напрямками міжнародного співробітництва закладів вищої освіти є:

1) участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками;

2) проведення спільних наукових досліджень;

3) організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів;

4) участь у міжнародних освітніх та наукових програмах;

5) спільна видавнича діяльність;

³²⁶ Université de Lorraine. URL: <https://www.univ-lorraine.fr/content/aide-au-pilotage-et-%C3%A0-la-qualit%C3%A9>.

³²⁷ Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.14 р. № 1556-VII. Газета «Голос України» від 06.08.14 р. № 148.

³²⁸ Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.14 р. № 1556-VII. Газета «Голос України» від 06.08.14 р. № 148.

³²⁹ Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.14 р. № 1556-VII. Газета «Голос України» від 06.08.14 р. № 148.

³³⁰ Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.14 р. № 1556-VII. Газета «Голос України» від 06.08.14 р. № 148.

б) надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні;

7) створення спільних освітніх і наукових програм з іноземними вищими навчальними закладами, науковими установами, організаціями;

8) відрядження за кордон педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників для педагогічної, науково-педагогічної та наукової роботи відповідно до міжнародних договорів України, а також договорів між такими вищими навчальними закладами та іноземними партнерами;

9) залучення педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників іноземних вищих навчальних закладів для участі в педагогічній, науково-педагогічній та науковій роботі у вищих навчальних закладах України;

10) направлення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах України, на навчання у закордонних вищих навчальних закладах;

11) сприяння академічній мобільності наукових, науково-педагогічних працівників та осіб, які навчаються;

12) інші напрями і форми, не заборонені законом (ст. 75).

Вважаємо, що показники за цими напрямками міжнародного співробітництва ЗВО можуть служити індикаторами для оцінювання якості вищої освіти та освітніх послуг.

Кількісні показники інтернаціоналізації вищої освіти України за результатами опитування 183 ЗВО у грудні 2019 р.³³¹ свідчать про інтернаціоналізацію освітнього процесу в українських ЗВО: кількість іноземних викладачів в українських ЗВО станом на червень 2019 р. 296; кількість здобувачів-іноземців (бакалавр) станом на червень 2019 р. 22 351; кількість здобувачів-іноземців (магістр) станом на червень 2019 р. 29 142; кількість іноземців-вступників у 2018/19 н. р. 17 839; кількість іноземців-випускників у 2018/19 н. р. 7 721; кількість зарубіжних університетів-партнерів станом на червень 2019 р. 5952; кількість програм подвійного диплому станом на червень 2019 р. 526; кількість студентів, які здійснили академічний обмін у 2018/2019 н. р. 7 561; кількість викладачів українських ЗВО, які викладають в іноземних університетах, станом на червень 2019 р. 650; кількість присвоєних Почесних докторів українським викладачам в іноземних університетах станом на червень 2019 р. 122; кількість присвоєних Почесних докторів для іноземних викладачів в українських ЗВО станом на червень 2019 р. 769; кількість міжнародних проєктів, присвячених якості вищої освіти, станом на червень 2019 р. 463; кількість акредитацій освітніх програм українських ЗВО іноземним агентством станом на червень 2019 р. 62³³².

На засіданні, що відбулось 18 червня 2020 р., колегія ENQA розглянула заявку Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти України та вирішила надати Національному агентству Статус афілійованого члена ENQA. Відбулося повне членство Національного агентства в INQAANE, що надає багато переваг і можливостей для міжнародного співробітництва у сфері забезпечення якості вищої освіти³³³.

У 2019 р. проведено загальнонаціональне опитування серед університетів України³³⁴ з метою визначення пріоритетів і потреб для забезпечення інституційного розвитку університетів та їхніх академічних спільнот за напрямками: інтернаціоналізація вищої освіти, професійний розвиток науково-педагогічних працівників, якість вищої освіти, врядування у вищій освіті, фінансова автономія закладів вищої освіти.

Цікавими є відповіді респондентів на запитання «Які фактори впливають на підвищення якості вищої освіти у Вашому ЗВО?»³³⁵. «Щодо інтернаціоналізації – її вплив на підвищення якості вищої освіти академічна

³³¹ Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / за заг. ред. проф. Сергія Квіта. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. 244 с. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2020.pdf>. С. 95.

³³² Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / за заг. ред. проф. Сергія Квіта. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. 244 с. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2020.pdf>. С. 95.

³³³ Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / за заг. ред. проф. Сергія Квіта. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. 244 с. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2020.pdf>.

³³⁴ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77 с. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/issue/view/8>.

³³⁵ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77 с. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/issue/view/8>. С. 188–189.

спільнота університетів України оцінила як дуже суттєвий – третє місце цьому фактору віддали управлінці (54 %) і викладачі/дослідники (41 %), а студенти – перше (33 %). На думку управлінців і викладачів/дослідників процеси інтернаціоналізації у контексті впливу на підвищення якості вищої освіти випереджають такий привабливий фактор, як преміювання/матеріальне заохочення науково-педагогічних працівників (42 % та 40 % відповідно). У той же час, на думку студентів, саме інтернаціоналізація є лідером серед факторів, які впливають на підвищення якості вищої освіти (33 %), випереджаючи навіть такий фактор, як залучення студентів у процес розроблення освітніх програм (30 %). Це може свідчити про те, що студенти розуміють та усвідомлюють значення/цінність міжнародної співпраці для забезпечення якості вищої освіти».

Інтернаціоналізація є одним із завдань для розвитку вищої освіти на наступне десятиріччя (до 2020 р.); основний акцент в інтернаціоналізації вищої освіти робиться на мобільність, навчання за кордоном; інтернаціоналізацію курикуліуму; розвиток регіональної співпраці; розвиток E-Learning. Стратегічні документи щодо європейської інтернаціоналізації вищої освіти носять загальний характер; конкретизація форм, методів та інструментів інтернаціоналізації проявляється на рівні закладів вищої освіти і академічного персоналу; університети самостійно обирають зручні для себе форми й інструменти інтернаціоналізації.

Рекомендації для України. Аналіз нормативно-правової основ забезпечення якості вищої освіти національного рівня дає змогу зробити такі висновки³³⁶. Рушійною силою забезпечення якості вищої освіти на національному рівні є Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Участь Національного агентства у міжнародних проєктах і членство в International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education, співпраця з європейськими національними агентствами, афілійоване членство в European Association of Quality Assurance Agencies свідчить про інтернаціоналізацію системи забезпечення якості України. Залучення міжнародних компаній (роботодавців) до акредитації освітніх програм сприятиме удосконаленню якості вищої освіти в українських ЗВО та конкурентоспроможності українських фахівців на міжнародному ринку праці.

У результаті аналізу основних міжнародних рейтингів з'ясовано, що тільки шість українських ЗВО є у рейтингах Times Higher Education (2020) та QS World University Rankings (2019).

Рекомендація 1. Національному агентству – залучати іноземних експертів до акредитації українських освітніх програм і брати участь в акредитації зарубіжних освітніх програм.

Рекомендація 2. Міністерству освіти і науки України – розробити Національну стратегію інтернаціоналізації освіти з урахуванням таких аспектів: *світоглядно-ціннісний* (місія, візія, цінності, принципи); *організаційно-ресурсний* (цілі та завдання, підходи, методи організації, засоби, форми, механізми, організаційна структура/ресурси); *нормативно-правовий* (законодавче врегулювання: інструментів визнання, реалізації мобільності, запровадження міжнародних програм спільних/подвійних ступенів, механізмів забезпечення якості вищої освіти).

Рекомендація 3. Міністерству освіти і науки України, Національному агентству – розробити український рейтинг університетів з урахуванням кількісних показників інтернаціоналізації: іноземні студенти; іноземні науково-педагогічні працівники; публікації в іноземних виданнях; спільні освітні програми/дослідження.

Висновки

Аналіз міжнародних та європейських документів засвідчив, що значимість міжнародного, зокрема європейського, виміру вищої освіти зростає, водночас цей вимір став складнішим і багатоаспектнішим. Інтернаціоналізація визнана провідною тенденцією розвитку вищої освіти та каталізатором удосконалення якості вищої освіти і досліджень, зокрема зближення та інтеграції європейських просторів вищої освіти і досліджень. На глобальному рівні здійснюється координація процесу інтернаціоналізації та забезпечення якості вищої освіти низкою міжнародних організацій: UNESCO, OECD, World Bank та іншими міжнародними організаціями. Співпраця на регіональному рівні, зокрема ЄС та в межах ЄПВО, сприяла розвитку сумісності й взаємного визнання дипломів/ступенів і періодів навчання студентів. Програми ЄС та Болонський процес впливають на вищу освіту та міжнародну співпрацю у глобальному вимірі. Інтернаціоналізація та забезпечення

³³⁶ Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

якості вищої освіти є ключовими питаннями всіх конференцій міністрів, відповідальних за вищу освіту, країн – учасниць Болонського процесу.

У зарубіжних і вітчизняних публікаціях інтернаціоналізація вищої освіти розглядається як інструмент, який впливає на якість вищої освіти у глобальному вимірі. В опитуваннях, проведених IAU та EAIE, удосконалення якості навчання і викладання визнано однією із ключових цілей інтернаціоналізації вищої освіти.

Проведений аналіз стратегій інтернаціоналізації країн – лідерів міжнародної освіти, – Великої Британії, Німеччини, Франції, дає змогу зробити такі висновки.

1. Країни-лідери міжнародної вищої освіти реалізують стратегії, орієнтовані на *глобальний та інноваційний контексти* інтернаціоналізації, через поглиблення й поширення орієнтації на глобальний ринок освітніх послуг і системне впровадження традиційних і новітніх форм інтернаціоналізації. Німеччина, Франція та Велика Британія реалізують стратегію інтернаціоналізації, яка включає академічну мобільність; інтернаціоналізацію курикулуму і цифрового навчання; стратегічне співробітництво, партнерство та розвиток потенціалу.

2. Міжнародні експерти задіяні у національних системах забезпечення якості. Національні агентства проводять оцінювання якості вищої освіти університетів зарубіжних країн. Агентства входять до міжнародних і регіональних мереж (International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education, Central and Eastern European Network of Quality Assurance Agencies in Higher Education, European Quality Assurance Agency for Higher Education та ін.).

3. Університети країн-лідерів представлені у топ-100 рейтингу ARWU.

4. Країни-лідери мають представництва у багатьох країнах світу (British Council, Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD), Campus France).

Місія British Council полягає у розбудові взаємовигідних культурних та освітніх відносин між Великою Британією та іншими країнами, підвищенні розуміння британських ідей і досягнень. Її міжнародна мережа розташована у 233 населених пунктах у 107 країнах Південної Америки, Північної Америки, Східної Азії, Європи, Африки.

DAAD підтримує інтернаціоналізацію німецьких університетів, сприяє розвитку досліджень, вивченню німецької мови за кордоном, надає країнам, що розвиваються, кращі практики у створенні університетів та консулює осіб, які приймають рішення у сфері культури, освіти та політики розвитку. Головний офіс DAAD розташований у Німеччині, проте, організація представлена всесвітньою мережею з 15 відділеннями по всьому світі та 50 міжнародними інформаційними центрами.

National Agency for Promotion and Mobility (Campus France) має 145 офісів у 114 країнах і управляє всіма грантами на вхідну мобільність від французького уряду або закордонних закладів та працює під спільним керівництвом Міністерства закордонних справ і Міністерства вищої освіти і досліджень Франції. Місією агентства є заохочення та просування за кордоном французької системи вищої освіти та професійної підготовки.

5. На інституційному рівні в університетах діють підрозділи із забезпечення якості. University of Cambridge підтримує зв'язки з агентствами із забезпечення якості країн, де розташовані британські ЗВО, щоб полегшити обмін інформацією, співпрацювати в діяльності із забезпечення якості, уникнути зайвого дублювання та зменшити тягар для закладів вищої освіти Великої Британії. University of Cambridge співпрацює із міжнародними агентствами із забезпечення якості світу через Меморандуми про взаєморозуміння та співробітництво.

6. З'ясовано, що основними інструментами інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти є: стратегії інтернаціоналізації, міжнародні рейтинги, міжнародні акредитації. Ключовими індикаторами високої якості вищої освіти є: кількість іноземних студентів; кількість іноземних науково-педагогічних працівників; кількість міжнародних публікацій; програми обміну науково-педагогічними працівниками/персоналом/студентами; програми дистанційного та електронного навчання; програми спільних/подвійних ступенів, присутність університету у міжнародних рейтингах.

7. Аналіз статистичних даних країн – лідерів по кількості міжнародних студентів (Великої Британії, Німеччини, Франції) дає підстави вважати вхідну мобільність індикатором якості вищої освіти. Ці країни мають національні стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, що уможливорює припустити, що принцип синергії в інтернаціоналізації вищої освіти полягає в тому, що комплексна стратегія інтернаціоналізації, яка включає низку пов'язаних, узгоджених і взаємодоповнюючих компонентів – академічну мобільність,

інтернаціоналізацію курикулуму і досліджень, МООС, призводить до посилення ефективного впливу на забезпечення та покращення якості вищої освіти.

8. Рушійною силою забезпечення якості вищої освіти на національному рівні є Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Участь Національного агентства у міжнародних проектах, членство у INQAAHE, співпраця з європейськими національними агентствами та статус афілійованого члена ENQA свідчить про інтернаціоналізацію системи забезпечення якості вищої освіти в Україні.

9. На підставі результатів дослідження сформульовано відповідні рекомендації Національному агентству та Міністерству: розробити Національну стратегію інтернаціоналізації вищої освіти; залучати іноземних експертів до акредитації українських освітніх програм і брати участь в акредитації зарубіжних освітніх програм; розробити національний рейтинг університетів з урахуванням кількісних показників інтернаціоналізації: іноземні студенти; іноземні науково-педагогічні працівники; публікації в іноземних виданнях; спільні освітні програми/дослідження.

Список використаних джерел

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

2. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

3. Болайто Р., Вест Р. Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови: Проект Англійська мова для університетів / Род Болайто та Річард Вест. К.: «Видавництво «Сталь», 2017. 154 с. http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/2017-10-04_ukraine_-_report_h5_ua.pdf.

4. Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Debych_M_2-12-2019_monogr_disert.pdf.

5. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.14 р. № 1556-VII. Газета «Голос України» від 06.08.14 р. № 148.

6. Курбатов С. В. Рейтинги як інструмент розвитку лідерського потенціалу університетів : навчальний посібник /; за заг. ред. С. А. Калашнікової. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/rejtingi_instrument_rozv_liders_Universitets_Kurbatov.S_2016_40c.pdf. С. 10.

7. Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2019-125p_avtors-kolektiv.pdf.

8. Паризьке комюніке. Париж, 25 травня 2018 р. 9 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communique2018.pdf>.

9. Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77 с. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/issue/view/8>.

10. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / за заг. ред. проф. Сергія Квіта. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. 244 с. URL: <https://naga.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2020.pdf>. С. 95.

11. About Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutarwu.html>.

12. About DAAD. URL: <https://www.daad.org/en/about-us/who-we-are/about-the-daad/>.

13. Accreditation Agency for Study Programmes of Engineering, Information Science, Natural Sciences and Mathematics, Düsseldorf (ASIIN e.V). URL: <https://www.asiin.de/en/quality-management/accreditation-degree-programmes.html>.
14. Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute, Bayreuth (ACQUIN). URL: <https://www.eqar.eu/register/agencies/agency/?id=5>.
15. Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes, Cologne (AQAS). URL: <https://www.aqas.eu/>.
16. Beerkens E. Indicator Projects on Internationalisation – Approaches, Methods and Findings. A Report in the Context of the European project Indicators for Mapping & Profiling Internationalisation (IMPI) / E. Beerkens et al. // CHE Consult, Germany. 2010. P. 15. URL: https://www.academia.edu/15284019/Indicator_Projects_on_Internationalisation_Approaches_Methods_and_Findings_A_report_in_the_context_of_the_European_project_Indicators_for_Mapping_and_Profiling_Internationalisation_IMPI.
17. British Accreditation Council. URL: <https://www.the-bac.org/>.
18. Campus France. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Campus_France.
19. Costes, N., et al. Quality Procedures in the EHEA and beyond – Second ENQA Survey. ENQA Occasional Papers 14. Helsinki: European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2008. URL: <http://www.enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/ENQA%20Occasional%20papers%2014.pdf>.
20. Commission des Titres d'Ingénieur (CTI). URL: <https://www.cti-commission.fr/>.
21. De Wit H., Hunter F. Howard L., Egron-Polak E. Internationalisation of Higher Education. Study. Brussels, European Parliament, 2015. P. 107–116. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf).
22. Education at a Glance 2017: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2017. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/eag2017_eng.pdf.
23. Education at a Glance 2020: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/69096873-en.pdf?expires=1600952469&id=id&accname=guest&checksum=32A0F513CC23F573FE50EE85B24E1459>.
24. Établissements d'enseignement supérieur et de recherché. P. 33. URL: <https://www.classcentral.com/provider/fun>.
25. European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes October 2014 approved by EHEA ministers in May 2015. 6 p. URL: https://www.eqar.eu/assets/uploads/2018/04/02_European_Approach_QA_of_Joint_Programmes_v1_0.pdf.
26. European Quality Assurance Agency for Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.
27. Evaluation Agency of Baden-Württemberg, Mannheim (EVALAG). URL: <https://www.evalag.de/>.
28. Foundation for International Business Administration Accreditation, Bonn (FIBAA). URL: <https://www.fibaa.org/en/welcome-page.html>.
29. Grifoll, J. et al. Quality Procedures in the EHEA and beyond – Visions for the future. Third ENQA Survey. ENQA Occasional Papers 18. Brussels: European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2012. 50 p. URL: http://www.enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/ENQA_op18.pdf.
30. Grifoll J., Hopbach A., Mcclaran A., Ranne P., Sánchez Chaparro T., Valeikiene A. Quality Procedures in the European higher education area and beyond – Internationalisation of quality assurance agencies. 4th ENQA Survey. 50 p. URL: https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/enqa_oc_22.pdf.
31. Heidelberg University. International Profile. URL: <https://www.uni-heidelberg.de/en/international-affairs>.
32. Heidelberg University. Quality Development QM System HEIQUALITY. URL: <https://www.uni-heidelberg.de/en/university/quality-assurance-and-development/qm-system-heiquality>.
32. Hénard F., Diamond L., Roseveare D. Approaches to Internationalisation and Their Implications for Strategic Management and Institutional Practice. OECD, 2012. P. 21. URL: <http://www.oecd.org/education/imhe/Approaches%20to%20internationalisation%20-%20final%20-%20web.pdf>.
33. High Council for the Evaluation of Research and Higher Education, Paris (HCERES). URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.
34. Internationalisation of higher education in Italy. Chapter 4. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b2718f34-en/index.html?itemId=/content/component/b2718f34-en>.

35. Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics>.
36. Institute of International Education Project Atlas Infographics 2018. URL : <https://www.iie.org/en/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics>.
37. Institute of International Education. Project Atlas Infografics 2019. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Infographics/2019-Project-Atlas-Infographics>.
38. Kehm B. The Contribution of International Student Mobility to Human Development and Global Understanding. US-China Education Review, 2 (1). 2005. P. 21. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED494512.pdf>.
39. L'agence Erasmus+ France / Education Formation. URL: <https://agence.erasmusplus.fr/agence-erasmus/presentation-agence-erasmus/son-role/>.
40. Marioni G. Internationalization of Higher Education: An Evolving Landscape, Locally and Globally IAU 5th Global Survey. Executive summary. 2018. URL: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_5th_global_survey_executive_summary.pdf. C. 25.
41. Mellors-Bourne R., Humfrey C., Kemp N., Woodfield S. The Wider Benefits of International Higher Education in the UK. BIS Research Paper No. 128. London: BIS. 2013. 123 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/240407/bis-13-1172-the-wider-benefits-of-international-higher-education-in-the-uk.pdf.
42. Mellors-Bourne R., Fielden J., Kemp N., Middlehurst S., Woodfield S. The value of Transnational Education to the UK. BIS Research Paper No. 184. London: BIS. 2014. P. 101. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/240407/bis-13-1172-the-wider-benefits-of-international-higher-education-in-the-uk.pdf.
43. Obst D., Kuder M., Banks C. Joint and Double Degree Programs in the Global Context: Report on an International Survey. New York, NY: Institute of International Education. 2011. 40 p. URL: http://ecahe.eu/w/images/2/29/Joint_Double_Degree_Programs_In_The_Global_Context_-_Survey_Report.pdf.
44. QAA Memberships. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/international/memberships>.
45. QS World University Rankings. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/QS_World_University_Rankings
46. Quality Assurance Agency for Higher Education. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Quality_Assurance_Agency_for_Higher_Education.
47. Quality Procedures in European Higher Education – An ENQA Survey. ENQA Occasional Papers 5. Helsinki: European Network for Quality Assurance in Higher Education. The Danish Evaluation Institute, 2003. URL: <http://www.engq.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/procedures%281%29.pdf>.
48. Report to the London conference of ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies. URL: https://www.eqar.eu/assets/uploads/2018/04/ENQA_occasional_papers_13.pdf.
49. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). 2015. Brussels, Belgium. 32 p. URL: https://engq.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf. P. 7.
50. The EAIE launches major study on internationalisation in Europe (2019). URL: <http://ps://www.eaie.org/blog/internationalisation-europe-barometer-second-edition.html>.
51. Transnational Education Review. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/international/transnational-education-review>.
52. The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Brussels, European Commission/EACEA/Eurydice. 325 p. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf.
53. The Internationalisation of Higher Education Whitepaper. URL: <https://www.jobs.ac.uk/media/pdf/careers/resources/the-internationalisation-of-higher-education-whitepaper.pdf>. C. 2.
54. Towards a Mobility Scoreboard: Conditions for Learning Abroad in Europe / European Commission/EACEA/Eurydice, 2013. Luxembourg: Publications Office of the European Union. P. 12. URL: <http://www.eurydice.si/publikacije/Towards-a-Mobility-Scoreboard-Conditions-for-Learning-Abroad-in-Europe-EN.pdf? t=1554915763> (Дата звернення: 24.09. 2020).
55. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 35 p. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>. P. 14.
56. UNESCO Incheon Declaration «Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all». World Education Forum 2015 (Incheon, Republic of Korea, 19–22 May, 2015). Paris: UNESCO

- Publishing, 2015. 76 p. URL: https://www.academia.edu/30914629/Incheon_Declaration_Education_2030_UNESCO_2015. P. 48.
57. Université de Lorraine. URL: <https://www.univ-lorraine.fr/content/aide-au-pilotage-et-%C3%A0-la-qualit%C3%A9>.
58. Université de Lorraine. Strategie Internationale. URL: <https://www.univ-lorraine.fr/content/strategie-internationale>.
59. University of Cambridge. Global study. URL: <https://www.cam.ac.uk/a-global-university>.
60. University of Cambridge. Quality Assurance. URL: <https://www.educationalpolicy.admin.cam.ac.uk/quality-assurance>.
61. Uvalic-Trumbic S. The international politics of quality assurance and accreditation: from legal instruments to communities of practice. Higher education in the world, 2007. P. 58–72. URL: <https://upcommons.upc.edu/bitstream/handle/2099/8661/stamenka.pdf.P.60>.
62. Webometrics Ranking of World Universities. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
63. Vlăsceanu L., Grünberg L., Pârlea D. Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions. Bucharest, 2004. 86 p. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTAFRREGTOPTEIA/Resources/UNESCO_Glossary_of_QA_and_Accreditation.pdf.P.48.
64. Welcome to the International Organisation of la Francophonie's Official Website. URL: <https://www.francophonie.org/Welcome-to-the-International.html>.

Розділ 4

Вплив громадських організацій на політику забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти

Катерина Трима,
кандидат політичних наук,
провідний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-5567-1387>

Анотація

У розділі проаналізовано вплив громадських організацій на вироблення та реалізацію політики забезпечення якості вищої освіти в європейських та вітчизняних університетах. На основі аналізу документального доробку Болонського процесу, звітів з моніторингу розвитку вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти, аналітики Світового банку та аналізу наукової літератури підтверджено тенденцію до посилення впливу громадських організацій на функціонування вищої освіти в Європі та в Україні. Громадські організації є інститутом громадянського суспільства, які на основі принципів відкритості, партнерства та підзвітності паралельно з державними органами виконують функції із забезпечення та розвитку якості вищої освіти. Засоби громадського контролю для забезпечення та моніторингу якості вищої освіти мають високий ступінь суспільної довіри та виступають альтернативним контролером, який врівноважує функції держави у сфері забезпечення якості. Механізми впливу громадських організацій залежать від конкретних вимог політико-правового режиму функціонування в країні та в регіоні. Спільним є добровільний інститут членства, членські внески, підзвітність і публічність діяльності громадських організацій, дотичних до сфери забезпечення, включно із моніторингом і оцінюванням, якості вищої освіти.

Аналіз діяльності громадських організацій європейського, національного та локального рівнів та специфіка їх формування/функціонування через залучення представників громадськості свідчить про те, що громадські організації сприяють зростанню лідерського потенціалу та підвищенню рівня впливу на забезпечення якості вищої освіти різних стейкхолдерів, що забезпечує формування сталої культури якості у закладах вищої освіти, її моніторингу й оцінювання.

Для України є актуальною популяризація участі громадськості у процесах забезпечення якості освітніх послуг, що наразі вже гарантовано різними формами участі стейкхолдерів у забезпеченні, включаючи моніторинг і оцінювання якості вищої освіти. Відсутність конкретних алгоритмів того, яким чином відбуватиметься публічний моніторинг та оцінювання якості вищої освіти громадськими організаціями, створює певні перепони та упередженість щодо співпраці ЗВО та громадськості в цій сфері.

Запропоновано розглядати співпрацю громадських організацій та університетів через інституційний підхід, який передбачає, по-перше, запровадження нового типу громадських організацій – «громадська освітня організація, яка діє у сфері вищої освіти» – з такими ознаками, як наявність у статуті положення про діяльність у сфері вищої освіти; наявність членів та/чи експертів організації, які мають професійне відношення до сфери вищої освіти за освітою, професією, місцем роботи; фіксований/нефіксований інститут членства, який передбачає залучення члена організації у процеси функціонування вищої освіти, її забезпечення, моніторингу, оцінювання; по-друге, розроблення у закладах вищої освіти відповідної стратегії, концепції або положення, що регламентують напрями, механізми та мету взаємодії громадськості та університету, зокрема щодо забезпечення та вдосконалення, моніторингу й оцінювання якості вищої освіти.

Ключові слова: *вища освіта, громадська організація, якість вищої освіти, моніторинг і оцінювання якості, заклад вищої освіти, громадська освітня організація, яка діє у сфері вищої освіти.*

4.1. Актуальність проблеми впливу стейкхолдерів на політику забезпечення та оцінювання якості вищої освіти

У сучасному світі вища освіта є тим макроінститутом, який обумовлює соціально-економічний та соціокультурний розвиток суспільства. Специфіка вищої освіти пов'язана з трансляцією в суспільство нових знань, норм, цінностей, моделей поведінки та культурних цінностей в процесі її набуття.

Уперше про щільну взаємодію суспільства та вищої освіти у різних форматах було заявлено на порядку денному конференції UNESCO «World Conference on Higher Education»³³⁷ (1998 р.). На конференції було прийнято документ «Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action»³³⁸, у якому позначено основні місії вищої освіти, серед яких «сприяння стійкому розвитку та вдосконалення суспільства взагалі» (mission to contribute to the sustainable development and improvement of society as a whole)³³⁹.

Вища освіта має велике значення для сучасного суспільства: «Вища освіта спрямована на досягнення багатьох цілей, включаючи підготовку студентів до активного громадянства, до їх майбутньої кар'єри (наприклад, сприяючи розвитку їх здатності до працевлаштування), підтримку їх особистого розвитку, створення широкої бази передових знань і стимулювання досліджень та інновацій»³⁴⁰. У Національному освітньому глосарії³⁴¹ поняття «вища освіта» включає, окрім іншого, і прищеплення «світоглядних і громадських компетентностей»³⁴².

Оскільки політика у сфері вищої освіти спрямована на розвиток індивіда та його реалізацію у суспільстві, то для процесу розроблення політики у сфері вищої освіти критичним є залучення різних стейкхолдерів (активних громадян, роботодавців, громадських об'єднань, професійних асоціацій та інших суб'єктів).

Термін «стейкхолдери» розкрито в «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»³⁴³: «Стейкхолдери – це учасники (суб'єкти) у межах закладу, включаючи студентів і персонал, а також зовнішніх стейкхолдерів, таких як працедавці та зовнішні партнери закладу»³⁴⁴.

Термін «громадянське об'єднання» розуміємо згідно з визначенням, наданим у Ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання»³⁴⁵:

«Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка.

Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи»³⁴⁶.

Термін «громадське об'єднання» розуміємо як «добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів»³⁴⁷. Дана інтерпретація терміну «громадська організація» узгоджується із визначенням, наданим у «Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC

³³⁷ World Conference on Higher Education: Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action. UNESCO, Paris 5–9 October, 1998. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf>.

³³⁸ World Conference on Higher Education: Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action. UNESCO, Paris 5–9 October, 1998. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf>.

³³⁹ World Conference on Higher Education: Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action. UNESCO, Paris 5–9 October, 1998. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf>.

³⁴⁰ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ: ТОВ «ЦС», 2015.

³⁴¹ Національний освітній глосарій: вища освіта, 2014 / В. М. Захарченко та ін.; за ред. В. Г. Кременя; 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.

³⁴² Національний освітній глосарій: вища освіта. 2014 / В. М. Захарченко та ін.; за ред. В. Г. Кременя; 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с. С. 18.

³⁴³ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ: Ленвіт, 2006. 35 с.

³⁴⁴ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ: Ленвіт, 2006. 35 с. С. 12.

³⁴⁵ Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

³⁴⁶ Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

³⁴⁷ Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>; Громадське об'єднання. *Юридична енциклопедія*: у 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енциклоп. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1: А—Г. 672 с.

development policy»³⁴⁸ (2002 р.). Згідно з даним документом до основних характеристик громадських організацій віднесемо такі³⁴⁹:

- недержавні актори (non-state actor);
- незалежність від органів державної влади (independent of the state);
- прибуткові або не прибуткові (profit or non-profit-making organisations);
- низова ініціатива (created voluntarily by citizens);
- реалізація інтересів у певній сфері (their aim being to promote an issue or an interest, either general or specific)³⁵⁰.

Для підтвердження актуальності проблеми залучення громадських організацій до формування політики забезпечення, включаючи оцінювання якості в Європейському просторі вищої освіти звернемося до ключових документів, що формують мапу Болонського процесу.

*The Bologna Declaration (1999)*³⁵¹. У Болонській декларації від 19 липня 1999 р. було зазначено важливу позицію, яка закріплює за громадськими організаціями статус стейкхолдера освітнього процесу:

«Для зміцнення європейської сфери вищої освіти політика міжурядового співробітництва спрямовуються на залучення європейських неурядових організацій, що функціонують у сфері вищої освіти»³⁵².

*Prague Communiqué «Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education» (2001)*³⁵³. У Празькому комюніке до кола стейкхолдерів формування політик у сфері вищої освіти було додано представників студентства та зроблено наголос на участі європейських громадських організацій у процесі забезпечення та оцінювання якості вищої освіти:

– «Міністри взяли на себе зобов'язання продовжити співпрацю, засновану на цілях, викладених у Болонській декларації, і побудовану на схожих і корисних відмінностях культур, мов і національних систем, що залучає всі можливості міжурядової співпраці та діалогу, що продовжуються, з європейськими університетами, іншими закладами вищої освіти, студентськими організаціями, а також програмами Співтовариства»³⁵⁴;

– «Міністри закликали університети та інші заклади вищої освіти, національні агентства і Європейську мережу забезпечення якості у вищій освіті (ENQA) співпрацювати у кооперації з відповідними організаціями країн, що не є членами ENQA, у встановленні загальних норм ухвалення рекомендацій і розповсюдження кращої практики»³⁵⁵.

*Berlin Communiqué «Realising the European Higher Education Area" Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education»*³⁵⁶ (2003). У Преамбулі до Берлінського комюніке наголошено на стратегічних цілях з розвитку Європейського простору вищої освіти, однією з яких є «важливість соціального виміру Болонського процесу»³⁵⁷. Крім іншого констатовано позиції міністрів освіти щодо того, що «вища освіта є громадським благом і громадською відповідальністю»³⁵⁸.

Берлінське комюніке передбачає участь в реформуванні вищої освіти міжнародних громадських організацій:

³⁴⁸ Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0598&from=en>.

³⁴⁹ Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0598&from=en>.

³⁵⁰ Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0598&from=en>.

³⁵¹ The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf.

³⁵² The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf.

³⁵³ Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2001_Prague/44/2/2001_Prague_Communique_English_553442.pdf.

³⁵⁴ Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2001_Prague/44/2/2001_Prague_Communique_English_553442.pdf.

³⁵⁵ Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2001_Prague/44/2/2001_Prague_Communique_English_553442.pdf.

³⁵⁶ Realising the European Higher Education Area" Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf.

³⁵⁷ Realising the European Higher Education Area" Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf.

³⁵⁸ Realising the European Higher Education Area" Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf.

- European Association for Quality Assurance in Higher Education³⁵⁹ (ENQA),
- European Association of Institutions in Higher Education³⁶⁰ (EURASHE),
- European Association of Universities³⁶¹ (EAU);
- European Student Information Bureau³⁶² (ESIB).

Також наголошується, що для забезпечення якості вищої освіти залучаються не лише зазначені організації-учасники, а й «інші організації та асоціації»³⁶³.

*Bergen Communiqué «The European Higher Education Area – Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education»*³⁶⁴ (2005). Бергенське комюніке акцентує увагу на тому, що важливу роль у реалізації Болонського процесу відіграють партнерські організації, які «представляють бізнес і соціальних партнерів» та на внеску, який зроблений «міжнародними інституціями та організаціями, які є партнерами процесу»³⁶⁵.

Цим документом надано широкі повноваження щодо забезпечення якості вищої освіти отримують громадські організації. Прикладами щодо впливу є такі:

- European Association for Quality Assurance in Higher Education³⁶⁶ пропонує Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості (ESG);
- громадські організації European Association of Universities³⁶⁷ та European Student Information Bureau³⁶⁸ представляють доповіді щодо моніторингу Болонського прогресу, як це визначено II Частиною Комюніке³⁶⁹.

*London Communiqué «Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world»*³⁷⁰ (2007). Лондонське комюніке містить положення, згідно з яким забезпечення якості вищої освіти покладається на авторитетні громадські організації, які утворюють Групу Є4³⁷¹ (E4 Group), та проводять «щорічні Європейські форуми із забезпечення якості, а також сприяють обміну позитивним досвідом у забезпеченні покращення якості в Європейському просторі вищої освіти і надалі»³⁷².

Група Є4 – це «група, до якої входять чотири основних консультативних члени із супроводу Болонського процесу:

- Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти³⁷³;
- Європейська асоціація закладів вищої освіти³⁷⁴;
- Європейська асоціація університетів³⁷⁵;
- Європейський союз студентів³⁷⁶».

³⁵⁹ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/>.

³⁶⁰ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/>.

³⁶¹ European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html>.

³⁶² European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/>.

³⁶³ Realising the European Higher Education Area" Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf.

³⁶⁴ The European Higher Education Area – Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19–20 May 2005. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf.

³⁶⁵ The European Higher Education Area – Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19–20 May 2005. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf.

³⁶⁶ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/>.

³⁶⁷ European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html>.

³⁶⁸ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/>.

³⁶⁹ The European Higher Education Area – Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19–20 May 2005. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf.

³⁷⁰ London Communiqué Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world, London, 16–19 May, 2007. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf.

³⁷¹ Національний освітній глосарій: вища освіта. 2014 / В. М. Захарченко та ін.; за ред. В. Г. Кременя; 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с. С. 34.

³⁷² London Communiqué Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world, London, 16–19 May, 2007. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf.

³⁷³ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/>.

³⁷⁴ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/>.

³⁷⁵ European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html>.

³⁷⁶ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/>.

Leuven Communiqué «The European Higher Education Area in the new decade»³⁷⁷ (2009). Важливим документом, яким закріплюється синергія зусиль різних стейкхолдерів щодо політики забезпечення якості вищої освіти, є Льовенське/Лувенське комюніке. У комюніке наголошується на консолідації зусиль стейкхолдерів: «ЕНЕА спирається на європейську інтелектуальну, наукову і культурну спадщину та прагнення; характеризується постійною співпрацею між урядами, ЗВО, студентами, персоналом, роботодавцями та іншими зацікавленими сторонами»³⁷⁸.

Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area³⁷⁹ (2010). У Будапештсько-Віденській декларації йдеться про унікальну співпрацю різних стейкхолдерів, що забезпечує побудова ЕНЕА: «В унікальній співпраці між державними установами, закладами вищої освіти, студентами і викладачами, разом із роботодавцями, агенціями із забезпечення якості вищої освіти, міжнародними організаціями і європейськими установами, ми залучені до ряду реформ з метою побудови Європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на довірі, співпраці і повазі до розмаїтості культур, мов і систем вищої освіти»³⁸⁰.

Bucharest Communiqué «Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area»³⁸¹ (2012). Бухарестським комюніке у частині «Providing quality higher education for all»³⁸² підтверджує роль міжнародних громадських організацій у забезпеченні якості вищої освіти:

- «Забезпечення якості є надзвичайно важливим для побудови довіри та посилення привабливості пропозицій ЄПВО, у тому числі забезпечення закордонної освіти.
- Ми зобов'язуємося підтримувати відповідальність держави за забезпечення якості, а також активно залучати широке коло стейкхолдерів до цього процесу.
- Ми визнаємо звіт ENQA, ESU, EUA та EURASHE (групи E4) із запровадження та застосування «Європейських стандартів та рекомендацій із забезпечення якості» (ESG).
- Ми переглянемо ESG задля удосконалення їх зрозумілості, придатності та корисності, включаючи їх сферу застосування. Перегляд буде ґрунтуватися на початковій пропозиції, яку має підготувати група E4 разом з Організацією міжнародної освіти (Education International³⁸³), Конфедерацією європейського бізнесу (BUSINESSEUROPE³⁸⁴) та Європейським реєстром забезпечення якості у вищій освіті (European Quality Assurance Register for Higher Education³⁸⁵ (EQAR), що буде представлена для розгляду Групі супроводу Болонського процесу (Bologna Follow-Up Group)»³⁸⁶.

У Бухарестському комюніке йдеться також про публічне інформування суспільства про розвиток вищої освіти: «Ми докладемо зусиль, щоб зробити системи вищої освіти більш зрозумілими для громадськості, а особливо для студентів і роботодавців. Ми будемо підтримувати покращення існуючих та розроблення нових інструментів прозорості, щоб зробити їх більш керованими користувачами та обґрунтувати їх емпіричними даними. Ми прагнемо досягнути узгодження щодо спільних принципів прозорості до 2015 р.»³⁸⁷.

Yerevan Communiqué³⁸⁸ (2015). Єреванське комюніке засвідчує готовність країн, які підписали Болонську декларацію, співпрацювати на основі «відкритого діалогу, спільних цілей і загальних

³⁷⁷ The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain_la_Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf.

³⁷⁸ The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain_la_Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf.

³⁷⁹ Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, March 12, 2010. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf.

³⁸⁰ Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, March 12, 2010. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf.

³⁸¹ Bucharest Communiqué Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area, Bucharest, on 26 and 27 April 2012. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf.

³⁸² Bucharest Communiqué Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area, Bucharest, on 26 and 27 April 2012. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf.

³⁸³ Education International. URL: <https://www.ei-ie.org/>.

³⁸⁴ BUSINESSEUROPE. URL: <https://www.busesseurope.eu/>.

³⁸⁵ European Quality Assurance Register for Higher Education. URL: <https://www.eqar.eu/>.

³⁸⁶ Bucharest Communiqué Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area, Bucharest, on 26 and 27 April 2012. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf.

³⁸⁷ Bucharest Communiqué Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area, Bucharest, on 26 and 27 April 2012. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf.

³⁸⁸ Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2015/112705.pdf.

зобов'язань»³⁸⁹. У документі зазначено «необхідність переосмислення (renew) первинної візії ЕНЕА». Починається цей процес із переосмислення місії вищої освіти, яка має сприяти «створенню інклюзивних суспільств, заснованих на демократичних цінностях і правах людини»³⁹⁰. Реалізація зазначеного положення потребує активного залучення громадських організацій.

*Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)*³⁹¹. У Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) в Частині 3, пункт 3.3 легалізовано діяльність громадських організацій у забезпеченні якості вищої освіти:

«Організаційна незалежність, засвідчена в офіційних документах (наприклад, урядових нормативних документах, законодавчих актах або статуті організації), що визначають незалежність роботи агентства від третіх сторін, таких як заклади вищої освіти, уряди та інші організації стейкхолдерів»³⁹².

*Paris Communiqué*³⁹³ (2018). У Паризькому комюніке у Розділі I «Unlocking the full potential of the EHEA: taking implementation forward»³⁹⁴ зазначено важливу роль стейкхолдерів освітнього процесу:

«Ми визнаємо, що реформи, скеровані Болонським процесом, вимагають як успішної реалізації, так і повної відповідальності за всі наші узгоджені цілі та зобов'язання в усьому ЄПВО. Виконання наших зобов'язань залежить від узгоджених зусиль національних політиків, державної влади, інституцій, працівників, студентів та інших стейкхолдерів, а також координації на рівні ЄПВО»³⁹⁵.

*Bologna Process Implementation report: the European Higher Education*³⁹⁶. У звіті зазначено, що у Європейському просторі вищої освіти природа забезпечення якості заснована на засадах розподіленої відповідальності із спеціалізованими агентствами та органами держави (on the basis of shared responsibility with specialized agencies and state bodies)³⁹⁷.

Для дослідження ролі та підтвердження актуальності впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти звернемося до документів, в яких зафіксовано сучасний стан розвитку ЄПВО.

Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education Area (2018)³⁹⁸. У моніторинговому звіті зазначено, що у Європейському просторі вищої освіти забезпечення якості покладено у тому числі й на громадські організації: «There have been attempts by European higher education stakeholder civil organisations to define in the sphere of quality assurance ... and to explore how it could be implemented in higher education institutions»³⁹⁹.

Benchmarking Higher Education System Performance (2019)⁴⁰⁰. У частині даного звіту «Higher education and the wider social and economic context»⁴⁰¹ зазначено, що вища освіта є частиною середовища, в якому вона існує, та має ключове значення для соціально-економічного розвитку, будучи пов'язаною з різними галузями

³⁸⁹ Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2015/112705.pdf.

³⁹⁰ Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти: навч. посіб. / С. Калашнікова. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 44 с.

³⁹¹ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf.

³⁹² Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. С. 22.

³⁹³ Paris Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2018. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf.

³⁹⁴ Paris Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2018. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf.

³⁹⁵ Paris Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>.

³⁹⁶ European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_chapter_4_0.pdf.

³⁹⁷ European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_chapter_4_0.pdf.

³⁹⁸ Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf>.

³⁹⁹ Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf>.

⁴⁰⁰ Benchmarking Higher Education System Performance. URL: <http://www.oecd.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance-be5514d7-en.html>.

⁴⁰¹ Higher education and the wider social and economic context. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance_15ff30ce-en#page2.

та стейкхолдерами (by providing social and contributions to their communities, higher education is can help improve general well-being, and produce better social and health outcomes, cultural capital, urban and rural regeneration and environmental sustainability)⁴⁰².

«Education at a Glance 2019. OECD Indicators» (2019)⁴⁰³. У звіті зазначено, що у ЄПВО забезпечення якості вищої освіти здійснюється на засадах розподіленої відповідальності спеціалізованими агентствами (shared responsibility with specialized agencies)⁴⁰⁴.

«Education and Training Monitor 2019»⁴⁰⁵ (2019). У звіті зазначено, що національні уряди орієнтовані на співпрацю з різними стейкхолдерами, серед яких громадські організації, церква, поліція тощо (authorities are currently developing an early warning mechanism that could help improve data collection and strengthen coordination between schools, inspectorates and other relevant institutions (social assistance, NGOs, the police, the church, etc.))⁴⁰⁶.

«The shape of global higher education: international comparisons with Europe» (2019)⁴⁰⁷. У звіті серед іншого наголошується на реформуванні вищої освіти через доступ різних стейкхолдерів до політик розвитку та забезпечення якості на основі вивчення національних кейсів (access of stakeholders to the process of policy development and quality assurance implementation)⁴⁰⁸.

«Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency» (2019)⁴⁰⁹. У моніторинговому звіті Світового банку щодо розвитку освіти України зазначено важливу роль, яку відіграють стейкхолдери у процесах реформування, що у підсумку сприяє підвищенню суспільної довіри (the experience of other high-performing education reformers has shown that reform can succeed if it is backed by political will, broadly supported through engagement with stakeholders)⁴¹⁰. Автори звіту радять використовувати потенціал і досвід різних стейкхолдерів при реформуванні вищої освіти в Україні (the Government can build on good practice examples from across the country, including those supported by partners, NGOs, and donor agencies)⁴¹¹.

«Education at a Glance 2020. OECD Indicators» (2020)⁴¹². У звіті наголошено на тому, що оптимальним шляхом забезпечення якості вищої освіти здійснюється у ЄПВО залишається розподілена відповідальність між різними акторами: державою, ЗВО, спеціалізованими агентствами та неурядовими організаціями (shared responsibility with state, HEIs, specialized agencies and non-governmental organizations)⁴¹³.

«World Development Report 2020 Concept Note: Consultations with CSOs» (2020)⁴¹⁴. У звіті Світового банку щодо розвитку громадянського суспільства вказано на те, що критично важливо, щоб представники громадянського суспільства, серед яких є і громадські об'єднання, громадянське суспільство повинно мати можливість здійснювати моніторинг державної політики у різних сферах і мати вільний доступ до публічної

⁴⁰² Higher education and the wider social and economic context. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance_15ff30ce-en#page2.

⁴⁰³ Education at a Glance 2019. OECD Indicators. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page38.

⁴⁰⁴ Education at a Glance 2019. OECD Indicators. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page38.

⁴⁰⁵ European Commission. The Education and Training Monitor 2019. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-romania_en.pdf.

⁴⁰⁶ European Commission. The Education and Training Monitor 2019. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/volume-1-2019-education-and-training-monitor.pdf>.

⁴⁰⁷ British Council. The shape of global higher education: international comparisons with Europe (2019). URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/k006_02_the_shape_of_global_higher_education_in_europe_final_v5_web.pdf.

⁴⁰⁸ British Council. The shape of global higher education: international comparisons with Europe (2019). URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/k006_02_the_shape_of_global_higher_education_in_europe_final_v5_web.pdf.

⁴⁰⁹ Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.

⁴¹⁰ Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.

⁴¹¹ Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.

⁴¹² Education at a Glance 2020. OECD Indicators. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2020_69096873-en#page1.

⁴¹³ Education at a Glance 2019. OECD Indicators. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page38.

⁴¹⁴ World Development Report 2020 Concept Note: Consultations with CSOs 2020. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/778921588767120094/world-development-report-2021-data-for-better-lives-concept-note?deliveryName=DM63927>.

інформації про діяльність держави в різних сферах (monitor state policy in various spheres ... free access to public information on state activities)⁴¹⁵.

«*Learning for All Investing in People's Knowledge and Skills to Promote Development*» (2020)⁴¹⁶. В аналітичній доповіді Світового банку щодо поглиблення знань і навичок людини заради розвитку суспільства вказано на те, що сучасна система освіти, як правило, пов'язана з державними освітніми закладами та програмами (typically refers to the public schools, universities, and training programs)⁴¹⁷, але сучасна філософія освіти передбачає те, що в ній у вигляді формальних і неформальних програм та ініціатив можуть й повинні приймати участь різні стейкхолдери: від держави до самих роботодавців (It includes formal and nonformal programs, plus the full range of beneficiaries of and stakeholders in these programs—teachers, trainers, administrators, employees, students and their families, and employers)⁴¹⁸.

«*European higher education in the Covid-19 crisis*» (2020)⁴¹⁹. У документі міжнародної організації «Європейська асоціація університетів» наголошено на тому, що розвиток системи вищої освіти в Європі відбувається унікальним шляхом: разом з дотриманням норм національного суверенітету, європейські організації та інституції сприяють в значному ступені функціонування вищої освіти поза національними межами (While higher education remains a matter of national sovereignty ... European organisations and structures contributed considerably to a continuation of exchange and partly also to collaboration beyond national borders)⁴²⁰. Серед європейських неурядових організацій: Європейська спілка студентів, Європейська конфедерація профспілок, Європейська асоціація університетів, Європейська асоціація вищих навчальних закладів, що спеціалізуються у прикладних науках та Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти для агентств із забезпечення якості (the European Students' Union, ETUCE representing staff unions, EUA for universities, EURASHE for non-universities and ENQA for quality assurance agencies)⁴²¹.

«*The ESG in the changing landscape of higher education*» (2020)⁴²². У заяві Групи Є4, що об'єднує європейські громадські організації у сфері вищої освіти, наголошено на тому, що саме громадські організації є одним з ключових стейкхолдерів з упровадження ESG в межах Європи (the key stakeholder organisations in the ENEA)⁴²³.

Огляд вищезазначених документів дає змогу констатувати актуальність дослідження проблеми впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти, її моніторингу й оцінювання.

4.2. Теоретичні основи дослідження впливу громадських організацій на забезпечення, моніторинг, оцінювання якості вищої освіти

Вплив стейкхолдерів, зокрема громадських організацій, на політику забезпечення, моніторингу, оцінювання якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти розглянуто в актуальних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених.

⁴¹⁵ World Development Report 2020 Concept Note: Consultations with CSOs 2020. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/778921588767120094/world-development-report-2021-data-for-better-lives-concept-note?deliveryName=DM63927>.

⁴¹⁶ Learning for All Investing in People's Knowledge and Skills to Promote Development. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/27790/649590WPOREPLA00WB0EdStrategy0final.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁴¹⁷ Learning for All Investing in People's Knowledge and Skills to Promote Development. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/27790/649590WPOREPLA00WB0EdStrategy0final.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁴¹⁸ Learning for All Investing in People's Knowledge and Skills to Promote Development. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/27790/649590WPOREPLA00WB0EdStrategy0final.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁴¹⁹ European higher education in the Covid-19 crisis 2020. URL: https://eua.eu/downloads/publications/briefing_european%20higher%20education%20in%20the%20covid-19%20crisis.pdf.

⁴²⁰ European higher education in the Covid-19 crisis 2020. URL: https://eua.eu/downloads/publications/briefing_european%20higher%20education%20in%20the%20covid-19%20crisis.pdf.

⁴²¹ European higher education in the Covid-19 crisis 2020. URL: https://eua.eu/downloads/publications/briefing_european%20higher%20education%20in%20the%20covid-19%20crisis.pdf.

⁴²² The ESG in the changing landscape of higher education 2020. URL: https://eua.eu/downloads/publications/e4_statement_the_esg_in_the_changing_landscape_of_higher_education.pdf.

⁴²³ The ESG in the changing landscape of higher education 2020. URL: https://eua.eu/downloads/publications/e4_statement_the_esg_in_the_changing_landscape_of_higher_education.pdf.

Оцінюючи вітчизняний стан розвитку забезпечення якості вищої освіти, В. Луговий та Ж. Таланова зазначають, що у нашій країні «культура якості, що базується на збалансованому поєднанні стандартів забезпечення мінімуму і стандартів покращення максимуму якості вищої освіти із тенденцією домінування других, знаходиться на початковій стадії становлення», коли світова практика «в умовах розширення автономії університетів» передбачає «тенденцію до поширення стандартів другого роду, що базуються на застосуванні рейтингів та акредитації реалізації освітніх програм і діяльності закладів освіти з урахуванням та на основі покращення їх досконалості, розвитку»⁴²⁴.

Дослідники зазначають, що міжнародна організація «в артикуляції робить наголос саме на якості у вищій освіті, а не на якості вищої освіти», що показує на їхню думку «багатоаспектність якості вищої освіти, а, по-друге, термін «вища освіта» ... використовується скоріше у значенні «простір вищої освіти» по аналогії із словосполученням «в Європейському просторі вищої освіти»⁴²⁵.

С. Калашникова зазначає, що сучасні університети діють в умовах відкритості та партнерства на основі нової моделі управління вищою освітою (врядування), яка «включає – багато рівнів і багато акторів (учасників); правила, процедури і механізми їх взаємодії для досягнення спільних цілей»⁴²⁶ та «спричинює зміну ролі держави в управлінні вищою освітою (від регулятора до фасилітатора) та делегування/перерозподіл її владних повноважень серед нових акторів (учасників) процесу управління»⁴²⁷. Отже, дослідники визнають роль різних стейкхолдерів у забезпеченні якості вищої освіти. До вищевказаного, нашу думку, слід додати те, що у сфері забезпечення якості вищої освіти, вплив саме громадських організацій має виключне значення та забезпечує публічну та неупереджену оцінку освітніх послуг.

О. Оржель зазначає, що: «університетам належить роль суспільних лідерів, здатних запропонувати рішення для розв'язання економічної кризи, пом'якшення напруги між соціоетнічними або соціокультурними групами, надати рецепти для психологічної реабілітації тощо»⁴²⁸. Погоджуючись з тим, що університети приймають активну участь у соціальних процесах, зазначимо, що опис конкретних організаційних форм для реалізації університетами соціальних зобов'язань можна доповнити громадськими об'єднаннями, які є конкретними механізмами «посилення соціального виміру вищої освіти»⁴²⁹.

Проблема забезпечення якості вищої освіти є актуальною для наукових розвідок, але найчастіше її розглядають як прерогативу державних агентств, що обмежує вивчення можливостей громадських організацій у зазначеній сфері. О. Панич, вивчаючи незалежні установи оцінювання і забезпечення якості вищої освіти, зауважує, що коло стейкхолдерів у забезпеченні якості вищої освіти в країні збільшилося, але й досі залишається невизначеною концепція незалежних агентств при Національному агентстві з забезпечення якості⁴³⁰. Можна погодитися з дослідницею щодо можливостей використання досвіду відповідних європейських організацій, які діють у сфері забезпечення якості освіти, а саме: «Модельними тут можна вважати Європейську асоціацію забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA) та Раду з акредитації вищої освіти (Council for Higher Education Accreditation, CHEA). Відмінність між цими організаціями полягає у тому, що ENQA акредитує агенції країн Болонського процесу, серед яких є національні агенції і незалежні (засновані недержавними об'єднаннями)»⁴³¹. На нашу думку, важливим критерієм незалежних агентств із забезпечення якості є їх специфічна природа – вони не повинні

⁴²⁴ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналітичні матеріали (частина II): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2016. 111 с. С.26.

⁴²⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналітичні матеріали (частина II): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2016. 111 с. С.26.

⁴²⁶ Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства: колект. монографія / Є. Балджи та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 205 с. С.9.

⁴²⁷ Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства: колект. монографія / Є. Балджи та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 205 с. С.10.

⁴²⁸ Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства: навч. посіб. / Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с. С.6.

⁴²⁹ Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства: навч. посіб. / Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с. С.7.

⁴³⁰ Панич О. Концептуальні засади створення незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. URL: http://education-ua.org/ua/articles/1344-kontseptualni-zasadi-stvorennya-nezaleznykh-ustanov-otsinyuvannya-ta-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti?fbclid=IwAR07OhEcdaX1KoriXRJzD_tqukfgVrKNczl1uYumfgtt1hniDFzawCXsu7Q.

⁴³¹ Панич О. Концептуальні засади створення незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. URL: http://education-ua.org/ua/articles/1344-kontseptualni-zasadi-stvorennya-nezaleznykh-ustanov-otsinyuvannya-ta-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti?fbclid=IwAR07OhEcdaX1KoriXRJzD_tqukfgVrKNczl1uYumfgtt1hniDFzawCXsu7Q.

бути державними. Погоджуємося з думкою дослідниці, що громадська природа агенцій із забезпечення якості вищої освіти забезпечує незалежність та неупередженість організації і зменшує корупційні ризики.

Теоретичні аспекти удосконалення механізмів державно-управлінського впливу на освітню галузь у контексті інтеграції до Європейського простору вищої освіти розглянуто у роботі М. Карпенко, який виокремлює чинники формування системи забезпечення якості в країнах Європейського Союзу. Цілоком погоджуємося з висновками дослідника щодо того, що природа європейських агенцій з контролю та оцінювання якості освіти є «способом вияву приватної ініціативи у сфері діяльності на ринку освітніх послуг»⁴³². Зазначимо, що сутність агентств із забезпечення якості вищої освіти у подібній інтерпретації споріднена із визначенням громадських організацій, які по суті є приватною ініціативою.

У зарубіжній історіографії наявні роботи, в яких проаналізовано роль громадських організацій у забезпеченні якості вищої освіти. Класичною у вивченні взаємодії громадських організацій та вищої освіти можна вважати роботу Ivar Bleiklie «The University, the State, and Civil Society»⁴³³ (1999), в якій дослідник наголошує на тенденції до демократизації через зростання ролі недержавних акторів у забезпеченні якості навчання у вищій освіті (... trends in democracy through increasing the role of non-state actors in education quality assurance)⁴³⁴. За нашими спостереженнями, саме із зазначеної роботи розпочинається вивчення взаємодії громадських організацій та вищої освіти.

У циклі робіт Peter Willetts описано роль потенційної сфери співпраці громадських організацій та вищої освіти. Якщо у роботі «Non-Governmental Organizations in World Politics: To Construction of Global Governance»⁴³⁵ (2011) дослідник виокремлює забезпечення якості вищої освіти як один з напрямів взаємодії громадянського суспільства та держави, то у роботі «NGOs as Insider Participants: Evolution of the role of NGOs at the United Nations»⁴³⁶ (2018) він вказує, що саме громадські організації стають критично важливими для забезпечення демократизації освіти, особливо у сфері забезпечення її якості (the role of NGOs as crucial pioneers in the democratization of the education as well in the field of its quality assurance)⁴³⁷.

Karen L. Webber та Angel J. у роботі «Calderon Institutional research and planning in higher education. Global contexts and themes» (2015) наголошують на зростанні ролі громадських організацій у таких сферах вищої освіти як доступ, інституційна підзвітність, забезпечення якості, пріоритети освітньої політики та розвиток систем даних про вищу освіту (impact on key issues such as access, institutional accountability, quality assurance, educational policy priorities, and the development of higher education data systems)⁴³⁸.

Linda Evans в статті «Re-shaping the EHEA After the Demise of Neoliberalism: A UK-Informed Perspective Pages»⁴³⁹ (2018) доповнює перелік цих сфер також й необхідністю переглянути підходи до самої європейської академічної спільноти та викладачів, форм, за допомогою яких вони впливають на забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти (the European academic workforce and its welfare and consequent capacity to deliver high quality higher education is finally being recognised as a significant issue)⁴⁴⁰.

У роботі Tony Gallagher «Promoting the Civic and Democratic Role of Higher Education: The Next Challenge for the EHEA?»⁴⁴¹ зроблено наголос на кардинальних змінах у взаємодії суспільства та вищої освіти. На думку дослідника, заклади вищої освіти залучені у нові форми взаємодії із суспільством. Учений робить наголос на прагненні університетів ділитися своїми знаннями, ресурсами та навичками з громадськістю, а також слухати

⁴³² Європейський досвід для створення ефективної системи контролю та оцінки якості вищої освіти в Україні: аналіт. записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/745>.

⁴³³ Ivar Bleiklie. The University, the State, and Civil Society. *Higher Education in Europe*. 1999. Vol. 24. Issue 4. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/ref/10.1080/0379772990240404?scroll=top>.

⁴³⁴ Ivar Bleiklie. The University, the State, and Civil Society. *Higher Education in Europe*. 1999. Vol. 24. Issue 4. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/ref/10.1080/0379772990240404?scroll=top>.

⁴³⁵ Willetts Peter. *Non-Governmental Organizations in World Politics: The Construction of Global Governance*. London and New York: Routledge, 2011. Series on Global Institutions, ISBN 978-0-415-38125-3, 193 p.

⁴³⁶ Willetts Peter. *NGOs as Insider Participants: Evolution of the role of NGOs at the United Nations*. Contribution to Elgar Handbook of Research on NGOs Edited by Aynsley Kellow and Hannah Murphy-Gregory. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, September 2018. 488 p.

⁴³⁷ Willetts Peter. *NGOs as Insider Participants: Evolution of the role of NGOs at the United Nations*. Contribution to Elgar Handbook of Research on NGOs Edited by Aynsley Kellow and Hannah Murphy-Gregory. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, September 2018. 488 p. P. 127.

⁴³⁸ Webber Karen L., Calderon Angel J. *Institutional research and planning in higher education. Global contexts and themes*. 2015. 248 p. P. 134.

⁴³⁹ Evans Linda. *Re-shaping the EHEA After the Demise of Neoliberalism: A UK-Informed Perspective Pages*. *The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies*. 2018. 23–42 p.

⁴⁴⁰ Evans Linda. *Re-shaping the EHEA After the Demise of Neoliberalism: A UK-Informed Perspective Pages*. *The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies*. 2018. 23–42 p. P. 37.

⁴⁴¹ Gallagher Tony. *Promoting the Civic and Democratic Role of Higher Education: The Next Challenge for the EHEA? The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies*. 2018. P. 335–344.

та вивчати досвід різних громад, з якими університети співпрацюють (we are committed to sharing our knowledge, resources and skills with the public, and to listening to and learning from the expertise and insight of the different communities with which we engage)⁴⁴².

S. Appe та D. Barragán у роботі «Universities, NGOs, and civil society sustainability: preliminary lessons from Ecuador»⁴⁴³ (2017) вивчають кейс Еквадору щодо залучення громадянського суспільства і громадських організацій до співпраці з університетами. Учені наголошують на тенденції до зростання ролі «недержавних акторів» у трикутнику «Університет – Громада – Громадська організація». Це у підсумку підвищує якість освітніх послуг, які надаються (strengthening the role of non-state actors in the University-Community-NGO triangle, which improves the environment in which education is provided, which has the effect of improving the quality of educational services ...)⁴⁴⁴.

I. Bleiklie, J. Enders, B. Lepori у роботі «Managing Universities: Policy and Organizational Change from a Western European Comparative Perspective»⁴⁴⁵ (2017) наголошують на зростанні ролі громадських організацій у процесах урядування в університетах, зокрема через участь у прийнятті рішень, вплив на модернізацію організаційних структур, контроль керівництва закладу вищої освіти⁴⁴⁶.

B. Gilfillan та A. Fee у роботі «Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy»⁴⁴⁷ (2017) досліджують механізми впливу неурядових організацій на функціонування закладів освіти, зокрема для впровадження змін і вирішення проблем місцевого характеру (NGO influence upon education institution to establishing and facilitating practices for the development of local areas)⁴⁴⁸. До таких механізмів впливу серед іншого автори відносять діяльність спеціальних комітетів (participative committees)⁴⁴⁹.

M. Vukasovic, J. Jungblut, M. Chou, M. Elken та P. Ravinet у роботі «Multi-level, Multi-actor and Multi-issue Dimensions of Governance of the European Higher Education Area, and Beyond»⁴⁵⁰ (2018) вивчають особливості взаємодії європейської академічної спільноти, викладачів, студентів, роботодавців, місцевих громад і неприбуткових організацій задля формування «суспільства знань» (the close relationship between European academic community, teachers, students, employers, local communities and non-profit organizations to establish the knowledge society)⁴⁵¹.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових праць дозволяє стверджувати, що наукова дискусія з проблеми впливу стейкхолдерів на розвиток вищої освіти має фрагментарний характер. Це актуалізує потребу здійснити системне дослідження процесу впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти.

Вибір європейських країн для аналізу процесів впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти обумовлено низкою факторів, серед яких, зокрема, такі:

– високі показники європейських університетів у світових рейтингах;

– доступність інформації щодо діяльності громадських організацій та університетів Європи на відповідних сайтах;

⁴⁴² Gallagher Tony. Promoting the Civic and Democratic Role of Higher Education: The Next Challenge for the EHEA? *The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies*. 2018. P. 339.

⁴⁴³ Susan Appe & Daniel Barragán (2017) Universities, NGOs, and civil society sustainability: preliminary lessons from Ecuador. *Development in Practice*. 27:4, 472–486.

⁴⁴⁴ Susan Appe & Daniel Barragán (2017) Universities, NGOs, and civil society sustainability: preliminary lessons from Ecuador. *Development in Practice*. 27:4, 472–486.

⁴⁴⁵ Managing Universities. Policy and Organizational Change from a Western European Comparative Perspective. Editors: Bleiklie, Ivar, Enders, Jürgen, Lepori, Benedetto (Eds.) URL: <https://www.palgrave.com/gp/book/9783319538648>.

⁴⁴⁶ Managing Universities. Policy and Organizational Change from a Western European Comparative Perspective. Editors: Bleiklie, Ivar, Enders, Jürgen, Lepori, Benedetto (Eds.) URL: <https://www.palgrave.com/gp/book/9783319538648>.

⁴⁴⁷ Beth Gilfillan & Anthony Fee (2017) Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy, *Development in Practice*, 27:8, 1035–1049.

⁴⁴⁸ Beth Gilfillan & Anthony Fee (2017) Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy. *Development in Practice*. 27:8, 1035–1049.

⁴⁴⁹ Beth Gilfillan & Anthony Fee (2017) Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy. *Development in Practice*. 27:8, 1035–1049.

⁴⁵⁰ Martina Vukasovic Multi-level, Multi-actor and Multi-issue Dimensions of Governance of the European Higher Education Area, and Beyond. URL: https://www.researchgate.net/publication/326167678_Multi-level_Multi-actor_and_Multi-issue_Dimensions_of_Governance_of_the_European_Higher_Education_Area_and_Beyond.

⁴⁵¹ Martina Vukasovic Multi-level, Multi-actor and Multi-issue Dimensions of Governance of the European Higher Education Area, and Beyond. URL: https://www.researchgate.net/publication/326167678_Multi-level_Multi-actor_and_Multi-issue_Dimensions_of_Governance_of_the_European_Higher_Education_Area_and_Beyond.

– можливість адаптації європейського досвіду до реалій функціонування українських університетів і громадських організацій на національному та інституціональному рівнях.

Громадські організації як стейкхолдери процесу забезпечення та моніторингу якості вищої освіти є проявом демократії та гарантом прозорості та інформаційної відкритості закладів вищої освіти. Утім, для адаптації досвіду загальноєвропейських громадських організацій та громадських організацій окремих країн Європи необхідним є розуміння принципових відмінностей реєстрації та політико-правових режимів функціонування громадських організацій в Європі та в Україні.

З нашої точки зору, для України на даному етапі релевантною буде популяризація принципу участі громадськості у процесі аналізу якості освітніх послуг, що наразі вже гарантовано різними формами участі стейкхолдерів у забезпеченні якості вищої освіти. Так, згідно з Законом України «Про освіту»⁴⁵² є такі форми: громадська акредитація закладу вищої освіти, яка здійснюється на добровільних засадах і за запитом ЗВО; громадський нагляд (контроль), який здійснюється у вигляді досліджень у сфері освіти, громадський обговорення тощо. Законом «Про вищу освіту»⁴⁵³ також передбачений громадський контроль у сфері вищої освіти громадськими об'єднаннями та окремими громадянами на принципах відкритості та прозорості.

Відсутність конкретних алгоритмів того, яким чином відбуватиметься публічний моніторинг та оцінювання якості вищої освіти громадськими організаціями, створює певні перепони та упередженість щодо співпраці ЗВО та громадськості в цій сфері. Закон України «Про вищу освіту» окреслює певні вимоги до здійснення громадського контролю, але в ньому відсутні описи повноважень громадських організацій, порядок оприлюднення результатів їх роботи з моніторингу якості освітніх послуг. Однією з проблем є також забезпечення принципу відкритості, що полягає в обов'язковому оприлюдненні інформації про співпрацю ЗВО та громадськості, про що свідчить аналіз роботи окремих громадських організацій та закладів вищої освіти.

Для того, щоб університети та громадські організації отримали змогу адаптувати європейський досвід, необхідно накопичити власний. На наш погляд, розпочати його слід з таких дій: по-перше, необхідне переосмислення термінології та впровадження у науковий обіг та політико-правовий вимір поняття «громадська освітня організація, яка діє у сфері вищої освіти», за допомогою якого можна визначити приналежність громадських організацій до вказаної категорії/кластеру. Для такої категорії/кластеру громадської організації нами було сформульовано визначення: «громадська освітня організація – це організація, чия діяльність «дотична до вищої освіти та спрямована на захист та реалізацію інтересів членів цієї організації та/чи загальносупільних інтересів у сфері вищої освіти. Сфера діяльності громадських освітніх організацій включає моніторинг, розвиток та аудит якості вищої освіти»⁴⁵⁴.

Виходячи з особливостей обліку громадських організацій сучасних міжнародних класифікаторів і національного класифікатора Державного комітету статистики України⁴⁵⁵, згідно з яким в основу поділу громадських організацій на різні типи покладено організаційно-правовий складник, а не функціональний компонент, вважаємо критично важливим доповнити вимоги до категорії/кластеру «громадська освітня організація, яка діє у сфері вищої освіти» (особливо для таких, які позиціонують себе як експерти у забезпеченні та оцінці якості освітніх послуг) наявністю серед членів організації спеціалістів та експертів з вищої освіти за спеціальністю, сферою діяльності та/чи відповідним науковим ступенем та вченим званням. Наразі є можливим функціонування громадських організацій у сфері освіти без урахування подібних вимог, а лише шляхом допису відповідного положення у Статуті організації, що, безумовно, уможливорює ризики неякісного аналізу вищої освіти, моніторингу і оцінювання її якості представниками громадськості, які не володіють необхідними компетентностями.

По-друге, для того, щоб імплементувати законодавчі вимоги щодо залучення громадськості до оцінювання діяльності університетів, необхідно розробити у вітчизняних закладах вищої освіти відповідні стратегії, концепції або положення, які б регламентували напрями, механізм та мету співпраці університету з різними стейкхолдерами⁴⁵⁶. Це дасть змогу університетам накопичити практичний досвід із співпраці з

⁴⁵² Про освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19>.

⁴⁵³ Про вищу освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18>.

⁴⁵⁴ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2018. 172 с.

⁴⁵⁵ Трима К. [Модернізація підходів до обліку громадських організацій в сучасних класифікаторах](#). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Історія. Філософія. Політологія». Політологія. Соціологія. Правознавство. 2019. № 4. С.87.

⁴⁵⁶ Трима К. Залучення громадських організацій до оцінювання якості вищої освіти: інституційний рівень. *Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації* / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2019. С.96–98.

зовнішніми стейкхолдерами, реалізувавши на практиці вимоги нормативно-правового поля громадського контролю у сфері вищої освіти.

4.3. Вплив Групи Є4 на політику забезпечення та оцінювання якості вищої освіти в ЄПВО

Вплив громадських організацій, які складають Групу Є4 (E4 Group), на політику забезпечення та оцінювання якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти, має особливості, які дають змогу забезпечити неупереджену та професійну оцінку якості вищої освіти. Як зазначено у «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»: «Агенції із забезпечення якості у межах ЄПВО широко застосовують декілька елементів в процесах зовнішньої перевірки, які не тільки забезпечують валідність, надійність і корисність цих процесів, але й створюють європейський вимір у забезпеченні якості вищої освіти»⁴⁵⁷. Групу Є4 (E4 Group) складають наступні організації: European Association for Quality Assurance in Higher Education⁴⁵⁸ (ENQA), European Association of Institutions in Higher Education⁴⁵⁹ (EURASHE), European Association of Universities⁴⁶⁰ (EAU) та European Student Union⁴⁶¹ (ESU).

*European Association for Quality Assurance in Higher Education*⁴⁶² (ENQA) є «парасольковою» організацією (umbrella organization), яка об'єднує агенції із забезпечення якості з країн-членів Європейського простору вищої освіти в єдину мережу. ENQA сприяє співпраці європейських агенцій у сфері забезпечення якості у вищій освіті та поширює інформацію щодо найкращих практик між своїми членами та зацікавленими сторонами з метою обміну накопиченим досвідом у сфері розроблення політики забезпечення якості вищої освіти (promoting European co-operation in the field of quality assurance in higher education and disseminating information and expertise among its members and towards stakeholders in order to develop and share good practice and to foster the European dimension of quality assurance)⁴⁶³. Результатом впливу European Association for Quality Assurance in Higher Education⁴⁶⁴ на політику забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти стала розробка ефективного інструменту: Європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти⁴⁶⁵.

*European Association of Institutions in Higher Education*⁴⁶⁶ (EURASHE) є другою учасницею Групи Є4 (E4 Group). EURASHE представляє інтереси університетів прикладних наук та університетських коледжів відповідно до Статуту⁴⁶⁷ організації. У рамках Європейського простору вищої освіти місією організації є реалізація інтересів університетів прикладних наук або інших закладів вищої освіти, які визнані або фінансуються за рахунок національних бюджетів в межах Європейського простору вищої освіти (the mission of the Association is to promote, within the European Higher Education Area (EHEA), the interests of professional higher education and of relevant higher education institutions that are recognised or financed by the public authorities of a EHEA member country)⁴⁶⁸. European Association of Institutions in Higher Education⁴⁶⁹ бере участь у формуванні політики забезпечення якості вищої освіти завдяки своїй діяльності, пов'язаній із розробленням процедур акредитації, інструментів прозорості, оцінок, рейтингів, інструкцій (EURASHE activities linked to quality assurance (QA), accreditation, transparency tools, evaluation, rankings, labels). Формами участі організації у формуванні політики забезпечення якості вищої освіти є численні аналітичні звіти, збір кращих практик, доповіді тощо⁴⁷⁰.

154

⁴⁵⁷ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ: Ленвіт, 2006. 35 с. С. 12.

⁴⁵⁸ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/>.

⁴⁵⁹ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/>.

⁴⁶⁰ European Association of Universities. URL: <https://eacea.ec.europa.eu/>.

⁴⁶¹ European Student Union. URL: <https://www.esu-online.org/>.

⁴⁶² European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/>.

⁴⁶³ About ENQA. URL: <https://enqa.eu/index.php/about-enqa/>.

⁴⁶⁴ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/>.

⁴⁶⁵ Standards and Guidelines, 2015 – Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education. URL: [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf).

⁴⁶⁶ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/>.

⁴⁶⁷ Statutes of the European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE) aisbl. URL: https://www.eurashe.eu/wp-content/uploads/2011/10/EURASHE_statutes_2015_EN.pdf.

⁴⁶⁸ Statutes of the European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE) aisbl. URL: https://www.eurashe.eu/wp-content/uploads/2011/10/EURASHE_statutes_2015_EN.pdf.

⁴⁶⁹ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/>.

⁴⁷⁰ Quality of HE. URL.: <https://www.eurashe.eu/policy/quality-he/>.

Серед організацій Групи Є4 (E4 Group) «парасольковою» громадською організацією (umbrella organization) є *European University Association*⁴⁷¹ (EAU). Ця європейська неурядова організація об'єднує 850 закладів вищої освіти з 48 країн⁴⁷². *European University Association*⁴⁷³ була заснована у 2001 р. у результаті злиття Асоціації європейських університетів і Конфедерації Конференцій Ректорів Європейського Союзу⁴⁷⁴. Згідно з Статутом⁴⁷⁵ Асоціація має неприбутковий характер (a non-profit association)⁴⁷⁶.

European Students' Union (ESU)⁴⁷⁷ є «парасольковою» організацією, яка складається з 47 національних студентських організацій, що об'єднує 39 країн⁴⁷⁸. *European Students' Union* був заснований в 1982 р. національними спілками студентів Норвегії, Великобританії, Швейцарії, Ісландії, Франції, Данії та Австрії під назвою «Західноєвропейське інформаційне бюро студентів»⁴⁷⁹. Згідно з Статутом⁴⁸⁰ *European Students' Union* є неприбутковою організацією, яка діє на кількох рівнях: національні організації утворюють єдиний виконавчий комітет⁴⁸¹. Дана організація є основним стейкхолдером політики формування якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти, який представляє інтереси студентства.

Метою *European Students' Union* є захист освітніх, соціальних, економічних і культурних прав студентів по відношенню до національних та європейських інституцій, серед яких, зокрема, Європейський Союз, Рада Європи та Група супроводу Болонського процесу (to represent and promote the educational, social, economic and cultural interests of students at the European level towards all relevant bodies and in particular the European Union, Bologna Follow Up Group, Council of Europe)⁴⁸².

European Students' Union як неприбуткова громадська організація також виступає одним із стейкхолдерів політики забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти.

Серед інновацій в сфері взаємодії громадськості та вищої освіти в рамках Групи Є4 (E4 Group) слід згадати створення ще однієї організації. У 2008 р. було створено *European Quality Assurance Register in Higher Education* (EQAR)⁴⁸³, метою якого є систематизація інформації щодо державних і приватних агенції із забезпечення якості вищої освіти, що працюють чи планують працювати в Європі. *European Quality Assurance Register in Higher Education* є великою базою даних: реєстр надає закладам вищої освіти інформацію про агенції забезпечення якості, які діють у Європейському просторі вищої освіти⁴⁸⁴.

Організації, які входять до Групи Є4 (E4 Group), одним з елементів своєї роботи мають вплив на політику забезпечення та оцінювання якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти. Структурно-функціональні характеристики організацій дозволяють дійти висновку, що серед напрямків діяльності Групи Є4 (E4 Group) домінує професійний розвиток і забезпечення якості вищої освіти, що передбачає її оцінювання.

4.4. Вплив громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти: європейський досвід

The Association of Commonwealth Universities⁴⁸⁵ є однією з громадських організацій, які здійснюють вплив на політику забезпечення і оцінювання якості у Великобританії. Членами даної громадської асоціації є 500 університетів-членів, а її діяльність реалізується за рахунок членських внесків, які мають три рівні залежно від прибутків університетів-членів. Державне фінансування діяльності організації не передбачено, лише можливості отримувати окремі урядові гранти⁴⁸⁶. Маючи статус громадської організації, Асоціація має

⁴⁷¹ European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html>.

⁴⁷² European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html>.

⁴⁷³ European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html>.

⁴⁷⁴ European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html>.

⁴⁷⁵ European University Association: Statute. URL: https://eua.eu/component/attachments/?task=download&id=1182:Belgian_statutes_EN_2013_final.

⁴⁷⁶ European University Association: Statute. URL: https://eua.eu/component/attachments/?task=download&id=1182:Belgian_statutes_EN_2013_final.

⁴⁷⁷ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/>.

⁴⁷⁸ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/about/history-of-esu/>.

⁴⁷⁹ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/>.

⁴⁸⁰ Statutes "European Students' Union". URL: <https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/ESU-Statutes-as-of-BM70.pdf>.

⁴⁸¹ Statutes "European Students' Union". URL: <https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/ESU-Statutes-as-of-BM70.pdf>.

⁴⁸² Statutes "European Students' Union". URL: <https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/ESU-Statutes-as-of-BM70.pdf>.

⁴⁸³ European Quality Assurance Register in Higher Education. URL: <https://www.eqar.eu/>.

⁴⁸⁴ European Quality Assurance Register in Higher Education. URL: <https://www.eqar.eu/>.

⁴⁸⁵ Association of Commonwealth Universities. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>.

⁴⁸⁶ Association of Commonwealth Universities. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>.

можливість приймати благодійні внески від приватних та юридичних осіб, а також виступати грантхолдером, надаючи гранти для проектної діяльності та стипендії для індивідів та інших громадських установ (to accept charitable contributions from individuals and legal entities, as well as to act as grant holders, providing grants for project activities and scholarships for individuals and other public institutions)⁴⁸⁷.

Діяльність Асоціації зосереджено на поширенні досвіду власних учасників щодо впровадження інновацій в освітній сфері. Відбувається це через спеціально розроблений механізм, еталонний вимірювач ефективності управління університетом «ACU Measures»⁴⁸⁸, за допомогою якого експертами організації на основі даних, які вони отримують від університетів-членів, проводиться порівняльний аналіз діяльності університетів у різних сферах⁴⁸⁹. Оцінка «ACU Measures»⁴⁹⁰ впливає на ранжування університетів у національних рейтингах, які є ключовим показником ефективності та якості діяльності закладів вищої освіти.

Розроблений онлайн-сервіс «ACU Measures»⁴⁹¹ є універсальним інструментом: Асоціація використовує «ACU Measures»⁴⁹² для дослідження та порівняльного аналізу, які необхідні для отримання релевантної інформації щодо даних про університет та його звітність за ключовими напрямками управління університетами. Порівняльний аналіз дає змогу побачити позицію закладу відносно інших закладів⁴⁹³.

Для того, щоб отримати оцінку за допомогою вищевказаного сервісу, університети – повні члени згідно з Статутом організації повинні надати документи щодо реєстрації та розташування на території Співдружності, а також ліцензію на здійснення освітньої діяльності. Кількість студентів денної форми навчання в університеті, який хоче оцінити свою діяльність за допомогою он-лайн вимірювача, повинна складати не менш як 250 студентів⁴⁹⁴.

Зареєстрована як благодійна організація British Quality Assurance Agency⁴⁹⁵ згідно з визначенням, наданим у Статуті організації, є незалежним органом, якому доручено здійснювати моніторинг і консультування стосовно стандартів та якості вищої освіти у Великобританії⁴⁹⁶.

British Quality Assurance Agency⁴⁹⁷ згідно з Статутом перевіряє стандарти та якості вищої освіти (standards and quality of higher education)⁴⁹⁸ за допомогою зовнішньої експертної оцінки. Рецензенти перевіряють, чи дотримано 19 параметрів the Quality Code⁴⁹⁹, узгоджених і визнаних британським сектором вищої освіти. Організація також розробляє орієнтири та керівні вказівки для закладів вищої освіти, а також організовує комісії з дослідження питань забезпечення якості вищої освіти (develops guidelines and guidelines for higher education institutions, as well as organizes commissions for the study of higher education quality assurance)⁵⁰⁰.

British Quality Assurance Agency⁵⁰¹ тісно співпрацює з іншими громадськими організаціями, які зацікавлені у забезпеченні стандартів якості вищої освіти британських закладів вищої освіти, серед яких: Higher Education Academy⁵⁰², окремі університети Великобританії та GuildHE⁵⁰³.

У Польщі діє Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego⁵⁰⁴, яка є громадською організацією, що здійснює перевірку якості вищої освіти польських закладів вищої освіти. Організація функціонує за рахунок членських внесків університетів і факультетів, викладачів і студентів, які є її членами. Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego⁵⁰⁵ перевіряє, як університети, коледжі та «альтернативні постачальники вищої освіти

⁴⁸⁷ Association of Commonwealth Universities. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>.

⁴⁸⁸ ACU Measures. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>.

⁴⁸⁹ Association of Commonwealth Universities. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>.

⁴⁹⁰ ACU Measures. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>.

⁴⁹¹ ACU Measures. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>.

⁴⁹² ACU Measures. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>.

⁴⁹³ Guide to ACU Measures benchmarking tool. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/guide-benchmarking-tool>.

⁴⁹⁴ Guide to ACU Measures benchmarking tool. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/guide-benchmarking-tool>.

⁴⁹⁵ British quality assurance agency. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work>.

⁴⁹⁶ British quality assurance agency. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work>.

⁴⁹⁷ British quality assurance agency. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work>.

⁴⁹⁸ British quality assurance agency. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work>.

⁴⁹⁹ The Quality Code A Brief Guide. URL: https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/quality-code/quality-code-brief-guide.pdf?sfvrsn=fb09f781_6/.

⁵⁰⁰ The Quality Code A Brief Guide. URL: https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/quality-code/quality-code-brief-guide.pdf?sfvrsn=fb09f781_6/.

⁵⁰¹ British quality assurance agency. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work>.

⁵⁰² Higher Education Academy. URL: <https://www.heacademy.uk/>.

⁵⁰³ GuildHE. URL: <https://www.guidehe.uk>.

⁵⁰⁴ Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego. URL: <https://www.plquality.ac.pl/>.

⁵⁰⁵ Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego. URL: <https://www.plquality.ac.pl/>.

(alternatywni dostawcy szkolnictwa wyższego)⁵⁰⁶ підтримують встановлені ними стандарти якості. Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego⁵⁰⁷ є неприбутковою організацією, яка зареєстрована у формі благодійного фонду⁵⁰⁸. Організація проводить заходи, які включають експертне оцінювання та інституціональний аудит, орієнтовані на вдосконалення якості вищої освіти (wzajemna ocena kontroli instytucjonalnej i oceny instytucjonalnej ukierunkowana na poprawę jakości szkolnictwa wyższego)⁵⁰⁹

Цікавою є процедура обрання студентів як стейкхолдерів забезпечення якості вищої освіти. Для того, щоб узаконити участь студентів у вищевказаних органах, а також забезпечити відповідну кваліфікацію і досвід, Niezależne Zrzeszenie Studentów⁵¹⁰, регіональні асоціації студентських союзів створили Pula akredytacji studentów. Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego⁵¹¹ підтримує створений пул і рекомендує агентствам з забезпечення якості обирати студентів з Pula akredytacji studentów для роботи в експертних групах. Pula akredytacji studentów проводить загальні збори два рази на рік, що надає можливість студентам обговорювати, обмінюватися думками й досвідом щодо забезпечення якості вищої освіти. Секретаріат знаходиться у Niezależne Zrzeszenie Studentów⁵¹², який займається адміністративними питаннями.

Забезпечення якості освітніх послуг у вищій освіті у Німеччині здійснюється незалежними неурядовими агентствами, які відповідають за проведення процедур акредитації освітніх програм і працюють на некомерційній основі. Зараз функціонує 10 агентств, які, в свою чергу, повинні бути акредитовані Німецькою радою з акредитації. Остання була створена провінціями ФРН для визначення стандартів процесів акредитації та забезпечення акредитації відповідно до надійних, прозорих і міжнародно прийнятих критеріїв⁵¹³. У такому режимі функціонує the Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programs (AQAS)⁵¹⁴ – незалежна некомерційна організація, яка займається акредитацією закладів вищої освіти Німеччини (In Germany, independent, non-governmental agencies are responsible for carrying out accreditation procedures of study programmes or HEI quality assurance systems)⁵¹⁵. Цікава природа даної організації, з одного боку, це громадська неприбуткова організація, з іншого боку, німецьке законодавство дозволяє експертам Агентства отримувати зарплатню за свою роботу.

Результатами роботи організації на сьогоднішній день є акредитація понад 3500 програм в університетах, включаючи численні програми за межами Німеччини. У січні 2009 р. Німецька рада з акредитації надала дозвіл AQAS на акредитацію систем забезпечення якості і закладів вищої освіти⁵¹⁶. Організація також присутня в реєстрі European Quality Assurance Register in Higher Education (EQAR)⁵¹⁷. Як бачимо, німецькі громадські організацію також залучені до реалізації відповідальних процесів у функціонуванні вищої освіти, а саме процедури оцінювання та акредитації.

Аналіз діяльності європейських громадських організацій у сфері забезпечення якості вищої освіти дає змогу стверджувати, що залучення громадських стейкхолдерів як експертів для моніторингу та оцінювання якості освітніх послуг є усталеною практикою. На відповідних сайтах наявна інформація про процедури, за допомогою яких громадські організації, дотичні до сфери вищої освіти, здійснюють моніторинг та оцінювання якості, але в більшості випадків дана інформація має загальний та описовий характер. Глибше розуміння процесів взаємодії громадських організацій та університетів щодо забезпечення, моніторингу, оцінювання якості вищої освіти можливе за умови членства у відповідних організаціях. Одним з вагомих факторів діяльності громадських організацій у сфері забезпечення, моніторингу, оцінювання якості вищої освіти в ЄПВО є високий рівень довіри до експертів і громадських діячів проаналізованих нами громадських організацій.

⁵⁰⁶ Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego. URL: <https://www.plquality.ac.pl/>.

⁵⁰⁷ Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego. URL: <https://www.plquality.ac.pl/>.

⁵⁰⁸ Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego. URL: <https://www.plquality.ac.pl/>.

⁵⁰⁹ Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego. URL: <https://www.plquality.ac.pl/>.

⁵¹⁰ Niezależne Zrzeszenie Studentów. URL: <http://nzs.org.pl/>.

⁵¹¹ Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego. URL: <https://www.plquality.ac.pl/>.

⁵¹² Niezależne Zrzeszenie Studentów. URL: <http://nzs.org.pl/>.

⁵¹³ Germany Higher Education System. URL: <https://www.euroeducation.net/prof/germanco.htm>.

⁵¹⁴ Agency for Quality Assurance. URL: <https://www.qaa.ac.uk/>.

⁵¹⁵ Agency for Quality Assurance. URL: <https://www.aqas.eu/>.

⁵¹⁶ AQAS – Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes. URL: <https://www.eqar.eu/register/agencies/agency/?id=15>.

⁵¹⁷ European Quality Assurance Register in Higher Education. URL: <https://www.eqar.eu/>.

4.5. Вплив громадських організацій на політику забезпечення і оцінювання якості вищої освіти: досвід України

В Україні також є приклади успішної співпраці неурядового сектору та закладів вищої освіти. Одним з найтриваліших та успішних кейсів на національному рівні можна вважати діяльність «Спілки ректорів вищих навчальних закладів України»⁵¹⁸. Відповідно до Статуту «Спілка ректорів» є «добровільним, неприбутковим громадським об'єднанням, створеним в результаті вільного волевиявлення ректорів вищих навчальних закладів для задоволення та захисту своїх та очолюваних ними навчальних закладів, законних наукових, творчих, національно-культурних та інших спільних інтересів»⁵¹⁹.

У Статуті «Спілки ректорів вищих навчальних закладів України»⁵²⁰ визначено мету та функції Організації, серед яких безпосередньо таке: «... сприяння поліпшенню якості підготовки фахівців з вищою освітою, забезпечення автономії вищих навчальних закладів, координації вищих навчальних закладів України в навчальній, науковій, економічній, юридичній, гуманітарній і інших сферах діяльності, а також підвищення ролі вищих навчальних закладів у суспільному житті країни»⁵²¹. Таким чином, це безпосередньо пов'язує діяльність даної громадської організації з підвищенням якості освітянських послуг.

Спілка активно залучена до процесів, які відбуваються у сфері забезпечення якості вищої освіти. Так, громадська організація «Спілка ректорів вищих навчальних закладів України» співпрацює з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти⁵²², розробляючи зауваження і пропозиції до проектів, які готуються Національним агентством, зокрема представники організації висловили бачення бачення процедури акредитації у пропозиціях до проекту Положення про акредитацію освітніх програм⁵²³.

Як в середовищі представників менеджменту ЗВО, так і в експертному середовищі відбуваються процеси інтеграції. У 2018 р. створено громадську організацію «Українська науково-дослідницька асоціація», яка відповідно до Статуту є «неприбутковою громадською організацією, яка об'єднує наукових дослідників, на основі спільності їх професійної діяльності – пошуку, отримання та поширення нового знання, для досягнення мети та реалізації завдань, передбачених цим Статутом»⁵²⁴. Основною метою Асоціації є захист прав та інтересів наукових дослідників України, сприяння розвитку сфери науки і вищої освіти України, а серед задач поставлено: «сприяти дотриманню науковими дослідниками загально визначених стандартів професійної етики та високого рівня освіченості»⁵²⁵. Створення даної організації є прикладом реалізації горизонтальної ініціативи **158** представників академічного середовища.

Громадська організація «Українська асоціація студентів»⁵²⁶ є незалежною добровільною неприбутковою організацією, що об'єднує здобувачів вищої освіти, інших осіб, які навчаються в закладах вищої освіти, а також органи студентського самоврядування з метою захисту їх прав і представництва спільних інтересів на загальноукраїнському та міжнародному рівнях. Організація є членом European Students' Union (ESU)⁵²⁷, який об'єднує національні студентські спілки та надає студентом право приймати участь у моніторингу та забезпеченні якості вищої освіти. Член Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від українського студентства є представником Української асоціації студентів⁵²⁸.

На рівні діяльності локальних громадських ініціатив зазначимо, що ЗВО не публікують на офіційних сайтах інформацію про співпрацю з громадськими організаціями у сфері забезпечення якості вищої освіти, хоча Закон України «Про вищу освіту» дозволяє участь представників громадськості та здобувачів вищої освіти у

⁵¹⁸ Спілка ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/>.

⁵¹⁹ Статут Спілки ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/4-dokumenty>.

⁵²⁰ Спілка ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/>.

⁵²¹ Статут Спілки ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/4-dokumenty>.

⁵²² Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/>.

⁵²³ Спілка ректорів і Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти домовилися про співпрацю. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/news-1-3-127-spilka-rektoriv-i-nacionalne-agentstvo-iz-zabezpechennya-yakosti-vischoi-osviti-domovilisya-pro-spiivpracyu>.

⁵²⁴ ГО «Українська науково-дослідницька асоціація»: Статут. URL: <https://sites.google.com/view/ukrainian-research-association/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82>.

⁵²⁵ ГО «Українська науково-дослідницька асоціація»: Статут. URL: <https://sites.google.com/view/ukrainian-research-association/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82>.

⁵²⁶ Українська асоціація студентів. URL: <http://uas.ngo/home/pro-uas>.

⁵²⁷ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/>.

⁵²⁸ Склад Агентства. URL: <https://naqa.gov.ua/%d1%81%d0%ba%d0%bb%d0%b0%d0%b4-%d0%b0%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%b0/>.

формуванні політики якості освітніх послуг⁵²⁹. На основі змістовного аналізу сайтів провідних закладів вищої освіти – Київський національний університет імені Тараса Шевченка⁵³⁰, Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського»⁵³¹, Львівський національний університет імені Івана Франка⁵³², Сумський державний університет⁵³³, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна⁵³⁴ – з'ясовано, що вони не оприлюднюють інформацію про співпрацю з громадськими організаціями у сфері забезпечення якості вищої освіти.

Висновки

Здійснене дослідження актуальних політичних та аналітичних документів, вітчизняних і закордонних наукових публікацій з проблеми та конкретних кейсів – прикладів впливу громадських організацій на забезпечення, включно з моніторингом та оцінюванням, якості вищої освіти у ЄПВО та Україні дає підстави сформулювати такі висновки:

Аналіз актуальних звітів з моніторингу розвитку вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти підтверджує актуальність вивчення впливу різних форм громадських організацій на політику забезпечення, моніторингу, оцінювання якості вищої освіти.

Дослідження впливу громадських організацій на політику забезпечення, зокрема моніторинг та оцінювання, якості вищої освіти є актуальним напрямом наукових розвідок, але вивчення цієї проблеми все ще має фрагментарний характер.

Аналіз впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти в країнах Європи свідчить про широкі повноваження громадських організацій у сфері вищої освіти та високий ступінь соціальної довіри до подібних організацій на наднаціональному, національному та локальному (інституціональному) рівнях. Кожна країна має свої особливості, обумовлені національним законодавством і політико-правовим режимом функціонування громадських організацій.

Український досвід взаємодії громадських організацій із закладами вищої освіти у сфері забезпечення якості вищої освіти наразі знаходиться в процесі становлення, але наявні приклади успішної співпраці.

Основним механізмом впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти є відкритість, неупередженість та добровільна участь (членство) університетів у співпраці з громадськістю,¹⁵⁹ зокрема, що стосується моніторингу і оцінювання освітньої якості. Як інститут демократії громадські організації мають високий ступінь суспільної довіри та, зокрема, в країнах Європи, до складу громадських організацій входять авторитетні та поважні експерти, яким довіряє суспільство, самі університети та урядові установи. Конкретні процедури із взаємодії громадських організацій та закладів вищої освіти різняться залежно від Статуту громадської організації та національних політико-правових режимів функціонування громадських організацій.

Для українських університетів залучення громадськості до оцінювання результатів і процесів їх діяльності є порівняно новим явищем. Наразі в країні лише складається практика залучення громадських організацій до моніторингу та аналізу якості освітніх послуг. Українські громадські організації виробляють власні підходи щодо цієї взаємодії, але наявна публічна інформація з досліджуваного питання, а точніше відсутність інформації на сайтах університетів чи сайтах окремих організацій, які були проаналізовані, свідчить про те, що це питання недостатньо висвітлено. Отже, на підставі аналізу відкритих даних про діяльність громадських організацій можемо зробити висновок, що поки відсутні авторитетні загальнонаціональні організації, яким би довіряли університети та суспільство, а ініціативи із залучення громадських організацій до роботи університетів у частині забезпечення, моніторингу та оцінювання якості мають локальний характер і публічно не висвітлюються. Лише з часом залучення громадськості до забезпечення якості вищої освіти в організованих формах стане усталеною практикою в Україні та частиною організаційної культури закладів вищої освіти.

⁵²⁹ Закон України «Про вищу освіту». – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

⁵³⁰ Офіційний веб-сайт Київського національного університету імені Тараса Шевченка – URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/dir.htm>.

⁵³¹ Офіційний веб-сайт Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» – URL: <https://kpi.ua/regulations>.

⁵³² Офіційний веб-сайт Львівського національного університету імені Івана Франка – URL: <http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Projekt-Polozhennya-pro-zabezpechennya-yakosti.pdf>.

⁵³³ Офіційний веб-сайт Сумського державного університету – URL: http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html#section_2.

⁵³⁴ Офіційний веб-сайт Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – URL: <http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/docs/quality>.

Для впровадження європейського досвіду у практику діяльності університетів і громадських організацій вважаємо доцільним введення в науковий обіг терміну «громадська освітня організація, яка діє у сфері вищої освіти» та внесення цієї категорії/кластеру до Державного класифікатора громадських організацій України. До типових характеристик такої організації віднесено такі: наявність у статуті положення про діяльність у сфері вищої освіти; наявність членів та/чи експертів організації, які мають професійне відношення до сфери вищої освіти за освітою, професією, місцем роботи; фіксований/нефіксований інститут членства, який передбачає залучення члена організації у процеси функціонування вищої освіти, забезпечення, моніторингу і оцінювання її якості.

Залучення громадських організацій до діяльності конкретних закладів вищої освіти є першим кроком для розуміння ефективності та перспектив участі громадськості у процесі моніторингу та забезпечення якості освітніх послуг у вищій освіті. Членство та/або робота в громадських організаціях відповідного профілю сприятиме розвитку культури, включаючи моніторинг і оцінювання, якості в закладах вищої освіти; діяльність експертних громадських організацій у сфері вищої освіти забезпечить більший ступінь суспільної довіри до результатів роботи українських університетів.

Список використаних джерел

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналітичні матеріали (частина II): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2016. 111 с.

2. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

3. ГО «Українська науково-дослідницька асоціація»: Статут. URL: <https://sites.google.com/view/ukrainian-research-association/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82>.

4. Громадське об'єднання. Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енциклоп. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1: А—Г. 672 с.

5. Європейський досвід для створення ефективної системи контролю та оцінки якості вищої освіти в Україні: аналіт. записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/745>.

6. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

7. Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/>.

8. Національний освітній глосарій: вища освіта, 2014 / В. М. Захарченко та ін.; за ред. В. Г. Кременя; 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.

9. Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства: навч. посіб. / Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с.

10. Офіційний веб-сайт Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/dir.htm>.

11. Офіційний веб-сайт Львівського національного університету імені Івана Франка. URL: <http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Proekt-Polozhennya-pro-zabezpechennya-yakosti.pdf>.

12. Офіційний веб-сайт Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua/regulations>.

13. Офіційний веб-сайт Сумського державного університету. URL: http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html#section_2.

14. Офіційний веб-сайт Харківського національного університету імені Н.В. Каразіна. URL: <http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/docs/quality>.

15. Панич О. Концептуальні засади створення незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. URL: http://education-ua.org.ua/articles/1344-kontseptualni-zasadi-stvorennya-nezaleznykh-ustanov-otsinyvannya-ta-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti?fbclid=IwAR07OhEcdaX1KoriXRJzD_tqukfgVrKNcz11uYumfgtt1hniDFzawCXsu7Q.

16. Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

17. Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства: колект. монографія / Є. Балджи та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 205 с.

18. Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти: навч. посіб. / С. Калашнікова. Київ: ДП «НБЦ «Пріоритети», 2016. 44 с.
19. Склад Агентства. URL: <https://naga.gov.ua/%d1%81%d0%ba%d0%bb%d0%b0%d0%b4-%d0%b0%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%b0/>.
20. Спілка ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/>.
21. Спілка ректорів і Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти домовилися про співпрацю. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/news-1-3-127-spilka-rektoriv-i-nacionalne-agentstvo-iz-zabezpechennya-yakosti-vischoi-osviti-domovilisy-pro-spivpracyu>.
22. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ: ТОВ «ЦС», 2015. 35 с.
23. Статут Спілки ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/4-dokumenti>.
24. Українська асоціація студентів. URL: <http://uas.ngo/home/pro-uas>.
25. About ENQA. URL: <https://enqa.eu/index.php/about-enqa/>.
26. ACU Measures. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>.
27. Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego. URL: <https://www.plquality.ac.pl/>.
28. Agency for Quality Assurance. URL: <https://www.aqas.eu/>.
29. AQAS – Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes. URL: <https://www.eqar.eu/register/agencies/agency/?id=15>.
30. Association of Commonwealth Universities. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>.
31. Benchmarking Higher Education System Performance. URL: <http://www.oecd.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance-be5514d7-en.html>.
32. Beth Gilfillan & Anthony Fee (2017) Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy, *Development in Practice*, 27:8, 1035–1049.
33. British Council. The shape of global higher education: international comparisons with Europe (2019). URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/k006_02_the_shape_of_global_higher_education_in_europe_final_v5_web.pdf. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page38.
34. British quality assurance agency. URL: <https://www.qaa.ac.uk/about-us/what-we-do/our-work>.
35. Bucharest Communiqué Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area, Bucharest, on 26 and 27 April 2012. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf.
36. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, March 12, 2010. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf.
37. BUSINESSEUROPE. URL: <https://www.buinesseuropa.eu/>.
38. Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy. URL: file:///D:/Users/Desktop/Tryma/com2002_0598en01.pdf.
39. Education at a Glance 2019. OECD Indicators. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page38.
40. Education at a Glance 2020. OECD Indicators. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2020_69096873-en#page1.
41. Education International. URL: <https://www.ei-ie.org/>.
42. European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <http://www.enqa.eu/>.
43. European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/>.
44. European Association of Universities. URL: <https://eacea.ec.europa.eu>.
45. European Commission. The Education and Training Monitor 2019. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-romania_en.pdf.
46. European Commission. The Education and Training Monitor 2019. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/volume-1-2019-education-and-training-monitor.pdf>.
47. European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_chapter_4_0.pdf.

48. European higher education in the Covid-19 crisis 2020. URL: https://eua.eu/downloads/publications/briefing_european%20higher%20education%20in%20the%20covid-19%20crisis.pdf.
49. European Quality Assurance Register in Higher Education. URL: <https://www.eqar.eu/>.
50. European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/>.
51. European University Association. - URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html>.
52. European University Association: Statute. URL: https://eua.eu/component/attachments/?task=download&id=1182:Belgian_statutes_EN_2013_final.
53. Evans, L. (2018). Re-shaping the EHEA After the Demise of Neoliberalism: A UK-Informed Perspective Pages. The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies.
54. Gallagher, T. (2018). Promoting the Civic and Democratic Role of Higher Education: The Next Challenge for the EHEA? The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies. 2018.
55. Germany Higher Education System. - URL: <https://www.euroeducation.net/prof/germanco.htm>.
56. Guide to ACU Measures benchmarking tool. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/guide-benchmarking-tool>.
57. GuildHE. URL: <http://www.guidehe.uk>.
58. Higher Education Academy. URL: <https://www.heacademy.uk/>.
59. Higher education and the wider social and economic context. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance_15ff30ce-en#page2.
60. Information on AQAS. URL: <https://web.archive.org/web/20131029200205/http://www.aqas.de/information-on-aqas/>.
61. Ivar Bleiklie. The University, the State, and Civil Society. Higher Education in Europe. 1999. Vol. 24. Issue 4. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/ref/10.1080/0379772990240404?scroll=top>.
62. Learning for All Investing in People's Knowledge and Skills to Promote Development. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/27790/649590WP0REPLA00WB0EdStrategy0final.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
63. London Communiqué Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world, London, 16–19 May, 2007. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf.
64. Managing Universities. Policy and Organizational Change from a Western European Comparative Perspective. Editors: Bleiklie, Ivar, Enders, Jürgen, Lepori, Benedetto (Eds.). URL: <https://www.palgrave.com/gp/book/9783319538648>.
65. Martina Vukasovic Multi-level, Multi-actor and Multi-issue Dimensions of Governance of the European Higher Education Area, and Beyond. URL: https://www.researchgate.net/publication/326167678_Multi-level_Multi-actor_and_Multi-issue_Dimensions_of_Governance_of_the_European_Higher_Education_Area_and_Beyond.
66. ENQA Members. - URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.
67. Paris Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2018. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf.
68. Paris Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>.
69. Policy paper 2017: Policy paper on quality of higher education (amended). URL: https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2013/12/BM73_Amended_PolicyPaperOnQualityOfHE.pdf.
70. Quality assurance. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html>.
71. Quality of HE. URL: <https://www.eurashe.eu/policy/quality-he/>.
72. Realising the European Higher Education Area Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf.
73. Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.
74. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_ga_in_the_ehea_2015.pdf.

75. Standards and Guidelines 2015: Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education. URL: [http://www.engq.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.engq.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf).
76. Statutes “European Students’ Union”. URL: <https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/ESU-Statutes-as-of-BM70.pdf>.
77. Statutes of ENQA 2015: Statutes of the European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://engq.eu/wp-content/uploads/2016/05/ENQA-Statutes-2015-EN.pdf>.
78. Statutes of the European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE) aisbl. URL: https://www.eurashe.eu/wp-content/uploads/2011/10/EURASHE_statutes_2015_EN.pdf.
79. Statutes. URL: <https://engq.eu/wp-content/uploads/2016/05/ENQA-Statutes-2015-EN.pdf>.
80. Susan Appe & Daniel Barragán (2017) Universities, NGOs, and civil society sustainability: preliminary lessons from Ecuador. *Development in Practice*. 27:4, 472–486.
81. The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf.
82. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/LeuvenLouvainlaNeuveCommuniqueApril2009595061.pdf.
83. The ESG in the changing landscape of higher education 2020. URL: https://eua.eu/downloads/publications/e4_statement_the_esg_in_the_changing_landscape_of_higher_education.pdf.
84. The European Higher Education Area – Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19–20 May 2005. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2005Bergen_Communique_english580520.pdf.
85. The World Development Report 2020: Concept Note: Consultations with CSOs. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documentsreports/documentdetail/778921588767120094/world-development-report-2021-data-for-better-lives-concept-note?deliveryName=DM63927>.
86. Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001/. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2001_Prague/44/2/2001_Prague_Communique_English_553442.pdf.
87. Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf>.
88. Webber Karen L., Calderon Angel J. Institutional research and planning in higher education. *Global contexts and themes*. 2015. 248 p.
89. Willetts Peter. NGOs as Insider Participants: Evolution of the role of NGOs at the United Nations. Contribution to Elgar Handbook of Research on NGOs. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, September 2018. 488 p.
90. Willetts Peter. Non-Governmental Organizations in World Politics: The Construction of Global Governance. London and New York: Routledge, 2011. Series on Global Institutions, ISBN 978-0-415-38125-3, 193 p.
91. World Conference on Higher Education: Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action. UNESCO, Paris 5–9 October, 1998. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf>.
92. World Development Report 2021 Concept Note: Consultations with CSOs 2020. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/778921588767120094/world-development-report-2021-data-for-better-lives-concept-note?deliveryName=DM63927>.
93. Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2015/112705.pdf.

Розділ 5

Трансформація систем забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації: управлінський аспект

Оксана Воробйова,
*кандидат наук з державного управління,
провідний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID iD 0000-0002-7064-4341*

Анотація

Трансформація систем забезпечення якості вищої освіти в сучасних умовах розвитку суспільства включає зміни управління та організації системи вищої освіти на основі певних критеріїв, а саме: діюча система забезпечення та удосконалення якості вищої освіти (індикаторами є системне впровадження механізмів забезпечення якості (стандарту, акредитація) на основі ISO та ESG, стандартизованих рівнів освітніх кваліфікацій (європейські та національні рамки кваліфікацій, МСКО), ЄКТС, міжнародних і національних університетських рейтингів); університетська автономія (індикатори – організаційна, фінансова, кадрова, академічна автономія); конкурентоздатність (індикатори – ефективно/належне управління, інноваційна діяльність, фінансове забезпечення); інтернаціоналізація (індикатори – використання рейтингових механізмів в управлінні, міжнародна мобільність, міжнародні спільні освітні програми; міжнародні спільні дослідження).

На підставі аналізу реалізації національної політики в сфері вищої освіти України визначено, що правова політика держави є достатньо послідовна, виважена та спрямована на гармонізацію національного законодавства з міжнародними нормами та стандартами, зокрема Європейського простору вищої освіти. Визначено концептуальні основи управління вищою освітою в Україні щодо забезпечення, оцінювання та вдосконалення її якості, які ґрунтуються на управлінському підході до трансформації забезпечення якості вищої освіти як системній інституційній новачці на основі поєднання та синергії ефективного/належного врядування (Good Governance) та університетської автономії, стандартів ISO, ESG та рейтингування, що визначають конкурентоздатність закладу вищої освіти в умовах глобалізації.

***Ключові слова:** вища освіта, забезпечення якості, забезпечення якості вищої освіти, університетська автономія, ESG, ISO, Good Governance, рейтингування.*

5.1. Актуальність проблеми управління трансформацією систем забезпечення якості вищої освіти

Забезпечення якості вищої освіти є одним з визначальних факторів зростання інтелектуального потенціалу суспільства, що у свою чергу є складовою економічного зростання країни. Система управління якістю у закладах вищої освіти має бути чіткою, прозорою та зрозумілою, адже включає загальні функції управління, які визначаються політикою якості, цілями та відповідальністю організації. Також важливим є забезпечення якості, що окреслює діяльність закладу із необхідними доказами щодо встановлення принципів забезпечення якості та ефективності процесів і процедур. За результатами Саламанкського з'їзду європейських закладів вищої освіти «Формування Європейського простору вищої освіти» (2001) визначено, що «якість – головна умова для довіри, доречності, мобільності, сумісності й привабливості в Європейському просторі вищої освіти»⁵³⁵. Згідно з Берлінським Комюніке («Realising the European Higher Education Area» Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin, 2003) зазначено, що «відповідальність за якість вищої освіти передусім лежить на кожному окремому закладі вищої освіти, таким чином, забезпечується можливість перевірки якості системи освіти в національних рамках»⁵³⁶. У фокусі Бергенського

⁵³⁵ Послання Саламанкського з'їзду європейських закладів вищої освіти «Формування Європейського простору вищої освіти». URL: [http://www.edupolicy.org.ua/files/Salamanca_Convention \(2001\).pdf](http://www.edupolicy.org.ua/files/Salamanca_Convention%20(2001).pdf) (дата звернення 21.10.2020).

⁵³⁶ Realising the European Higher Education Area” Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf (дата звернення 21.10.2020).

Комюніке (The European Higher Education Area – Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 2005) було питання удосконалення якості та системного впровадження механізмів внутрішнього забезпечення якості, безпосередньо пов'язаних із системами зовнішнього забезпечення якості⁵³⁷. Лісабонська декларація «Університети Європи після 2010 року: через різноманіття до спільних цілей» (Брюссель, 2007) (The Lisbon Declaration Europe's Universities beyond 2010: Diversity with a common purpose) також розглядає питання якості, а саме: «внутрішні процеси забезпечення якості співвідносяться з більш високим ступенем інституційної автономії»⁵³⁸. У Бухареському комюніке «Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area Bucharest Communiqué, 2012) наголошено, що держави-учасниці підтримують обраний курс на трансформацію та запропоновано об'єднатися для спільної роботи над удосконаленням «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area – ESG)⁵³⁹. Під час проведення Єреванської конференції міністрів країн ЄПВО (Yerevan Communiqué, 2015) розглядалися питання удосконалення якості вищої освіти⁵⁴⁰. У Паризькому комюніке (Paris Communiqué, 2018) акцентовано увагу на тому, що «забезпечення якості є ключовим у розвитку взаємної довіри, а також підвищенні мобільності та справедливого визнання кваліфікацій і періодів навчання в усьому ЄПВО. Таким чином, ми визнаємо прогрес, якого було досягнуто в запровадженні «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» у національні та інституційні практики більшості країн, і ми зобов'язуємось усунути перешкоди, що залишаються, щодо їх запровадження у національних законодавствах і правилах»⁵⁴¹.

На підставі цих документів та узагальнених напрацювань дослідників проблем якості можна стверджувати, що основними завданнями вищої освіти відповідно до сучасних викликів суспільства є: забезпечення високоякісного навчання на основі сучасних освітніх програм відповідно до національних освітніх стандартів; підготовка академічних кадрів вищої кваліфікації; систематичне вдосконалення організації та методики підготовки фахівців, виходячи з перспектив економічного і соціального розвитку країни, потреб суспільства, сучасних досягнень науки, техніки, технологій, економіки та культури; забезпечення гуманітарної спрямованості вищої освіти і виховання національно свідомої молоді на основі упровадження загальнолюдських цінностей; введення в практику інтерактивних методів навчання, нових педагогічних та інформаційних технологій, методик і засобів самоосвіти та індивідуалізації навчання, системи дистанційної освіти; розроблення та введення в практику дієвих механізмів інтеграції вищої освіти з наукою і виробництвом; розвиток науки, техніки і технологій за допомогою наукових досліджень і творчої діяльності науково-педагогічних кадрів щодо використання отриманих результатів в економіці країни й освітньому процесі; формування конкурентного середовища на ринку освітніх послуг на основі розвитку закладів вищої освіти; удосконалення управління та розширення самостійності закладів вищої освіти, запровадження громадського управління у формі наглядових рад; ведення моніторингу якості вищої освіти та підготовки кадрів, маркетингових досліджень і моніторингу працевлаштування за професійним призначенням; розвиток взаємовигідного міжнародного співробітництва у вищій освіті⁵⁴².

До основних показників, що характеризують динаміку глобалізації вищої освіти, науковці справедливо відносять такі: розвиток нових міжнародних мереж та асоціацій; зростання числа студентів, аспірантів, викладачів і дослідників, які беруть участь у програмах міжнародної академічної мобільності; збільшення кількості курсів, програм і кваліфікацій, які зосереджуються на порівняльних і міжнародних тематиках; розвиток міжнародних/міжкультурних і глобальних компетентностей в межах освітніх програм; зростання

⁵³⁷ The European Higher Education Area - Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf (дата звернення 21.10.2020).

⁵³⁸ Лісабонська декларація «Університети Європи після 2010 року: через різноманіття до спільних цілей». URL: http://www.edupolicy.org.ua/files/Lisbon_Declaration.pdf (дата звернення 14.03.2020).

⁵³⁹ Бухареське Комюніке URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf (дата звернення 14.03.2020).

⁵⁴⁰ Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2015/112705.pdf (дата звернення 22.10.2020).

⁵⁴¹ Паризьке комюніке - Париж, 25 травня 2018 р. URL: <http://erasmusplus.org.ua/search/158-materialy-here-team/1904-dokumenty-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity-yepvo.html> (дата звернення: 20.09.2020).

⁵⁴² McGettigan T. US: The business of higher education. URL: www.universityworldnews.com/article.php?story=20090528172951762&mode=prin. (дата звернення 12.06.2020).

інтересу до міжнародних спільних досліджень; збільшення кількості транскордонної пропозиції щодо академічних програм; різноманітність стимулювання залучення іноземних студентів; зростання кількості освітніх програм спільних/подвійних дипломів/ступенів; розповсюдження міжнародних партнерств, франчайзингу, закордонних філій; створення нових національних, регіональних і міжнародних організацій; упровадження нових регіональних і національних політик і програм з підтримки академічної мобільності, інші ініціативи щодо інтернаціоналізації⁵⁴³.

Аналіз наукових та аналітичних праць щодо управління трансформацією забезпечення якості вищої освіти. Установчим документом UNESCO «Вища освіта у глобалізованому суспільстві» визначено, зокрема, такі тренди: зростаюче значення суспільства та економіки знань; розроблення нових торговельних угод, які охоплюють торгівлю освітніми послугами; нововведення в сфері інформаційно-комунікаційних технологій; зростаюча роль ринку і ринкової економіки⁵⁴⁴. Цим же програмним документом конкретизовано й основні каталізатори змін у сфері вищої освіти, а саме: поява нових провайдерів освіти (мультинаціональні компанії, корпоративні університети та медіа-корпорації); нові форми отримання вищої освіти (дистанційна, віртуальна); диверсифікація кваліфікацій та документів про вищу освіту; збільшення мобільності студентів, програм, провайдерів і проектів, які виходять за межі національних кордонів; акцент на навчанні впродовж життя, що призводить до збільшення попиту на подальшу, продовжену освіту; збільшення обсягу приватних інвестицій в надання освітніх послуг⁵⁴⁵.

Глобалізаційні процеси в світі призвели до появи новітніх форм і способів інституціоналізації освітньої галузі. Зокрема, їхнім наслідком стала поява Європейського простору вищої освіти, а потім загального Європейського освітнього простору, а Болонський процес – це закономірне явище у науково-освітній сфері, адже він надає можливість здійснювати ефективну освітню політику розвитку щодо забезпечення якості вищої освіти, запровадження та розвиток університетської автономії тощо. Тому використання переваг глобалізаційних процесів (ІКТ та цифровізація, інтернаціоналізація тощо) у сфері вищої освіти є важливим для розвитку країни та суспільства, адже метою Болонського процесу є створення єдиної загальноєвропейської освітньої системи та формування єдиної системи освіти в країнах європейського співтовариства. Базуючись на основних здобутках Болонського процесу, можна виокремити основні тенденції, вплив яких на розвиток освітньої сфери може стати визначальним для подальшого її поступального розвитку. До таких відносяться: університетська автономія, забезпечення та удосконалення якості вищої освіти, процес інтернаціоналізації, стандартизація, цифровізація.

Згідно з документом «Європа 2020. Стратегія розумного, стійкого та всеосяжного зростання» (Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth), затвердженим Європейською Комісією в 2010 р., визначається провідна роль вищої освіти і необхідність розвитку університетів як каталізаторів суспільного прогресу. Основною метою визнано посилення інституційної спроможності університетів через запровадження кращих практик щодо процесу врядування та фінансування⁵⁴⁶. Згідно з документом «Підтримка зростання та створення робочих місць – порядок денний модернізації європейської системи вищої освіти» (Supporting growth and jobs – an agenda for the modernization of Europe's higher education system, 2010), основними завданнями трансформаційних змін європейської вищої освіти є: інституційний розвиток; удосконалення стратегічного управління; розбудови ефективного врядування; посилення університетської автономії; запровадження цільового фінансування та фінансування, орієнтованого на результат; професійний розвиток персоналу університету⁵⁴⁷.

Визначення базових принципів формування європейської моделі якості вищої освіти присвячено роботу G. Aas, B. Askling, K. Dittrich, W. Froestad «Assessing educational quality: Knowledge production and the role

⁵⁴³ Knight J. Higher Education in Turmoil: The changing world of internationalization Rotterdam, the NZ: Sense Publishers, 2008. P. 30.

⁵⁴⁴ Высшее образование в глобализованном обществе. Установочный документ UNESCO по образованию. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001362/136247r.pdf>. (дата звернення 19.12.2018).

⁵⁴⁵ Высшее образование в глобализованном обществе. Установочный документ UNESCO по образованию. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001362/136247r.pdf>. (дата звернення 19.05.2020).

⁵⁴⁶ Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth: Communication from the European Commission, Brussels, 3.3.2010. – COM(2010) 2020 final. 34 p. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF> (дата звернення 28.06.2020).

⁵⁴⁷ Supporting growth and jobs – an agenda for the modernization of Europe's higher education systems. Communication from the European Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, XXX. – COM(2011) 567/2. SEC(2011) 1063. 16 p. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0567:FIN:EN:PDF> (дата звернення 17.08.2020).

of experts» (2009 р.)⁵⁴⁸, де стверджується, що ЗВО країни мають право на отримання міжнародної акредитації; національні уряди та акредитаційні агентства зобов'язані визнавати агентства інших країн, що включені до ENQA, та результати їх оцінювання. У роботі K. Braaten «Guide to good practices for training experts» (2011 р.)⁵⁴⁹ здійснено аналіз європейських практик щодо забезпечення якості вищої освіти за допомогою залучення незалежних зовнішніх експертів. А. Keiser у звіті «Report to the U.S. Secretary of Education: 2018 Accreditation Policy Recommendations on Regulatory Reform» (2018 р.)⁵⁵⁰ пропонує провести реформування акредитаційних процесів у США та внести до процесу акредитації певні процедури для підвищення точності та збільшення «корисності» та можливостей використання інформації з акредитації.

Питання взаємодії стандартів ISO та положень ESG досліджували у своїх роботах S. Ortega, N. Señal, L. Velón Sixto, F. Camilleri, A. Jambor, M. Dzubakova, J. Habanbk. Зокрема, F. Camilleri у дослідженні «Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education» (2017 р.)⁵⁵¹ пропонує використання міжнародних стандартів якості ISO 9001 у галузі освіти та визначає принципи, на яких базується стандарт, а також надає аналіз можливості якісного симбіозу ESG та ISO 21001 для вищої освіти. Дослідження щодо використання міжнародних стандартів ISO 9001 у вищій освіті було проведено іспанськими вченими S. Ortega, N. Señal та L. Velón Sixto «Experiences using ISO 9001 to meet ESG in three Spanish agencies»⁵⁵². За результатами дослідження вчені дійшли висновку, що стандарт ISO 9001 послужив основою для Європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості, встановлених для агентств із забезпечення якості. Український досвід практичного запровадження у Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка концептуальних засад та аспектів системи управління якістю у закладах вищої освіти згідно з міжнародним стандартом ISO 9001:2015, вимогами моделі досконалості EFQM та положеннями ESG представлено О.Ю. Мегель, П.В. Гурський, О.В. Нанка, М.Л. Лисиченко у роботі «Практика реалізації європейських моделей, стандартів та ризик-орієнтованого мислення щодо забезпечення якості освіти і освітніх послуг в системі менеджменту якості Харківського національного технічного університету»⁵⁵³.

Теоретичні основи управління якістю вищої освіти. Згідно із Законом України «Про вищу освіту» «якість вищої освіти – відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом вищої освіти та/або договором про надання освітніх послуг»⁵⁵⁴. Якість вищої освіти В. Луговий та Ж. Таланова розглядають через її дуальний характер, а саме: «якість-визначеність і якість-відповідність» та зазначають, що «дихотомія стандартів освітньої якості, полягає в існуванні двох їх родів – стандартів-сутності та стандартів-справності. Згідно з двоаспектністю якості та стандартів вищої освіти освітня діяльність (з функціонування та розвитку освітніх програм, закладів) також розщеплюється на дві взаємопов'язані складові. Одна з них спрямована на забезпечення (підтримання), а друга – на покращення (розвиток) якості вищої освіти... двоаспектна якість освітньої діяльності, у свою чергу, детермінується двоаспектними її стандартами: 1) стандартами забезпечення (підтримання) – стандарти першого роду, і 2) стандартами покращення (розвитку) – стандарти другого роду»⁵⁵⁵.

Аналізуючи окреслену предметну сфери, О. Слюсаренко зазначає: «Якість освіти витлумачується здебільшого крізь призму триєдиного статус-кво: 1) якості освітнього середовища; 2) якості реалізації

⁵⁴⁸ Aas G. H., Askling B., Dittrich K., Froestad W. Assessing educational quality: Knowledge production and the role of experts / G. H. Aas, B. Askling, K. Dittrich, W. Froestad, P. Haug, K. H. Lycke, S. Moitus, R. Pyykke, A. K. Sursker // European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2009.

⁵⁴⁹ Braaten K. Guide to good practices for training experts / K. Braaten, S. Zwiessler // - European Consortium for Accreditation in higher education, 2011 URL: http://ecaconsortium.net/admin/files/assets/subsites/1/documenten/1314018499_eca-publication—guide-to-good-practices-for-training-of-experts.pdf.

⁵⁵⁰ Keiser, A. (March 2018). Report to the U.S. Secretary of Education: 2018 Accreditation Policy Recommendations on Regulatory Reform. URL: <https://sites.ed.gov/naciqi/files/2018/02/Regulatory-Reform-Recommendations-FINAL.pdf>.

⁵⁵¹ Camilleri F. Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education. URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078> (дата звернення 23.10.2019).

⁵⁵² Ortega S., Señal N., Velón Sixto L. «Experiences using iso 9001 to meet ESG in three spanish agencies» Retrieved from: <http://www.acsug.es/sites/default/files/presentation%20ISO-ESG.pdf> (Accessed on: 23.10.2019).

⁵⁵³ Мегель О.Ю., Гурський П.В., Нанка О.В., Лисиченко М.Л. Практика реалізації європейських моделей, стандартів та ризик-орієнтованого мислення щодо забезпечення якості освіти і освітніх послуг в системі менеджменту якості ХНТУСГ ім. Петра Василенка. URL: http://innovosvita.com.ua/images/stories/catalogue_innovatika_world_edu_22_24_october_2019.pdf.

⁵⁵⁴ Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

⁵⁵⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналітичні матеріали (частина II) / Авт.: О. Воробйова, М. Гриценко, В. Луговий, О. Слюсаренко, А. Ставицький, Ж. Таланова, В. Ткаченко / За ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: ІВО НАПН України, 2016. 111 с. Препринт. ІВО НАПН України).

освітнього процесу; 3) якості результатів освітнього процесу. Наведені складові окреслюють основні сутнісні ознаки і перспективи освітньої сфери. Проблема якості освіти, як і будь-яка інша сучасна освітня проблема, потребує контекстуального підходу, тобто розгляду її, насамперед, в контексті визначень сучасності як плинної цілісної складності у ситуації глобальних трансформацій. Визначальною рисою сучасності є безпрецедентний соціальний динамізм. За таких умов в освіті актуалізується потреба пошуку нових стратегій мислення і моделей навчального процесу»⁵⁵⁶. Загалом же варто погодитися з тезою, що передумовою поступального підвищення якості освіти є не стільки формальні параметри змісту навчання, скільки соціокультурне середовище і способи поширення знань, умінь, інших компетентностей. А якість освітньої діяльності визначено як «рівень організації освітнього процесу у закладі вищої освіти, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань». За визначенням міжнародної організації із стандартизації (The International Organization for Standardization, ISO) «якість продукції та послуг організації визначають здатністю задовольняти замовників, а також передбаченим і непередбаченим впливом на відповідні зацікавлені сторони». Також зазначено, що «якість продукції та послуг охоплює не тільки передбачені функції та характеристики, але також сприймання цінності і користі замовником»⁵⁵⁷. Отже, можна стверджувати, що *якість вищої освіти це комплексний показник*, що включає в себе забезпечення певного рівня знань, умінь, навичок, інших компетентностей та відповідного рівня задоволення очікувань від наданих освітніх послуг.

Сучасні глобальні трансформації призводять до змін у процесах управління вищою освітою. Зокрема, вони надали поштовх створенню моделі «врядування». Як зазначає С. Калашнікова, врядування у вищій освіті є новою моделлю управління системою вищої освіти. Її сутнісні ознаки, зокрема, полягають у тому, що вона: спричинена викликами суспільного розвитку та відповідною модернізацією самої системи вищої освіти; включає багато рівнів і багато акторів (учасників); правила, процедури і механізми їх взаємодії для досягнення спільних цілей; базується на принципі партнерства та розподіленої відповідальності; передбачає забезпечення відкритості, прозорості та підзвітності у своїй реалізації; спричинює зміну ролі держави в управлінні вищою освітою (від регулятора до фасилітатора) та делегування/перерозподіл її владних повноважень серед нових акторів (учасників) процесу управління; потребує посилення інституційного лідерства закладів вищої освіти⁵⁵⁸. Необхідно зазначити, що врядування здебільшого орієнтоване на управління в умовах багатовекторності та є адаптивним в основному для ситуацій невизначеності, притаманних саме сучасному розвитку вищої освіти. У цьому контексті потрібно згадати поняття «освітнє лідерство», щодо якого С. Калашнікова зазначає, що це «нова управлінська парадигма, яка є орієнтиром і механізмом для здійснення реформ у сфері освіти в умовах сучасних суспільних трансформацій». Освітнє лідерство дослідниця пропонує розглядати у таких «трьох взаємопов'язаних аспектах: лідерство в освіті (діяльність керівників, викладачів, студентів/учнів та, як результат, освітніх закладів-лідерів); лідерство для освіти (діяльність науковців, громадських активістів, батьків та інших стейкхолдерів задля розвитку освіти); лідерство освіти (діяльність держави (державна політика) щодо забезпечення пріоритетного розвитку освітньої сфери)»⁵⁵⁹. Університетське лідерство (лідерство у вищій освіті) поділяють на: університет для лідерства (освітні програми та послуги для розвитку лідерського потенціалу суспільства); лідерство університету (діяльність держави задля розвитку університетів світового рівня – World-Class Universities, WCU); лідерство в університеті (організаційний дизайн і організаційний розвиток ЗВО, стратегічне управління, політика досконалості, розвиток персоналу, управління якістю тощо)⁵⁶⁰.

Згідно з нормативним документом ЮНЕСКО «Рекомендація про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти» університетська автономія визначається як «міра самоврядування, яка необхідна закладам вищої освіти для ефективного ухвалення рішень відносно своєї освітньої роботи, норм, управління і відповідної

⁵⁵⁶ Слюсаренко О.М. Ціннісний аспект місії топ-університетів. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2013. № 1.

⁵⁵⁷ ISO Standards. Quality Resources. URL: <https://asq.org/quality-resources/standards-101#iso>.

⁵⁵⁸ Калашнікова С. Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти. Київ: НВЦ «Пріоритети», 2016. 44 с. URL: http://www.ihed.org.ua/images/biblioteka/Liderstvo/rozvitok_lidersk_potencialu_Universitets_Kalashnikova.S_2016_46c.pdf (дата звернення 12.09.2020).

⁵⁵⁹ Калашнікова С. Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти. Київ: НВЦ «Пріоритети», 2016. 44 с. URL: http://www.ihed.org.ua/images/biblioteka/Liderstvo/rozvitok_lidersk_potencialu_Universitets_Kalashnikova.S_2016_46c.pdf (дата звернення 12.09.2020).

⁵⁶⁰ Роль університету у розвитку лідерського потенціалу суспільства: концептуальні засади / за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 100 с.

діяльності та яка сумісна з державними системами підзвітності, особливо в тому, що стосується державного фінансування, а також з повагою до академічної свободи і прав людини»⁵⁶¹.

5.2. Основні тенденції щодо управління якістю вищої освіти в умовах євроінтеграції

Європейська асоціація університетів (The European University Association, EUA) у своєму звіті «University Autonomy in Europe I» (2009 р.) визначила чотири складові *університетської автономії* – організаційну, кадрову, академічну та фінансову.

Організаційна автономія надає право самостійно приймати рішення щодо внутрішньої організації діяльності закладів, їх академічні та організаційні складові; процедури обрання керівника, вимоги до його професійних якостей та терміну виконання обов'язків. Оцінювання організаційної автономії має здійснюватися за такими *індикаторами*: визначення процедури обрання керівника; визначення критеріїв до його професійних якостей; термін виконання обов'язків керівника закладу; процедура звільнення керівника закладу; можливість внесення змін до академічної структури; можливість створення юридичної особи. Кадрова автономія визначає самостійність щодо питань, які стосуються оплати праці, прийняття на роботу, кар'єрного зростання та звільнення. Для підвищення конкурентоздатності закладу потрібно мати можливість матеріально та кар'єрно заохочувати науково-педагогічний склад.

До *індикаторів* кадрової автономії закладом вищої освіти відносять такі процедури: відбір наукових працівників; відбір управлінського персоналу; відбір адміністративного персоналу; кар'єрне зростання наукових працівників; кар'єрне зростання адміністративних працівників.

Академічна автономія надає можливість самостійно приймати рішення щодо процедури прийняття на навчання та кількості студентів, упровадження освітніх програм і розроблення власних курсів, забезпечення якості вищої освіти. *Індикаторами* академічної автономії закладу вищої освіти визначають: загальну кількість студентів; процедури вступу; впровадження освітніх програм на різних рівнях підготовки; механізм припинення освітніх програм; мову навчання на різних рівнях підготовки; процедури забезпечення якості вищої освіти.

Фінансова автономія визначає можливість самостійного управління фінансовими ресурсами, що дозволяє визначати та реалізовувати свої стратегічні цілі. Спираючись на міжнародний досвід, потрібно **169** зазначити, що державне бюджетне постатейне фінансування може бути розподілене за різними статтями бюджету, і довжина циклу фінансування є тут важливим складником фінансової автономії закладу. Також є можливості отримувати фінансові позики у фінансових установах та акумулювати кошти на рахунках задля отримання прибутку; володіти та вільно розпоряджатися майном, що належить закладу, розширити його фінансову самостійність. До *індикаторів* фінансової автономії закладу вищої освіти відносять: тип державного фінансування; можливість отримувати кредити; можливість акумулювати кошти на рахунках фінансових установ; володіння та можливість розпоряджатися нерухомістю; диверсифікація видів надходжень як плати за навчання⁵⁶². Для оцінювання фінансової автономії пропонуються різноманітні показники (індикатори), аналіз яких може надати повну картину щодо фінансової стабільності закладу вищої освіти та його спроможності надавати якісні освітні послуги. Так, Європейська асоціація університетів аналізує діяльність закладів вищої освіти за такими *показниками*, як: тривалість циклу державного фінансування; тип державного фінансування; можливість залучати зовнішні кошти на умовах повернення; можливість отримувати і розподіляти прибуток; можливість мати у власності будівлі; вартість навчання на освітньо-кваліфікаційному рівні бакалавра та магістра, в аспірантурі та докторантурі для студентів із країн ЄС; вартість навчання на освітньо-кваліфікаційному рівні бакалавра та магістра, в аспірантурі та докторантурі для іноземних студентів⁵⁶³.

Набуття фінансової автономії закладами вищої освіти, зокрема отримання можливості створення *ендавменту*, суттєво впливає на забезпечення та, особливо, оцінювання й удосконалення якості вищої освіти – збільшує можливості закладу покращити якість підготовки фахівців – випускників закладу, їх конкурентоздатність на ринку праці, а також стимулювати розвиток досліджень і науки як основи якісної вищої освіти. Одночасно із створенням ресурсу довготривалого розвитку – ендавменту – визначаються й нові підходи щодо стратегічного розвитку закладу вищої освіти, зокрема в аспекті залучення коштів благодійників,

⁵⁶¹ Рекомендация о статусе преподавательских кадров высших учебных заведений (По результатам 29-ой сессии Генеральной конференции Организации Объединённых наций по вопросам образования, науки и культуры. Париж, 21 октября – 12 ноября 1997 г. URL: <http://un.by/f/file/Recommendations.pdf>. (дата звернення 21.05.2020).

⁵⁶² The European University Association. URL: <https://www.university-autonomy.eu>. (дата звернення 12.06.2020).

⁵⁶³ The European University Association. URL: <https://www.university-autonomy.eu/dimensions/financial>. (дата звернення 14.06.2020).

інвесторів, створення нових механізмів прийняття управлінських рішень в межах інституційної автономії. Отже, держава має перейти до рівноправних партнерських відносин із закладами вищої освіти як автономними інституціями, формуючи нові підходи до розвитку вітчизняної вищої освіти, яка повинна відповідати новітнім викликам часу, зумовленим сучасними світовими тенденціями та викликами.

З розвитком університетської автономії у європейській та північноамериканській просторах освіти В. Луговий визначає тенденції: до «становлення і розвитку врядування у Північноамериканському просторі вищої освіти: розвитку і законодавчого захисту академічних свобод; підвищення інституційної незалежності від державного й іншого зовнішнього впливу; вдосконалення і поширення моделі інклюзивного (спільного) врядування, розширення участі студентів у прийнятті рішень; стійкого безумовного забезпечення академічної відповідальності та дотримання академічної етики»⁵⁶⁴, в ЄПВО – до «зменшення рамкових регуляторних приписів, державного втручання у вищій освіті; урізноманітнення національних моделей автономії та врядування відповідно до особливостей контексту академічного самоврядування і зовнішньої звітності; розширення участі студентів та зовнішніх учасників в інституційному врядуванні, прийнятті рішень; розширення можливостей створювати власні організаційні структури; оптимізації балансу між автономією і звітністю; поширення дуальних моделей врядування (з поділом влади між органами врядування) на заміну унітарним; підвищення автономії у використанні державних коштів; диверсифікації фінансових джерел; зростання автономії, підвищення прозорості та конкурентності у вирішенні кадрових питань, відборі виконавчого керівництва, формуванні складу органів управління; збільшення свободи у визначенні академічного профілю закладу і кількості та складу студентів; зменшення участі держави у визначенні змісту освітніх програм і організації академічних справ»⁵⁶⁵.

Як зазначають В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, «в останні 15 років рейтингування закладів вищої освіти стало невід'ємною складовою світового руху за освітню якість, досягнення її конкурентоспроможності, привабливості, визнання»⁵⁶⁶. Тобто міжнародні університетські рейтинги є одним з інструментів оцінювання та, як наслідок, забезпечення якості вищої освіти. «Головне завдання рейтингу – бути інструментом виведення вітчизняної вищої освіти із стану хаотичного руху й спрямування її в русло стійкого розвитку в напрямі дослідницько-інноваційного типу суспільного прогресу. У контексті прискорення суспільного прогресу на дослідницько-інноваційній, тобто прогнозно-формуєчій, основі попередні півтора десятиліття інтенсивно розвивалися й поширювалися різноманітні рейтингові системи оцінювання закладів вищої освіти»⁵⁶⁷. Адже «об'єктивність і ефективність рейтингу залежить від достовірності баз даних, рівня значущості індикаторів, крізь призму яких здійснюється аналіз функціонування закладу вищої освіти, а також від можливості отримати чіткі критеріальні орієнтири і взірці підвищення якісного рівня надання освітніх послуг. Оскільки кожен рейтинг оперує різним набором показників, то цей факт слугує закономірною передумовою як невичерпної конкурентної боротьби в середовищі рейтингових агентств, так і теоретико-концептуальних протистоянь у середовищі науковців, які аналізують переваги й недоліки наявних і вірогідних рейтингових версій»⁵⁶⁸.

Характерною ознакою глобалізації є інтернаціоналізація та, відповідно, збільшення кількості міжнародних обмінів, що спонукає до формування спільного міжнародного освітнього простору з урахуванням економічної, політичної і культурної інтеграції. Процес інтернаціоналізації у сфері вищої освіти відбувається за підтримки ЮНЕСКО, Світового банку (The World Bank), Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), Міжнародної асоціації університетів

⁵⁶⁴ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналітичні матеріали (частина II) / Авт.: О. Воробйова, М. Гриценко, В. Луговий, О. Слюсаренко, А. Ставицький, Ж. Таланова, В. Ткаченко / За ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: ІВО НАПН України, 2016. 111 с. Препринт. ІВО НАПН України).

⁵⁶⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналітичні матеріали (частина II) / Авт.: О. Воробйова, М. Гриценко, В. Луговий, О. Слюсаренко, А. Ставицький, Ж. Таланова, В. Ткаченко / За ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: ІВО НАПН України, 2016. 111 с. (Препринт. ІВО НАПН України).

⁵⁶⁶ Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. С 178–191.

⁵⁶⁷ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. (Препринт. ІВО НАПН України).

⁵⁶⁸ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. (Препринт. ІВО НАПН України).

(International Association of Universities, IAU), Всесвітньої мережі університетів (The Worldwide Universities Network, WUN), які формують глобальні наднаціональні пріоритети у цій сфері. Що стосується самого поняття інтернаціоналізації, то найбільш вдалим можна вважати визначення, подане у звіті конференції ЮНЕСКО «Тенденції глобальної вищої освіти: відстеження академічної революції» (Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution, 2009), де це поняття визначено як «різноманітність політичних рішень і програм, які здійснюються університетами та урядами для реалізації глобалізації». Її підвидом можна вважати європейську інтернаціоналізацію як складову сучасних глобалізаційних процесів, наслідком яких має стати підвищення конкурентоздатності закладів вищої освіти в межах усього континенту⁵⁶⁹. Разом з тим, Дж. Найт, розглядаючи ці два поняття, простежує їх певну взаємозалежність, зокрема стверджуючи, що «інтернаціоналізація змінює світ вищої освіти, а глобалізація змінює світ інтернаціоналізації»⁵⁷⁰.

Відтак, до основних форм інтернаціоналізації вищої освіти можемо віднести мобільність студентів, що є найпоширенішою формою інтернаціоналізації. Відповідно до результатів дослідження, проведеного Центром міжнародної вищої освіти Бостонського коледжу щодо національних програм інтернаціоналізації, визначено такий поділ – студентська мобільність; наукова мобільність і співпраця; міжнародна освіта; внутрішня інтернаціоналізація; всебічна інтернаціоналізація⁵⁷¹. Процес інтернаціоналізації як складової Болонського процесу вперше був розглянутий у Лісабонській декларації «Університети Європи після 2010 року: через різноманіття до спільних цілей» (Брюссель, 2007 р.) (The Lisbon Declaration Europe's Universities beyond 2010: Diversity with a common purpose). Питанню інтернаціоналізації Європейського простору вищої освіти присвячено окремий розділ, де розглядаються інтернаціоналізація і «Болонський знак»; інституційні стратегії інтернаціоналізації; її подальший розвиток. У цьому контексті видається доцільним згадати про розроблені стратегії закладів вищої освіти щодо інтернаціоналізації, в яких, зокрема, визначено, що «університети є основною рушійною силою розробки структур і стратегій міжнародного співробітництва, ... все активніше розробляють структури і стратегії, що охоплюють як науково-дослідну, так і викладацьку діяльність, прагнуть до забезпечення балансу між співпрацею і конкуренцією»⁵⁷².

Під час зустрічі міністрів освіти ЄПВО у місті Льовен/Лувен-ла-Ньов на конференції «Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі» (The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 2009) було визначено основні пріоритети Європейського простору вищої освіти до 2020 р. та наголошено: «...закликаємо європейські заклади вищої освіти продовжувати інтернаціоналізацію їхньої діяльності та залучення до глобального співробітництва для сталого розвитку. Привабливість та відкритість європейської вищої освіти будуть висвітлені спільними європейськими діями. Конкуренція в глобальному масштабі буде доповнена розширеним політичним діалогом і співпрацею, заснованою на партнерстві з іншими регіонами світу, зокрема через організацію Форумів Болонської політики, за участю різних зацікавлених сторін»⁵⁷³. Підсумком роботи Бухарестської конференції (Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, 2010) став документ, в якому зазначалося, що «...Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентним прикладом регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, викликали значний інтерес та зробили європейську освіту помітнішою на глобальному рівні»⁵⁷⁴.

Аналізуючи європейські документи, що стосуються розвитку Європейського простору вищої освіти, можна зробити висновки про те, що: інтернаціоналізація вищої освіти є важливою складовою розвитку ЄПВО; процес інтенсивної інтернаціоналізації бере свій початок у ході активної мобільності студентів; процес інтернаціоналізації збільшує конкуренцію на ринку освітніх послуг; інтернаціоналізація є одним з чинників щодо підвищення конкурентоздатності закладів вищої освіти; інтернаціоналізація за своєю суттю сприяє

⁵⁶⁹ Knight J. Higher Education in Turmoil: The changing world of internationalization Rotterdam, the NZ: Sense Publishers, 2008. P. 29.

⁵⁷⁰ Knight J. Higher Education in Turmoil: The changing world of internationalization Rotterdam, the NZ: Sense Publishers, 2008. P. 30.

⁵⁷¹ Helms R.M., Rumbley L.E., Brajkovic L., Mihut G. Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs. American Council on Education, The Boston College Center for International Higher Education. 2015. URL: <http://www.acenet.edu/news-room/Documents/National-Policies-and-Programs-Part-1-Global.pdf> (дата звернення 22.06.2020).

⁵⁷² Лісабонська декларація «Університети Європи після 2010 року: через різноманіття до спільних цілей». URL: http://www.edupolicy.org.ua/files/Lisbon_Declaration.pdf (дата звернення 14.03.2020).

⁵⁷³ Болонський процес 2020 Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі Комюніке конференції Європейських міністрів. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain_la_Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf (дата звернення 14.03.2020).

⁵⁷⁴ Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf (дата звернення 22.10.2020).

розширенню процесу цифрової освіти (digital education). Інтернаціоналізація є важливою складовою світових глобалізаційних змін, її попередником визначають процес мобільності студентів, до якого згодом додалися мобільність викладачів, наукова мобільність та інше. Процес інтернаціоналізації є каталізатором якісних змін у сфері вищої освіти на міжнародному, національному та інституційному рівнях та підтримує організаційні, структурні, наукові зміни у закладах вищої освіти щодо розвитку інтеркультурного середовища.

Для порівняння та визнання кваліфікацій та, відповідно, компетентностей і результатів навчання в Європейському просторі вищої освіти було розроблено Європейські метарамки кваліфікацій, які діють на загальноєвропейському рівні та впливають на національні системи кваліфікацій. Загалом система визнання охолює національні рамки кваліфікацій, що містять національні кваліфікації, зокрема освітні кваліфікації; Рамку кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, Європейську рамку кваліфікацій для навчання впродовж життя. Рамка кваліфікацій ЄПВО є базисом для формування компетентнісного підходу щодо здобуття кваліфікацій вищої освіти і її перша редакція була офіційно затверджена на Бергенській конференції у 2005 р. Зазначений документ визначає загальні параметри, в межах яких кожна країна має розробити власну національну рамку кваліфікацій для вищої освіти. У ньому визначено базові засади трьох циклів/рівнів вищої освіти – бакалавр, магістр, доктор філософії, використовуючи певні дескриптори. Він також вміщує інформацію щодо кількості необхідних кредитів ЄКТС (ECTS) для кожного циклу вищої освіти⁵⁷⁵.

Виникла необхідність розроблення і власного національного рамкового документа, який би чітко визначав кваліфікації та компетентності на кожному з освітніх рівнів, можливість їх співставлення й однозначного трактування в межах єдиного Європейського простору вищої освіти одночасно із приєднанням України до Болонського процесу. Підтвердженням важливості запровадження НРК є аргументи В. Лугового та Ж. Таланової щодо того, що «метою впровадження Національної рамки кваліфікацій є забезпечення якості, доступності, прозорості національних кваліфікацій, розширення взаємозв'язків і визнання кваліфікацій на національному та міжнародному рівнях»⁵⁷⁶. Можна стверджувати, що Національна рамка кваліфікацій є основним інструментом для забезпечення та оцінювання якості вищої освіти, що базується на результатах навчання, надає можливість зробити кваліфікації вищої освіти більш доступними для розуміння поза кордонами та більш придатними для порівняння з кваліфікаціями інших країн ЄПВО.

Формування Європейського простору вищої освіти потребує також єдиних стандартів забезпечення якості, запровадження систем управління якістю. Підтвердження цьому було представлено під час зустрічі міністрів освіти у місті Льовен/Лувен-ла-Ньов на конференції «Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі» (The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 2009), де було визначено основні пріоритети Європейського простору вищої освіти до 2020 р. Однією з основних тез є: «...транснаціональна освіта повинна регулюватися Європейськими стандартами та рекомендаціями щодо забезпечення якості, які застосовуються в Європейському просторі вищої освіти, та відповідати Рекомендаціям ЮНЕСКО/ОЕСР щодо забезпечення якості транскордонної вищої освіти»⁵⁷⁷.

Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA) розробила Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, ESG) задля забезпечення «соціального згуртування, економічного зростання та глобальної конкурентоспроможності»⁵⁷⁸. ESG визначають як «набір стандартів і рекомендацій для систем внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості у вищій освіті». Основними цілями стандартизації повинні стати: спільні рамки щодо систем забезпечення якості для навчання і викладання на європейському, національному та інституційному рівнях; забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти; підтримка взаємної довіри шляхом сприяння визнанню та мобільності у межах національних кордонів

⁵⁷⁵ The framework of qualifications for the European Higher Education Area. URL: <http://www.ehea.info/Uploads/Documents/QF-EHEA-May2005.pdf> (дата звернення 08.06.2020).

⁵⁷⁶ Луговий В., Таланова Ж. Національна рамка кваліфікацій: розуміння і реалізація. Професійно-технічна освіта. 2010. № 1. С. 5–9.

⁵⁷⁷ Болонський процес 2020 Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі Комюніке конференції Європейських міністрів. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain_la_Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf (дата звернення 14.03.2020).

⁵⁷⁸ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf). (дата звернення 15.02.2020).

та поза ними; надання інформації щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти⁵⁷⁹. Дотримання цих стандартів є однією з умов покращення діяльності закладів вищої освіти, підвищення їхньої конкурентоздатності, сприяння міжнародним інтеграційним процесам гармонізації освітнього простору та соціально-економічного розвитку країни. Також чином, підвищується роль громадських і професійних організацій, які задіяні у процесах оцінювання закладів вищої освіти, розвиваються системи акредитації освітніх програм, що здійснюються незалежними інституційними утвореннями – агенціями. Наслідком є підвищення відповідальності закладів вищої освіти через удосконалення процесів проведення їх самооцінювання. Принципи забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти визначено так: заклади вищої освіти несуть первинну відповідальність за якість пропонованої вищої освіти; забезпечення якості відповідає різноманітності систем вищої освіти, закладів вищої освіти, програм і студентів; забезпечення якості сприяє розвитку культури якості; забезпечення якості враховує потреби та очікування студентів, усіх інших стейкхолдерів та суспільства⁵⁸⁰.

Особливої уваги заслуговує діяльність агенцій, що створені за галузевим принципом. Адже вони представляють спільноту професіоналів, які володіють сучасними знаннями щодо тенденцій розвитку певної галузі та мають досвід практичної роботи. Процеси глобалізації мотивують країни до забезпечення відповідності рівня розвитку вищої освіти світовим вимогам, підвищення результативності та якості навчання, підготовки конкурентоздатних фахівців з розвиненими навичками полікультурності, а тому впровадження світових стандартів щодо функціонування сфери вищої освіти є однією з основних тенденцій її трансформації. Глобалізація у сфері вищої освіти за рахунок інтернаціоналізації, інформатизації та розвитку Болонського процесу формує єдиний освітній простір, спрямований на підвищення конкурентоздатності закладів вищої освіти шляхом забезпечення якості вищої освіти відповідно до запитів інформаційного суспільства та сучасної економіки, що базується на знаннях.

Визначення цифрової трансформації як нової суспільної парадигми суспільства та освітньої сфери зокрема надано Європейською Комісією у документі «Покращення та модернізація освіти» (Improving and modernizing education)⁵⁸¹. У ньому зазначено, що «модернізація та підвищення якості освіти потребують реформ. ...всі держави-члени мають спільну зацікавленість у тому, щоб ці реформи мали прогрес і приносили результати, з яких Європа в цілому могла б скористатися, наприклад, у формі соціальної єдності та справедливості, більш високого зростання, зайнятості, інновацій та конкурентоспроможності. ЄС може сприяти зусиллям держав-членів. Це повідомлення поставило вдосконалення та модернізацію освіти ключовим пріоритетом у порядку денному ЄС»⁵⁸².

Організація економічного співробітництва та розвитку (The Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) опублікувала звіт «Тенденції формування освіти 2019» (Trends Shaping Education 2019), де зазначено, що країни повинні використовувати глобальні мега-тенденції для підготовки майбутнього освіти. Дослідження стосується основних політичних, економічних, соціальних, технологічних тенденцій, що впливають на майбутнє освіти, та спрямоване на виявлення проблем, з якими стикається галузь освіти, з метою створення можливостей для їх подолання.

Для підтримки сучасної освіти в Європі та за її межами Європейською Комісією було створено робочу групу Education and Training 2020 (ET 2020) щодо цифрових навичок і компетентностей. Основним її завданням визначено: «розглянути розвиток цифрових навичок та компетентностей на всіх рівнях та етапах освіти, а також виявити потенціал і виклики використання цифрових технологій в освіті»⁵⁸³. У рамках ET 2020 розглядаються, зокрема, питання щодо визначення прогалів, пов'язаних із цифровими навичками, та розроблення освітніх програм для їх усунення; підготовки викладачів для цифрової освіти; ролі керівництва та лідерства у просуванні ідеї модернізації освіти; забезпечення якості, валідації та атестації щодо набутих компетентностей; якості цифрових та онлайн-навчальних матеріалів; використання відкритих освітніх ресурсів (OER) та відкритої освіти; нових, потенційних і поточних технологій та їхньої ролі у навчанні та викладанні; розроблення ініціатив

⁵⁷⁹ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf). (дата звернення 15.02.2020).

⁵⁸⁰ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf). (дата звернення 15.02.2020).

⁵⁸¹ Improving and modernizing education. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1481206862153&uri=COM:2016:941:FIN> (дата звернення 24.02.2020).

⁵⁸² Improving and modernizing education. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1481206862153&uri=COM:2016:941:FIN> (дата звернення 24.02.2020).

⁵⁸³ Education and Training. URL: https://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/expert-groups/digital-skills-competences_en (дата звернення 04.04.2020).

з питань загальної політики освіти; розвиток цифрових компетентностей; аналітики (learning analytics) та навчання щодо обробки даних у сфері освіти.

Європейською Комісією було визначено нові заходи щодо розвитку ключових компетентностей та набуття цифрових навичок, а також європейського виміру освіти (New measures to boost key competences and digital skills, as well as the European dimension of education), та затверджено План дій з цифрової освіти, де визначено шляхи, спрямовані на те, щоб допомогти закладам та освітнім системам краще адаптуватися до життя та роботи в епоху швидких цифрових змін. Зокрема використання цифрових технологій для навчання; розвиток цифрових компетентностей, необхідних для життя та роботи в епоху цифрових перетворень; запровадження змін щодо покращення якості освіти, використовуючи аналіз даних⁵⁸⁴.

Цифрова трансформація суспільних процесів є новою парадигмою та потребує формування нових компетентностей, що спонукають до використання нових способів навчання. Молоді люди мають потребу у високоякісній освіті, вони прагнуть стати конкурентними професіоналами, спроможними працювати в умовах нової економіки, що базується на знаннях та інноваціях. Існує потреба створення середовища неперервного навчання (навчання впродовж життя) і саме тут цифрове навчання є оптимальним, адже в цьому разі відсутні будь-які бар'єри – вікові, територіальні, соціальні. Використання нових технологій у навчанні та підвищенні кваліфікації є одним з основних кроків до нової цифрової економіки.

Відповідно до сучасного розвитку інформатизації (цифровізації) збільшується потреба у розвитку й вдосконалення цифрових компетентностей, тому активними є запити щодо використання відкритих освітніх ресурсів, підтвердження та забезпечення якості цифрової освіти, трансформація системи освіти відповідно до нових запитів суспільства. Процес стандартизації системи вищої освіти має на меті забезпечення, оцінювання та удосконалення якості вищої освіти шляхом створення уніфікованого підходу для порівняння відповідності національних показників діяльності галузі освіти. Відповіддю на ці виклики є низка вище зазначених європейських документів – Європейські метарамки кваліфікацій (порівняння професій кваліфікацій та компетентностей, результатів навчання), зокрема Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (формування компетентнісного підходу для здобуття кваліфікацій вищої освіти), Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти (забезпечення якості вищої освіти). Запровадження міжнародних (глобальних) та європейських (регіональних) стандартів у процес функціонування закладу вищої освіти забезпечить покращення якості освіти, збільшить конкурентні переваги та буде сприяти гармонізації освітнього простору.

5.3. Засади управління трансформацією забезпечення якості вищої освіти в Україні

Розвиток вітчизняної вищої освіти сьогодні відбувається шляхом інтеграції у глобальний освітній простір та, зокрема, Європейський простір вищої освіти задля поступального розвитку країни та суспільства. Тому в процесі гармонізації національного та міжнародного законодавства, положень ЄПВО, що стосується функціонування системи вищої освіти та взаємодії національних систем вищої освіти, удосконалення якості вищої освіти та освітніх послуг, виникає потреба у здійсненні суттєвих перетворень, які стосуються трансформаційних змін стосовно галузі освіти загалом та вищої освіти зокрема.

Ураховуючи основні цілі Болонського процесу: запровадження Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ECTS); системи забезпечення якості вищої освіти (ESG); академічної мобільності здобувачів вищої освіти, викладачів та адміністративного персоналу університетів; підтримання привабливості європейської вищої освіти, розвиток і гармонізація законодавчої бази у сфері вищої освіти шляхом систематизації та удосконалення відповідних нормативно-правових актів перетворюється на рушійну силу щодо інтеграції вітчизняної вищої освіти до ЄПВО. Можна стверджувати, що нині Україна активно залучена до Болонського процесу, зроблено значні кроки щодо інноваційної, економічної, міжнародної спрямованості діяльності закладів вищої освіти.

Відбуваються трансформаційні зміни щодо управління закладами вищої освіти, передусім задля налагодження системи забезпечення якості, адже це є основною умовою щодо підвищення конкурентоздатності закладів вищої освіти на світовому освітньому ринку. Управління трансформацією

⁵⁸⁴ New measures to boost key competences and digital skills, as well as the European dimension of education. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-102_en.htm (дата звернення 04.04.2020).

системи забезпечення якості вищої освіти на національному рівні базується на *принципах* інтернаціоналізації (міжнародне співробітництво; міжнародні рейтинги; міжнародні дослідження та освітні програми), автономності (перерозподіл сфер впливу; передача адміністративних, фінансових, кадрових повноважень, що позитивно впливає на забезпечення якості), добросовісності (контроль за дотриманням академічної добросовісності), відкритості (функціонування незалежних агенцій з якості, професійних агенцій з якості, асоціації роботодавців; запровадження громадського контролю), прозорості (оприлюднення результатів).

До основних *підходів* ефективного/належного управління вищою освітою в Україні в контексті забезпечення і вдосконалення її якості слід віднести – системний (послідовне дотримання напряму освітньої політики), компетентнісний, студентоцентрований та синергетичний (взаємне доповнення та посилення різних аспектів управління якістю). Системний підхід надає можливість створення цілісної моделі управління трансформацією забезпечення якості, визначити основні функції, складові, їх компоненти та взаємозв'язки, що дозволяє розглядати управління трансформацією системи забезпечення якості як загальну цілісну систему. Компетентнісний підхід, за визначенням В. Лугового, відображає зміст освіти, що не зводиться до знаннево-орієнтованого компонента, а передбачає набуття цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей і компетентностей⁵⁸⁵. Саме компетентнісний підхід в управлінні вищою освітою дає змогу здійснити аналіз, оцінити та систематизувати практичне надбання; запроваджувати процес планування та врахувати вплив зовнішнього середовища; ефективно використовувати ресурси; створювати сприятливі умови для розвитку; розробляти та запроваджувати нові технології; використовувати множину методів задля досягнення результату. Студентоцентрований підхід у вищій освіті має на меті розвиток особистості здобувача вищої освіти, орієнтуючись на його індивідуальні потреби, можливості, здатності, ціннісні орієнтири. Згідно з цим підходом, студент відіграє ключову роль в освітньому процесі й виступає повноправним суб'єктом, беручи на себе і відповідальність за навчання. Синергетичний підхід спрямований на продуктивний симбіоз різних складових управління вищою освітою, що посилює та доповнює їх з метою створення нової якості процесу, явища тощо, яка за своїм рівнем перевершує попередній.

До основних вітчизняних тенденцій можна віднести зменшення адміністративного контролю з боку держави та збільшення активної ролі громадськості щодо участі в управлінні, зокрема контролю, що створює необхідні передумови для подальших ефективних змін у вищій освіті, а розширення університетської автономії змінило підхід до управління та адміністрування в цій сфері. Можна стверджувати, що в сфері вищої освіти України закладено законодавчий фундамент щодо гармонізації національного законодавства, його узгодження зі стандартами й принципами ЄПВО.

Розширення університетської фінансової автономії проявляється у реальних можливостях закладів вищої освіти щодо забезпечення конкурентної оплати праці працівників, їх постійного професійного розвитку, покращення матеріально-технічної бази, запровадження та активного використання ІКТ у викладанні і навчанні, управління та інформаційному менеджменті, створення нових освітніх програм, зокрема спільних, проведення дослідженнях, зокрема міжнародних, залучення міжнародних і незалежних вітчизняних агенцій до забезпечення якості, експертів з оцінювання якості, участі у провідних міжнародних університетських рейтингах. Отримані нові можливості позитивно впливають на забезпечення та удосконалення якості вищої освіти та, відповідно, підвищення конкурентоздатності закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг. Таким чином, виявляється певна *закономірність*, що стосується університетської автономії, а саме: розширення університетської фінансової автономії призводить до покращення якості вищої освіти, зокрема науково-педагогічного персоналу.

У межах національного освітнього простору управління трансформацією забезпечення якості вищої освіти зорієнтоване на приведення вітчизняної системи вищої освіти у відповідність зі світовими досягненнями й стандартами, передусім ЄПВО. Це включає в себе модернізаційні зміни системи вищої освіти відповідно до положень Угоди про Асоціацію України та ЄС, зокрема запровадження управління вищою освітою на основі ідей і принципів демократії; використання інноваційних технологій; розвиток кадрового потенціалу держави і суспільства. Управління трансформацією забезпечення якості передбачає орієнтацію на стратегічні інноваційні пріоритети розвитку вищої освіти, що потребують структурних та інституційних змін відповідно до сучасних суспільних викликів і потреб забезпечення доступності якісної вищої освіти на всіх її рівнях та в усіх типах закладів вищої освіти; формування ефективних державно-приватних партнерських відносин у системі вищої освіти; підтримання й забезпечення розвитку засад університетської автономії.

⁵⁸⁵ Луговий В.І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. Педагогіка і психологія: Науково-теоретичний та інформаційний журнал. 2009. № 2. С. 13–25.

На національному рівні у трансформаційному процесі сфери вищої освіти в Україні базовими завданнями є: розроблення ефективної стратегії розвитку вищої освіти; гармонізація та адаптація вітчизняного законодавства до міжнародних правових засад, положень ЄПВО; трансформація організаційної структури; модернізація системи фінансування; розвиток науково-дослідницької бази; якісні зміни щодо кадрового забезпечення; активне використання інформаційно-комунікативних технологій та цифровізація у сфері вищої освіти. Основною організаційно-функціональною складовою реалізації пріоритетів національної політики розвитку вищої освіти в Україні має бути підготовка високопрофесійних фахівців, а це потребує запровадження, розвитку і підтримки процесу забезпечення якості вищої освіти. Така потреба передбачає дотримання певних підходів до реалізації, а саме: визначення напряму розвитку вищої освіти, зміст та організацію цього процесу, забезпечення якості вищої освіти та механізми залучення громадських і професійних організацій до цього процесу, запровадження стандартизації у сфері вищої освіти з урахуванням автономії, ефективно та належне фінансове забезпечення тощо.

На інституційному рівні у межах закладу вищої освіти має бути орієнтація на формування ресурсного потенціалу для забезпечення конкурентоздатності на національному та/або світовому ринку освітніх послуг, залежно від типу закладу. Для цього потрібно розвивати університетську автономію, яка дасть змогу закладу ефективно функціонувати. Адже фінансова самостійність є, як зазначалося, основою для покращення кадрового складу (розвиток відповідного науково-педагогічного потенціалу, висококваліфікованих професорсько-викладацьких кадрів тощо), запровадження довгострокових національних і міжнародних науково-дослідницьких проєктів, покращення матеріально-технічного забезпечення. А це, у свою чергу, призведе до розвитку системи фундаментальних і прикладних наукових напрямів як основи підготовки фахівців, впровадження новітніх освітніх програм, інтеграцію наукових досліджень і розробок у реальну економіку, підвищення статусу й конкурентоздатності закладу на міжнародному ринку освітніх послуг.

Наразі перед університетами гостро постає питання пошуку альтернативних джерел отримання фінансових надходжень. Набуття фінансової автономії закладами вищої освіти, зокрема отримання можливості створення ендавменту як додаткового ресурсу, суттєво вплине на забезпечення та удосконалення якості вищої освіти. Саме використання ендавменту, що забезпечує підвищення фінансової самостійності закладу, найбільш дієве та поширене у міжнародній університетській спільноті ⁵⁸⁶. Для ефективного запровадження в Україні моделі фінансування вищої освіти, що передбачає реалізацію ендавменту, потрібно законодавчо унормувати механізм його створення і функціонування, внести відповідні зміни до бюджетного та податкового законодавства щодо удосконалення податкового режиму для сприяння реалізації ендавменту подібного до благодійних фондів, але й відмінному одночасно. Відповідно до міжнародної практики такі внески як ендавмент звільняються від оподаткування або оподатковуються за зниженими ставками, що позитивно стимулює потенційних благодійників робити внески у вигляді різного типу ендавменту. Також важливо не обмежувати багатоманітність типології ендавменту лише грошовим форматом, варто використовувати різні типи, як фінансові – на кшталт цінних паперів, депозитів, так і нефінансові – земельні ділянки, будівлі тощо. Усю сукупність можливих процедур і механізмів функціонування ендавменту було б доречно визначити в спеціальному Законі України «Про ендавмент у вищій освіті», що стало би поштовхом для розвитку фінансової автономії у закладах вищої освіти. Запровадження прозорих механізмів формування і звітування на всіх етапах діяльності підвищать довіру до ендавменту. Обов'язкової і своєчасної транспарентності передбачає аспект інформування щодо мети акумулювання активів, результатів інвестиційної діяльності. Важливим параметром підвищення ефективності інвестування у вищу освіту коштів ендавменту слід вважати дієвість і результативність механізмів громадського контролю щодо управління і використання доходів від управління таким капіталом. Одним із таких механізмів може бути обов'язкове створення при ендавментах (сталих фондах) рад з використання капіталу, які мають функціонувати на громадських засадах. Ендавмент-фонди відіграють важливу роль не тільки як альтернативний механізм фінансування закладів вищої освіти, а й є тим механізмом, який значною мірою визначає конкурентоздатність закладів вищої освіти, адже глобальні тенденції призводять до зміни джерел і структури інвестицій у сферу вищої освіти, посилюють конкуренцію на ринку освітніх послуг, вимагають організаційної перебудови системи вищої освіти й формування нових механізмів фінансування освітньої діяльності.

Варто також приділити особливу увагу стандартизації у сфері якості вищої освіти та комплексному використанню можливостей, що існують в глобальному просторі. Успішне виконання завдання щодо забезпечення та удосконалення якості вищої освіти залежить від ефективної побудови університетської системи внутрішнього

⁵⁸⁶ Воробійова О.П. Особливості функціонування ендавменту у галузі вищої освіти. Вісник Черкаського університету. 2018. № 5. С. 35–40.

забезпечення якості. Потрібно зазначити, що міжнародний (глобальний) стандарт якості ISO 9001, що визначає вимоги до системи менеджменту якості, забезпечує стандарти (регіональні) ESG ефективною методичною та методологічною базою для розбудови системи внутрішнього забезпечення якості. Як уже було зазначено вище, вимоги стандарту ISO 9001, які визначають систему управління якістю, є абсолютно прийнятні для системи забезпечення якості вищої освіти ESG та відповідають основним вимогам щодо продукту діяльності закладів вищої освіти, а саме: знання, уміння та підготовка фахівців. Стандарти ISO 9001 є оптимальним механізмом для розбудови системи внутрішнього забезпечення якості та відповідають більшості вимог, що зазначені в ESG, тож їх поєднання можна розглядати як симбіоз систем задля ефективного забезпечення та удосконалення якості. Дотримання цих стандартів є однією з умов покращення усіх аспектів діяльності закладів вищої освіти, підвищення їх конкурентоздатності, забезпечення реалізації міжнародних інтеграційних процесів, гармонізації освітнього простору та соціально-економічного розвитку країни. Можна стверджувати, що ESG та ISO 9001: 2015 доповнюють один одного в питаннях побудови системи внутрішнього забезпечення якості. Основні вимоги, цілі та стратегічні напрями зазначено у ESG, а ISO 9001 надає базову практико орієнтовану та процедурно деталізовану систему управління якістю.

Розглядаючи новий стандарт ISO 21001 «Освітні організації – Системи управління для освітніх організацій» потрібно зазначити, що він спрямований на нарощування ефективної взаємодії освітніх закладів і споживачів освітніх послуг. Можна констатувати розширення критеріїв оцінювання та прогнозування ефективності систем управління освітніх закладів; перманентного контролю щодо відповідності управлінських процесів місії закладу; моніторингу задоволення потреб споживачів послуг; розширення можливостей відстежування значної кількості зацікавлених сторін; запровадження інноваційних підходів тощо. Стандарт ISO 21001 відповідає сучасним вимогам щодо створення й розвитку системи внутрішнього забезпечення якості в закладах вищої освіти. Зрештою, він може бути ефективно застосований будь-якою організацією, основною діяльністю якої є освітня та/або дослідницька. Запровадження та визнання через акредитацію системи стандарту ISO 21001 відбувається виключно на платній основі. Це готовий адаптований процес з усіма методичними та методологічними складовими, що охоплює увесь процес планування, проведення та аналізу результатів моніторингу якості. Даний стандарт містить чіткі вимоги щодо перманентного моніторингу та періодичного огляду всіх операційних процесів в організації, паралельно формулюючи конкретні вимоги щодо визначення невідповідності. Цей стандарт містить процедури реєстрації та документування, визначає шляхи усунення проблем і удосконалення ситуації для кожного об'єкта на кожному етапі. Стандарт ISO 21001 включає детальні вимоги оцінювання щодо управління на кожному етапі діяльності, значно розширює можливості щодо оцінювання компетентності персоналу (професійність керівного складу, адміністративного персоналу та викладачів), у процес моніторингу включено людські ресурси, засоби навчання, оцінюється опосередкований вплив психосоціальних факторів середовища, здійснюється моніторинг та вимірювання якості, наявності та доступності загальних ресурсів (їдальня, спортивний майданчик тощо), а також ресурсів для навчання (бібліотеки, лабораторії, обладнання тощо). Окремо приділена увага використанню ІКТ, наявна програма моніторингу безпеки даних, їх обробки і зберігання. Також є чіткі вимоги щодо моніторингу та періодичного огляду всіх операційних процесів в організації, конкретні пропозиції з розроблення освітніх програм, оцінювання, присудження документів/кваліфікацій. Отже, задля оптимального використання фінансових і людських ресурсів, а також налагодження ефективної системи внутрішнього забезпечення якості вирішального значення набуває запровадження саме міжнародного стандарту серії ISO 21001, що надає типовий галузевий шаблон від початку моніторингу до оприлюднення результатів, включаючи підготовчу роботу щодо планування оцінювання, розроблення анкет, проведення опитування, обробки результатів, ідентифікації проблеми, пропозиції та визначення варіанту усунення, подальший моніторинг щодо ефективності вибору⁵⁸⁷.

У контексті стандартизації за ESG однією з важливих складових забезпечення якості вищої освіти слід визнати підготовку експертів з акредитації освітніх програм. Предметом акредитаційної експертизи є підтвердження якості підготовки у закладі вищої освіти, що ґрунтується на ефективній системі внутрішнього забезпечення якості. Результати проведеної експертизи залежать від кваліфікації, об'єктивності та відповідної компетентності експерта. Саме тому реалізація програм підготовки експертів є надзвичайно важливою. Для підготовки експертів у сфері забезпечення якості вищої освіти можна сформулювати такі *рекомендації*: розробити нормативно-правові акти, що регулюють порядок і процедури проведення підготовки навчання

⁵⁸⁷ Воробйова О.П. Особливості використання систем управління якістю ISO у галузі вищої освіти. Вісник Черкаського університету. 2019. № 1. С. 200–204.

експертів; забезпечити регулярність підготовки експертів і чітко визначені терміни проходження навчання; розділити програми підготовки експертів-початківців і підвищення кваліфікації для провідних експертів; використовувати ІКТ при проведенні навчання експертів (при вивченні теоретичної частини використовувати дистанційне навчання); застосовувати практико орієнтований підхід: практична частина у навчанні має становити до 50 % від усього обсягу підготовки (інше – практичні кейси, кращі практики, коучинг тощо); розробити навчально-методичні рекомендації щодо формування програми підготовки експертів, використовуючи новітні практичні методи навчання – *problem based learning* та *case studies*; забезпечити навчання як у великих групах (проблемні лекції), так і в малих (детальний розгляд складних ситуацій); постійне використання прогресивного світового досвіду із запрошенням провідних експертів. Такі дії будуть сприяти підвищенню професійності експертів, забезпеченню відповідної якості проведеної експертизи та якості вищої освіти, запобігати конфліктам та апеляціям на недостатньо необгрунтовані рішення щодо акредитації.

Незалежні агенції оцінювання також є дієвим механізмом контролю щодо забезпечення якості, тому в процесі системних змін у сфері вищої освіти виникає потреба такого типу агенцій. Це стосується децентралізації процесу управління закладами, реалізації положення щодо громадського контролю й забезпечення вимог ринку щодо професійності кадрових ресурсів. У цій ситуації надзвичайно важливим є залучення професійних організацій (асоціацій, об'єднань, спілок тощо) як експертів при проведенні оцінювання якості в закладах. Це дасть змогу оперативно реагувати на зміни на ринку праці, оновлюючи зміст і додаючи або виключаючи певні результати навчання з освітніх програм відповідно до вимог часу, адже саме професійні асоціації краще орієнтуються щодо потреб та вимог професійного середовища. У контексті сприяння вдосконаленню функціонування системи незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти можна сформулювати такі *пропозиції*: розробити та запровадити порядок і процедури діяльності незалежних установ оцінювання; розробити та ввести в дію процедуру отримання акредитації незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти; заохочувати входження вітчизняних агенцій до міжнародних асоціацій із забезпечення якості; розробити нормативно-правові акти, що регулюють порядок і процедури роботи експертів, розробити навчально-методичні рекомендації щодо формування й запровадження програм підготовки експертів цих агенцій. Розвиток діяльності незалежних установ з оцінювання позитивно вплине на підвищення конкурентостроможності закладів вищої освіти, адже йдеться про альтернативний незалежний моніторинг якості вищої освіти в закладі та оцінювання освітніх програм, зокрема з точки зору потреби у таких фахівцях на ринку праці.

З розвитком інформаційного суспільства та поширенням викладання і навчання з використанням ІКТ (електронного, дистанційного навчання) виникає потреба забезпечення якості вищої освіти, що надається у форматі *e-learning*, адже забезпечення якості вищої освіти є необхідною умовою освітньої діяльності закладів вищої освіти, зокрема у форматі електронного навчання в межах освітніх програм. З активним розвитком електронного навчання актуалізується аспект забезпечення якості такої форми здобуття вищої освіти. Відповідно до законодавства України в сфері вищої освіти національна система забезпечення якості заснована на ESG, проте *e-learning* є специфічною формою здобуття вищої освіти, тож потребує вироблення відповідних підходів до її якості. Розвиток системи забезпечення якості є важливою частиною інтернаціоналізації освітніх програм, зокрема для потреб електронного навчання, які за своєю сутністю є відкритими й динамічними. Тому запровадження профільних агенцій з якості електронного навчання є важливою складовою усієї системи. Основними завданнями таких агенцій слід визнати: професійну допомогу щодо визначення відповідності освітніх програм міжнародним стандартам; розроблення рекомендацій для закладів щодо вдосконалення електронного навчання; методичну допомогу при проходженні міжнародної акредитації освітніх програм у форматі електронного навчання⁵⁸⁸. Основними *пропозиціями* щодо запровадження й розвитку даного напрямку є такі: розробити нормативно-правові акти, що регулюють порядок і процедури проведення акредитації освітніх програм в електронному форматі викладання і навчання; стимулювати входження національних акредитаційних агентств до міжнародних асоціацій із забезпечення якості електронного навчання; заохочувати заклади вищої освіти проходити міжнародну акредитацію такого формату; орієнтуватися на затверджені міжнародні стандарти електронного навчання при розробленні освітніх програм; контроль щодо забезпечення якості електронного навчання повинен здійснюватися розробниками

⁵⁸⁸ Воробійова О. П. Забезпечення якості електронного навчання в європейському просторі вищої освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. № 2. С. 245–252. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/93/showToc> (дата звернення 10.05.2020).

програми та агенціями з якості. Реалізація цих пропозицій сприятиме розвитку й удосконаленню процедур і процесів забезпечення якості вищої освіти у форматі електронного навчання, формування відповідного інформаційно-освітнього середовища закладу, готовності студентів і викладачів до умов цифровізації та інтернаціоналізації викладання і навчання та можуть бути адаптовані для оцінювання українських освітніх програм і курсів.

Законодавче розширення університетської автономії є значним кроком у наданні широких можливостей для закладів вищої освіти у процесі трансформації системи освіти, що, в свою чергу, призведе до позитивних суспільних зрушень у цілому. Адже саме прогалини та недосконалість чинного законодавства України створюють бар'єри на шляху реалізації перспективних ініціатив, у разі подолання яких можна розраховувати на інтенсивний розвиток галузі. Тому з метою підвищення ефективності управління варто зосередити увагу на передачі частини функцій управління закладами вищої освіти від державних органів управління до наглядових рад, зокрема з питань, що стосуються призначення та звільнення керівника закладу, формування підрозділів внутрішнього аудиту, колегіального прийняття рішення про проведення незалежної зовнішньої перевірки.

Національний університетський рейтинг, побудований за принципами та методологією провідних університетських рейтингів світу, сприятиме незалежному оцінюванню якості вищої освіти та конкурентоздатності закладів вищої освіти. Рейтингування має бути складовою системи забезпечення, оцінювання та удосконалення якості вищої освіти – критерії ранжування, які має розробляти Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, мають бути об'єктивні, прозорі та зрозумілі; результати мають враховуватися як при проведенні акредитації (інституційної та програмної), так і при розподілу державного фінансування; організатором процесу рейтингування може бути незалежна неурядова організація.

Узагальнюючи концептуальні засади управління вищою освітою в Україні в контексті забезпечення і вдосконалення її якості, слід наголосити на значущості взаємодії трьох відносно автономних складових цього процесу, а саме: 1) перманентного оновлення уявлень про якість вищої освіти крізь призму її змісту й покликання; 2) досягнення мети забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти за рахунок ефективного використання управлінського інструментарію; 3) вивчення та запровадження кращого міжнародного досвіду.

Висновки

Управління вищою освітою в Україні в контексті трансформації забезпечення її якості має відбуватися з урахуванням виявлених чинників і визначених критеріїв та індикаторів трансформації забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації.

Визначено концептуальні *засади управління трансформацією забезпечення якості вищої освіти: ідентифікація* стратегічних цілей розвитку вищої освіти в контексті забезпечення та удосконалення її якості; *зміна та модернізація* управління та організації системи вищої освіти в контексті інноваційних пріоритетів розвитку та інтеграції національної вищої освіти до Європейського простору вищої освіти – цінностей, принципів, підходів, інструментів; *запровадження* управління вищою освітою на основі ідей і принципів демократії, зокрема університетської автономії та академічних свобод; *використання* інноваційних технологій в управлінні розвитком вищої освіти, забезпеченні, оцінюванні й удосконаленні її якості; *розвиток* кадрового потенціалу з управління вищою освітою, зокрема управління якістю та її оцінюванням; *структурні та інституційні зміни* в системі вищої освіти, що відповідають сучасним суспільним викликам і потребам щодо забезпечення доступу до якісної вищої освіти на всіх рівнях і в усіх закладах, зокрема інклюзії, як показника соціальної відповідальності; *формування* ефективних державно-приватних партнерських відносин у системі вищої освіти задля забезпечення об'єктивності в оцінюванні якості; *забезпечення* розвитку університетської автономії та відповідальності за якість вищої освіти; *розвиток* системи забезпечення якості вищої освіти на основі принципів неперервного удосконалення та незалежного оцінювання.

Основними *управлінськими завданнями* щодо трансформації забезпечення якості вищої освіти є: розроблення ефективної стратегії та політики в сфері вищої освіти; гармонізація вітчизняного законодавства з міжнародними правовими засадами та стандартами, зокрема згідно з Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС; трансформація незалежної та прозорої організаційної структури систем зовнішнього та внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; модернізація національної системи фінансування, зокрема реалізація ендавменту, задля гарантування належного фінансування для забезпечення якісної вищої освіти; розвиток науково-дослідницької інфраструктури як умови релевантної та конкурентної вищої освіти; розвиток кадрового потенціалу вищої освіти на основі принципу навчання впродовж життя; активізація використання

інформаційно-комунікаційних технологій у вищій освіті, зокрема інноваційні методи та технології викладання і навчання, цифровізація систем зовнішнього та внутрішнього забезпечення якості, процедур акредитації та оцінювання якості вищої освіти.

У міжнародному вимірі розвитку вищої освіти в контексті трансформації забезпечення її якості пріоритетного значення набуває такий *критерій* – дієва система забезпечення та удосконалення якості вищої освіти, що вимірюється через *індикатори*: системне впровадження механізмів забезпечення та оцінювання якості (стандарти, акредитація) на основі ISO та ESG, стандартизованих рівнів освітніх кваліфікацій (європейські та національні рамки кваліфікацій, МСКО), ЄКТС, міжнародних і національних університетських рейтингів. Також до *критеріїв* трансформації забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації доцільно віднести університетську автономію, *індикаторами* якої є: організаційна, фінансова, кадрова, академічна автономія. Розвиток автономії університетів істотно впливає на забезпечення та оцінювання якості вищої освіти, адаптацію та лідерство систем вищої освіти і наукових досліджень щодо нових потреб і вимог суспільства. Також важливим *критерієм* трансформації є ресурсна конкурентоздатність ЗВО, що визначається на основі взаємодії певних *індикаторів*, а саме: ефективне/належне управління, інноваційна освітня та дослідницька діяльність, фінансове забезпечення (ендавмент тощо). Важливим *критерієм* трансформації забезпечення якості вищої освіти є управління, ефективності якого досягається на основі *принципів* ефективного врядування (Good Governance): консенсус-орієнтованості, підзвітності, ефективності, дієвості, справедливості та всеохоплюваності, прозорості, відповідності очікуванням, а також *принципу* верховенства права. *Критерій* інтернаціоналізації характеризується такими *індикаторами*: використання рейтингових механізмів оцінювання якості в управлінні закладом вищої освіти, що надає можливість оцінити й порівняти різні заклади; міжнародна мобільність студентів, аспірантів, викладачів, дослідників і адміністративних працівників; викладання та навчання іноземними мовами, міжнародні спільні освітні програми; міжнародні спільні дослідження та заходи.

Отже, *концептуальні основи управління* вищою освітою в Україні в контексті забезпечення і вдосконалення її якості ґрунтуються на управлінському підході до трансформації забезпечення якості вищої освіти як системної інституційної новації на основі поєднання та синергії ефективного врядування (Good Governance) та університетської автономії, принципів і положень ESG, ISO та рейтингування, що визначають конкурентоздатність закладу вищої освіти в умовах глобалізації.

Конкретизовано основні *проблеми*, що перешкоджають ефективній реалізації нового управлінського підходу до трансформації забезпечення якості вищої освіти, а саме: неефективність державно-управлінських та нормативно-правових рішень у контексті фінансової автономії, зокрема ендавменту, недосконалість політики щодо електронного (цифрового) викладання і навчання, законодавча невизначеність щодо запровадження міжнародних стандартів ISO та узгодженість між ISO та ESG.

Список використаних джерел

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналітичні матеріали (частина II)/ Авт.: О. Воробйова, М. Гриценко, В. Луговий, О. Слюсаренко, А. Ставицький, Ж. Таланова, В. Ткаченко / За ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: ІВО НАПН України, 2016. 111 с. Препринт. ІВО НАПН України).

2. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)/ / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. (Препринт. ІВО НАПН України).

3. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II)/ О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. (Препринт. ІВО НАПН України).

4. Болонський процес 2020 Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі Комюніке конференції європейських міністрів. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain_la_Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf.

5. Бухарестське комюніке URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf.

6. Воробйова О.П. Забезпечення якості електронного навчання в європейському просторі вищої освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. № 2. С. 245–252. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/93/showToc>.
7. Воробйова О.П. Особливості використання систем управління якості ISO у галузі вищої освіти. *Вісник Черкаського університету*. 2019. №1. С. 200–204.
8. Воробйова О.П. Особливості функціонування ендавменту у галузі вищої освіти. *Вісник Черкаського університету*. 2018. № 5. С. 35–40.
9. Высшее образование в глобализованном обществе. Установочный документ UNESCO по образованию. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001362/136247r.pdf>.
10. Калашнікова С. Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти. Київ: НВЦ «Пріоритети», 2016. 44 с. URL: http://www.ihed.org.ua/images/biblioteka/Liderstvo/rozvitok_lidersk_potencialu_Universitets_Kalashnikova.S_2016_46c.pdf.
11. Лісабонська декларація «Університети Європи після 2010 року: через різноманіття до спільних цілей». URL: http://www.edupolicy.org.ua/files/Lisbon_Declaration.pdf.
12. Луговий В.І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. *Педагогіка і психологія: Науково-теоретичний та інформаційний журнал*. 2009. № 2. С. 13–25.
13. Луговий В., Таланова Ж. Національна рамка кваліфікацій: розуміння і реалізація. Професійно-технічна освіта. 2010. № 1. С. 5–9.
14. Мегель О.Ю., Гурський П.В., Нанка О.В., Лисиченко М.Л. Практика реалізації європейських моделей, стандартів та ризик-орієнтованого мислення щодо забезпечення якості освіти і освітніх послуг в системі менеджменту якості ХНТУСГ ім. Петра Василенка. URL: http://innovosvita.com.ua/images/stories/catalogue_innovatika_world_edu_22_24_october_2019.pdf.
15. Паризьке комюніке – Париж, 25 травня 2018 р. URL: <http://erasmusplus.org.ua/search/158-materialy-here-team/1904-dokumenty-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity-yervo.html>.
16. Послання Саламанкського з'їзду європейських закладів вищої освіти «Формування Європейського простору вищої освіти». URL: [http://www.edupolicy.org.ua/files/Salamanca_Convention_\(2001\).pdf](http://www.edupolicy.org.ua/files/Salamanca_Convention_(2001).pdf) (дата звернення 21.10.2020).
17. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
18. Рекомендация о статусе преподавательских кадров высших учебных заведений (По результатам 29-ой сессии Генеральной конференции Организации Объединённых наций по вопросам образования, науки и культуры. Париж, 21 октября – 12 ноября 1997 г. URL: <http://un.by/f/file/Recommendations.pdf>.
19. Роль університету у розвитку лідерського потенціалу суспільства: концептуальні засади / за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 100 с.
20. Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. С 178–191.
21. Слюсаренко О.М. Ціннісний аспект місії топ-університетів. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2013. № 1.
22. Aas G.H., Askling B., Dittrich K., Froestad W. Assessing educational quality: Knowledge production and the role of experts / G.H.Aas, B.Askling, K.Dittrich, W.Froestad, P.Haug, K.H.Lycke, S. Moitus, R.Pyykke, A.K.Sursker // European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2009.
23. Braaten K. Guide to good practices for training experts / K. Braaten, S. Zwiessler // - European Consortium for Accreditation in higher education, 2011 URL: http://ecaconsortium.net/admin/files/assets/subsites/1/documenten/1314018499_eca-publication—guide-to-good-practices-for-training-of-experts.pdf.
24. Camilleri F. Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education. URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078>.
25. Education and Training. URL: https://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/expert-groups/digital-skills-competences_en

26. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth: Communication from the European Commission, Brussels, 3.3.2010. – COM(2010) 2020 final. 34 p. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>.

27. Helms R.M., Rumbley L.E., Brajkovic L., Mihut G. Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs. American Council on Education, The Boston College Center for International Higher Education. 2015. URL: <http://www.acenet.edu/news-room/Documents/National-Policies-and-Programs-Part-1-Global.pdf>

28. Improving and modernizing education. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1481206862153&uri=COM:2016:941:FIN>.

29. ISO Standards. Quality Resources. URL: <https://asq.org/quality-resources/standards-101#iso>.

30. Keiser, A. (March 2018). Report to the U.S. Secretary of Education: 2018 Accreditation Policy Recommendations on Regulatory Reform. URL: <https://sites.ed.gov/naciqi/files/2018/02/Regulatory-Reform-Recommendations-FINAL.pdf>.

31. Knight J. Higher Education in Turmoil: The changing world of internationalization Rotterdam, the NZ: Sense Publishers, 2008. P. 30.

32. McGettigan T. US: The business of higher education. URL: www.universityworldnews.com/article.php?story=20090528172951762&mode=prin.

33. New measures to boost key competences and digital skills, as well as the European dimension of education. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-102_en.htm.

34. Ortega S., Señal N., Velón Sixto L. «Experiences using iso 9001 to meet ESG in three spanish agencies» Retrieved from: <http://www.acsug.es/sites/default/files/presentation%20ISO-ESG.pdf>.

35. Realising the European Higher Education Area” Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf

36. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf).

37. Supporting growth and jobs – an agenda for the modernization of Europe’s higher education systems. Communication from the European Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, XXX. – COM(2011) 567/2. SEC(2011) 1063. 16 p. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0567:FIN:EN:PDF>.

38. The European Higher Education Area - Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf.

39. The European University Association. URL: <https://www.university-autonomy.eu/dimensions/financial>.

40. The European University. URL: <https://www.university-autonomy.eu>.

41. The framework of qualifications for the European Higher Education Area. URL: <http://www.ehea.info/Uploads/Documents/QF-EHEA-May2005.pdf>.

42. Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2015/112705.pdf.

Олена Оржель,
 доктор наук з державного управління, доцент,
 завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті,
 Інститут вищої освіти НАПН України
 ORCID ID 0000-0001-9912-0173

Анотація

У даному розділі представлено підхід до оцінювання якості вищої освіти з точки зору університетської соціальної відповідальності. Описані витoki університетської соціальної відповідальності, узагальнено наявні концепції та погляди на соціальну відповідальність ЗВО, показано вплив соціальної відповідальності на різні напрями університетської діяльності. Визначено чотири критерії: когнітивний, особистісний, економічний та соціальний, за якими вища освіта може вважатися якісною в контексті переосмислення вищої освіти, підвищення її соціальної ролі, покладання на неї відповідальності за сприяння особистісному та професійному розвитку студента, забезпечення економічного зростання держави, розвиток громадянської компетентності як внеску ЗВО у посилення соціального згуртування, сприяння суспільній згоді, громадській безпеці та порядку.

Ключові слова: вища освіта; знаннєве суспільство; соціальна роль вищої освіти; соціальний вимір Болонського процесу; стейкхолдери вищої освіти; університетська соціальна відповідальність.

6.1. Актуальність проблеми розвитку соціальної відповідальності університету як фактору впливу на оцінювання якості вищої освіти

Якість вищої освіти є ключовим питанням Болонського процесу і глобального освітологічного дискурсу – адже тільки якісна освіта може бути конкурентоспроможною та привабливою, здатною формувати компетентності, затребувані суспільством і ринком праці, зумовлювати інновації та переводити країни на новий технологічний устрій, обумовлювати економічне зростання і стійкий розвиток.

У сучасній парадигмі вищої освіти співіснують кілька концепцій якості вищої освіти:

– Якість вищої освіти як відповідність певним стандартам тлумачиться як мінімально допустимий рівень якості, який підтверджується процедурами зовнішнього оцінювання на кшталт акредитації чи ліцензування.

– Якість вищої освіти як позиція ЗВО у рейтингах, національних чи міжнародних, наразі вважається максимально об'єктивною оцінкою якості.

– Якість вищої освіти як відповідність місії та ступінь досягнення стратегічних і поточних цілей ЗВО є поширеним у ЄПВО підходом до оцінювання якості. Залежно від проголошених університетом місій і цілей, планів інституційного розвитку, якість вищої освіти може тлумачитися як процес (якісне надання освітніх послуг), як результат (високі показники працевлаштування випускників), як відповідь на запити стейкхолдерів (активна співпраця з бізнес-партнерами, широка пропозиція освітніх послуг для місцевої громади) тощо.

– Якість вищої освіти як відповідь на суспільні запити та виконання соціальної місії вищої освіти.

Остання концепція набирає популярності у 2010-х рр. у зв'язку з переосмислення місії, ролі вищої освіти в контексті глобальних соціально-економічних процесів, а саме:

- зростання ролі вищої освіти в умовах знаннєвої економіки, знаннєвого суспільства, знаннєвої демократії що веде до збільшення попиту на знання та уваги до закладів освіти, де ці знання генерують, акумулюють, поширюють, розробляють і пропонують моделі їх практичного застосування у вигляді новітніх технологій, проектів R&D, стартапів тощо; та

- збільшення кількості стейкхолдерів вищої освіти і зростання попиту на знання, через що зростає кількість осіб, установ, інституцій, кампаній та їх очікувань від спроможності університету, іншого закладу вищої освіти⁵⁸⁹ (далі – ЗВО) розв'язати ту чи іншу проблему, запропонувати технологічне рішення, задовольнити попит на інформацію.

⁵⁸⁹ У даному дослідженні «університет» і «заклад вищої освіти» вживатимуться як синоніми.

Зростання соціальної ролі вищої освіти веде за собою збільшення суспільних зобов'язань ЗВО, посилення їх соціальної відповідальності, в тому числі за якість вищої освіти, перед різними групами стейкхолдерів.

Переосмислення ролі освіти взагалі та вищої освіти зокрема, необхідність трансформацій у системах освіти обґрунтовані у публікаціях Європейського Союзу (далі – ЄС), інтелектуальній і документальній спадщині Європейського простору вищої освіти (далі – ЄВПО), UNESCO, OECD.

Наприклад, автори публікації UNESCO «Rethinking Education: Towards a global common good» (2015 р.) стверджують: «Переосмислення цілей, призначення освіти та організації навчання є як ніколи актуальним»⁵⁹⁰. Автори публікації, серед іншого, вказують на такі цілі освіти, як «навчитися жити на планеті під тиском» (learning to live on a planet under pressure); поєднувати разом соціальні, економічні та екологічні виміри стійкого розвитку⁵⁹¹ (to weave together the social, economic and environmental dimensions of sustainable development).

За три роки до появи вищезгаданої публікації, Європейська Комісія видає повідомлення із схожою назвою «Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes», у якому формулює місію освіти як її спрямованість на «активне громадянство, особистісний розвиток і благополуччя» (citizenship, personal development and well-being) та пов'язує її із необхідністю відповідати на виклики та шукати розв'язання проблем, спричинених старінням населення, уповільненням економічного зростання, безробіттям серед молоді, появою нових загроз на зразок COVID-19⁵⁹².

«Переосмислення» вищої освіти, визнання її соціальної ролі та соціальної відповідальності знайшло відображення у Болонському acquis: Паризьке комюніке привертає увагу до соціальної (в тексті комюніке «public») відповідальності вищої освіти та фактично повторює три мега-цілі вищої освіти, зазначені у вищезгаданому повідомленні ЄС: особистісний розвиток здобувача освіти як реалізація його / її потенціалу; набуття професійних компетентностей, здатне задовольнити ринок праці і забезпечити економічне зростання держави; розвиток громадянської компетентності здобувача освіти як «інвестиції» у соціальне згуртування, суспільну злагоду, громадську безпеку і порядок⁵⁹³. Таким чином, Паризьке комюніке підтверджує здатність вищої освіти одночасно працювати на розвиток особистості, ринкової економіки, суспільства. На нашу думку, така триєдність цілей вищої освіти, реалізована на практиці, має забезпечити розвиток окремої країни, міждержавних утворень типу ЄС, глобального суспільства.

184

Римське комюніке, ухвалене під час Болонської конференції 19 листопада 2020 р. міністрами, відповідальними за вищу освіту, також віддає належне спроможності ЗВО через покращення знань, навичок і компетентностей студентів, інших здобувачів освіти здійснювати значний суспільний вплив стійкістю соціально-економічного розвитку, захист довкілля, вирішення інших критичних проблем, як-то: численні загрози миру, демократичним цінностям, свободі інформації, здоров'ю і добробуту громадян⁵⁹⁴.

Зазначимо, що дискусія щодо місця вищої освіти у суспільстві й економіці розпочалася й в Україні. Її результатом має стати розроблення та ухвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. У проєкті Стратегії, запропонованої для громадського обговорення, до переліку пріоритетних принципів розвитку вищої освіти включені «орієнтація на всебічний розвиток особистості» разом з «орієнтацією на поточні та перспективні пріоритети суспільства і національної економіки», а також «залученість» і «розподілена відповідальність»⁵⁹⁵. Таким чином, перспективна концептуальна модель вищої освіти України розвиватиметься в унісон із світовими тенденціями розвитку вищої освіти, включно із ЄПВО.

У контексті переосмислення вищої освіти, зростання соціальної ролі вищої освіти і підвищення соціальної відповідальності університетів поновлення потребує і концепція якості вищої освіти, підходи до внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості та її оцінювання. Вищезазначене обумовило вибір теми

⁵⁹⁰ Авторський переклад «Rethinking the purpose of education and the organization of learning has never been more urgent». Rethinking Education: Towards a global common good. UNESCO, 2015. P. 10.

⁵⁹¹ «Rethinking the purpose of education and the organization of learning has never been more urgent». Rethinking Education: Towards a global common good. UNESCO, 2015. P. 3.

⁵⁹² Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes // COM (2012) 669 final. – European Commission, Strasbourg, 20.11.2012. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/com669_en.pdf.

⁵⁹³ PARIS COMMUNIQUÉ. <https://erasmusplus.org.ua/erasmus/ka3-pidtrymka-reform/materialy-here-team/1904-dokumenty-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity-yepvo.html>.

⁵⁹⁴ Rome Ministerial Communique. https://ehea2020rome.it/storage/uploads/5d29d1cd-4616-4dfe-a2af-29140a02ec09/BFUG_Final_Draft_Rome_Communique-link.pdf.

⁵⁹⁵ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>. С.36.

індивідуального дослідження: «Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти», яке виконується в рамках науково-дослідної теми «Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції» відділу політики та врядування у вищій освіті Інститут вищої освіти НАПН України.

Розвідки за темою «Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти» здійснювались протягом 2018–2020 років та проходили такі етапи:

1. Теоретичне обґрунтування механізмів оцінювання якості вищої освіти в контексті університетської соціальної відповідальності в умовах євроінтеграції.

2. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції.

3. Методичні рекомендації з оцінювання якості вищої освіти в контексті університетської соціальної відповідальності.

4. Визначення та обґрунтування підходів та критеріїв оцінювання якості вищої освіти в контексті університетської соціальної відповідальності в умовах євроінтеграції.

Даний розділ є результатом заключного етапу дослідження. У ньому узагальнюються сучасні концепції, підходи, тлумачення університетської соціальної відповідальності; запропоновано підхід до тлумачення УСВ, здатний роз'яснити вплив соціальної відповідальності ЗВО на якість вищої освіти; розглянуто УСВ як чинник підвищення якості вищої освіти.

Теоретичну джерельну базу дослідження складають наукові публікації, що знаходяться у відкритому доступі: статті, монографії, аналітичні та експертні звіти тощо; публікації UNESCO та OECD, правові акти, повідомлення ЄС (communications), комюніке Болонських міністерських конференцій, напрацювання Європейської асоціації університетів, європейських і міжнародних освітніх мереж. Важливим емпіричним джерелом у проведенні даного дослідження стали веб-сайти ЗВО різних країн світу, їх локальні (внутрішні) нормативні акти, опис освітніх програм, ініціатив з УСВ тощо.

6.2. Зростання соціальної відповідальності сучасного ЗВО: витоки і прояви

185

Університетська соціальна відповідальність (далі – УСВ) є важливим аспектом діяльності сучасного ЗВО. В Європі та світі УСВ є поширеним явищем, цікавим науковцям-дослідникам, викладачам та управлінцям. Сьогодні кілька вітчизняних університетів вже практикують УСВ⁵⁹⁶; дослідження, присвячені соціальній відповідальності ЗВО, сьогодні знаходимо в українському освітологічному дискурсі⁵⁹⁷.

У глобальному масштабі дане питання набуло актуальності протягом 2-3 останніх десятиліть: поширення ініціатив і практик УСВ відбувається на тлі зростання усвідомлення освітянською спільнотою соціальної ролі та відповідальності закладів вищої освіти і супроводжується вивченням УСВ експертно-науковим середовищем.

Кілька досліджень УСВ було проведено під егідою UNESCO та збережено у міжнародній трансконтинентальній базі наукових та експертно-фахових публікацій PASCAL International Observatory⁵⁹⁸; питанню зростання УСВ присвячена Біла книга QS World University Rankings⁵⁹⁹; ґрунтовне дослідження різних

⁵⁹⁶ Соціальне обличчя СумДУ. <https://www.sumdu.edu.ua/uk/kampus-life/social-face.html>; Соціально-психологічна служба КНЕУ. https://kneu.edu.ua/ua/student_life/psychologichna_sluzhba; Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Інклюзія. <https://www.hneu.edu.ua/inklyuziya>.

⁵⁹⁷ Грішнова О., Бех С. Соціальна відповідальність університетів України: порівняльний аналіз та основні напрями розвитку / О. Грішнова, С. Бех // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Економіка". 2014. № 5(158). С. 11–18; Сментина Н.В., Хусайнов Р.В. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки», Vol. 2, No. 9. pp. 20–25; Т.І. Лункіна, Т.М. Каратай. Основні НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ. <http://economy.chdu.edu.ua/article/view/108169>; Іваницька О. Соціальна відповідальність вищого навчального закладу України та основні умови її дотримання / О. Іваницька, А. Панченко, Г. Панченко // Педагогічний процес: теорія і практика. 2017. Вип. 4. С. 40–44. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2017_4_8.

⁵⁹⁸ PASCAL International Observatory. <http://pascalobservatory.org>.

⁵⁹⁹ The Rise of Social Responsibility in Higher Education. https://www.qs.com/portfolio-items/rise-of-social-responsibility-in-higher-education/?utm_source=Website&utm_medium=Blog&utm_campaign=Socialresponsibility2020.

аспектів УСВ підготовлено колективом міжнародних експертів глобальної мережі Global University Network for Innovation⁶⁰⁰.

У статті Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility⁶⁰¹ група науковців зробила огляд публікацій 1970–2019 років, присвячених УСВ. Загалом автори проаналізували 870 публікацій, оприлюднених у мережі SCOPUS, зазначивши, що найбільша частині їх з'явилася після 2010 року. Лідерами (за кількістю надрукованих статей) у вивченні та висвітленні тематики УСВ є США та Велика Британія, за ними йдуть Китай та Іспанія; до вивчення УСВ активно залучені ЗВО Азії, Європи, Латинської Америки.

Кілька чинників дали поштовх розвитку УСВ та відповідно її дослідженню:

- 1) зростання ролі вищої освіти в постіндустріальну епоху, час знанневої економіки та суспільства знань;
- 2) трансформації, пов'язані із Болонським процесом, формування ЕПВО;
- 3) інші трансформаційні процеси, пов'язані з глобалізацією, конкуренцією на ринку освітніх послуг, демократизацією систем вищої освіти та суспільства загалом,
- 4) розвиток корпоративної соціальної відповідальності та поширення її практик в університетському середовищі.

Вищевказані чинники актуалізації УСВ (за винятком пункту 4) можна одночасно розглядати як фактори підвищення уваги до якості вищої освіти, імпульси до покращення якості викладання і навчання, підвищення ефективності університетського врядування, вдосконалення пропозиції освітніх послуг, модернізації освітніх програм тощо.

Таким чином, наявним є зв'язок між університетською соціальною відповідальністю та якістю вищої освіти: соціально відповідальний ЗВО дбає про якість освіти, яку пропонує здобувачам; якісна вища освіта є результатом відповідальної, цілеспрямованої діяльності, зусиль і внесків багатьох суб'єктів вищої освіти, залучених до її трансформації на глобальному, національному, локальному та інституційному рівнях.

В епоху знанневого суспільства⁶⁰², знанневої економіки, знанневої демократії⁶⁰³ знання стають основним і найголовнішим ресурсом розвитку; активом, спроможним запропонувати рішення для розв'язання проблем різної природи: економічних, соціальних, технологічних, психологічних, культурних тощо посилення; каталізатором соціально-економічного розвитку⁶⁰⁴. Відповідно, університетам, які продукують знання, зберігають і поширюють їх, шукають для них потенційних клієнтів і користувачів, розробляють і пропонують шляхи застосування знань для прискорення соціально-економічного поступу, належить роль драйверів суспільних змін⁶⁰⁵.

Із зростанням ролі вищої освіти в постіндустріальну епоху зростає соціальна роль вищої освіти та поглиблюється усвідомлення відповідальності ЗВО за свою діяльність.

Роль університетів як драйверів суспільних змін була експліцитно формалізована у Всесвітній декларації UNESCO про вищу освіту для XXI століття від 1998 р.: Стаття 1 проголошує місією вищої освіти «... сприяти стійкому розвитку та вдосконаленню суспільства» (mission to contribute to the sustainable development and improvement of society as a whole)⁶⁰⁶. За десять років потому, до Комюніке Всесвітньої конференції з вищої

⁶⁰⁰ Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. http://www.guninetwork.org/files/download_full_report.pdf. 543 p.

⁶⁰¹ Víctor Meseguer-Sánchez, Emilio Abad-Segura, Luis Jesús Belmonte-Ureña, Valentín Molina-Moreno. Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility. July 2020. International Journal of Environmental Research and Public Health 17(13):4729. DOI: 10.3390/ijerph17134729.

⁶⁰² UNESCO World Report: Towards Knowledge Societies. UNESCO, 2005. – <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>. 226 c.

⁶⁰³ UNESCO Chair on Community Based Research & Social Responsibility in Higher Education: A Framework for Action 2012–2016. http://cebem.org/wp-content/uploads/2016/03/UNESCO_Chair_on_CBR-Final_May2012.pdf. P. 2–3.

⁶⁰⁴ UNIVERSITIES AND THEIR SOCIAL RESPONSIBILITIES / 2nd Asia-Europe Education Workshop Knowledge Societies: Co-organised by the Asia-Europe Foundation's ASEM Education Hub and the University of Innsbruck 5–7 June 2011, Innsbruck, Austria. http://pascalobservatory.org/sites/default/files/knowledge_societies_-_universities_and_their_social_responsibilities_2nd_education_workshop_0.pdf. P. 11.

⁶⁰⁵ UNIVERSITIES AND THEIR SOCIAL RESPONSIBILITIES / 2nd Asia-Europe Education Workshop Knowledge Societies: Co-organised by the Asia-Europe Foundation's ASEM Education Hub and the University of Innsbruck 5–7 June 2011, Innsbruck, Austria. http://pascalobservatory.org/sites/default/files/knowledge_societies_-_universities_and_their_social_responsibilities_2nd_education_workshop_0.pdf. P. 12.

⁶⁰⁶ World Conference on Higher Education: Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action. UNESCO, Paris, 5–9 October, 1998. <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf>.

освіти «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку»⁶⁰⁷ був включений розділ «Соціальна відповідальність вищої освіти», у якому окреслено зобов'язання ЗВО щодо сприяння «сталому розвитку, миру, добробуту і реалізації прав людини...».

Аналогічні ідеї знаходимо в інтелектуальній і документальній спадщині ЄВПО та ЄС⁶⁰⁸.

Важливий внесок у розвиток соціальної відповідальності ЗВО був зроблений Болонським процесом. Концепція соціального виміру (social dimension) була закладена у Болонський процес від його початку; оформлена і конкретизована у Лондонському комюніке 2007 р.; продовжує розвиватися до цього часу у Болонському acquis. Визнаючи, що студентська спільнота повинна віддзеркалювати розмаїтість і різноманітність суспільства, Лондонське комюніке одночасно закликала університети до належного забезпечення студентських послуг, створення гнучких траєкторій навчання та збільшення на основі рівних можливостей представництва студентських груп, що репрезентують різні соціальні верстви і категорії⁶⁰⁹.

Подальші програмні документи Болонського процесу покладають на ЗВО зобов'язання виявляти та мінімізувати бар'єри на шляху до вищої освіти, запроваджувати та створювати умови для навчання упродовж життя, розвивати та надавати студентські послуги, вносити змістовні та організаційні зміни в освітні програми, прилаштовуючи їх до потреб різних груп студентів (приміром, вечірнього або дистанційного навчання)⁶¹⁰.

Студентоцентроване викладання та навчання передбачає гнучкість підходів до організації освітнього процесу, застосування новітніх технологій та методик, що мають допомогти «нетрадиційним» групам студентів засвоїти програму і отримати диплом (а не тільки розпочати навчання завдяки полегшенню доступу до вищої освіти). Збільшення серед студентського населення представництва вразливих груп, недостатньо представлених у системі вищої освіти, як-то етнічні меншини, мігранти, роми, має супроводжуватися створенням більш сприятливого середовища та збільшенням підтримки викладачів, які мають відповідати на нові педагогічні та дидактичні вимоги та запити, що надходять від більш різноманітної студентської спільноти⁶¹¹.

Протягом 2019-2020 років у ході підготовки до Болонської міністерської конференції у Римі тривало обговорення документу «Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA»⁶¹², націленого на системне зменшення бар'єрів на шляху до вищої освіти для окремих, вразливих і не достатньо представлених (underrepresented), груп.

Наразі «Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA»⁶¹³ увійшли до Римського комюніке, ухваленого міністрами, відповідальними за вищу освіту 19 листопада 2020 р., у якості Додатку II. Задля посилення соціального виміру Болонського процесу та усунення системних бар'єрів для вищезазначених груп ним пропонується:

- надалі розвивати соціальний вимір вищої освіти, спираючись на принципи доступності вищої освіти, рівного ставлення, поваги до розмаїття та інклюзії;
- для належної реалізації соціального виміру у вищій освіті забезпечити необхідну нормативно-правову базу з тим, щоб організаційно-управлінська, фінансова та інформаційна підтримка соціального виміру на локальному / інституційному рівні спиралася на системні зміни на центральному (національному рівні); наприклад, ЗВО повинні мати право на організацію гнучких режимів навчання, змішаного та дистанційного навчання, визнання попередніх періодів навчання, що особливо стосується біженців і внутрішньо переміщених осіб;

⁶⁰⁷ Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку // Всесвітня конференція з вищої освіти. 2009: UNESCO, Париж, 5–8 липня 2009 року. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/952_011.

⁶⁰⁸ Promoting the relevance of higher education. Main report. European Commission, 2018. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/59d3a999-84b9-11e8-ac6a-01aa75ed71a1>. 83 p.

⁶⁰⁹ London Communiqué. http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf.

⁶¹⁰ Widening Participation for Equity and Growth: A Strategy for the Development of the Social Dimension and Lifelong Learning in the European Higher Education Area to 2020. http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/5/Widening_Participation_for_Equity_and_Growth_A_Strategy_for_the_Development_of_the_SD_and_LLL_in_the_EHEA_to_2020_613715.pdf.

⁶¹¹ REPORT OF THE 2012–2015 BFUG WORKING GROUP ON THE SOCIAL DIMENSION AND LIFELONG LEARNING TO THE BFUG. http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/3/Report_of_the_2012-2015_BFUG_WG_on_the_Social_Dimension_and_Lifelong_Learning_to_the_BFUG_613713.pdf.

⁶¹² DRAFT: Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. Produced by the BFUG Advisory Group 1 for Social Dimension. http://ehea.info/Upload/BFUG_HR_UA_69_5_2_AG1_PAGs.pdf.

⁶¹³ Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. http://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf.

– узгоджувати національні та інституційні (університетські) політики щодо недостатньо представлених у системі вищої освіти груп з іншими дотичним політиками, зокрема: наданням фінансової підтримки, допомоги у працевлаштуванні (наприклад, під час навчання), пропозиціями медичної страховки, соціального забезпечення, житла тощо.

– продовжувати розвивати студентські послуги, надавати консультації, проводити професійну орієнтацію (counselling and guidance services), а також узгоджувати політики підтримки груп з особливими потребами в системах середньої і вищої освіти.

Таким чином, соціальний вимір Болонського процесу покладає на ЗВО, національні органи, відповідальні за організацію вищої освіти, додаткові зобов'язання щодо окремих соціальних груп з метою збільшення їх шансів на працевлаштування, посилення соціальної справедливості, сприяння згуртуванню, демократизації, суспільного блага. посилення.

На думку N. Scukanec Schmidt, експерта Bologna Advisory Group on Social Dimension⁶¹⁴, соціальний вимір Болонського процесу має сприяти підвищенню якості⁶¹⁵. Цю точку зору поділяють інші експерти і науковці⁶¹⁶.

В ЄПВО за останнє десятиліття було реалізовано кілька проєктів, спрямованих на дослідження та розвиток університетської соціальної відповідальності.

Проєкт ЄС «Comparative Research on University Social Responsibility in Europe and Development of a Community Reference Framework - EU-USR»⁶¹⁷, ініційований Lifelong Learning Programme, здійснив порівняльне дослідження УСВ у 40 європейських університетах та запропонував університетським спільнотам Маніфест, Матрицю (рамкову модель) УСВ та Стандарти університетської соціальної відповідальності.

Проєкт Erasmus+ «University Social Responsibility Network – USRN»⁶¹⁸ ставив за мету посилення зв'язків між університетськими спільнотами (студентами, викладачами та адміністрацією), а також стейкхолдерами вищої освіти: підприємцями, школами, громадянським суспільством, політиками та посадовцями; створення бази даних соціально відповідальних ЗВО та їх партнерів та включення питань соціальної відповідальності до змісту ступеневих освітніх програм. Проєктом розроблено рекомендації (Learning guide) для соціально відповідальних університетів⁶¹⁹.

Інший проєкт Erasmus+ «University meets social responsibility – UNIBILITY»⁶²⁰ був націлений на посилення співпраці університетів та місцевих громад; розроблення тренінгових матеріалів та проведення тренінгів з УСВ для керівництва ЗВО та студентів; розробив «Guidelines for Universities Engaging in Social Responsibility»⁶²¹, що знаходяться у відкритому доступі.

Ще один проєкт Erasmus+ «The European Students Sustainability Auditing – ESSA»⁶²² мав відповісти на зростаючий інтерес студентства до УСВ. Проєкт зосередився на розробленні рамкового Стандарту УСВ (Benchmark Standards for University Social Responsibility), який складається з 4 тематичних блоків:

- 1) дослідження, викладання, суспільна взаємодія;
- 2) врядування (співучасть студентів і персоналу в ухваленні рішень, партнерства з місцевими громадами, визнання і винагорода студентів і персоналу за ініціативи УСВ);
- 3) екологічна та суспільна стійкість (мінімізація негативного впливу на довкілля, сприяння суспільній згоді, зменшення бідності, покращення якості життя населення тощо);

⁶¹⁴ Advisory Group 1 on Social Dimension. <http://ehea.info/page-Advisory-Group-1>.

⁶¹⁵ Link between the social dimension and quality assurance in higher education. http://www.ehea.info/Upload/AG_1_SD_2_Link_SD_Quality_Assurance.pdf.

⁶¹⁶ Salmi J. (2018) Social Dimension Within a Quality Oriented Higher Education System. In: Curaj A., Deca L., Pricopie R. (eds) European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies. Springer, Cham. P.141–154. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77407-7_10; Social dimension in quality assurance – towards framing the key challenges. https://www.engq.eu/wp-content/uploads/2018/04/Social-dimension-in-quality-assurance_Dominic-Orr.pdf.

⁶¹⁷ Comparative Research on University Social Responsibility in Europe and Development of a Community Reference Framework - EU-USR. <http://www.eu-usr.eu>.

⁶¹⁸ University Social Responsibility Network – USRN. <http://www.usrnetwork.org>.

⁶¹⁹ Learning guide of transversal contents for socially responsible universities. http://www.usr-net.eu/docs/USRNET_EUproject_Learning_Guide_%20for_Socially_%20Responsible_Univesities.pdf.

⁶²⁰ University meets social responsibility – UNIBILITY. <https://www.postgraduatecenter.at/en/university-extension/projects/finished-projects/university-meets-social-responsibility-unibility/about-unibility/#:~:text=OBJECTIVES,local%20communities%20through%20USR%2Dactivities.&text=Also%20learning%20networks%20between%20universities%20and%20local%20business%20partners%20was%20created>.

⁶²¹ https://www.postgraduatecenter.at/fileadmin/user_upload/pgc/2_LifeLong_Learning_Projekte/0_Lifelong_Learning_Projekte/UNIBILITY/Downloads/Guidelines/I08_Guidelines_final_version_2017-09-12_print.pdf.

⁶²² The European Students Sustainability Auditing – ESSA. <https://www.essaproject.eu>.

4) справедливі практики (відсутність дискримінації, рівність, благополуччя студентів і викладачів тощо).

У рамках проекту було підготовлено 60 студентів у якості аудиторів соціальної відповідальності університетів.

Відзначаючи прогрес європейських університетів у розвитку УСВ, варто зауважити, що вони є не єдиними гравцями у цій царині: наприклад, Біла книга QS «The Rise of Social Responsibility in Higher Education» серед глобальних лідерів УСВ називає Мексику та Індонезію⁶²³.

Активно працюють у сфері УСВ університети Туреччини: створюють Центри соціальної відповідальності⁶²⁴; реалізують проекти^{625,626,627}; досліджують та узагальнюють практики УСВ у наукових статтях. Інтерес до УСВ демонструють країни арабського світу, Азії, Латинської Америки.

У різних країн світу ЗВО вже не розглядають соціальну – третю – місію вищої освіти як периферійну, побічну, другорядну⁶²⁸: університети вищого ґатунку (ті, що очолюють світові рейтинги) та низькорейтингові ЗВО заявляють про соціальну відповідальність як стратегічний напрям діяльності у своїх місіях, стратегіях і програмах розвитку, інших установчих документах і локальних актах.

З метою розвитку та поширення УСВ було засновано кілька університетських мереж, транснаціональних та / або трансконтинентальних поза Європою: Global University Network for Innovation⁶²⁹; AUN University Social Responsibility & Sustainability⁶³⁰; University Social Responsibility Network⁶³¹ та інші.

Нараду із глобальною тенденцією усвідомлення важливості УСВ та поширення ініціатив на розвиток, промоцію та поширення кращих практик УСВ, існують інші процеси і тренди, що спонукають ЗВО ставати більш відповідальними, відкриватися і більше взаємодіяти із суспільством.

Масовізація вищої освіти, підвищення суспільної уваги до соціальної ролі вищої освіти, збільшення державних витрат на утримання університетів актуалізують дискусію про підзвітність⁶³² та відповідальність ЗВО: чи виправдовують вони суспільні очікування, чи виправдані бюджетні видатки, асигновані на фінансування вищої освіти (особливо в часи економічно-фінансових криз), чи приватні інвестиції в освіту дали очікуваний результат (соціальний статус, престижну роботу, високу заробітну плату)?

Посилення демократизації, що почалася в останні десятиліття 20 століття і продовжується дотепер, спонукає громадян до більш активної ролі в ухваленні державно-управлінських рішень, контролю органів влади, публічних установ та їх витрат. Щоб уникнути звинувачень у розтраті бюджетних коштів, невиправданих витратах, неефективному управлінні тощо, університетам, особливо державним / публічним, необхідно пояснювати громадськості суть своєї діяльності, переконувати їх у доцільності тих чи інших дій, справами доводити важливість свого існування для певної громади або суспільства взагалі.

Разом з тим глобалізація вищої освіти і конкуренція на ринку освітніх послуг спонукають університети «відкриватися» для своїх потенційних та актуальних клієнтів та партнерів: студентів, працедавців, органів державної влади, представників громад, на території яких розташований університет тощо.

Під тиском масовізації, демократизації, глобалізації та конкуренції університет перетворюється з храму науки, закритого для широкого загалу і байдужого до проблем суспільства – так званої «вежі з слонової кістки»⁶³³ – на заклад, відкритий для суспільства і готовий до служіння і співпраці із громадою. Через програми і проекти університетської соціальної відповідальності, інші ініціативи ЗВО доводять свою значущість не тільки

⁶²³ The Rise of Social Responsibility in Higher Education. https://www.qs.com/portfolio-items/rise-of-social-responsibility-in-higher-education/?utm_source=Website&utm_medium=Blog&utm_campaign=Socialresponsibility2020. P. 4.

⁶²⁴ Social Responsibility Center. <http://www.bilkent.edu.tr/bilkent/admin-unit/dos/ssm/index.html>.

⁶²⁵ Social Responsibility Projects in Universities - A Turkish Perspective. https://www.youtube.com/watch?v=qF7fHoe_yi0

⁶²⁶ İstanbul Bilgi University Social Responsibility And Hobby Clubs. <https://www.bilgi.edu.tr/en/life-at-bilgi/student/student-support-center/student-clubs/social-responsibility-and-hobby-clubs/>.

⁶²⁷ Koç University Social Responsibility. <https://my.ku.edu.tr/en/social-responsibility>.

⁶²⁸ What do we mean by the “civic university”? Why is it important? <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/what-do-we-mean-by-the-civic-university.pdf>; Zomer A., Benneworth P. The Rise of the University’s Third Mission. In book: Reform of Higher Education in Europe. <https://www.researchgate.net/publication/225213282>. P. 81-101. DOI: 10.1007/978-94-6091-555-0_6.

⁶²⁹ Global University Network for Innovation. <http://www.guninetwork.org>.

⁶³⁰ AUN University Social Responsibility & Sustainability <http://www.aunsec.org/aunusrs.php>.

⁶³¹ University Social Responsibility Network. <http://www.usrnetwork.org>.

⁶³² Michael MEYER, Barbara SPORN. Leaving the Ivory Tower: Universities’ Third Mission and the Search for Legitimacy. June 2018. P. 45–46. DOI: 10.3217/zfhe-13-02/03.

⁶³³ Michael MEYER, Barbara SPORN. Leaving the Ivory Tower: Universities’ Third Mission and the Search for Legitimacy. June 2018. P. 41–60. DOI: 10.3217/zfhe-13-02/03.

в освітній і дослідницькій діяльності, збирають та оприлюднюють докази свого служіння місцевій громаді, професійним спільнотам, міжнародним організаціям, глобальному суспільству⁶³⁴.

Ще одним поштовхом для посилення УСВ був розвиток корпоративної соціальної відповідальності та поширення її практик в університетському середовищі. Корпоративна соціальна відповідальність – як практика і теорія – інтенсивно розвивалася, починаючи з 1960-х років в країнах західного світу, пізніше - у країнах перехідного періоду та країнах, що розвиваються. Як і у випадку з публікаціями, присвяченими УСВ, в останнє десятиріччя кількість робіт, присвячених корпоративній соціальній відповідальності (далі – КСВ)⁶³⁵, порівняно з попередніми роками, що свідчить про актуальність даного питання, з одного боку, та його дослідницьку невичерпність через його складність і багатоаспектність – з іншого. Після шістдесяти років досліджень, не існує однієї домінантної теорії КСВ, натомість наявні багато концепцій, поглядів, підходів до визначення та тлумачення КСВ, а також віртуальних платформ, центрів, асоціацій, що накопичують, аналізують і поширюють інформацію про КСВ, розробляють рекомендації та допомагають компаніям втілити програми КСВ⁶³⁶.

Якщо перші дослідження університетської соціальної відповідальності розглядали ЗВО як корпорацію⁶³⁷, що має нести відповідальність за наслідки своєї діяльності та вплив на довкілля, суспільство, промисловість, на своїх клієнтів та працівників, то на даному етапі концептуалізації УСВ остання розглядається як самостійна і відмінна від КСВ теорія: якщо головною ціллю корпорації є збільшення прибутку для її акціонерів, призначення університету – створювати «цінність» (value) у формі знань, ідей, концепцій і поширювати їх для загальнолюдського блага. Разом з тим КСВ і УСВ мають багато спільного:

- спираються на схожі принципи та цінності;
- реалізуються через схожі напрями діяльності, як-то волонтерство, філантропія, освітні програми для дітей, юнацтва, молоді, просвітницькі проекти для місцевої громади;
- формалізуються через подібні установчі документи, локально-правові акти, а саме стратегії, статuti, програми розвитку, положення, кодекси тощо.

Важливою віхою у розвитку соціальної відповідальності, як для корпоративного сектору, так і для ЗВО, стало запровадження у 2010 р. міжнародного стандарту ISO 26000 із соціальної відповідальності, який розроблявся за участю 500 міжнародних експертів з різних країн і континентів, що дозволило суттєво систематизувати накопичені знання і здобутий практичний досвід та упорядкувати концепції соціальної відповідальності для різних типів організацій та установ⁶³⁸.

Стандарт ISO 26000 запропонував визначення соціальної відповідальності, яке однаково годиться для університетів та корпорацій, неурядових організацій чи органів державної влади:

Соціальна відповідальність - це відповідальність організації за вплив, який мають її рішення та діяльність на суспільство та довкілля, що - завдяки прозорості та етичній поведінці - сприяє стійкому розвитку, включно із підтримкою громадського здоров'я і суспільного добробуту, відповідає очікуванням стейкхолдерів, узгоджується з нормами діючого права та міжнародними нормами поведінки, пронизує організацію в цілому та регулярно практикується в усіх формах її діяльності та стосунків.

Стандарт ISO 26000 визначає головні принципи соціальної відповідальності:

- підзвітність,
- прозорість,
- етична поведінка,
- повага до інтересів стейкхолдерів,
- визнання верховенства права,
- повага до міжнародних норм поведінки,
- повага до прав людини

та окреслює 7 ключових тематичних блоків, які формують соціальну відповідальність організації:

- 1) права людини;

⁶³⁴ The Rise of Social Responsibility in Higher Education. https://www.gs.com/portfolio-items/rise-of-social-responsibility-in-higher-education/?utm_source=Website&utm_medium=Blog&utm_campaign=Socialresponsibility2020. P. 16.

⁶³⁵ Gravas Ante. Corporate Social Responsibility and Organizational Psychology: An Integrative Review / Ante Gravas. – In: Frontiers in Psychology. 2016. 16 February. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00144>.

⁶³⁶ Gravas Ante. Corporate Social Responsibility and Organizational Psychology: An Integrative Review / Ante Gravas. – In: Frontiers in Psychology. 2016. 16 February. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00144>.

⁶³⁷ From Corporate Social Responsibility (CSR) to University's Social Responsibility (USR): a reader. <https://www.researchgate.net/publication/320042766>. DOI: 10.13140/RG.2.2.24751.43686.

⁶³⁸ ISO 26000: guidance on social responsibility. <https://iso26000.info/iso26000>.

- 2) трудові відносини;
- 3) довкілля;
- 4) сумлінні / справедливі практики (Fair operating practices);
- 5) права споживачів;
- 6) участь у житті громади, внесок у суспільний розвиток (Community involvement and development);
- 7) належне організаційне врядування.

Останній блок виконує інтегративну функцію, об'єднуючи решту тематичних блоків під егідою належного врядування і управління.

Стандарт ISO 26000 надає ЗВО певні віхи та орієнтири, на які можна спиратися при плануванні, реалізації та оцінюванні УСВ, але не стримує ЗВО у розробленні власних моделей і стандартів УСВ.

Важливим внеском у розвиток університетської соціальної відповідальності стало запровадження у 2018 році Міжнародного стандарту ISO 21001: системи управління для закладів освіти⁶³⁹. Розробники даного стандарту наголошують, що головним фокусом стандарту ISO 21001 є у першу чергу взаємодія між закладом освіти, здобувачем освіти, іншими клієнтами та стейкхолдерами. Стандарт базується на принципах:

- здобувач освіти – у центрі уваги закладу
- візіонерське лідерство
- активна участь
- процесний підхід
- постійне вдосконалення
- ухвалення рішень на основі фактів / доказів
- управління стосунками
- соціальна відповідальність
- доступ та рівність можливостей (equity)
- етична поведінка
- захист даних і безпека.

Таким чином, впливовою міжнародною організацією соціальна відповідальність закладу освіти тлумачиться як наріжний принцип управління, що поширюється як на ЗВО, так і заклади освіти інших рівнів.

Проведений аналіз витоків УСВ дозволяє стверджувати, що сьогодні накопичено достатньо матеріалу для теоретичного опрацювання УСВ, обґрунтування зв'язку між УСВ та іншими процесами, що мають місце у системі вищої освіти, зокрема – зростанням уваги до формування та оцінювання якості вищої освіти. Не зважаючи на велику теоретичну і емпіричну джерельну базу досліджень УСВ, що враховує досвід різних країн і континентів (Європі, Азії, Латинської Америки) та засвідчує множинність форм проявів УСВ, сьогодні немає більш-менш узагальненого визначення та домінуючої концепції УСВ.

Серед великого масиву ідей, поглядів, тлумачень УСВ можна виокремити кілька непевних (не до кінця оформлених) концепцій УСВ, що потребують подальшого розвитку. Серед них найбільш виразними є:

1. УСВ є одним із видів корпоративної соціальної відповідальності. Відповідно, УСВ реалізується через співпрацю ЗВО із громадами: залучення студентів до волонтерства; пропозицію освітніх та інших неакадемічних послуг громаді, органам місцевого самоврядування; партнерство із державними та приватними інституціями задля розв'язання проблем окремих соціальних груп (наприклад, багатодітних сімей, безписемних громадян, людей з особливими партнерами) чи спільнот (наприклад, мігрантів, безробітних, фермерів чи підприємців). Дана концепція УСВ бере свій початок із теорії корпоративної соціальної відповідальності. У ній університет розглядається як корпорація, об'єднана навколо спільних цінностей і цілей; колектив, згуртований задля виконання своєї місії і досягнення стратегії, що частково відповідає реальній ситуації, частково ні.

Однак, на відміну від корпорації, університет не націлений на збільшення прибутку, але на пошук істини і продукування нових знань, що не є лінійним процесом і часто може суперечити прийнятним для корпорації правилам управління і менеджменту, виконавської дисципліни і субординації співробітників керівникам. Академічні спільноти, хоча й об'єднуються навколо спільних цінностей та цілей, мають право на сумнів, незгоду, заперечення існуючих приписів і засад заради утвердження нових, більш справедливих, гуманних або ефективних правил, що часто суперечить політиці корпорації.

⁶³⁹ ISO 21001:2018. Educational organizations — Management systems for educational organizations. <https://www.iso.org/standard/66266.html>.

2. Паралельно з вищезазначеною концепцією, розвивається концепція, запропонована UNESCO наприкінці минулого століття: через зростання ролі вищої освіти у знанневих суспільствах, ЗВО несуть відповідальність перед суспільством за якість викладання і навчання; якість нових знань, здобутих у ході теоретичних та емпіричних розвідок; розвиток громадянських компетентностей студентів або успішність випускників на ринку праці.

Цей погляд на УСВ дав поштовх дискусії про третю місію ЗВО⁶⁴⁰, з одного боку; з іншого, стимулював розвиток двох різновидів ЗВО: підприємницького університету (entrepreneurship university) та громадського (або громадянського) університету (civic university). Трансфер знань є ключовим концептом для університетів обох видів як рушій соціально-економічного, гуманітарного, культурного та особистісного розвитку. Втім, якщо підприємницькі університети націлені на співпрацю з бізнесом, громадські університети орієнтовані на тісну взаємодію з громадою та локальну / регіональну інтеграцію, розуміння своїх можливостей у даний час на даному місці («у чому ти хорош та для чого ти хорош»)⁶⁴¹. Замість «трансферу знань» з'являється концепція «обміну знаннями» (knowledge exchange⁶⁴²), коли університети та їх партнери – приватний бізнес, громадянське суспільство, органи влади, міжнародні інституції, окремі громадяни чи об'єднання громадян – стають спів-творцями нових знань, разом посилюючи людський, інтелектуальний, соціальний капітал громади або регіону.

Третя – соціальна – місія університету сьогодні вважається рівноправною із першою (викладання і навчання) і другою (дослідження) місіями і розглядається як невід'ємний організаційний елемент університетської структури.

3. Специфічною є концепція УСВ, народжена в іспаномовних ЗВО Європи та Латинської Америки⁶⁴³. Концепція розвиває ідеї UNESCO щодо відповідальності ЗВО за освіту і виховання громадян, підготовку відповідальних політиків і лідерів суспільства і визначає чотири напрями, за яким ЗВО може впливати на суспільні процеси: організаційний, освітній, когнітивний та соціальний. Перший – організаційний – передбачає дотримання принципів етики, академічної доброчесності, належного врядування, створення сприятливої організаційної культури, мінімізації шкоди довкіллю тощо. Другий напрям передбачає відповідальність за якісне освітнє середовище, належну організацію викладання і навчання, використання сучасних методик для передачі знань та успішного навчання студентів тощо. В рамках третього напрямку ЗВО мають відповідально підходити до продукування нових знань і поширювати їх в межах та за межами ЗВО. Четвертий передбачає співпрацю університетів та суспільства, подовження (Extension⁶⁴⁴) освітніх послуг за межами університету, залучення академічної спільноти до розв'язання проблем чи надання послуг громаді.

4. Існує багато інших поглядів на УСВ. Наприклад, мережа Global University Social Responsibility Network⁶⁴⁵ дотримується думки, що УСВ має реалізуватися в межах основної – першої – місії університету. Тож, соціальна відповідальність ЗВО полягає у тому, щоб виховати відповідального громадянина і розвинути у студента соціальну відповідальність в межах викладання освітньої програми та її навчальних дисциплін.

5. Цікавий підхід до концептуалізації УСВ, запропонували автори статті «University social responsibility ontology»⁶⁴⁶ A. Esfijani, F. Hussain, E. Chang, здійснивши машинний (комп'ютерний) аналіз наявних визначень університетської соціальної відповідальності і сформувавши на його основі концептуальне поле УСВ. За їх висновками концептуальне поле університетської соціальної відповідальності її найчастіше формується поняттями:

- стейкхолдери (48.75%)

⁶⁴⁰ Zomer A., Benneworth P. The Rise of the University's Third Mission. In book: *Reform of Higher Education in Europe*. <https://www.researchgate.net/publication/225213282>. P. 81-101. DOI: 10.1007/978-94-6091-555-0_6.

⁶⁴¹ OBE J.G. What do we mean by the "civic university"? Why is it important?. <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/what-do-we-mean-by-the-civic-university.pdf>.

⁶⁴² Knowledge exchange framework (KEF). URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/knowledge-exchange-framework>.

⁶⁴³ Giuffré L., Ratto S. E. A New Paradigm in Higher Education: University Social Responsibility (USR). http://iehdnet.com/journals/iehd/Vol_3_No_1_March_2014/15.pdf. P.233; Gomez-Vasquez L. The Importance of University Social Responsibility in Hispanic America: A Responsible Trend in Developing Countries. In book: *Critical Studies on Corporate Responsibility, Governance and Sustainability*. Emerald Group Publishing Limited, 2014. https://www.researchgate.net/publication/287589606_The_Importance_of_University_Social_Responsibility_in_Hispanic_America_A_Responsible_Trend_in_Developing_Countries. P. 241-268. DOI: 10.1108/S2043-905920140000008013.

⁶⁴⁴ ScienceDirect. University Extension. <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/university-extension>.

⁶⁴⁵ Global University Social Responsibility Network. <http://globalusrnetwork.org>.

⁶⁴⁶ Esfijani A., Hussain F., Chang E. University social responsibility ontology. https://www.researchgate.net/publication/235606167_University_Social_Responsibility_Ontology. P. 271-281.

- залучення / engagement (13.56%)
- освіта (6.61%)
- дослідження, винаходи (6.46 %)
- вчення, ученість (scholarship) (6.46 %)
- навчання (5.68 %);
- служіння (4.89 %);
- знання (3.87 %);
- викладання (2.69 %),
- етика (1.03 %).

Загалом, за даними дослідження, понятійне поле УСВ включає більше сорока понятійних компонентів, куди, крім вищезазначених, входять: суспільство, стійкість, розвиток, культура, спільноти, організації, уряд, промисловість та інші. Автори дослідження ще раз підтвердили множинність проявів УСВ, що створює для науковця складність сформулювати лаконічну інваріантну концепцію УСВ.

Той факт, що УСВ найчастіше асоціюється з концептом «стейкхолдери», підтверджують інші дослідження⁶⁴⁷. Утім, автори іншого дослідження за результатом аналізу ключових слів у публікаціях, присвячених УСВ, стверджують, що центральним концептом УСВ слід вважати стійкість (sustainability)⁶⁴⁸.

Щодо визначень УСВ, через природню складність цього явища спроби дати визначення УСВ, як правило, зазнають невдач: визначення стають або неповними, такими, що не охоплюють повною мірою усіх аспектів УСВ, або занадто довгими, такими, що ними важко оперувати у науковому дискурсі.

Наприклад, в одній із пізніх публікацій знаходимо таке визначення: «УСВ – це зобов’язання університету розвивати ініціативи, що сприяють його стосункам із різними соціальними прошарками суспільства»⁶⁴⁹, яке є занадто загальним і не враховує теоретичних опрацювань та концептуалізації УСВ, що мали місце в останнє десятиліття.

Нижченаведене визначення, запропоноване проектом Темпус «Enhancing the Social Characteristics and Public Responsibility of Israeli Teaching through a HEI-Student Alliance – ESPRIT», поєднує обидва недоліки: воно є довгим і неповним одночасно, оскільки не враховує відповідальності ЗВО перед студентами і викладачами:

«Соціальна відповідальність вищої освіти пов’язана із зобов’язаннями закладів та студентів співпрацювати з суспільством, громадою та робити свій внесок у розвиток громади, навколо якої університет здійснює свою діяльність, та включає ті заходи, дії, до яких вдається університетська спільнота, аби реалізувати ці зобов’язання»⁶⁵⁰.

У наступному визначенні більш повно відображена одна з сучасних концепцій УСВ, втім його теж не можна вважати повним, оскільки у ньому мова йде про процеси, але не про результат і вплив університетської діяльності на студентство, громаду, суспільство:

«Університетська соціальна відповідальність є здатністю університету поширювати та втілювати у життя набір загальних принципів та конкретних цінностей, використовуючи 4 ключових процеси: Менеджмент, Викладання, Дослідження та Співпрацю із суспільством, через надання освітніх послуг та трансфер знань, з дотриманням принципів етики та належного врядування, поваги до довкілля, соціального залучення та пропагування цінностей»⁶⁵¹.

⁶⁴⁷ Ramos-Monge E. L., Audet X.L., Barrera-Martínez J. Universities as Corporate Entities: The Role of Social Responsibility in Their Strategic management. <https://www.intechopen.com/books/corporate-governance-and-strategic-decision-making/universities-as-corporate-entities-the-role-of-social-responsibility-in-their-strategic-management>. DOI: 10.5772/intechopen.69931.

⁶⁴⁸ Víctor Meseguer-Sánchez, Emilio Abad-Segura, Luis Jesús Belmonte-Ureña, Valentín Molina-Moreno. Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility. July 2020. International Journal of Environmental Research and Public Health 17(13):4729. DOI: 10.3390/ijerph17134729. P.21.

⁶⁴⁹ Авторський переклад: «USR is a commitment of the university institution to develop initiatives that promote its relationship with the different social groups of society». Víctor Meseguer-Sánchez, Emilio Abad-Segura, Luis Jesús Belmonte-Ureña, Valentín Molina-Moreno. Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility. July 2020. International Journal of Environmental Research and Public Health 17(13):4729. DOI: 10.3390/ijerph17134729. P.2.

⁶⁵⁰ Авторський переклад: «The social responsibility/engagement of higher education relates to institutions' and their students' commitment to contribute to the society in which they operate and the actions they take to pursue this commitment». TEMPUS ESPRIT The Social Benchmarking Tool. http://media.wix.com/ugd/1556f8_30cc19088f7243c3949a5fdc7ec92f99.pdf. C. 26.

⁶⁵¹ Авторський переклад: «University Social Responsibility is the ability of the University to disseminate and implement a set of general principles and specific values, using 4 key processes: Management, Teaching, Research and Extension, through the provision of educational services and transfer knowledge following ethical principles, good governance, respect for the environment, social engagement and the promotion of values». Giuffré L., Ratto S.E. A New Paradigm in Higher Education: University Social Responsibility (USR). <http://jehdnet.com/journals/jehd/Vol 3 No 1 March 2014/15.pdf>. P.233.

Варто зауважити, що усі проаналізовані нами проекти UCS, реалізовані в ЄПВО, як правило, уникали розробляти та давати визначення UCS, очевидно наслідуючи постмодерністській дослідницькій традиції, розуміючи, що жодне з визначень не буде повним і досконалим.

Тож сьогодні немає широковідомого і загально визнаного визначення UCS; існуючі концепції UCS радше доповнюють, ніж протирічають одна одній та потребують подальшого розвитку. Серед опрацьованих нами концепцій, поглядів, тлумачень UCS немає таких, які б чітко і виразно пояснювали вплив UCS на якість вищої освіти, розкривали механізми цього впливу та визначали критерії, за якими вища освіта може вважатися якісною з точки зору UCS.

Така ситуація спонукає: по-перше, запропонувати власний підхід до тлумачення UCS, здатний роз'яснити вплив соціальної відповідальності ЗВО на якість вищої освіти; та, по-друге, виробити підхід до тлумачення якості вищої освіти з точки зору UCS, розглядаючи UCS як чинник підвищення якості вищої освіти.

6.3. Університетська соціальна відповідальність у ракурсі суб'єктно-об'єктних відносин

Для цілей нашого дослідження розглянемо UCS у ракурсі суб'єктно-об'єктних відносин, визначивши її як відносини між різними суб'єктами – стейкхолдерами, дотичними до вищої освіти, та окресливши предметну сферу, на яку спрямована діяльність суб'єктів (об'єкт діяльності стейкхолдерів у найбільш загальному значенні), як взаємодію та діяльність суб'єктів задля реалізації місії вищої освіти та місії окремого ЗВО.

Для конкретизації та об'єктивізації UCS конкретного ЗВО необхідно дати відповіді на 4 запитання:

1. Хто в університеті дбає про і реалізує соціальну відповідальність?
2. Перед ким університет, його окремі підрозділи і представники несуть відповідальність?
3. За що несе соціальну відповідальність сучасний університет?
4. У яких формах проявляє себе UCS?

Можливі відповіді на ці запитання представлені у *табл. 1*.

Суб'єктами UCS виступають усі внутрішні і зовнішні стейкхолдери вищої освіти, яких можна поділити на дві групи: суб'єкти-бенефіціари UCS та суб'єкти-носії UCS (або агенти UCS). Суб'єктами-бенефіціарами UCS є ті стейкхолдери вищої освіти, які отримують певну користь від реалізації ЗВО своєї соціальної відповідальності; **194** суб'єктами-носіями UCS є представники університетської громади (внутрішні стейкхолдери вищої освіти), які створюють користь для суб'єктів-бенефіціарів. Суб'єктами-бенефіціарами можуть бути внутрішні стейкхолдери: студенти, для яких керівництво ЗВО запровадило програми цілодобової психологічної підтримки на час пандемії, або викладачі, яким надали безкоштовний доступ до басейну та спортзалу, щоб спонукати до здорового способу життя. Проте, дуже часто суб'єктами-бенефіціарами UCS стають зовнішні стейкхолдери: представники місцевої громади, для яких запроваджені освітні послуги; органи місцевого самоврядування, для яких університетські кафедри розробляються плани соціально-економічного розвитку; або глобальне громадянське суспільство, чіх посланців університети запрошують на конференції для обговорення актуальних політичних, культурологічних та інших питань.

UCS проявляє себе через різні аспекти університетської діяльності: сфери, напрями, політики, проекти, заходи та ініціативи, що сумарно складають об'єкт UCS. Традиційними проявами UCS є просвітницька діяльність у громадах, співпраця з бізнесом, волонтерство студентів, консультації органам державної влади. Разом з тим, викладачі, у дусі соціальної відповідальності, будуть здійснювати професійну підготовку студента за сучасними активними методиками навчання; регулярно оновлювати зміст навчальних дисциплін; сумлінно із дотриманням правил академічної доброчесності під час виконання дослідницького проекту тощо. Соціальна відповідальність керівництва ЗВО проявлятиметься через розширення та вдосконалення академічних та неакадемічних студентських послуг; розвиток дослідницької інфраструктури університету; запровадження програми благополуччя для викладачів під час пандемії; розвиток культури якості; налагодження зовнішньої та внутрішньої комунікації; сприяння збереженню довкілля та енергоефективності тощо.

Принагідно зазначимо, що за кожним напрямом, аспектом університетської діяльності UCS може реалізовуватися через різні виміри: соціальна відповідальність за напрямом «викладання і навчання» може проявитися через екологічний вимір: наприклад, розроблення та включення в освітню програму підготовки вчителів навчальних дисциплін з тематики запобігання забрудненню або кліматичним змінам; соціальна відповідальність університетського врядування може проявлятися через технологічний вимір: наприклад, встановлення у ЗВО енергоефективного освітлення, або інвестиції в технологічні винаходи для підтримки студентів з особливими потребами. *Табл. 2* узагальнює виміри, за якими проявляється UCS.

Суб'єктно-об'єктний підхід до аналізу УСВ

№ з/п	Зміст	Питання	Приклади
1	2	3	4
1	Суб'єкти-носії УСВ	Хто в університеті дбає про і реалізує соціальну відповідальність?	<ul style="list-style-type: none"> - окремі студенти; - окремі викладачі; - центр соціальної відповідальності ЗВО; - заступники деканів на кожному факультеті; - волонтерський загін; - перший проєктор; - ЗВО як відповідальна освітня установа
2	Суб'єкти-бенефіціари УСВ	Перед ким університет, його окремі підрозділи і представники несуть відповідальність?	<ul style="list-style-type: none"> - місцева громада; - бізнес-партнери; - студенти; - інші здобувачі освіти; - колектив ЗВО; - Міністерство освіти і науки; - школи, з якими співпрацює ЗВО
3	Предметна сфера УСВ	За що несе соціальну відповідальність сучасний університет?	<ul style="list-style-type: none"> - за викладання і навчання; - дослідницьку діяльність; - добробут і безпеку студентів; - дбайливе ставлення до довкілля, - ощадливе використання донорських коштів; - виконання зобов'язань перед міжнародними партнерами - тощо
4	Форми прояву УСВ	У яких формах проявляє себе УСВ?	<ul style="list-style-type: none"> - через виміри: <ul style="list-style-type: none"> - когнітивний, - ціннісний, - управлінський, - екологічний, - економічний - тощо; - зовнішній або внутрішній вектори університетської діяльності; - проєкти, програми, ініціативи різних та для різних груп стейкхолдерів - та інші

Виміри UCSB

№ з/п	У яких вимірах проявляється себе UCSB?	Приклади
1	2	3
1	когнітивний вимір:	творення, передача, знань, просвітництво, курси з мікроекономіки та мікрофінансування для бізнес-спільнот
2	економічний вимір:	ощадливе ставлення до державних або донорських коштів, сприяння економічному розвитку громади
3	етичний вимір:	етичні кодекси, доброчесність студентів, відповідальність керівництва
4	правовий вимір:	дотримання законів, сплата податків, недискримінація
5	технологічний вимір:	новітні технології для розвитку, енергоефективність та ощадливість, технологічні винаходи для допомоги і підтримки громадян з особливими потребами
6	екологічний вимір:	запобігання забрудненню, екологічне просвітництво
7	соціальний вимір:	підтримка студентів, що належать до вразливих соціальних груп, програми допомоги багатодітним сім'ям
8	соціокультурний вимір:	налагодження міжкультурного діалогу, студентські концерти, флешмоби
9	гуманітарний вимір:	боротьба із голодом, нестачею питної води, піклування про здоров'я, добробут студентів, працівників ЗВО
10	філантропічний вимір:	програми розвитку благодійництва, участь у краудфандінгових кампаніях, волонтерство,

196

Аналіз університетських веб-сайтів засвідчив фактично невичерпний список ініціатив, заходів, проєктів, через які проявляє себе UCSB⁶⁵², та необмежене коло зовнішніх стейкхолдерів (суб'єктів-бенефіціарів у термінології даного підходу), на користь яких ЗВО провадять свою соціально-спрямовану діяльність. Суб'єкти UCSB, як носії, так і бенефіціари, значною мірою впливають на різні аспекти університетської діяльності – чи-то замовляючи освітні послуги та «знанцеві» продукти в університеті, чи-то розвиваючи внутрішні системи забезпечення якості і дотримуючись кодексу академічної доброчесності – тим самим підвищують якість вищої освіти.

Таким чином, зважаючи на розмаїття суб'єктів-носіїв UCSB у сучасному університеті та необмежений перелік бенефіціарів, на чію користь можуть впроваджуватися ініціативи UCSB, враховуючи невичерпність проявів UCSB, дозволимо собі стверджувати, що UCSB має великий потенціал впливу на якість вищої освіти. Іншими словами, якщо ЗВО усвідомлює важливість соціальної відповідальності, вона може позначатися на усіх аспектах його життєдіяльності: університетському врядуванні, студентському самоврядуванні, управлінні людськими ресурсами та розвитку науково-педагогічних працівників; проявлятися через консультації для бізнесу, діалоги для сприяння міжкультурному спілкуванню та розвитку полікультурності в громаді тощо.

Цілком природньо, що усі форми прояву та виміри UCSB не можуть реалізовуватися в одному конкретному ЗВО одночасно; аналогічно, неможливо уявити, щоб активними носіями UCSB в рівній мірі були усі внутрішні стейкхолдери ЗВО: студенти, академічний та адміністративний персонал, керівництво. UCSB для кожного окремого ЗВО формуватиметься залежно від внутрішнього (стану інституційного розвитку та спроможності, рівня професійного розвитку та кваліфікації персоналу, лідерства, студентського контингенту тощо) і зовнішнього (регіонального, національного, глобального) контексту; місії та візії ЗВО, його інституційних стратегій та політик, очікувань, бажань, волі та готовності персоналу та студентів до реалізації певних заходів

⁶⁵² Детальніше про прояви UCSB див.: Оржель О. Університетська соціальна відповідальність в контексті університетського лідерства: навчальний посібник. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с. ; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. С. 118–136.

та ініціатив: дослідницької доброчесності, ощадливого споживання електроенергії, проведення наукових пікніків для місцевих школярів⁶⁵³, збору донорської крові для лікарень⁶⁵⁴ або пропозицією програм фінансової грамотності для науковців, практиків та пересічних громадян з усього світу⁶⁵⁵. Крім внутрішніх стейкхолдерів, не менш вагомий вплив на діяльність ЗВО, його соціальну відповідальність здійснюватимуть і зовнішні стейкхолдери, які потребуватимуть нових освітніх послуг або нових знань для розв'язання нових проблем знаннєвого суспільства, готові звернутися до академічних спільнот по допомогу у пошуках «ліків» від забруднення довкілля, подолання інфляції, економічної стагнації тощо.

6.4. Формування та оцінювання якості вищої освіти в контексті університетської соціальної відповідальності

Для означення підходу до тлумачення якості вищої освіти з точки зору УСВ, повернемося до «переосмислення» вищої освіти, згаданого у першому підрозділі (стор. 1-2), її соціальної ролі та інтегральних цілей. Відповідно, якість вищої освіти має розглядатися за трьома критеріями, які ми пропонуємо означити як особистісний, економічний та соціальний, а саме:

- спроможності ЗВО сприяти особистісному розвитку здобувача освіти, допомогти його самоідентифікації, задовольнити його когнітивні, емоційні та інші потреби;
- внеску у розвиток економіки та виробничої сфери, задоволення попиту на компетентного і кваліфікованого працівника з боку працедавців та ринку праці;
- внесок у розвиток соціальної сфери, формування стійкого і збалансованого соціального простору, здатного забезпечити взаємодію різних індивідів та спільнот та функціонування соціальних інститутів.

Разом з тим, згадаємо, що якість вищої освіти у першу чергу визначається якістю знань, переданих / набутих у процесі навчання⁶⁵⁶, а саме : якістю інформації, світоглядом, вміннями і навичками, цінностями, ідеями та позиціями, набутими у процесі навчання⁶⁵⁷. Сучасність, актуальність (релевантність) змістовного наповнення освітніх програм ЗВО є ознакою якості його освітньої діяльності та його суспільної відповідальності⁶⁵⁸.

Тож, до вищезгаданих критеріїв оцінювання якості вищої освіти необхідно додати когнітивний **197** критерій.

Таким чином, вища освіта, яка задовольняє особистісному, економічному, соціальному та когнітивному критеріям, може вважатися якісною.

У цьому підрозділі ми покажемо, як УСВ відбивається на двох найважливіших сферах університетської діяльності – 1) викладанні і навчання та 2) дослідницькій діяльності, які змінюються під впливом стейкхолдерів

Оцінювачами освіти можуть виступати усі її суб'єкти – зовнішні і внутрішні стейкхолдери, які одночасно впливають на формування якості вищої освіти, що узгоджується з тезою про те, що стейкхолдери є ключовими гравцями в реалізації УСВ⁶⁵⁹. Збільшення попиту на знання, розширення кола здобувачів освіти урізноманітнює стейкхолдерів вищої освіти, більшість з яких зацікавлена у набутті якісної освіти, здатної відповісти на економічні, соціальні та екологічні виклики 21 сторіччя. Як стверджує Peter J. Wells, Голова сектору вищої освіти UNESCO:

«The demands from all stakeholders for quality, robust and diverse systems of higher education to take an active responsibility in addressing the challenges of the world pressing issues is...unprecedented⁶⁶⁰.»

⁶⁵³ Науковий пікнік від ДонНТУ для школярів Покровська. <https://donntu.edu.ua/novini/naukovij-piknik-vid-donntu-dlya-shkolyariv-pokrovska.html>.

⁶⁵⁴ Touro University California Blood Drive. http://tu.edu/homepagefeed/160504_blooddrive.html.

⁶⁵⁵ The George Washington University Global Financial Literacy Excellence Center. <https://business.gwu.edu/research/gflec>.

⁶⁵⁶ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. № 1(7) (2019). URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>. С. 6. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-7-1-3-25>.

⁶⁵⁷ Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. – С. 102.

⁶⁵⁸ Promoting the relevance of higher education. Main report. European Commission, 2018. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/59d3a999-84b9-11e8-ac6a-01aa75ed71a1>. 83 p.

⁶⁵⁹ Esfijani A., Hussain F., Chang E. University social responsibility ontology. https://www.researchgate.net/publication/235606167_University_Social_Responsibility_Ontology. P. 271–281.

⁶⁶⁰ Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. http://www.guninetwork.org/files/download_full_report.pdf. P. 31.

Відповідно зростає вплив стейкхолдерів на формування та оцінювання якості вищої освіти на системному та інституційному рівнях. Різні групи стейкхолдерів різною мірою визначають якість вищої освіти, «замовляючи» у ЗВО освітні продукти або послуги для задоволення своїх освітніх, професійних або інших потреб (наприклад, задля особистісного розвитку, або покращення психологічного клімату на підприємстві, або виходу на регіональні або глобальні ринки), задовольняючи попит на знання, інформацію, навички, інші послуги, пов'язані з трансфером знань.

Кожна група, когорта стейкхолдерів має свої специфічні потреби, несхожі із потребами і запитамі інших груп: в той час, як випускник середньої школи приходить до університету в пошуках можливостей самоідентифікації та особистісного розвитку, держава як замовник компетентного працівника фінансує вищу освіту тому, що зацікавлена у заповненні вакансій та стабільному функціонуванні ринку праці. Відповідно, якість освіти, на яку розраховує той чи інший стейкхолдер, буде різною.

Внутрішні стейкхолдери, до яких ми відносимо усіх учасників освітнього процесу: керівництво ЗВО, науково-педагогічних працівників, адміністративний персонал, студентів, інших здобувачів освіти, мають прямий вплив на якість вищої освіти, яка обмовлена їх відповідальністю, компетентністю чи професіоналізмом, доброчесністю, волею та бажанням надати або здобути якісну вищу освіту. Болонський процес покладає на студента не меншу відповідальність за якість освіти, яку він здобуває (students... as active participants in their own learning (р.3); students should have control over their learning⁶⁶¹ (р.6)), ніж на викладача чи керівництва ЗВО, які мають забезпечити якість освітніх програм, викладання і навчання, освітньої інфраструктури і логістики, студентських послуг, управління освітнім процесом тощо.

Щодо зовнішніх стейкхолдерів, вони відрізнятимуться своїм статусом, інтересом до та можливостями впливу на вищу освіту. Найчастіше виділяють такі групи зовнішніх стейкхолдерів:

- донори вищої освіти: установи, що фінансують ЗВО, міжнародні організації, програми, вітчизняні платники податків;
- користувачі (споживачі) результатів, набутих від освітніх послуг і продуктів, тобто працедавців⁶⁶²;
- громадянське суспільство: неурядові, благодійні та волонтерські організації, експертно-фахові спільноти, товариства;
- державний сектор: органи влади та місцевого самоврядування, державні і комунальні підприємства;
- бізнес, соціальне підприємництво;
- широкий загал: громадськість, школи, інші освітні установи, культурно-рекреаційні заклади⁶⁶³.

198

Працюючи в умовах автономії, ЗВО мають можливість обирати зовнішніх стейкхолдерів у якості партнерів відповідно до місії, стратегії інституційного розвитку, стратегічних чи поточних цілей, залежно від внутрішнього (університетського) та зовнішнього контекстів, який може бути локальним чи глобальним.

Наприклад, університет може зосередитися на залученні донорів серед міжнародних чи вітчизняних фундацій з метою покращення університетської інфраструктури задля підвищення якості освіти; або укласти договори про співпрацю з десятками компаній малого та середнього бізнесу, щоб організувати проходження виробничої практики для студентів, що позитивно позначиться на якості освіти. Звичайною практикою є залучення зовнішніх стейкхолдерів – представників підприємств, органів влади, фахових товариств до оцінювання результатів навчання здобувачів освіти як гарантія її якості: задля підтвердження актуальності та сучасності знань, засвідчення затребуваності розвинених у випускника компетентностей промисловістю та ринком праці.

Не буде перебільшенням твердження, що сьогодні як зовнішні, так і внутрішні стейкхолдери залучені та впливають на більшість сфер університетської діяльності: викладання і навчання, досліджень, врядування та інші. Їх вплив на освітній процес та університетське життя загалом збільшується. З одного боку, це можна пояснити відповідальністю стейкхолдерів, їх усвідомленням важливості вищої освіти для суспільства, економіки, безпеки держави тощо. З іншого боку, одним із можливих пояснень буде бажання керівництва університету розділити відповідальність за життєдіяльність і життєздатність ЗВО з іншими зацікавленими сторонами, щоб зняти з себе частину тягаря управління сучасним ЗВО.

⁶⁶¹ OVERVIEW ON STUDENT - CENTERED LEARNING IN HIGHER EDUCATION IN EUROPE: RESEARCH STUDY Brussels, March 2015 by European Students' Union ESU. <https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/Overview-on-Student-Centred-Learning-in-Higher-Education-in-Europe.pdf>. 47 p.

⁶⁶² Schindler L., Puls-Elvidge S., Welzant H., Crawford L. Definitions of Quality in Higher Education: A Synthesis of the Literature. ResearchGate, September 2015. URL: <https://www.researchgate.net/publication/284217681>. DOI: 10.18870/hlrc.v5i3.244.

⁶⁶³ National Co-ordinating Centre for Public Engagement. URL: <https://www.publicengagement.ac.uk>.

Таким чином, присутність стейкхолдерів у різних сферах університетської діяльності є чинником покращення якості вищої освіти; їх кількісний і якісний склад певною мірою може свідчити про якість вищої освіти того чи іншого ЗВО. Думки щодо оцінки якості вищої освіти того чи іншого ЗВО можуть не співпадати у різних груп стейкхолдерів, але можливість обирати та будувати стосунки із багатьма стейкхолдерами залежно від освітньо-наукового, технологічного, інфраструктурного, інституційно-організаційного чи іншого стану розвитку ЗВО створює для останнього можливість використовувати свій наявний потенціал для максимального забезпечення якості тих освітніх послуг чи продуктів, які ЗВО в змозі надати на даному етап свого розвитку, та утримуватися від тих, які не можуть задовольнити його стейкхолдерів на даний момент.

Виступаючи одночасно як замовниками освітніх послуг, так і їх оцінювачами, стейкхолдери можуть самі визначати критерії, за якими оцінювати якість вищої освіти, орієнтуючись більшою чи меншою мірою на особистісний, економічний чи соціальний критерій якості вищої освіти. Можна передбачити, що:

- для студента бакалаврської програми якість освіти оцінюватиметься за особистісним та економічним критерієм (можливістю знайти своє місце на ринку праці, мати перспективи кар'єрного зростання тощо);
- регіональні органи державної влади орієнтуватимуться більшою мірою на економічні критерії, звіряючи списки випускників регіонального ЗВО з наявними вакансіями на обласних підприємствах;
- для високотехнологічної компанії, яка бере на роботу випускника університету, першочергове значення матимуть знання, здобуті під час навчання; втім, особистісні якості (наприклад, комунікативна компетентність, вміння працювати в команді, міжкультурна толерантність) теж мають значення для працевлаштування;
- міжнародні правозахисні організації типу Human Rights Watch⁶⁶⁴ будуть вважати вищу освіту якісною, якщо громадяни з вищою освітою знатимуть, як захистити свої права та не порушувати прав інших людей; виступатимуть проти дискримінації, захищатимуть демократію тощо.

Відповідаючи на запити та враховуючи потреби різних груп стейкхолдерів, ЗВО змінюють, осучаснюють освітні програми, наповнюючи їх актуальним змістом, відповідно до когнітивного, особистісного, економічного та соціального критеріїв якості вищої освіти. ЗВО диверсифікують освітні програми, їх змістовне наповнення, формати надання освітніх послуг (очні, заочні, дистанційні, ступеневі тощо) і методики викладання, пропонуючи разом із ступеневими освітніми програмами, багато інших програм:

- освітніх послуг в рамках навчання упродовж життя та підвищення кваліфікації для дорослих громадян із вищою освітою;
- освітніх, просвітницьких, розважальних програм поза межами шкільної програми для дітей;
- онлайнів курси MOOC, адаптовані для національних споживачів освітніх послуг та глобальних освітніх ринків;
- навчання, тренінги для специфічних категорій громадян: внутрішньо переміщених осіб, людей з вадами розвитку та інших.

Визнаною ознакою якості викладання і навчання є регулярний перегляд і оновлення змісту освітніх програм, адаптація програми або освітньої послуги до потреб конкретної групи здобувачів освіти:

- студентів-бакалаврів, магістрів або PhD;
- слухачів курсів підвищення кваліфікації;
- студентів університет третього віку, мігрантів або безписемних;
- дітей, підлітків, молоді, які хочуть поглибити свою STEM або STEAM освіту, розвинути соціальні, комунікативні та інші «м'які» навички, або просто весело провести час з однолітками;
- безробітних, які втратили роботу через зміну економічного укладу регіону тощо.

Перегляд змісту освіти часто здійснюється як відповідь на виклики глобального, національного, регіонального або місцевого масштабу. Наприклад, зміна клімату стала глобальним викликом, що обумовила зміни у змісті освітніх програм різних спеціальностей у багатьох університетах різних континентів⁶⁶⁵. ЮНЕСКО наполегливо пропонує ЗВО у розробленні та оновленні освітніх програм орієнтуватися на Цілі стійкого розвитку 2030⁶⁶⁶.

⁶⁶⁴ Human Rights Watch. <https://www.hrw.org>.

⁶⁶⁵ Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. http://www.guninetwork.org/files/download_full_report.pdf. P. 238

⁶⁶⁶ Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. http://www.guninetwork.org/files/download_full_report.pdf. P.31.

Для європейських університетів міграційна криза 2015 років стала поштовхом для запровадження трансдисциплінарних програм, присвяченим питанням міграції, міжкультурної комунікації, адаптації мігрантів, захисту прав людини, діалогу про роль громадянського суспільства⁶⁶⁷.

Із початком збройного конфлікту на Сході України за сприяння Британської Ради в Україні було розроблено та запроваджено у кількох українських ЗВО магістерську програму «Врегулювання конфліктів і медіація»⁶⁶⁸.

Важливим аспектом якості викладання і навчання є педагогічні підходи та методи викладання. Сучасна парадигма ЄВПО орієнтована на компетентнісний, студентоцентризований підхід та активні (учасницький / партисипативний, проблемно-орієнтований тощо) методи навчання⁶⁶⁹. Такий підхід відповідає кільком критеріям якості вищої освіти одночасно, оскільки:

- сприяє особистісному розвитку студента,
- посилює його конкурентоспроможність на ринку праці та збільшує спроможність до працевлаштування завдяки набуттю актуальних професійних та загальних компетентностей,
- сприяє вихованню активного відповідального громадянина завдяки утвердженню активної (суб'єктної) ролі студента в освітньому процесі, усвідомленню ним відповідальності за своє навчання, поєднанню в освітньому процесі елементів когнітивного, емоційного та соціального розвитку.

Діалог стає життєво важливим, необхідним інструментом навчання⁶⁷⁰ і ознакою якісної освіти. На даному етапі розвитку ЄВПО поруч із актуальною сьогодні STEM та STEAM освітою своє важливе місце мають зайняти соціальні та гуманітарні науки місце⁶⁷¹, оскільки «Good education...is about helping to create societies in which citizens value the humanity and rights of others»⁶⁷².

У рамках студентоцентризованого навчання університети практикують service learning⁶⁷³ (навчання через служіння), community-based learning⁶⁷⁴ (навчання в громаді і з громадою), навчання на основі досліджень, connected learning (поєднане навчання)⁶⁷⁵.

Оцінювання студента є важливим елементом оцінювання якості вищої освіти. Однаково важливими для формування якості вищої освіти є поточне і підсумкове оцінювання. Якщо призначення підсумкового оцінювання – це зробити висновок про рівень розвинення фахових компетентностей студента та визначити рівень його готовності до виходу на ринок праці, то призначення поточного оцінювання – допомогти студенту у процесі навчання і стимулювати його до подальшого розвитку та саморозвитку:

- через виявлення труднощів у навчанні і прогалин у знаннях студента;
- виявлення недоліків в освітній програмі та слабких місць у викладанні;
- підтримки студента консультаціями, порадами, пропозицією академічних та неакадемічних студентських послуг.

Суспільно значущим і важливим у процесі оцінювання стає feedback як первинна форма діалогу між викладачем і студентом, сьогодні – по мірі поширення оцінювання студента студентом – як діалог між студентами. Оскільки навчання відбувається через діалог і взаємодію⁶⁷⁶, створення умов, організація і підтримання студентського дискурсу та діалогу між викладачами та студентами є відповідальністю розробників програми, викладачів та керівництва ЗВО.

Активний університетський дискурс між учасниками освітнього процесу є важливим елементом академічної культури і ознакою відповідальності ЗВО за якість вищої освіти.

Із зростанням соціальної відповідальності учасників освітнього процесу поширюється академічна доброчесність, що, з одного боку, покращує результати навчання, гарантує вищу конкурентоспроможність

⁶⁶⁷ Master Programs in Migration Studies in Europe 2021: <https://www.masterstudies.com/Masters-Degree/Migration-Studies/Europe>; <https://www.uu.nl/masters/en/migration-ethnic-relations-and>; <https://www.eumigs.eu>.

⁶⁶⁸ Перший випуск українських фахівців з врегулювання конфліктів і медіації. <https://kpi.ua/2019-01-15>.

⁶⁶⁹ Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. http://www.guninetwork.org/files/download_full_report.pdf. P.43.

⁶⁷⁰ Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. http://www.guninetwork.org/files/download_full_report.pdf. P.43.

⁶⁷¹ Rome Ministerial Communiqué. http://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf.

⁶⁷² Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. UCLPress, 2017. P. 15.

⁶⁷³ What is service-learning? <https://www.suffolk.edu/student-life/student-involvement/community-public-service/service-learning/what-is-service-learning>.

⁶⁷⁴ What is community-based learning? <https://www.colorado.edu/cuengage/about-us/what-community-based-learning>

⁶⁷⁵ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. UCLPress, 2017. 167 p.

⁶⁷⁶ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. UCLPress. P. 15, 19.

випускника та забезпечує кращу якість вищої освіти, з іншого боку – виховує чесного, активного і відповідального громадянина.

У якості підсумку хочеться надати ще одну цитату британського освітянина Dilly Fung щодо того, яку вищу освіту слід вважати якісною:

«“Good” education has too often been defined entirely in terms of whether individual students are meeting pre-determined learning outcomes. Framed with reference to values, it can instead be defined as the development of new understandings and practices, through dialogue and human relationships, which make an impact for good in the world⁶⁷⁷.»

Необхідність дбати про суспільне (та все частіше загальнолюдське) благо покладає на університети відповідальність за внесення до змісту освітніх програм проблематики стійкого розвитку, сприяння економічному зростанню, зайнятості, добробуту, громадському порядку та безпеці у локальному та глобальному контекстах; якісна підготовка здобувача освіти до працевлаштування та конкуренції на ринку праці потребуватиме відповідних фахових знань та загальних компетентностей, наприклад креативності та підприємництва. Про якість вищої освіти свідчитимуть рівень розвинення у здобувачів освіти того чи іншого ЗВО екологічної свідомості та громадянських компетентностей, навичок міжкультурного спілкування та толерантності, емпатії чи ініціативності. Нерозуміння випускниками необхідності збереження довкілля, нерозвиненість критичного мислення, пасивне ставлення до навчання, відсутність навичок роботи в команді і спілкування з однолітками свідчитимуть про низьку якість вищої освіти.

УСВ не меншою мірою впливає на дослідницьку сферу університетської діяльності, посилюючи відповідальність науковців за вибір тематики досліджень, дослідницьких методів, поширення і впровадження результатів, дотримання дослідницької етики, співпраці із різними групами стейкхолдерів і бенефіціарів у ході проведення досліджень⁶⁷⁸.

Дослідницька діяльність університетів, як і викладання і навчання, покликана відповідати на сучасні виклики: «University research has the potential to help solve the grand challenges of the 21st century through local and global engagement»⁶⁷⁹, що впливає на вибір тематики досліджень, методологію та методи їх проведення.

Суспільно значуща тематика досліджень передбачає постійне узгодження наукових розвідок із пріоритетами національної економіки або глобальними викликами; у випадку ЄС – із заявленими пріоритетами Європейської спільноти, європейськими цінностями та засадничими принципами ЄС, очікуваннями суспільства (широкого загалу), соціально-економічними, інноваційними, екологічними та іншими викликами ЄС або потребами місцевого розвитку, як зазначено у «Rome Declaration on Responsible Research and Innovation in Europe» (Римська декларація про відповідальні дослідження та інновації в Європі)⁶⁸⁰.

В ЄПВО домінують концепції Open Science⁶⁸¹ та Responsible Research and Innovation⁶⁸², що не тільки спонукає, але й зобов'язує науковців, відкривати результати своїх досліджень для інших дослідницьких колективів та широкого загалу. Доступ до великих глобальних сховищ знань дозволяє легше і швидше вирішувати локальні чи регіональні проблеми; і навпаки, опанування наукового інструментарію для вирішення місцевих проблеми дозволяє ЗВО виходити на глобальні знаннєві мережі, пропонувати рішення глобальним спільнотам науковців, спираючись на успішних досвід розв'язання місцевих, регіональних та інших локальних проблем⁶⁸³.

⁶⁷⁷ Fung D. P. 17.

⁶⁷⁸ Частково ці питання були висвітлені у попередніх дослідженнях: Оржель О. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. С. 118–136; Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. С. 99–113.

⁶⁷⁹ Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. http://www.guninetwork.org/files/download_full_report.pdf. P. 249.

⁶⁸⁰ Rome Declaration on Responsible Research and Innovation in Europe. https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/rome_declaration_RRI_final_21_November.pdf

⁶⁸¹ The EU's open science policy. https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/goals-research-and-innovation-policy/open-science_en.

⁶⁸² Responsible Research and Innovation: Europe's ability to respond to societal challenges. https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/pub_rri/KI0214595ENC.pdf.

⁶⁸³ Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. http://www.guninetwork.org/files/download_full_report.pdf. P. 300.

Тож сьогодні, в епоху глобалізації, ЗВО – незалежно від місця розташування – можуть мати доступ до глобальних знань і з користю застосовувати їх для сприяння економічному зростанню, суспільному добробуту, глобальному поступу людства.

Прикладом якісного соціально-відповідального університетського дослідження є community-based research⁶⁸⁴: залучення університетських спільнот – викладачів, студентів, науковців – для розв’язання проблем місцевої громади. Це можуть бути проблеми економічного, технологічного, екологічного, гуманітарного, соціального або іншого характеру. Пошук рішень для їх розв’язання може фінансуватися з різних джерел: частково з бюджету ЗВО, з місцевого бюджету, міжнародного, приватного або державного фонду, або не фінансуватися взагалі: пошук рішення може стати частиною наукової проблеми / завдання, які належить виконати студентам в рамках освітнього програми або його окремої навчальної дисципліни; груповим або індивідуальним студентським науковим проектом, який виконуватиметься під науковим керівництвом викладача або студента старшого курсу (наприклад, PhD студента).

Одним з важливих принципів соціально відповідальної дослідницької діяльності є залучення громадськості (public engagement / community engagement) до проведення досліджень, експериментів, опитувань тощо. Громадськість може виступати:

- замовником дослідження;
- ресурсом і джерельною базою дослідження;
- джерелом верифікації отриманих наукових результатів;
- бенефіціаром, тобто групою осіб, спільнотою, яка отримують користь від результатів наукових розвідок і здобутого нового знання.

Таким чином, термінологічне сполучення «community-based research», залежно від обставин, спрямування та теми дослідження, може тлумачитися як «дослідження громади, суспільства»; «дослідження для громади, суспільства» і «дослідження разом з громадою». В рамках останнього типу досліджень університети залучають громадян та громади до творення нових знань (co-construction of knowledge), якими громади пізніше користуються для розвитку людського капіталу, прискорення місцевого економічного розвитку, підвищення продуктивності та прибутковості підприємств, зменшення нерівності тощо⁶⁸⁵.

В університетській дослідницькій діяльності поширюються практики «knowledge exchange» – двостороннього обміну ідеями, науково підтвердженими фактами, досвідом, навичками між дослідниками / науковцями та споживачами результатів досліджень, які не є науковцями⁶⁸⁶. «Примус» академічної спільноти до обов’язкової співпраці з громадою може вважатися дещо надуманою, штучною практикою. Але як свідчить досвід University of Brighton⁶⁸⁷ та враховуючи множинність ролей, які представники громади можуть виконувати у процесі knowledge exchange, така співпраця є результативною, суспільно корисною та взаємовигідною. Серед проектів, які University of Brighton реалізує в громаді і разом громадою, остання виступає в якості

- замовника дослідження;
- ресурсу та джерельної бази дослідження;
- джерелом верифікації отриманих наукових результатів;
- бенефіціара від результатів наукових розвідок.

Наприклад, серед інших ініціатив, в University of Brighton працюють 14 Centres of Research and Enterprise Excellence⁶⁸⁸ (Центри дослідницької і підприємницької досконалості); центри займаються міждисциплінарними та транс-дисциплінарними дослідженнями, націленими на розв’язання актуальних глобальних проблем у співпраці з міжнародними і локальними партнерами. Наприклад, Centre for Memory, Narratives and Histories⁶⁸⁹ (Центр пам’яті, наративів та історії) здійснює дослідження минулого, пов’язаного з несправедливістю, нерівністю, пригнобленням, війнами, колоніалізмом, расизмом тощо, з метою його

⁶⁸⁴ How to co-create community-based participatory research. <https://rri-tools.eu/web/guest/how-to-stk-ec-co-create-community-based-participatory-research>.

⁶⁸⁵ Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. – UPP Foundation Civic University Commission. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>. P. 14.

⁶⁸⁶ Knowledge exchange is defined by the ESRC as a two-way exchange between researchers and research users, to share ideas, research evidence, experiences and skills. It refers to any process through which academic ideas and insights are shared, and external perspectives and experiences brought in to academia. <https://info.lse.ac.uk/staff/services/knowledge-exchange-and-impact/kei-guide/introduction-to-kei>.

⁶⁸⁷ Brighton's Community University Partnership Programme. <https://www.brighton.ac.uk/community-partnerships/index.aspx>; Award winning social and sustainable design. <https://community21.org>.

⁶⁸⁸ Centres of Research and Enterprise Excellence. <https://www.brighton.ac.uk/research-and-enterprise/organisation/cores/index.aspx>.

⁶⁸⁹ Centre for Memory, Narratives and Histories. <http://arts.brighton.ac.uk/re/cmnh>.

переосмислення та створення і поширення нових сенсів для кращого майбутнього. Centre for Stress and Age-Related Disease⁶⁹⁰ (Центр вивчення стресу та вікових захворювань) об'єднує дослідників, які працюють на стику біології та хімії з метою вивчення того, як стрес впливає на початок та перебіг вікових захворювань, щоб покращити здоров'я та сприяти благополуччю літніх людей.

Соціально відповідальне дослідження – на додаток до творення нових суспільно корисних і потрібних знань – повинно мати вплив (impact⁶⁹¹): нести зміни для певних експертно-фахових спільнот, територіальних громад, або органів влади; пропонувати рішення для розв'язання важливих суспільних, технологічних, екологічних та інших проблем; створювати продукти або технології, необхідні для громадян з особливими потребами (наприклад, методики психологічної реабілітації людей з посттравматичним стресовим розладом; комп'ютерне програмне забезпечення для людей з вадами слуху або зору тощо). Таким чином, ще до початку дослідження його автори мають визначити разом з очікуваними результатами дослідницької діяльності її потенційних бенефіціарів, окреслити очікувані зміни та сформулювати публічне (суспільне) благо для різних груп бенефіціарів.

Оскільки дослідницька діяльність має множинних бенефіціарів, а список груп потенційних бенефіціарів є доволі довгим і відкритим, немає сенсу наводити його тут і зараз. Втім, необхідно зауважити, що одним з ключових бенефіціарів дослідницької діяльності ЗВО є студент, який, завдяки проведеним дослідженням отримує сучасні і надсучасні знання, верифіковані завдяки співпраці з громадою, їх суспільна користь підтверджена зовнішніми стейкхолдерами.

Для оцінювання суспільної користі і впливу результатів дослідницької діяльності університетів у Великій Британії було запроваджено дві національні рамки: REF⁶⁹² (Research Excellence Framework – рамка дослідницької досконалості) та KEF⁶⁹³ (Knowledge Exchange Framework – рамка обміну знаннями). Перша більшою мірою зосереджена на оцінюванні ваги здобутих знань для науки, розвитку інновацій і технологій, виробництва та економіки; друга – на масштабах і практиках залучення громадськості на різних етапах проведення досліджень, поширення знань, реального та потенційного впливу наукових здобутків на спільноти, громади, суспільство, глобальні проблеми людства. Рамка обміну знаннями (KEF) передбачає, що учасниками процесів «knowledge exchange» будуть не тільки представників громади, але й інші партнери ЗВО: інші університети, заклади освіти та дослідницькі установи, НУО, органи місцевого самоврядування, органи влади, міжнародні донорські організації тощо.

203

Соціально відповідальне дослідження повинно не тільки «наближати науку до суспільства»⁶⁹⁴, але й бути проведеним у належний спосіб, застосовувати відповідні методи дослідження, дотримуватися дослідницької етики, не порушувати прав людини, не шкодити довкіллю тощо. В рамках академічної доброчесності розвивається дослідницька доброчесність. Звичним для ЗВО стають розроблення, ухвалення та дотримання кодексів дослідницької доброчесності. Такий кодекс під назвою «The concordat for research integrity»⁶⁹⁵ запроваджений у Великій Британії. Конкордат пропонує науковцям дотримуватися 5 ключових зобов'язань:

- 1) дотримуватися найвищих стандартів строгості та доброчесності в усіх аспектах проведення досліджень;
- 2) забезпечити проведення досліджень у відповідності до наявних етичних, юридичних, професійних рамок, зобов'язань і стандартів;
- 3) підтримувати дослідницьке середовище, де панує культура доброчесності, що ґрунтується на належному врядуванні, кращих практиках, сприянні подальшому розвитку науковця;
- 4) своєчасно застосувати прозору, дієву та справедливую процедуру у випадку звинувачень науковця у неправомірних діях;

⁶⁹⁰ Centre for Stress and Age-Related Disease. <https://www.brighton.ac.uk/strand/index.aspx>.

⁶⁹¹ A PRACTICAL GUIDE TO RESPONSIBLE RESEARCH AND INNOVATION. URL : <https://www.rri-tools.eu/documents/10184/16301/RRITools.+A+practical+guide+to+Responsible+Research+and+Innovation.+Key+Lessons+from+RRITools>

⁶⁹² Knowledge exchange or research impact – what is the difference between REF and KEF? URL: <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2019/05/20/knowledge-exchange-or-research-impact-what-is-the-difference-between-ref-and-kef>.

⁶⁹³ Knowledge exchange framework (KEF). URL : <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/knowledge-exchange-framework>.

⁶⁹⁴ Авторський переклад «align science more closely to society. Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. http://www.guninetwork.org/files/download_full_report.pdf. P. 260.

⁶⁹⁵ The concordat for research integrity. <https://www.universitiesuk.ac.uk/policy-and-analysis/reports/Pages/the-concordat-for-research-integrity.aspx>.

5) співпрацювати із іншими партнерами (науковцями, їх працедавцями та фундаторами досліджень) для посилення доброчесності та для проведення відкритого регулярного перегляду досягнень і прогресу.

Сьогодні в Україні важко оцінити ступінь залучення ЗВО до співпраці з громадами у дослідницькій сфері – обстеження веб-сайтів вітчизняних університетів не виявило необхідної інформації. Інститут вищої освіти планує зібрати таку інформацію від ЗВО в рамках наступної НДР, присвяченій університетській соціальній відповідальності. Втім, ще до проведення досліджень можна стверджувати з огляду на наше благополуччя і добробут, що Україна далека від технологічних і соціальних інновацій, які виникають внаслідок «knowledge exchange» і співпраці між університетами, бізнесом, громадянським суспільством, органами влади, політиками тощо. Партнерства заради обміну знаннями (communities of practice⁶⁹⁶), куди одна з сторін інвестує щойно набуті теоретичні знання, друга – практичний досвід, третя – зв'язки і політичну підтримку, четверта готова випробувати інновацію на своєму підприємстві тощо, поки не практикуються в Україні, що негативно позначається на вітчизняній освіті, науці, інноваціях: стримує трансфер знань, гальмує системні зміни у багатьох сферах, стримує соціально-економічне зростання, заважає .

Натомість від якісного дослідження сьогодні очікується позитивний вплив, хоча масштаби цього впливу можуть відрізнятись. Наприклад, масштаб впливу університетського дослідження можна відчутти на рівні самого університету, якщо виявити фактори, що заважають викладачам і студентам дотримуватися академічної доброчесності; або на регіональному рівні, якщо вдасться з'ясувати, чому на місцевих виборах мешканці міст і селищ готові голосувати за політиків, які неодноразово дискредитували себе (наприклад у м. Харкові); або на глобальному рівні, якщо університетські дослідження у гуманітарній сфері допоможуть зрозуміти, як людство повинно реагувати на пандемію COVID-19; як попередній досвід (наприклад, пандемія грипу «іспанки» 1918-1920 років або протидія чумі в Європі у 14 сторіччі) може допомогти пережити часи теперішньої пандемії. Журналіст [Matthew Reisz](#) з видання Times Higher Education у статті «What can the humanities offer in the Covid era?»⁶⁹⁷ від 02.07.2020 робить огляд університетських дослідницьких ініціатив, зібраних з різних континентів світу і спрямованих на вивчення впливу пандемії на людську поведінку, її демографічні, екологічні, соціальні, політичні наслідки для суспільства, а також узагальнення історичних, етичних, культурних уроків, які людство може винести з цієї кризи.

Тож, оцінювання якості університетської дослідницької діяльності в контексті УСВ обов'язково має враховувати тематику і методи проведеного дослідження, співпрацювати у ході його проведення з його бенефіціарами / споживачами, передбачати реальний або потенційний вплив результатів дослідження і масштаб цього впливу. Процеси «knowledge exchange» мають виходити за стіни університету та поширюватися на різні групи стейкхолдерів: з вищою освітою або без, з досвідом наукових досліджень або без нього. Як пояснює одна з героїнь вищезгаданої статті: “Consulting the people most directly affected by an event – rather than assuming you know what they need – is always good practice⁶⁹⁸” (не думати, що знаєш, що потрібно людям, а консультиватися з тими, кого безпосередньо зачіпає та чи інша проблема – це завжди буде кращою практикою).

УСВ істотно впливає на університетське врядування та менеджмент, які великою мірою визначають якість вищої освіти⁶⁹⁹; теж саме можна стверджувати щодо інтернаціоналізації, студентських послуг, управління людськими ресурсами та програм професійного розвитку викладачів. Частково ці питання були висвітлені нами у попередніх публікаціях, але більш детально будуть досліджені у майбутніх розвідках УСВ.

Висновки

За результатами проведеного дослідження УСВ як фактору впливу на оцінювання якості вищої освіти були сформульовані наступні **висновки**:

1. Університетська соціальна відповідальність практикується багатьма ЗВО різних країн світу, проявляється через університетські місії, стратегії, політики, проекти, інші ініціативи та відображається у змісті освітніх програм, методах викладання і навчання, тематиці і методології наукових досліджень, принципах університетського врядування, підходах до внутрішнього забезпечення якості вищої освіти тощо.

Запровадження соціального виміру Болонського процесу дало додатковий поштовх розвитку університетської соціальної відповідальності в Європейському просторі вищої освіти.

⁶⁹⁶ What is a community of practice? <http://www.communityofpractice.ca/background/what-is-a-community-of-practice>.

⁶⁹⁷ What can the humanities offer in the Covid era? <https://www.timeshighereducation.com/news/what-can-humanities-offer-covid-era>.

⁶⁹⁸ What can the humanities offer in the Covid era? <https://www.timeshighereducation.com/news/what-can-humanities-offer-covid-era>.

⁶⁹⁹ Internal Quality Assurance: Enhancing higher education quality and graduate employability. UNESCO Publishing, 2018. P. 53–57.

2. З точки зору університетської соціальної відповідальності якість вищої освіти має оцінюватися за чотириєма *критеріями*: когнітивним, особистісним, економічним і соціальним. Іншими словами, призначення вищої освіти: генерувати та поширювати актуальні для сучасного стану суспільного розвитку знання; розвивати в здобувачів освіти здібності та компетентності, важливі для особистого життя та професійної кар'єри; завдяки розвитку сучасних професійних компетентностей у випускників сприяти становленню певних галузей економіки, соціально-економічному розвитку окремих регіонів чи держави в цілому, примножувати добробут громад і громадян; через розвиток громадянських і соціальних компетентностей у здобувачів вищої освіти сприяти суспільній згоді, солідарності, зміцненню соціального згуртування, утвердженню національних цінностей і посиленню безпеки.

3. Університетська соціальна відповідальність має значний потенціал щодо впливу на якість вищої освіти, оскільки стимулює багатьох стейкхолдерів брати участь у процесах формування й оцінювання якості вищої освіти, трансформуючи її і пристосовуючи до власних потреб, запитів, очікувань різні аспекти, сфери, напрями університетської діяльності, вдосконалюючи освітні середовища, процеси чи продукти.

Отримані результати дослідження дають змогу сформулювати *рекомендації* українським ЗВО щодо практикування соціальної відповідальності та підвищення якості вищої:

1. Зважаючи на зростання соціальної ролі вищої освіти, очевидно стає необхідність активізувати на національному та інституційному рівнях дискурс щодо соціальної відповідальності університетів, соціальної ролі окремого ЗВО та вищої освіти в цілому, введення третьої місії, розроблення стратегій і програм її реалізації.

2. Враховуючи масштаби визнання університетської соціальної відповідальності на глобальному рівні та в Європейському просторі вищої освіти, накопичення кращих практик та позитивного досвіду (включно із впливом на якість вищої освіти) реалізації соціальної відповідальності європейськими університетами, доцільним є започаткування пілотних проєктів з університетської соціальної відповідальності українськими ЗВО в рамках програми Еразмус+.

3. Значні стимули розвитку університетської соціальної відповідальності може дати обмін досвідом між вітчизняними ЗВО: тими, хто успішно практикують соціальну відповідальність, та тими, хто поки не усвідомлює її значущості для інституційного розвитку, підвищення якості вищої освіти, розширення кола зовнішніх стейкхолдерів, налагодження зв'язків із необхідними для даного етапу розвитку ЗВО партнерами.

4. В контексті університетської соціальної відповідальності ЗВО необхідно переглянути підходи до дослідницької діяльності, запозичувати практики Open Science, Responsible Research and Innovation, knowledge exchange; усвідомити, що поширення результатів дослідницької діяльності серед неакадемічних спільнот і громад не є примхою часу, але має раціональне обґрунтування: співпрацюючи з громадами і громадянами, залучаючи їх до різних сфер і напрямів діяльності, університети розвивають соціальний капітал і людський ресурс, чим посилюють спроможність громади відповісти на виклики сьогоденного чи завтрашнього дня.

Список використаних джерел

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

2. Грішнова О., Бех С. Соціальна відповідальність університетів України: порівняльний аналіз та основні напрями розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Економіка"*. 2014. № 5(158). С. 11–18.

3. Іваницька О., Панченко А., Панченко Г. Соціальна відповідальність вищого навчального закладу України та основні умови її дотримання. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2017. Вип. 4. С. 40–44. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2017_4_8.

4. Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство». № 1(7) (2019). <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-7-1-3-25>.

5. Лункіна Т.І., Каратай Т.М. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ. <http://economy.chdu.edu.ua/article/view/108169>.

6. Науковий пікнік від ДонНТУ для школярів Покровська. <https://donntu.edu.ua/novini/naukovij-piknik-vid-donntu-dlya-shkolyariv-pokrovska.html>.

7. Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку // Всесвітня конференція з вищої освіти. 2009: UNESCO, Париж, 5–8 липня 2009 року. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/952_011.
8. Оржель О. Університетська соціальна відповідальність в контексті університетського лідерства: навчальний посібник. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с.
9. Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 125 с.
10. Перший випуск українських фахівців з врегулювання конфліктів і медіації. <https://kpi.ua/2019-01-15>.
11. Сментина Н.В., Хусаїнов Р.В. Соціальна відповідальність вищих навчальних закладів: концептуальний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*, Vol. 2, No. 9. С. 20-25.
12. Соціальне обличчя СумДУ. <https://www.sumdu.edu.ua/uk/kampus-life/social-face.html>.
13. Соціально-психологічна служба КНЕУ. https://kneu.edu.ua/ua/student_life/psychologichna_sluzhba.
14. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.
15. Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Інклюзія. <https://www.hneu.edu.ua/inklyuziya>.
16. A PRACTICAL GUIDE TO RESPONSIBLE RESEARCH AND INNOVATION. URL : <https://www.rri-tools.eu/documents/10184/16301/RRI+Tools.+A+practical+guide+to+Responsible+Research+and+Innovation.+Key+Lessons+from+RRI+Tools>.
17. Advisory Group 1 on Social Dimension. <http://ehea.info/page-Advisory-Group-1>.
18. AUN University Social Responsibility & Sustainability <http://www.aunsec.org/aunusr.php>.
19. Brighton's Community University Partnership Programme. <https://www.brighton.ac.uk/community-partnerships/index.aspx>; Award winning social and sustainable design. <https://community21.org>.
20. Centre for Memory, Narratives and Histories. <http://arts.brighton.ac.uk/re/cmnh>.
21. Centre for Stress and Age-Related Disease. <https://www.brighton.ac.uk/strand/index.aspx>.
22. Centres of Research and Enterprise Excellence. <https://www.brighton.ac.uk/research-and-enterprise/organisation/cores/index.aspx>.
23. Comparative Research on University Social Responsibility in Europe and Development of a Community Reference Framework – EU-USR. <http://www.eu-usr.eu>.
24. DRAFT: Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. Produced by the BFUG Advisory Group 1 for Social Dimension. http://ehea.info/Upload/BFUG_HR_UA_69_5_2_AG1_PAGs.pdf.
25. Esfijani A., Hussain F., Chang E. University social responsibility ontology. https://www.researchgate.net/publication/235606167_University_Social_Responsibility_Ontology. P. 271–281.
26. From Corporate Social Responsibility (CSR) to University's Social Responsibility (USR): a reader. <https://www.researchgate.net/publication/320042766>. DOI: 10.13140/RG.2.2.24751.43686
27. Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. UCLPress, 2017. 167 p.
28. Giuffré L., Ratto S. E. A New Paradigm in Higher Education: University Social Responsibility (USR). http://jehdnet.com/journals/jehd/Vol_3_No_1_March_2014/15.pdf. P. 231–238.
29. Global University Social Responsibility Network. <http://globalusnetwork.org>.
30. Gomez-Vasquez L. The Importance of University Social Responsibility in Hispanic America: A Responsible Trend in Developing Countries. In book: Critical Studies on Corporate Responsibility, Governance and Sustainability. Emerald Group Publishing Limited, 2014. https://www.researchgate.net/publication/287589606_The_Importance_of_University_Social_Responsibility_in_Hispanic_America_A_Responsible_Trend_in_Developing_Countries. P. 241–268. DOI: 10.1108/S2043-905920140000008013.
31. Gravas A. Corporate Social Responsibility and Organizational Psychology: An Integrative Review / Ante Gravas. – In: Frontiers in Psychology. 2016. 16 February. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00144>.
32. Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. http://www.guninetwork.org/files/download_full_report.pdf. 543 p.
33. How to co-create community-based participatory research? <https://rri-tools.eu/web/guest/how-to-stk-ec-co-create-community-based-participatory-research>.
34. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org>.

35. Internal Quality Assurance: Enhancing higher education quality and graduate employability. – UNESCO Publishing, 2018. 279 p.
36. ISO 21001:2018. Educational organizations — Management systems for educational organizations. <https://www.iso.org/standard/66266.html>.
37. ISO 26000: guidance on social responsibility. <https://iso26000.info/iso26000>.
38. Istanbul Bilgi University Social Responsibility And Hobby Clubs. <https://www.bilgi.edu.tr/en/life-at-bilgi/student/student-support-center/student-clubs/social-responsibility-and-hobby-clubs>.
39. Knowledge exchange framework (KEF). <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/knowledge-exchange-framework>.
40. Knowledge exchange framework (KEF). <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/knowledge-exchange-framework>.
41. Knowledge exchange is defined by the ESRC as a two-way exchange between researchers and research users, to share ideas, research evidence, experiences and skills. It refers to any process through which academic ideas and insights are shared, and external perspectives and experiences brought in to academia. <https://info.lse.ac.uk/staff/services/knowledge-exchange-and-impact/kei-guide/introduction-to-kei>.
42. Knowledge exchange or research impact – what is the difference between REF and KEF? <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2019/05/20/knowledge-exchange-or-research-impact-what-is-the-difference-between-ref-and-kef>.
43. Koç University Social Responsibility. <https://my.ku.edu.tr/en/social-responsibility>.
44. Learning guide of transversal contents for socially responsible universities. http://www.usr-net.eu/docs/USRNET_EUproject_Learning_Guide_%20for_Socially_%20Responsible_Univesities.pdf.
45. Link between the social dimension and quality assurance in higher education. http://www.ehea.info/Upload/AG_1_SD_2_Link_SD_Quality_Assurance.pdf
46. London Communique.
http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf.
47. Master Programs in Migration Studies in Europe 2021: <https://www.masterstudies.com/Masters-Degree/Migration-Studies/Europe>; <https://www.uu.nl/masters/en/migration-ethnic-relations-and>;
<https://www.eumigs.eu>.
48. Meseguer-Sánchez V., Abad-Segura E., Belmonte-Ureña L. J., Molina-Moreno V. Examining the Research Evolution on the Socio-Economic and Environmental Dimensions on University Social Responsibility. July 2020. International Journal of Environmental Research and Public Health 17(13):4729. DOI: 10.3390/ijerph17134729.
49. Michael MEYER, Barbara SPORN. Leaving the Ivory Tower: Universities' Third Mission and the Search for Legitimacy. – June 2018. DOI: 10.3217/zfhe-13-02/03.
50. National Co-ordinating Centre for Public Engagement. URL: <https://www.publicengagement.ac.uk>.
51. OBE J.G. What do we mean by the “civic university”? Why is it important?. <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/what-do-we-mean-by-the-civic-university.pdf>.
52. OVERVIEW ON STUDENT - CENTERED LEARNING IN HIGHER EDUCATION IN EUROPE: RESEARCH STUDY Brussels, March 2015 by European Students' Union ESU. <https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/Overview-on-Student-Centred-Learning-in-Higher-Education-in-Europe.pdf>. 47 p.
53. PARIS COMMUNIQUÉ. <https://erasmusplus.org.ua/erasmus/ka3-pidtrymka-reform/materialy-here-team/1904-dokumenty-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity-yepvo.html>.
54. PASCAL International Observatory. <http://pascalobservatory.org>.
55. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. http://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf.
56. Promoting the relevance of higher education. Main report. European Commission, 2018. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/59d3a999-84b9-11e8-ac6a-01aa75ed71a1>. 83 p.
57. Ramos-Monge E. L., Audet X.L., Barrena-Martínez J. Universities as Corporate Entities: The Role of Social Responsibility in Their Strategic management. <https://www.intechopen.com/books/corporate-governance-and-strategic-decision-making/universities-as-corporate-entities-the-role-of-social-responsibility-in-their-strategic-management>. DOI: 10.5772/intechopen.69931.
58. REPORT OF THE 2012-2015 BFUG WORKING GROUP ON THE SOCIAL DIMENSION AND LIFELONG LEARNING TO THE BFUG. http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/3/Report_of_the_2012-2015_BFUG_WG_on_the_Social_Dimension_and_Lifelong_Learning_to_the_BFUG_613713.pdf.

59. Responsible Research and Innovation: Europe's ability to respond to societal challenges. https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/pub_rri/KI0214595ENC.pdf.
60. Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes // COM (2012) 669 final. – European Commission, Strasbourg, 20.11.2012. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/com669_en.pdf.
61. Rethinking Education: Towards a global common good. UNESCO, 2015. 86 p.
62. Rome Declaration on Responsible Research and Innovation in Europe. https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/rome_declaration_RRI_final_21_November.pdf
63. Rome Ministerial Communiqué. http://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf.
64. Salmi J. (2018) Social Dimension Within a Quality Oriented Higher Education System. In: Curaj A., Deca L., Pricopie R. (eds) European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies. Springer, Cham. P.141-154. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77407-7_10.
65. Schindler L., Puls-Elvidge S., Welzant H., Crawford L. Definitions of Quality in Higher Education: A Synthesis of the Literature. ResearchGate, September 2015. <https://www.researchgate.net/publication/284217681>. DOI: 10.18870/hlrc.v5i3.244.
66. ScienceDirect. University Extension. <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/university-extension>.
67. Social dimension in quality assurance – towards framing the key challenges. https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2018/04/Social-dimension-in-quality-assurance_Dominic-Orr.pdf.
68. Social Responsibility Center. <http://www.bilkent.edu.tr/bilkent/admin-unit/dos/ssm/index.html>.
69. Social Responsibility Projects in Universities - A Turkish Perspective. https://www.youtube.com/watch?v=qF7fHoe_yi0.
70. TEMPUS ESPRIT The Social Benchmarking Tool. http://media.wix.com/ugd/1556f8_30cc19088f7243c3949a5fdc7ec92f99.pdf. 51 p.
71. The concordat for research integrity. <https://www.universitiesuk.ac.uk/policy-and-analysis/reports/Pages/the-concordat-for-research-integrity.aspx>.
72. The EU's open science policy. https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/goals-research-and-innovation-policy/open-science_en.
73. The European Students Sustainability Auditing – ESSA. <https://www.essaproject.eu>.
74. The George Washington University Global Financial Literacy Excellence Center. <https://business.gwu.edu/research/gflec>.
75. The Rise of Social Responsibility in Higher Education. https://www.qs.com/portfolio-items/rise-of-social-responsibility-in-higher-education/?utm_source=Website&utm_medium=Blog&utm_campaign=Socialresponsibility2020.
76. Touro University California Blood Drive. http://tu.edu/homepagefeed/160504_blooddrive.html.
77. Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. – UPP Foundation Civic University Commission. – URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>.
78. UNESCO Chair on Community Based Research & Social Responsibility in Higher Education: A Framework for Action 2012–2016. http://cebem.org/wp-content/uploads/2016/03/UNESCO_Chair_on_CBR-Final_May2012.pdf.
79. UNESCO World Report: Towards Knowledge Societies. UNESCO, 2005. – <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>. 226 c.
80. UNIVERSITIES AND THEIR SOCIAL RESPONSIBILITIES / 2nd Asia-Europe Education Workshop Knowledge Societies: Co-organised by the Asia-Europe Foundation's ASEM Education Hub and the University of Innsbruck 5–7 June 2011, Innsbruck, Austria. http://pascalobservatory.org/sites/default/files/knowledge_societies_-_universities_and_their_social_responsibilities_2nd_education_workshop_0.pdf. 72 p.
81. University meets social responsibility – UNIBILITY. <https://www.postgraduatecenter.at/en/university-extension/projects/finished-projects/university-meets-social-responsibility-unibility/about-unibility/#:~:text=OBJECTIVES,local%20communities%20through%20USR%2Dactivities.&text=Also%20learning%20networks%20between%20universities%20and%20local%20business%20partners%20was%20created>.
82. University Social Responsibility Network – USRN. <http://www.usrnetwork.org>.
83. What can the humanities offer in the Covid era? <https://www.timeshighereducation.com/news/what-can-humanities-offer-covid-era>.

84. What do we mean by the “civic university”? Why is it important? <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/what-do-we-mean-by-the-civic-university.pdf>. Zomer A., Benneworth P. The Rise of the University’s Third Mission. In book: Reform of Higher Education in Europe. <https://www.researchgate.net/publication/225213282>. P. 81-101. DOI: 10.1007/978-94-6091-555-0_6.

85. What is a community of practice? <http://www.communityofpractice.ca/background/what-is-a-community-of-practice>.

86. What is community-based learning? <https://www.colorado.edu/cuengage/about-us/what-community-based-learning>.

87. What is service-learning? <https://www.suffolk.edu/student-life/student-involvement/community-public-service/service-learning/what-is-service-learning>.

88. Widening Participation for Equity and Growth: A Strategy for the Development of the Social Dimension and Lifelong Learning in the European Higher Education Area to 2020. http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/5/Widening_Participation_for_Equity_and_Growth_A_Strategy_for_the_Development_of_the_SD_and_LLL_in_the_EHEA_to_2020_613715.pdf.

89. World Conference on Higher Education: Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action. – UNESCO, Paris, 5–9 October, 1998. <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf>.

Розділ 7
Міжнародний, національний та інституційний виміри
запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти

Жаннета Таланова,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID ID: 0000 0003-4007-2677

Анотація

У розділі представлено визначення понять «оцінювання якості вищої освіти» та «механізм оцінювання якості вищої освіти». Охарактеризовано типи механізмів оцінювання якості вищої освіти – рамковий, рейтинговий та акредитаційний, узагальнено та систематизовано підходи, показники та критерії оцінювання якості вищої освіти як складові механізму оцінювання якості вищої освіти на міжнародному, національному та інституційному рівнях. Змодельовано структуру запровадження основних механізмів оцінювання якості вищої освіти в контексті євроінтеграції.

Ключові слова: вища освіта, механізми оцінювання, забезпечення якості вищої освіти.

Актуальність проблеми механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції. Необхідною умовою конкурентоздатності національної системи вищої освіти є її якість, ефективність освітньої діяльності та управління, тож оцінювання якості, її забезпечення та постійне удосконалення є однією з ключових цілей стратегії розвитку вищої освіти. Наукове обґрунтування механізмів оцінювання якості вищої освіти на основі аналізу вітчизняного досвіду та урахування кращих міжнародних досягнень і практик є важливим дослідницьким завданням в умовах посилення конкуренції в світовому освітньо-дослідницькому просторі. Отже, розуміння структури механізмів оцінювання якості та особливостей їх запровадження у міжнародному, національному та інституційному вимірах постає актуальною проблемою сьогодення.

Спираючись на результати попередніх досліджень, з'ясовано, що оцінювання якості вищої освіти в контексті її забезпечення та удосконалення – це процес збору, аналізу, узагальнення та інтерпретації вхідних і вихідних даних у вищій освіті за визначеними кількісними та якісними показниками з метою вимірювання результативності діяльності та визначення ступеня відповідності об'єкта оцінювання (закладу вищої освіти, освітньої програми) встановленим вимогам – рамкам, стандартам, критеріям, та формування відповідних рекомендацій і прийняття рішень щодо удосконалення якості. Механізм оцінювання якості вищої освіти – система складових (інституції та їх організаційні структури, підходи, способи, фактори, форми, методи, засоби, процедури, інструменти, критерії і показники), що цілеспрямовано та узгоджено діють разом, призначена для забезпечення процесу оцінювання якості вищої освіти на принципах прозорості та порівнюваності. Такий механізм може характеризуватися числом ступенів свободи – мінімальною кількістю його складових, характеристики та дії яких однозначно визначають специфіку та дію решти складових механізму. Причому кожному методу механізму можуть відповідати свої форми і свої інструменти. Конкретизуючи складові механізмів оцінювання якості вищої освіти, до них можна віднести політики, стратегії, рейтинги, стандарти, рамки, кодекси, статистичні дані, бази даних, моніторинг, опитування, інтерв'ю, колегіальне оцінювання, процедури оцінювання тощо⁷⁰⁰.

У аналітичних матеріалах, виходячи з визначення механізмів оцінювання якості вищої освіти, залежно від мети та засобів оцінювання ідентифіковано основні типи механізмів оцінювання якості вищої освіти (рамковий, рейтинговий та акредитаційний), які можуть комбінуватися та спричиняти синергетичний ефект,

⁷⁰⁰ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с.

та систематизовано складові механізмів оцінювання якості вищої освіти за міжнародним, національним та інституційним вимірами⁷⁰¹.

Отже, узагальнюючи напрацювання, представлені в вищезазначених аналітичних матеріалах з дослідження механізмів оцінювання якості вищої освіти, представимо цілісну картину запровадження механізмів у міжнародному, національному та інституційному вимірах та змоделюємо структуру їх запровадження в контексті євроінтеграції.

Міжнародний вимір охоплює глобальний освітній простір, зокрема ЄПВО, отже включає міжнародні організації (UN, UNESCO, European Commission, OECD, ISO, ENQA, EQAR, EUA, ESU, EURASHE) та відповідні документи (ISCED and Operational Manual Guidelines, ISCED-F, Quality Education. The Sustainable Development Goals 2030, ISO 21001, EUROSTAT, ESCO, Education Quality Assurance and Accreditation: Glossary of Basic Terms and Definitions, Recommendation of the European Parliament and of the Council on key competences for lifelong learning, The Commission's White paper 2017. Towards a Sustainable Europe by 2030, EaP – 20 Deliverables for 2020, EQF LLL, QF EHEA, Tuning, ECTS Users' Guide, ESG тощо), що здійснюють вплив на розвиток вищої освіти та її якості.

З'ясовано два основних підходи до якості вищої освіти у міжнародному вимірі – *забезпечення якості* та *рейтингування* закладів, що мають різні цілі. Основна мета рейтингування – відбір найкращих. Основні цілі забезпечення якості – дотримання стандартів і підтримка удосконалення якості. Таким чином, забезпечення якості охоплює всі заклади вищої освіти, а не тільки топовий сегмент. Рейтингування, насамперед, вимірює якість досліджень закладу як умови якісної вищої освіти, а забезпечення якості, як правило, фокусується на якості освітньої діяльності, насамперед викладання і навчання.

Щодо рейтингування, то розширення глобальних рейтингів (Academic Ranking of World Universities – ARWU, Times Higher Education – THE, QS World University Rankings – QS) ілюструє потребу систем і закладів вищої освіти та осіб отримати доступ до міжнародно порівняних даних та інформації про університетські досягнення. Запроваджений в ЄПВО U-Multirank має на меті забезпечити інструмент прозорості, який може бути використаний багатьма зацікавленими сторонами, тож він використовує інструмент класифікації U-Map для побудови груп подібних за характеристиками закладів, а потім у межах цих груп застосовується багатовимірний рейтинг, який враховує викладання та навчання, дослідження, трансфер знань, інтернаціоналізацію (включаючи мобільність) та громадську залученість.

Щодо забезпечення якості, то в міжнародному вимірі класифіковано такі основні механізми, що застосовуються на національному та інституційному рівнях:

- *оцінювання* – орієнтоване на удосконалення та фокусується на сильних і слабких сторонах освітньої програми чи закладу, зазвичай його результати представлені у формі рекомендацій щодо вдосконалення;
- *акредитація* – оцінює, чи відповідає освітня програма або заклад певному стандарту, та зазвичай призводить до прийняття рішення щодо акредитації – «так» або «ні»;
- *аудит* – зосереджений на оцінюванні внутрішньої системи забезпечення якості закладу шляхом визначення його сильних і слабких сторін.

У той же час акредитація, як правило, передбачає комбінацію оцінювання та аудиту для досягнення своїх цілей, отже, оцінювання та аудит мають дуальну роль у забезпеченні, оцінюванні та удосконаленні якості – і як окремі типи механізму, і як складові акредитації.

До *національного виміру* віднесено механізми оцінювання, що визначаються та забезпечуються державними інституціями або загальнонаціональними організаціями (професійні об'єднання, асоціації роботодавців тощо) та мають національний фактор впливу на заклади вищої освіти⁷⁰²: національні опитування, національні оцінювання, інституційний аудит, інституційне оцінювання, акредитація, оцінювання ефективності діяльності закладу вищої освіти, рейтингування.

⁷⁰¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с.

⁷⁰² Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с.

Національні опитування щодо залучення та задоволеності студентів якістю вищої освіти, наданням освітніх послуг закладами вищої освіти проводяться органами державної влади, відповідальними за вищу освіту. Національні оцінювання результатів навчання та надання додаткових категорій порівняльних даних має на меті більш повний та персоналізований поділ порівняльних даних щодо результатів студентів різних закладів вищої освіти за галузями знань / спеціальностями / освітніми програмами. Така інформація важлива для формування відповідної освітньої політики. В Україні використовується інформація щодо результатів зовнішнього незалежного оцінювання вступників до закладів вищої освіти, таким чином визначається привабливість закладів та, опосередковано, якість їх діяльності, започатковано оцінювання результатів навчання випускників бакалаврату через запровадження вступу до магістратури за технологією зовнішнього незалежного оцінювання.

Інституційний аудит стосується процесів закладу вищої освіти щодо забезпечення та удосконалення якості. Аудит основну увагу приділяє механізмам якості та шляхам їх розвитку для удосконалення закладу вищої освіти в цілому, він має за мету виявити, чи виконуються стандарти та завдання, які заклад визначив для себе; чи наявні докази щодо постійного оцінювання якості діяльності закладу; чи існують процедури для забезпечення процесів, які відбуваються як наслідок оцінювання та постійно удосконалюються. Отже, в аудиті поняття якості є не статичним, а динамічним поняттям.

Інституційне оцінювання спрямоване на надання керівництву закладу вищої освіти інформації щодо сильних і слабких сторін, відповідності інституційних політик і стратегій, системи забезпечення якості, різних систем оцінювання, здатності до змін та ефективність й економічні аспекти діяльності закладу, щоб допомогти покращити результати діяльності закладу. Інституційне оцінювання не розглядає безпосередньо викладання та дослідження, воно стосується центральних факторів, пов'язаних з організаційною функціональністю та економічною ефективністю, – процесів стратегічного менеджменту, прийняття рішень, організації та забезпечення якості, а також ресурсів і результатів діяльності.

Акредитація (інституційна або освітньої програми) спрямована на засвідчення якості та іміджу закладу вищої освіти або освітньої програми зовнішнім органом на основі об'єктивного оцінювання отриманої інформації про діяльність і досягнення. Метою є забезпечення того, щоб ступенева програма або заклад вищої освіти відповідали встановленим (інституційним/національним/міжнародним) стандартам. Оцінювання ефективності діяльності закладу вищої освіти за ключовими показниками – це кількісно вимірювані заходи, що використовуються для оцінювання ступеня досягнення закладом вищої освіти цілей, встановлених у стратегічних інституційних документах (наприклад, стратегія розвитку).

Рейтингування закладів вищої освіти порівнює ефективність діяльності закладів вищої освіти один з одним за допомогою конкретних критеріїв, індикаторів/показників і подає інформацію у певному порядку. Національні рейтинги відіграють впливову роль при розробленні закладами вищої освіти інституційних стратегій і процесів, вони є одним з джерел інформації як для закладів вищої освіти, так і для національних органів влади в контексті порівнюваності результатів діяльності закладів, ідентифікації показників як орієнтирів розвитку.⁷⁰³

Вище зазначалося, що до складових механізмів оцінювання якості вищої освіти можна віднести політики, стратегії, рейтинги, стандарти, рамки, кодекси, статистичні дані, бази даних, моніторинг, опитування, інтерв'ю, колегіальне оцінювання, процедури оцінювання тощо. Ураховуючи глобальний тренд щодо інтернаціоналізації вищої освіти як фактору впливу на удосконалення її якості, визначено національні стратегії інтернаціоналізації необхідною складовою механізму оцінювання якості вищої освіти в національному вимірі.

Моніторинг громадської думки та відгуків студентства й викладачів щодо якості вищої освіти, імплементація політик щодо залучення громадських організацій до оцінювання якості вищої освіти, бази даних кваліфікаційних робіт студентів задля контролю доброчесності також є невід'ємними складовими механізмів оцінювання якості вищої освіти на національному рівні.⁷⁰⁴

⁷⁰³ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

⁷⁰⁴ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.; Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с.

Важливими складовими механізмів оцінювання якості вищої освіти є *інструменти* оцінювання: стандарти, бенчмаркінг, рамки, додаток до диплому, результати навчання, кредити. Стандарти (міжнародні та національні) та бенчмаркінг (кращі практики міжнародні та національні) дозволяють продемонструвати та пояснити результати діяльності закладів вищої освіти як в реальних показниках, так і порівняно з іншими закладами. Національна рамка кваліфікацій – основа для структурування кваліфікацій, які визначаються результатами навчання, їх визнання та орієнтир для створення і модернізації освітніх програм, галузеві/секторальні рамки кваліфікацій, деталізовані по відношенню до Національної рамки кваліфікацій та зосереджені на кваліфікаціях (компетентностях, результатах навчання), специфічних для певних галузей/секторів економіки. Рамка якості для досконалості закладу вищої освіти, що складається з трьох доменів досконалості: політика та стратегія; викладання та навчання; дослідження, розробки та інновації – три ключові сфери діяльності будь-якого закладу вищої освіти. Вона містить характеристики досконалості та має використовуватися як орієнтир для національного щорічного огляду/обстеження закладів вищої освіти. Рамка досконалості викладання може використовувати такі основні дані – результати національного опитування студентів випускних курсів; статистика щодо працевлаштування або продовження подальшого навчання випускників тощо. Додаток до диплому надає стандартизований опис результатів навчання та підтверджує кваліфікацію вищої освіти. Система для накопичення та трансферу кредитів (ECTS) заснована на принципі прозорості процесів навчання, викладання та оцінювання сприяє визнанню освітніх досягнень, кваліфікацій та періодів навчання. Результати навчання – це твердження того, що особа знає, розуміє і може робити після завершення освітнього процесу, як за окремими освітніми компонентами, так і за освітніми програмами в цілому.

Інституційний вимір охоплює освітній простір закладу вищої освіти, який формується в контексті реалізації положень національних та інституційних нормативно-правових документів, що визначають стратегію розвитку закладу, підходи до інтернаціоналізації, системи забезпечення, оцінювання та удосконалення якості вищої освіти та професійного розвитку персоналу закладу, певні процеси та процедури, методи та інструменти, відповідний функціонал структурних підрозділів. У такому контексті до ключових структурних підрозділів слід віднести інститути, факультети та кафедри, підрозділи, що відповідають за забезпечення якості вищої освіти, організацію освітнього процесу, інтернаціоналізацію. Важливим виміром оцінювання вищої освіти на інституційному рівні є такі *фактори*: фактор вхідних даних для порівняння та визначення прогресу студентів у процесі навчання, другий фактор – кінцеві результати вищої освіти, третій – оцінювання студентами якості кожного курсу та освітньої програми в цілому. Необхідно зауважити, що саме опитування студентів і, менш розповсюджене, викладачів, для оцінювання освітньої програми є основних інструментом оцінювання якості на інституційному рівні. Відповідність між зазначеними вище трьома факторами складає логічну картину якості, адже індикатори ефективності діяльності у закладів вищої освіти по цим факторам надають інформацію для обґрунтованого оцінювання якості вищої освіти.⁷⁰⁵

Отже, можна виділити чотири основних *аспекти* оцінювання якості вищої освіти на інституційному рівні, які доповнюють один одного та включають як кількісні, так і не кількісні критерії та показники:

- виконання стандартів міжнародних, національних та інституційних;
- досягнення поставлених інституційних цілей на різних етапах освітньої діяльності закладу;
- здатність закладу задовольняти динамічний попит та очікування здобувачів вищої освіти та стейкхолдерів ринку праці;
- корпоративна культура як прагнення до постійного вдосконалення вищої освіти.⁷⁰⁶

⁷⁰⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

⁷⁰⁶ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с.

Складові механізмів оцінювання якості вищої освіти на інституційному рівні

Складові	Структура та характеристики
1	2
Оцінювання культури якості	
Загальні підходи, принципи, цінності	<ul style="list-style-type: none"> - Структурно-формальний рівень (нормативні, стратегічні, оперативні критерії) - Організаційно-психологічний рівень (колективні, індивідуальні критерії)
Самооцінювання	
Формування звіту про самооцінювання	Відповідно до зовнішніх вимог та формату. Критерії акредитації. Показники / індикатори для інституційної акредитації, інституційного аудиту, інституційного оцінювання, рейтингування, для фінансування
SWOT-аналіз ЗВО	Сильні сторони ЗВО та відповідні можливості. Слабкі сторони ЗВО та відповідні загрози. З метою сприяння постійному покращенню якості, що забезпечує стійкість закладу вищої освіти. Оцінювання експертами стосовно розвитку вищої освіти в ЗВО та внутрішньої якості вищої освіти, сильних і слабких сторін, а також можливостей та загроз для розроблення пропозицій та прийняття рішень щодо необхідних удосконалень
Оцінювання якості освітньої програми	
Оцінювання якості надання / пропозиції освітньої програми	Зорієнтоване на процес формування конкурентоздатної освітньої програми, відбувається із залученням студентів, роботодавців, можливо й зовнішніх експертів. Критерії.
Оцінювання якості виконання / реалізації освітньої програми	Зорієнтоване на процес організації максимально високого досягнення результатів навчання студентами. Основною характеристикою є ефективність навчання, тобто в якому обсязі студент набуває нові знання, вміння, цінності та інші результати навчання під час навчання, відбувається із залученням студентів, роботодавців, можливо й зовнішніх експертів. Критерії. Інструменти.
Оцінювання освітньої програми / навчальної дисципліни	Зорієнтовано на вдосконалення концептуальних підходів до розвитку освітньої програми, опису освітньої програми для порівняння з іншими програмами на основі компетентностей та результатів навчання в умовах компетентнісно орієнтованого та студентоцентрованого освітнього середовища, запровадження нових методів викладання та навчання, конструктивного узгодження або загальних аспектів щодо дидактики. Підходи (компетентнісний, кредитний, студентоцентрований). Критерії. Інструменти
Оцінювання якості проектування очікуваних / запланованих результатів навчання	Базується на визначених стандартах інституційного або національного рівня, наприклад на стандартах вищої освіти, міжнародних профільних стандартах, рамках кваліфікацій, проекту Tuning. Критерії. Інструменти

1	2
Оцінювання якості викладання	Базується на визначених стандартах інституційного або національного рівня, наприклад на Рамці якості викладання. Критерії
Оцінювання діяльності закладу	
Оцінювання якості освітньої діяльності	Здійснюється з урахуванням: демографічного, соціального, економічного середовища, в якому знаходиться заклад, зокрема фінансових і людських ресурсів, інвестованих у вищу освіту; процесу доступу до вищої освіти. Критерії (освітня система закладу, освітній процес, забезпечення досягнення запланованих результатів навчання, інтенсивність наукової та інноваційної діяльності, методичне забезпечення навчальних дисциплін, фінансове та матеріальне забезпечення, ефективність управлінської діяльності) та відповідні групи показників. Інструменти
Оцінювання результатів вищої освіти	Поділяються на три групи (перша група – які можна визначити кількісно, в абсолютних чи відносних величинах, або в інших обов'язково вимірюваних параметрах; друга – які можна вимірювати лише кваліметрично, тобто якісно, описово чи у вигляді бальної шкали, де будь-якому балу відповідає певний рівень вияву якості; третя – які неможливо легко і явно виявити, тому що вони стосуються внутрішніх, глибинних переживань особистості здобувача вищої освіти (цінності та ставлення) Критерії (якості умов здійснення освітнього процесу, якості реалізації освітнього процесу, якості результатів освітнього процесу). Інструменти

Таким чином, можна змоделювати структуру запровадження основних механізмів оцінювання якості вищої освіти за результатами аналітичних матеріалів, підготовлених в межах дослідження таких механізмів. Структура ґрунтується на розумінні оцінювання якості вищої освіти саме в контексті її забезпечення та удосконалення як постійного та системного процесу збору, аналізу, узагальнення та інтерпретації вхідних і вихідних даних у вищій освіті за визначеними кількісними та якісними показниками з метою вимірювання результативності діяльності та визначення ступеня відповідності об'єкта оцінювання (закладу вищої освіти, освітньої програми) встановленим вимогам (рамкам, стандартам, критеріям) та формування відповідних рекомендацій і прийняття обґрунтованих рішень щодо удосконалення якості.

Важливою умовою запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти є синергія у міжнародному, національному та інституційному вимірах їх складових – інституції та їх організаційні структури, підходи, способи, фактори, форми, методи, засоби, процедури, інструменти, критерії і показники, – що цілеспрямовано та узгоджено діють разом. Причому до складових механізмів оцінювання якості вищої освіти відносимо політики, стратегії, рейтинги, стандарти, рамки, кодекси, статистичні дані, бази даних, моніторинг, опитування, інтерв'ю, колегіальне оцінювання, процедури оцінювання тощо.

Ураховуючи широкий спектр механізмів оцінювання та велику кількість відповідних складових, прагнутимемо досягти мінімального числа свободи, тобто мінімальної кількості тих складових, що однозначно визначають специфіку та дію решти складових механізму.

Структура запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти: міжнародний, національний, інституційний виміри

Підходи до якості вищої освіти		
<p align="center"><i>Забезпечення якості</i></p> <p>Мета: гарантування дотримання (мінімальних, базових вимог) стандартів і підтримка вдосконалення якості Фокус: якість викладання та навчання Масштаб: охоплює всі заклади вищої освіти</p>		<p align="center"><i>Рейтингування</i></p> <p>Мета: відбір найкращих, зразкових Фокус: якість вищої освіти на основі досліджень Масштаб: топовий сегмент</p>
Типи механізмів оцінювання якості		
<p align="center"><i>Рамковий</i></p> <p>Ціль: співвідносить з дескрипторами рамки та визначає відповідності рівням рамки</p>	<p align="center"><i>Акредитаційний</i></p> <p>Ціль: оцінює ступінь відповідності певному стандарту та призводить до прийняття рішення щодо акредитації – «так» або «ні»</p>	<p align="center"><i>Рейтинговий</i></p> <p>Ціль: вимірює ефективність діяльності, рівень досягнень за певними критеріями та порівнює з іншими суб'єктами</p>
<i>оцінювання</i> – орієнтоване на забезпечення та удосконалення якості	<i>оцінювання</i> – орієнтоване на забезпечення якості та фокусується на слабких, частково сильних, сторонах, зокрема внутрішньої системи забезпечення якості (<i>аудит</i>)	<i>оцінювання</i> – орієнтоване на постійне удосконалення та фокусується на сильних сторонах
Складові механізмів оцінювання якості		
Міжнародні класифікації: ISCED, ISCED-F Міжнародні рамки кваліфікацій: QF EHEA, EQF LLL Національні рамки кваліфікацій (загальні, секторальні/галузеві) Бенчмаркінг (міжнародний, національний, інституційний) Рамки досконалості (викладання, досліджень) (національні, інституційні) Стратегії	Міжнародні стандарти (професійні) ISO; ESG; ECTS Національні стандарти (професійні, освітні) Інституційні стандарти	Міжнародні рейтинги (інтегровані, профільні) Національні рейтинги (інтегровані, профільні) Інституційні рейтинги (викладання, дослідження)
Методи оцінювання якості		
Самооцінювання (<i>англ.</i> self-assessment) Експертний огляд (<i>англ.</i> peer review)	Самооцінювання; Експертний огляд; Візит команди з оцінювання (<i>англ.</i> site-visit by review team); Звіт	Звіт
Інструменти, критерії та показники оцінювання якості (детально ⁷⁰⁷)		
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Збір даних; Моніторинг <ul style="list-style-type: none"> ➤ Інтернаціоналізація; Дескриптори рамок ➤ Результати освітньої/викладацької/дослідницької діяльності; Показники стратегій, ін. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Опитування; Інтерв'ю; Фокус-групи; Циклічний внутрішній перегляд; Огляд кластерів (груп) освітніх програм; Зовнішнє оцінювання (тестування); SWOT-аналіз ➤ Система забезпечення якості; Студентоцентроване навчання і викладання; Інтернаціоналізація ➤ Результати навчання, Додаток до диплома; Мобільність, ін. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Збір даних; Моніторинг <ul style="list-style-type: none"> ➤ Інтернаціоналізація ➤ Рейтингова позиція

⁷⁰⁷ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

Теоретичні засади механізмів оцінювання якості, визначені та обґрунтовані в межах дослідження є необхідною, але не достатньою, умовою щодо окреслення перспектив запровадження зазначених механізмів в Україні. Тож, задля розуміння стану та перспектив реформування вищої освіти в Україні, зокрема забезпечення якості, Інститутом вищої освіти НАН України проведено загальнонаціональне опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» різних категорій працівників та здобувачів закладів вищої освіти, що охопило усі регіони України.⁷⁰⁸

Результати опитування демонструють різноманітність сприйняття процесів забезпечення якості вищої освіти на інституційному рівні. У вітчизняних закладах вищої освіти наявні різні політики щодо забезпечення якості вищої освіти, академічної доброчесності, відповідно до типів документів інституційного рівня – найбільш поширені документи регуляторного типу (положення, порядок), менш – документи стратегічного типу (програми, стратегії, зокрема Кодекси академічної доброчесності або Кодекси етики). Причому обізнаність науково-педагогічних працівників щодо інституційних політик закладу залежить від статусу працівника, а саме: адміністративний персонал (управлінці різного рівня) демонструє кращу обізнаність, ніж академічний персонал – викладачі / дослідники. Загалом, розбудова внутрішніх систем забезпечення якості перебуває на початковому етапі, коли у значній частині закладів вищої освіти наявне положення про забезпечення якості вищої освіти, діє спеціальний університетський підрозділ, що координує діяльність із забезпечення якості вищої освіти, частково здійснюється щорічний моніторинг або перегляд освітніх програм.

На практиці в закладах вищої освіти України слабкий вплив і низька залученість ключових стейкхолдерів (здобувачів, викладачів, роботодавців) до забезпечення якості через недостатню розвиненість колегіальних органів (комітети, ради тощо), які опікуються політикою забезпечення якості як на інституційному рівні, так і на рівні підрозділів. Підкреслимо, що зазначені громадські утворення на всіх рівнях у закладі вищої освіти покликані розширити залучення всіх учасників освітнього процесу до забезпечення якості, але наразі рівень такої залученості дуже низький. Особливо незадовільна залученість роботодавців і здобувачів у процес розроблення нових або модернізації діючих освітніх програм. Зазначені факти дають підстави визначити пріоритетний напрям розвитку та запровадження механізмів оцінювання якості, оскільки залученість здобувачів вищої освіти і роботодавців у відповідні процеси – одна із ключових умов релевантності, якості та життєвого успіху освітньої програми та її випускників.⁷⁰⁹

Опитування дало змогу виокремити та розподілити за певним ранжуванням частоти застосування найбільш розповсюджені інструменти, за допомогою яких оцінюють якість вищої освіти у вітчизняних закладах вищої освіти:

- (1) оцінки здобувачів вищої освіти;
- (2) контрольні заходи як «ректорський контроль»;
- (3) опитування здобувачів вищої освіти»;
- (4) *опитування роботодавців щодо рівня професійної підготовки випускників;*
- (5) *незалежне оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти.*

Відповідно до отриманих даних рівень використання різних інструментів для оцінювання якості викладання у закладах вищої освіти достатньо різниться. Інструменти оцінювання якості викладацької діяльності можна розташувати у порядку від найбільш розповсюджених до найменш таким чином:

- (1) результати навчання здобувачів вищої освіти;
- (2) зворотній зв'язок здобувачів вищої освіти;
- (3) *колегіальне оцінювання (оцінювання якості викладання колег);*
- (4) *самооцінювання викладачів.*

Важливим результатом опитування стало виявлення ваги різних факторів впливу на підвищення якості вищої освіти у закладах вищої освіти з точки зору ключових учасників освітнього процесу – викладачів, адміністративних працівників та здобувачів вищої освіти. Найбільшої ваги управлінці та викладачі / дослідники надали професійному розвитку науково-педагогічних працівників, тож професійний розвиток викладачів

⁷⁰⁸ Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред. С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. – 77 с. URL: <https://ihed.org.ua/publications/>

⁷⁰⁹ Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. – 125 с. с. URL: <https://ihed.org.ua/publications/>

розглядається вітчизняними закладами як один із ключових пріоритетів їх стратегічного інституційного розвитку.

Пропонуємо побудувати таке ранжування факторів впливу на підвищення якості вищої освіти у закладах вищої освіти відповідно до їх ваги, визначеної за підсумками опитування викладачів та адміністративних працівників:

- (1) Професійний розвиток науково-педагогічних працівників;
- (2) Участь викладачів у дослідницькій діяльності;
- (3) Процеси інтернаціоналізації;
- (4) Преміювання / матеріальне заохочення науково-педагогічних працівників;
- (5) Постійний / регулярний моніторинг якості вищої освіти / Залучення роботодавців у процес розроблення та викладання навчальних дисциплін / освітніх програм;
- (6) Наявність чітких критеріїв та процедур контролю якості вищої освіти;
- (7) *Залучення студентів у процес розроблення освітніх програм* / Високий рівень академічної свободи.

Достатньо сильно відрізняється вага факторів на думку здобувачів вищої освіти, які визначили таку послідовність факторів у порядку зменшення їх ваги:

- (1) Процеси інтернаціоналізації;
- (2) *Залучення студентів у процес розроблення освітніх програм*;
- (3) Постійний / регулярний моніторинг якості вищої освіти;
- (4) Високий рівень академічної свободи;
- (5) Наявність чітких критеріїв та процедур контролю якості вищої освіти;
- (6) Залучення роботодавців у процес розроблення та викладання навчальних дисциплін / освітніх програм

Очевидно, що здобувачів вважають інтернаціоналізацію найбільш суттєвим фактором впливу на підвищення якості вітчизняної вищої освіти, тому що більше довіряють незалежному погляду закордонних партнерів по інтернаціоналізації. Адже такі складові інтернаціоналізації як спільні освітні програми іноземною мовою, спільні дослідження, міжнародна мобільність переконливо демонструють визнання якості освітньої та дослідницької діяльності закладу вищої освіти та стимулюють і мотивують академічний персонал до її удосконалення.

Також необхідно зазначити важливість розвитку потенціалу закладів вищої освіти України щодо дослідницької діяльності, адже проведення викладачами досліджень сприяє постійному оновленню та актуальності змісту освітніх програм на основі результатів сучасних досліджень у предметній області, а також запровадженню інновацій в освітніх процес, передусім новітніх методів і технологій викладання та навчання.

Зважаючи на законодавче визначення акредитації як обов'язкового механізму оцінювання якості вищої освіти в Україні, що передбачає, зокрема, залучення студентів у процес розроблення, оновлення освітніх програм, незадовільний рівень визнання важливості та необхідності цього фактору викладачами та управлінцями закладів вищої освіти свідчить про необхідність системних заходів національного рівня з метою роз'яснення та представлення кращих практик і рекомендацій щодо залучення здобувачів до процесів забезпечення якості вищої освіти.⁷¹⁰

Висновки

1. У міжнародному, національному та інституційному вимірах визначаються механізми оцінювання якості вищої освіти за двома підходами – забезпечення якості та рейтингування, основні інструменти (ECTS, ESG, додаток до диплому, класифікації освіти та професій, стандарти управління у вищій освіті – ISO, стандарти вищої освіти, рамки, рейтинги тощо) для забезпечення, оцінювання та вдосконалення якості вищої освіти, типи механізмів оцінювання якості вищої освіти – рамковий, рейтинговий та акредитаційний.

2. Механізми оцінювання якості вищої освіти в інституційному вимірі складаються з визначених компонент діяльності закладу вищої освіти, кожен з яких включає певну систему критеріїв і відповідних показників оцінювання якості вищої освіти в інституційному вимірі.

⁷¹⁰ Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. – 125 с. с. URL: <https://ihed.org.ua/publications/>

3. На підставі узагальнення та систематизації підходів, показників і критеріїв оцінювання якості вищої освіти як складових механізму оцінювання якості вищої освіти у міжнародному, національному та інституційному вимірах змодельовано структуру запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти як відкритої систему.

4. На інституційному рівні діяльність вітчизняних закладів вищої освіти щодо забезпечення якості вищої освіти наразі не відповідає повною мірою українському законодавству та підходам ЄПВО. Наявність інституційної політики забезпечення якості вищої освіти, самоврядних органів, залучених до забезпечення якості вищої освіти, системи внутрішнього забезпечення якості, залучення здобувачів у процес розроблення та моніторингу освітніх програм не вважаються управлінцями, викладачами важливими інструментами та факторами забезпечення освітньої якості, проте є необхідною передумовою забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти в ЄПВО, унормованою законодавством України. Можна спрогнозувати, що вимоги акредитаційного процесу як обов'язкової умови надання документів про вищу освіту спонукають українські заклади вищої освіти виконувати положення щодо забезпечення якості вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: <https://ihed.org.ua/publications/>. (дата звернення: 30.12.2019).

2. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина II) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. 150 с. URL: <https://ihed.org.ua/publications/>.

3. Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2019. – 125 с. URL: <https://ihed.org.ua/publications/>.

4. Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. – 77 с. URL: <https://ihed.org.ua/publications/>.

Відомості про авторів

Воробйова Оксана Петрівна, кандидат наук з державного управління; провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Дебич Марія Андріївна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент; провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Луговий Володимир Іларіонович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член і перший віце-президент НАПН України; головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, *науковий керівник авторського колективу, науковий редактор*;

Оржель Олена Юріївна, доктор наук з державного управління, доцент; *завідувач* відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Слюсаренко Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник; головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті та заступник директора Інституту вищої освіти НАПН України;

Таланова Жаннета Василівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент; головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, менеджер з аналітичної роботи НЕО в Україні, *науковий редактор*;

Трима Катерина Андріївна, кандидат політичних наук; провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України.

Монографія

Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції

Автори: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України
14 грудня 2020 р., протокол № 12

За редакцією В. Лугового, Ж. Таланової